

“KOROĞLU” DASTANI

(Əli Kamali arxivindəki variantlar)

BAKİ – 2009

ƏLİ KAMALI

1944-cü il martın 30-da İranın Əraq ostanındakı (vilayət) Qərağan bəxşinin (rayon) Bəndəmir kəndində anadan olan Əli Əkbər oğlu Kamali kiçik yaşlarında mollaxanada, sonra isə Savə və Tehran şəhərlərində təhsil almışdır. 1966-cı ildə Tehran Universitetinin hüquq fakültəsini bitirib əsgəri xidmətə getmiş, orada iki il hüquqdan dərs demişdir. Əsgəri xidməti başa vurub yenidən Tehran Universitetinə dönərək fəvqü lisans (magistraturanı) bitirmişdir.

1971-ci ildən Tehrandə ədliyyə vəkili kimi işə başlamış və birinci də-rəcəli ədliyyə vəkilliyinə yüksəlmişdir. Uşaqlıqdan ədəbiyyata böyük maraq göstərən, gəncliyində "Nəflə", "Ağ kamal" imzaları ilə şeirlər ya-zaraq "Tevfiq" dərgisində çap etdirən Əli Kamali 1979-cu ildə Tehrandə nəşr etdirdiyi satirik şeirlər kitabına da «Nəflə» adını vermişdir. İran İslam İnqilabının onda doğurduğu ovqatın təsiri ilə inqilab günlərində küçə və meydanlarda söylənilən şüarları toplayaraq 1981-ci ildə kitab kimi nəşr etdirmişdir.

İnqilabın yaratdığı mühitdən istifadə edən ziyalılar fikirlərini xalqa çatdırmaq üçün çoxlu qəzet və jurnal nəşr etməyə başlayırlar. Əli Kamali də «Varlıq» jurnalı ətrafında birləşən ziyalılara qoşulur. Boya-başa çatdığı bölgənin folklorunun, mədəniyyətinin diqqətdən kənar qaldığını görərək var gücüylə bu işə girişir. XVIII yüzilliyin ikinci yarısında yaşamış, əsasən heca vəznində şeirləri yazmış Telimxanın adının heç bir kitaba düşməməsi, şeirlərinin toplanıb nəşr edilməməsi Əli Kamalini bir vətəndaş kimi nara-hat edir. Əraq ostanındakı Nübəran (keçmiş Mələzğan) bəxşinin Marağa (Mərəğey) kəndindən olan Telimxan şeirlərini toplamağa başlayır. "Varlıq" dərgisinin 1360-cı il (miladi 1981) 25-ci sayında "Qara buluddan çıxan ay- Telimxan" məqaləsini professor Qulamhüseyn Bekdilinin "Yeni tapıntılar və mədəni irsimizə bir nəzər" adlı təqdimatı ilə çap etdirir. Həmin vaxtdan ta 1989-cu ilədək "Varlıq"da ardıcıl araşdırmaları işıq üzü görür.

100-ə yaxın dastan, nağıl və unudulmaqda olan el şairinin, aşığın əsərini toplayan və topladan, onları nəşrə hazırlamağa çalışan Əli Kamali 1996-cı il avqustun 1-də Tehrandə ürək xəstəliyindən dünyasını dəyişir və təəssüf ki, uzun illər üzərində işlədiyi və nəşrə hazırladığı «Telimxan divanı»nın, «Dastanlar»ın işıq üzü görməsinə nail ola bilmir.

Çapa hazırladığımız «Koroğlu» dastanı da onun arxivindəki onlarla materialdan biridir.

*AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının
qərarı ilə nəşr olunur*

LAYİHƏ RƏHBƏRİ: Hüseyn İSMAYİLOV
filologiya elmləri doktoru

ELMİ REDAKTORU: Əfzələddin ƏSGƏROV
filologiya elmləri namizədi

ÇAPA HAZIRLAYANI
VƏ ÖN SÖZ : Əli ŞAMİL

RƏYÇİ: Elçin Abbasov
filologiya elmləri namizədi

NƏŞRİNƏ MƏSUL: Əziz ƏLƏKBƏRLİ
filologiya elmləri namizədi

“Koroğlu” dastanı, (Əli Kamali arxivindəki variantlar),
Bakı, “Nurlan”, 2009. – 396 səh.

Kitaba daxil edilmiş “Koroğlu” dastanının variantları ilk dəfədir çap olunur. İxtisasça hüquqşünas olan və ömrünün sonunadək Tehrandə vəkil işləyən Əli Kamalının arxivindən alınmış bu mətnlər ilk baxışda qüsurlu görünür. Çünki söyləyicinin üslubu, həvəskar toplayıcıların yazıya aldıkları mətnlər və həmin mətnləri çapa hazırlayanların etdikləri düzəlişlər olduğu kimi saxlanmağa çalışılmışdır. Yaranmış qarışıqlığa ön söz və izahlarda aydınlıq gətirilməyə çalışılmışdır. Əslində, bu nəşr geniş oxucu kütləsi üçün deyil, folklorçular, dil tarixçiləri, dialektoloqlar, etnoqraflar, tarixçilər və b. araşdırıcılar üçün nəzərdə tutulmuşdur.

A 4603000000 Qrifli nəşr
İ-098-2009

© Folklor İnstitutu, 2009.

“KOROĞLU” DASTANININ TƏKRAR NƏŞRİNƏ ÖN SÖZ

Universiteti bitirəndə məni təyinatla “Şərq qapısı” qəzetində işləməyə göndərdilər(1973-1992). Qəzet Kommunist partiyasının Naxçıvan vilayət komitəsinin orqanı idi. Buna görə də yazılar əsasən kommunist partiyasının göstəriş və qərarlarının yerinə yetirilməsi mövzusunda olurdu.

Mən kəndlərə kolxoz, sovxozlardan, kənd sovetlərindən, partiya təşkilatlarından, məktəblərdən yazmağa göndəriləndə imkan tapıb qocalardan, qarılardan, aşıqlardan folklor nümunələri də toplayırdım. Aşıqlarla da tez-tez görüşürdüm. 1980-ci illərdə aşiq Həmid Ağamalıyev “Koroğlu” dastanından aşağıdakı gəraylıyı söylədi:

Bir qıznan cəngə çıxdım,
Kəmənd atıb tutdu məni.
Tanrı qəzəbinə gəlmiş,
Bir yumruğa yıxdı məni.

O, elə bir qızıydı,
Özü mənnən xırsızıydı,
Yumrux vurmağı azıydı,
Diz altında sıxdı məni.

Atım atına yetmədi,
Şəsbər atdım tutmadı,
Koroğlu gücü çatmadı,
Yalvardım buraxdı məni.

Aşiq Həmid 1925-ci ildə Ermənistan SSR-nin Əzizbəyov rayonun-da anadan olmuşdu. Gənclik illərində Naxçıvana köçərək o zamankı İliç (indiki Şərur) rayonunun Təzəkənd kəndində yaşayırdı. Şeirdən açıq-aydın görünürdü ki, Koroğlu özündən də güclü bir qızla qarşılaşıb.

Aşiq Həmidi çox sorğu-suala tutsam da əlavə bir bilgi ala bilmədim. Həmin illərdə məşhur olmayan bəstəkarların mahnısının efirdə səsləndirilməsinə, ekranda göstərilməsinə icazə verilmədikdə çox vaxt xalq mahnısı adıyla oxuyurdular. Aşıqlar da bu metoddan istifadə edirdilər. Özlərinin şeirlərini bəzən məşhur klassik aşıqların adına oxuyurdular. Aşiq Həmid də yaradıcı aşıqlarımızdan idi. Bəzən

düşünürdüm ki, bu, Koroğlunun qızla görüşməsi haqqında dastanda qol olsaydı belə asanlıqla unudula bilməz. Yəqin Aşıq Həmid öz yazdığı gəraylını “Koroğlu” dastanından nümunə kimi çap etdirmək istəyir.

Sonralar həmin şeirin aşağıdakı variantına araşdırmaçılarımızın kitablarında rastlaşdım:

Yolum düşdü Gürcüstana,
Dəli qız aradı, tutdu məni.
Tanrı qəzəbinə gəlmiş,
Yumrıxnan yıxdı məni.

Bilmirəm necə qızıydı?!
O da mənnən xırsızıydı!
Yumrux vurmağı azıydı,
Diz altında sıxdı məni.

Qılıncı vurdum tutmadı,
Şəsbəri atdım yetmədi,
Koroğlunun gücü çatmadı,
Yalvardım buraxdı məni.

Mənim üçün qəti aydın oldu ki, gəraylını Aşıq Həmid qoşmayıb. “Şərq qapısı” qəzetində “Elimizin söz boğçası” səhifəsi açmışdıq. Arasıra çap olunan səhifədə folklor nümunələri verirdik. Aşıq Həmidin söylədiyi gəraylını jurnalı Əli Həsənov də yazıya almışdı. Onu “Elimizin söz boğçası” səhifəsində çap etdik. Düşünürdüm ki, gəraylıyı oxuyanların yadına Koroğlunun qızla görüşü rəvayəti, qolu yada düşər və redaksiyaya göndərərlər. Böyük əzmlə Koroğlunun qızla qarşılaşması qolunu axtarmağa başladım. Lakin heç yerdə bir iz tapa bilmədim.

1990-cı ildə İran İslam Respublikasına gediş-gəliş başlandı. Mən də tez-tez İrana gedir, hər gedişimdə də folklor nümunələri toplamağa çalışır, xüsusən də “Koroğlunu bir yumruğa yıxan xırsız qız”la bağlı qolu axtarırdım.

Savənin Bəndəmir kəndində doğulub Tehrandə vəkil işləyən və bəl-gədən çoxlu folklor nümunələri toplayan Əli Kamali ilə görüşəndə də Aşıq Həmiddən eşitdiyim gəraylını yada saldım. Ondan bəlgədən topla-dığı folklor nümunələri arasında “Koroğlunu bir yumruğa yıxan qız” haqqında rəvayət olub-olmadığını soruşdum. Mövzumuz çox uzandı. Nəticədə o, Koroğlu dastanı ilə bağlı topladığı bəzi qaynaqları mənə verdi.

Mənim üçün çətin olsa da Folklor İnstitutunun direktoru Hüseyn İsmayılovun təkidindən sonra Əli Kamalının arxivindəki “Koroğlu” dastanını çapa hazırlamağa başladım. Qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmaq üçün filologiya elmləri namizədi Əfzələddin Əsgərlə bəzən saatlarla müzakirələr apardıq. Mətnin üzərində işi 2003-cü ildə başa çatdırsam da, dastan kitab halında 2009-cu ildə işıq üzü gördü¹.

Kitab çap olunduqdan sonra dövrü mətbuatda haqqında maraqlı rəy-lər yazıldı. “Koroğlu dastanı” (Əli Kamali arxivində) kitabını çağdaş Azərbaycan türkcəsinin orfoqrafiyasına uyğun çap etmişdik. Nəşrdən sonra bəzi yanlışlıqlara və uyğunsuzluqlara yol verdiyimizi gördük.

Aşıq Əliəkbər Qurbani dastanı Qəzvin türklərinin ləhcəsində danışdığından bəzi sözlərdə bizim alışıdığımız, ədəbi dildə normal sayılan səslər eşidilmir. Əvəzində səs uzadılır. Məsələn, bizim “şəhər” dediyimiz və yazdığımız sözü aşıq [h] səsinə işlətmədən, [ə] səsinə isə uzadaraq deyir. Biz onu orfoqrafiyamıza uyğun olaraq “şər” şəklində yazmışdıq. “Şər” sözü də böhtan, iftira anlamında başa düşülür. Bu da oxucunu çaşdırır. Ona görə də bu nəşrdə oxucunun asan başa düşməsi üçün “şəər” şəklində verməyi qərara aldığımız. Həmçinin **kövşən** sözünü **kööşən**, **gətirəm** sözünü **gəərəm**, **istəyirəm** sözünü **istiirəm** və s. kimi verməyi münasib salyıdıq.

Köhnə nəşrdə məhəlli sözlər, dialekt sözlərinin bəziləri ərəb və ya fars sözləri kimi izah edilməyə çalışılmış və ya ərəb-fars sözləri yanlış çevrilmişdir. İnstitutumuzun elmi işçisi Səkinə Qaybaliyeva kitabın sözlüyü üzərində yenidən diqqətlə işləyərək bu yanlışlıqları aradan qaldırmağa çalışmışdır.

Azərbaycanda kiril əlifbasından latın qrafikalı əlifbaya keçildikdə makina və bilgisayarların klavyaturaları Azərbaycanda işlədilən makina klavyaturalarına uyğun latın qrafikasına uyğunlaşdırılmışdı. Bu da mətnləri internetdə yerləşdirərkən və ya internetlə başqa bir yerə göndərərkən çoxlu dolaşıqlıq yaradırdı. Bəzən bu dolaşıqlıq o qədər çox olurdu ki, mətn oxunmaz hala gəlirdi. Azərbaycanda bu nöqsanı aradan

¹ Koroğlu dastanı(Əli Kamali arxivindəki variantlar). “Koroğlu” dastanının Əli Kamali arxivindəki variantları.(Ön söz.) “Nurlan” nəşriyyatı,Bakı- 2009, səh.396.

qaldırmaq üçün klavyatura rəsmi surətdə “Times New Roman” şrifti əsasında quruldu.

“Koroğlu dastanı” (Əli Kamali arxivindəki variantlar) kitabı müxtəlif şriftlərlə yığıldığından onu internet saytlarında yerləşdirmək problem yaradırdı. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün kitabın mətnini “conver-tor” proqramıyla “Times New Roman” şriftinə keçirdik. Nəticədə “j” hər-fi gah “c”, gah “y” kimi; “ö” hərfi “ğ” və ya “ü” kimi görünməyə başla-dı. Dolaşıqlığın qarşısını almaq üçün Səkinə Qaybalyeva Gülnar Mirzə-yeva ilə birlikdə kitabı yenidən diqqətlə oxuyaraq səhvlərini də aradan qaldırdılar. Bilgisayar variantının yenidən işlənməsində Aysel Cəfərova da yaxından iştirak etmişdir. Kitabın təkrar nəşrini hazırlayarkən bizə yardımçı olanlara minnətdarlığımızı bildiririk.

Əli Şamil

FOLKLORUMUZUN ÜFÜQLƏRİ

Dunay üçüncü minilliyə başqa bir ovqatla daxil oldu. Bir zamanlar yer üzündən bəzi xalqları silən, onların mədəniyyətini məhv edən və ya az bir qismini özünüküləşdirməyə çalışan, necə deyərlər, dünyaya meydan oxuyan dövlətlər belə kiçik xalqlara və etnik qruplara belə sayqı ilə yanaşmağa çalışır, onların dillərini, mədəniyyətlərini qorumalarına səy göstərirlər. Onlar sanki indi qəflət yuxusundan ayılmışlar; anlayırlar ki, kiçik bir xalqın və ya etnik qrupun məhv edilməsi ümumbəşər mədəniyyətinə vurulmuş zərbədir. Bu zərbə dolayısı ilə gəlib onların özlərinə dəyir. Bunu özləri görməsə də övladları, nəvə-nəticələri görür.

Ümumdünya mədəniyyətini qoruyub saxlamaq, təbliğ etmək və dəyərləndirmək üçün onlarla təşkilatlar, ictimai birliklər yaradılmışdır ki, bu qurumlar da hər il milyardlarla manat vəsait xərcləyir. Onların xərcləri bir çox dövlətlərin illik büdcəsindən çoxdur. Bunu YUNESKO-nun timsalında aydın görmək olar. YUNESKO-nun Azərbaycan mədəniyyətinin qorunmasında və təbliğindəki rolu geniş bir mövzudur. Biz isə Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliğindən söz açacağıq.

Zəngin mədəniyyətimiz olmasına baxmayaraq ata-babalarımız onu gərəyincə qoruyub təbliğ edə bilməmişlər. Ötən yüzilliklərdə Avropada sənayenin inkişafı elmin, mədəniyyətin inkişafına güclü təkan verdiyi bir halda yaşadığımız bölgədə məhəlli müharibələr, qüdrətli dövlətlərin çöküşü və parçalanması baş vermişdi. XIX yüzildən ziyalılarımız bu geriliyi aradan qaldırmaq, necə deyərlər, dünya ilə ayaqlaşmaq üçün Avropa dəyərlərini yaşatmağa və təbliğ etməyə başlamışlar. Folklorumuzun toplanması, təbliği və tədqiqi də XX yüzilin əvvəllərindən Avropa metodlarıyla aparılmağa başlanmışdır.

Folklor – xalqın yaddaşıdır: fərd yaddaşı, etnos yaddaşı, millət yaddaşı və xalq yaddaşı...

Xalqın varlığı söz və sənət kodları ilə onun yaddaşında inikas olunur...

Yaddaş «qalar-qopar» dünyada «gəlimli-gedimli» ritmlə öz yaşamını gerçəkləşdirən xalqın fiziki-mənəvi mövcudluğunun fəvqünə qalxır:

yaddaşı yaradan xalqın mövcudluğu yenə də birbaşa onun yaddaşına münəcər olunur...

Milli yaddaşda millətin tarixi bütöv xalqın taleyindən keçdiyi kimi, hər bir fərdin taleyindən də keçib gələcəyə gedir...

Folklor xalqın taleyidir: hər bir etnosun taleyi onun milli yaddaşa nə dərəcədə bağlılığından asılıdır. Yaddaşına qayıda bilən xalq onu millətlər içində millət edən zirvəyə qalxa bilir...

Hər bir xalqın bir millət kimi bütövlüyü, ölkə kimi tamlığı və təhlükəsizliyi etnosmik yaddaşın onu hansı şəkildə ayaqda saxlamasından birbaşa asılıdır...

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan folklorunun toplanması uğrunda millətin fədai ziyalıları, sözün gerçək anlamında ağır bir mübarizə apardılar. «Yoxdur millətimin xətti bu imzalar içində» məfkurəsini əldə rəhbər tutub, millətimizin mənəviyyət imzasını imzalar içində bərqərar etmək üçün hər cür çətinliyə sinə gərdilər. Çoxsaylı folklor mətnləri toplandı və çap edildi.

20-30-cu illərdə isə Azərbaycan folklorşünaslıq elmi nəzəri baxımdan inkişaf etdi. Türkiyədə və Avropada təhsil alan gənclər, xüsusən də Azərbaycana dəvət edilmiş sovet alimləri burada özlərinin tədqiqatlarını davam etdirməklə gənc Azərbaycan folklorşünaslarının nəzəri biliklərinin formalaşmasına həm mənəvi, həm də təcrübi baxımdan istiqamət verdilər. Çox təəssüf ki, bu proses uzun sürmədi. 30-cu illərdə millətin intellektual potensialının qaymaqları, o cümlədən folklorşünasları amansız şəkildə məhv edildi və Azərbaycan folklorşünaslığının bütün səviyələri üzrə mütərəqqi inkişafına balta çalındı.

Sovet imperiyasına sədaqətlə qulluq edən manqurt folklorşünaslar isə Azərbaycan folklorunu sovet-sosialist ideologiyasının standartlarına uyğunlaşdırmağa, bu, alınmadıqda isə, ümumiyyətlə, saxta folklor mətnləri yaratmağa başladılar.

Həmin dövrdə Azərbaycanın mütərəqqi folklorşünasları öz fəaliyyətləri çərçivəsində folkloru və folklorşünaslığımızı xilas etməyə cəhd göstərsələr də, onların təşəbbüsləri kütləvi fəaliyyətə çevrilərək azsaylı folklor nəşrləri və tədqiqatlarından irəli getmədi.

XX yüzilin 70-80-ci illərindən rejimdə yumşalma hiss olunmağa başlasa da, folklorşünaslıqda kök atmış və hər yanı bürümüş «avtoritetlər»in sovet elmi düşüncə stereotipləri dirçəlməyə imkan vermədi. Folklor

mətnlərinin saxtalaşdırılması, ümumiyyətlə, əsl olmayan yalançı mətnlərin yaradılması təcrübəsi daha da inkişaf etdi.

Bununla yanaşı Sovetlərin İrana təzyiq göstərmə, onu xof içərisində saxlama strategiyasından yararlanan milli mədəniyyətli ziyalılarımız Cənubi Azərbaycan folklorundan nümunələr də çap etdirə bildilər. Əslində, bu, dəryadan damla kimi bir şeydir.

Azərbaycan folkloru və folklorşünaslığını məhv girdabından XX əsrin sonunda AMEA-nın Folklor İnstitutu xilas etdi. O, tarixin süzgəci rolunu oynayaraq XX əsrlə XXI əsrin, II minilliklə III minilliyin arasında dayanıb, bütöv bir epoxanı öz içindən keçirdi və millətin gələcəyinə gedən işıqlı yolun əsasını qoydu. Azərbaycan Folklor antologiyalarının nəşrinə başlandı. Bu, yalnız Azərbaycan Respublikası sərhədləri daxilində yaşayan xalqımızın bölgəsəl folklor toplusu deyil, həm də Azərbaycan türklərinin yaşadığı bütün bölgələri əhatə edir. Belə ki, antologiyanın 2-ci cildi İraq-Türkman folkloruna, 14-cü cildi Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikasında toplum yaşayan soydaşlarımız - dərbəndlilərin folkloruna, III, VII, VIII, X, XII, XV, XIX cildləri isə Ermənistan Respublikasından qovulmuş göyçəlilərin, qaraqoyunluların, ağbabalıların, irəvanlıların, zəngəzurluların, dərələyəzlilərin folkloruna həsr edildi. Beləcə, indiyədək Azərbaycan Folklor Antologiyasının 19 cildi işıq üzü gördü. Elə bölgələrimiz oldu ki, oradan toplanmış folklor nümunələri 2-3 kitaba sığmadı. Bu iş hələ davam edir.

Folklor daşıyıcılarının qocalıb dünyalarını dəyişmələri, şəhərləşmə, radio-televizya və mətbuat, Avropa və Rusiyaya aludəçilik və s. amillər folklor nümunələrimizin getdikcə azalmasına səbəb olmuşdur.

İran İslam Respublikasında yaşayan soydaşlarımız arasında isə folklorumuzun yaşaması və folklor söyləyicilərinin sayı Azərbaycan Respublikası ilə müqayisədə olduqca çoxdur. Nə yazıq ki, orada milli dildə təhsil qadağan olunduğundan və bəzi yasaqlar ucbatından folklorumuzu elmi əsaslarla toplayıb nəşr edəcək kadrlarımız yoxdur.

AMEA-nın Folklor İnstitutu yarandığı gündən bu məsələni diqqətdə saxlamış, kadr hazırlığına xüsusi önəm vermişdir. Siyasi səbəblərdən bu proses uzun sürdüyündən institutumuz gözləmə mövqeyi tutmamışdır. Yeni folklorşünaslar nəslə fəaliyyətə başlayanadək biz İrandan toplanmış və Sovet İttifaqında çap olunmuş folklor nümunələrini, İranda çap olunmuş və ya toplansa da müəyyən səbəblərdən çap olunmamış folklor

nümunələrini elmi əsaslarla yenidən çap etməklə layihəmizə başlamağı qərara aldıq. Layihəmizin sonrakı mərhələlərində istər İran İslam Respublikasında yaşayan, istərsə də bu gün müxtəlif siyasi, iqtisadi və s. səbəblərdən dünyanın hansı güşəsində olursa-olsun yaşayan folklorşünasların və folklor həvəskarlarının toplamış olduqları nümunələri, eləcə də İran İslam Respublikasında soydaşlarımızın toplu yaşadıkları bölgələrdən toplanmış nümunələri çap edəcəyik.

İran İslam Respublikasında yaşayan soydaşlarımız sayca Azərbaycan Respublikasında yaşayanlardan daha çox və oradakı folklor söyləyiciləri daha fəal olduğundan çap edəcəyimiz kitabların sayı 50-ni keçəcəkdir.

Layihəmizdə S.Behrəngi, M.Fərzanə, Ə.Kamali və başqalarının arxivindəki folklor nümunələrini çap etməklə bölgələrdən toplananların çap edilməsi paralel aparılacaqdır. İlk olaraq ixtisasca vəkil olmuş, mənalı ömrünün çoxunu folklorumuzun toplanmasına həsr etmiş Əli Kamalinin arxivindəki “Koroğlu” dastanını nəşr edirik. Əminik ki, dünya dastanşünaslarının diqqət mərkəzində olan “Koroğlu” dastanının yeni nəşri maraqla qarşılanacaqdır.

Bu layihə, əslində, dünya mədəniyyətinə xidmət etməkdə və yoxa çıxmaqda olan folklor nümunələrini qorumaqla ümumbəşər mədəniyyətinə xidmət deməkdir. Əminik ki, İran İslam Respublikasının qabaqcıl ziyalıları, dünyanın gedişini aydın görən hökumət məmurları belə bizə yaxından kömək göstərəcək, beynəlxalq təşkilatlar isə layihəmizi dəstəkləyəcəklər.

Hüseyn İSMAYILOV
filologiya elmləri doktoru, professor

«KOROĞLU» DASTANININ ƏLİ KAMALI ARXIVİNDƏKİ VARIANTLARI

Tehranda vəkil işləyən Əli Kamalının (1944-1996) 1991-ci ildə qonağı oldum. Ofisin bir tərəfində yüzə yaxın qovluq vardı. Bunlar ofisdəki məhkəmə üçün hazırlanan yaşıl rəngli qovluqlardan fərqlənirdi. Müştərilərinin məhkəmə işləri ilə bağlı qovluqları rəfə dikinə yığılmış və arxalarındakı ağ kağızda nömrələr yazılmışdı. Ağ rəngli kağızdan hazırlanmış qovluqlar isə ayrıca bir rəfdə üst-üstə qalanmışdı.

Biz ədəbiyyatdan, folklordan, tarixdən söhbət edəndə Əli Kamali əl atıb üst-üstə qalanmış qovluqlardan birini götürüb açaraq oradakı vərəqlərə baxar və ya fikrinin doğruluğunu isbatlamaq üçün oradan parçalar oxuyardı. Qovluqların bir neçəsində XVIII-XIX yüzillərdə yaşamış Telimxanın şeirləri, şeirlərin makina yazıları və xəttatların səliqə ilə köçürdükləri mətnlər idi. O, bu qovluqlara daha çox önəm verir və onlara tez-tez müraciət edirdi. Ciddi-cəhldə Telimxan divanını çapa hazırlayırdı. Divana geniş izahlar və sözlük də yazdığını söyləyirdi.

Qovluqların bir neçəsində də «Koroğlu» dastanının əlyazmalar, çap üçün hazırladığı mətnlər, maqnitofon lentinə yazılmış kasetlər vardı.

Əli Kamali ilə söhbət edərkən qovluqlardakı materialların bəzilərinin surətini çıxarıb mənə verirdi ki, Azərbaycan mətbuatında çap etdirim və ya məqalələrimdə istifadə edirəm. Mən də onun arzularını yerinə yetirməyə çalışırdım. Həmin illərdə mətbuatda Telimxanın bir neçə şeirini çap etdirməklə haqqında bilgilər də vermişdim.

Onun verdiyi materiallar mənim üçün çox önəmli olsa da çap etdirməyə o qədər də səy göstərmirdim. Düşünürdüm ki, Əli Kamalının zəhmətinin bəhrəsi olan bu materialları özü çap etdirər. Buna maddi imkanı da vardı, böyük həvəsi də. Topladığı materialları çap etdirmək üçün Azərbaycan türkcəsinin yazı qaydalarını özündən yaxşı bilənlərdən, Tehranda yaşayan gənclərin gücündən istifadə edirdi.

1996-cı ilin avqustun 31-də qəfil ölüm Əli Kamalini yaxaladı. Dəfnində iştirak edə bilməsək də bir qrup ziyalı ilə birlikdə qırxında iştirak etmək üçün Tehrana və doğulduğu Bəndəmir kəndinə də getdik².

Əli Kamalinin yasından geri döndükdən sonra mənə vermiş olduğu folklor nümunələrini Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun arxivinə vermək istədim. Arzu edirdim ki, folklorşünaslarımız həmin materiallardan araşdırmalarında istifadə edəcəklər.

AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, f.e.d. Hüseyn İsmayilov Əli Kamalini Azərbaycan Respublikasında daha yaxşı tanıtmək üçün bir kitabça hazırlamağı tapşırırdı və “Koroğlu” dastanının Əli Kamali arxivindəki nüsxələri mövzusunda iş planıma daxil etdi. Beləliklə, beş ilə yaxın bu materiallar üzərində işlədim.

Əli Kamali peşəkar folklorçu deyildi. Ətrafındakı dar düşüncəli-lərin «Türklərin ədəbiyyat və folkloru yoxdur. Bu dildə gözəl bədii nümunələr yaratmaq olmaz!» dedi-qoduları onu doğrulub boya-başa çatdığı bölgənin ədəbi nümunələrini toplamağa təhrik etmişdir. Sanki zəngin bir xəzinə ilə rastlaşdığını görən gənc hüquqşünas sonralar dairəni genişləndirmiş, İranın güneyində və doğusunda yaşayan türklərdən də folklor nümunələri toplamağa başlamışdı.

İranda islam inqilabından sonra türkcə qəzet və jurnalların nəşri, xüsusən də “Varlıq” jurnalı onu bu sahədə ardıcıl işləməyə həvəsləndirmişdi. Həmişə deyirdi ki, xarici ölkədə hüquq təhsili almış və doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək İrana qayıtmış Həmid Nütqinin ədəbiyyatımız, dilimiz, tariximiz haqqında məqalələri ona ana dilini dərinlən öyrənməyə güclü təkan göstərmişdi. “Varlıq” jurnalı Əli Kamalinin ömür yolunu dəyişmişdi.

Beləliklə, Savə, Həmədan, Qəzvin, Xorasan, Şiraz və b. bölgələrdən XVII-XX yüzillərdə yaşamış şairlərin, aşiqlərin heç yerdə çap olunmamış şeirlərini, dastanlar, nağıllar, bayatılar, atalar sözləri və s. toplamağa başlamışdı. Özü gedə bilmədiyi yerlərə başqalarını gön-

² Şamil Əli. Əli Kamali Tehrandə və Bakıda. “Tanıdığım insanlar” kitabı, Birinci kitab, “Sumqayıt” nəşriyyatı, Bakı, 2000, səh. 110.

dərmiş, onların məsrəflərini ödəmiş, söyləyicilərə də həvəsləndirmək üçün müəyyən məbləğdə pul vermişdi³. Bunu Aşıq Əliəkbərin “Koroğlu” dastanını lentə köçürərkən işlətdiyi yarı zarafat, yarıgiley dolu ifadədən də aydın görmək olur.

Topladığını araşdırmağa səy göstərən, «Varlıq» jurnalına 20-dək məqalə yazan, bir kitab çap etdirən Əli Kamali nə yazıq ki, uzun illər üzərində işlədiyi və nəşrə hazırladığı «Telimxan divanı»nın, «Dastanlar»ın işıq üzü görməsinə nail ola bilməmişdir⁴.

Sağlığında Əli Kamalının topladığı materiallar və elmi fəaliyyəti Azərbaycanda, Türkiyədə, İranda, İsveçdə yaşayan ziyalıların və elm adamlarının da diqqətini özünə çəkmiş, haqqında məqalələr yazılmışdır. Lakin onun topladığı materialların nəşri çox ləng getmişdir. Səbəbi də Ə.Kamalının bu işlə davamlı məşğul ola bilməməsi idi. Kitablar çap etdirmək və ailəsini dolandırmaq üçün vaxtının çoxunu vəkilliyə həsr edir, insanların haqqını qoruyurdu.

Ölümündən sonra isə onun arxivi araşdırıcıların üzünə bağlandı.

Ə.Kamalının doğulub boya-başa çatdığı bölgə Mərkəzi İranda yerləşsə də, daha çox Savə şəhərinin adı ilə tanınır. XX yüzilin başlanğıcınadək burada soykökü Xələc, Əfşar və Şahsevən tayfalarına bağlı türklərin 800-ə yaxın kəndi olmuşdu. Yüzilliyin sonlarına yaxın isə hökumətin yeritdiyi siyasət və şəhərləşmə nəticəsində kəndlərin sayı 450-yə enmişdi⁵. Ə.Kamali folklor materiallarının çoxunu məhz bu kəndlərdən toplamışdı.

³ Məmmədxani Hüseyn. Rəhmətlik Əli Kamali.(Əlyazma hüququnda) Tehran, 1993, səh.12, .Güneyli Məmmədxani Hüseyn. Ustad Əli Kamali əbədiyyətə qovuşdu. «Ümide Zəncan» qəzeti, 1375-ci il, 21 şəhrivərd(11 sentyabr 1996), 1375-ci il, 28 şəhrivərd(18 sentyabr 1996)

⁴Şamilov Əli. Bakıya bir də dönməyinə əcəl aman vermədi. “Muxalifət” qəzeti, 1996, 21 avqust, №63 (463), s.8.

⁵ Kamali Əli. Qara bulutdan çıxan ay-Telimxan. «Varlıq» jurnalı (Tehran), 1981, sayı 25, səh.51, Kamali Ali. Savə türklərinin böyük şairi: Tilimhan-1, 2(Kara bulutdan çıxan ay). Aktaran nəşrə hazırlayan: Yavuz Akpınar. Kardaş edebiyatlar (Erzurum), 1997, sayı 38, 39, səh.9-17, 26-29.

Şahsevənlər deyəndə, öncə nəzərimizə Azərbaycan Respublikasında və İran İslam respublikasının Savalan dağı ətrafında topla yaşayan Şahsevənlər gəlir. Lakin İran İslam Respublikasının ayrı-ayrı bölgələrində də şahsevənlərin yaşadığını unutmamalıyıq. Şahsevənlərin hamısının soykökü eyni tayfalarə dayanmır. Səfəvi hökmdarı I Şah Abbasın (1587-1629) siyasi məqsədlərlə formalaşdırdığı Şahsevən elləri ayrı-ayrı tayfalardan ibarətdir. Belə ki, Azərbaycanda Şahsevən eli dursunxocalılar, məstəlibəylilər, zərcərdilər, quzatlılar, inanlılar, rəbəylilər, poladbəylilər, talışmıqayılılar, novruzbəylilər, qocabəylilər və b. tayfa, tirə və qoldan ibarətdirsə,⁶ Savə bölgəsində yaşayan Şahsevən eli əfşar, xələc, bayat, qaraqoyunlu, dögər, mosul, bozçalu, əlqutlu, lək, aruxlu, inanlı, satlı, çələbi, sulduz, qarluq və b. tayfa və tirələrdən formalaşib⁷.

400 ilə yaxın bölgənin əsas gücü olan, elat həyatı yaşayaraq yayda yaylağa, qışda qışlağa köçən şahsevənlərin tayfa qanunları XX yüzillikdən zəifləməyə başlayır və onlar İkinci Dünya Savaşından sonra təcridən oturaq həyata keçirlər.

Qafqaz Rusiya tərəfindən işğal ediləndən sonra Azərbaycanın quzeyi ilə güneyi arasında əlaqələr zəifləsə də tam kəsilməmişdi. Amma Xorasan, Şiraz, Savə ətrafında yaşayan türklərlə əlaqələr, demək olar ki, tamamilə kəsilmişdi. Həmin bölgələrdə yaşayan qacarların, qaşqayların, şahsevənlərin, əfşarların, xələclərin və b. tayfaların dialektləri, folkloru, adət-ənənələri layiqincə öyrənilib təhlil edilməmişdi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra da əlaqələrimizi lazımi səviyyədə qura bilmədik. Hələ də araşdırıcılarımız həmin bölgələrə ekspedisiyaya gedib materiallar toplaya bilmirlər. Buna görə də Əli Kamalının topladığı materiallardan yararlanmaq olduqca önəmlidir.

Əli Kamalının arxivində gördüyüm «Koroğlu» dastanının materiallarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

⁶ ASE. X cild, «ASE» nəşriyyatı, Bakı, 1987, s.478

⁷ Kamali Əli. Qara bulutdan çıxan ay-Tilimxan. «Varlıq» jurnalı (Tehran), 1981, sayı 25, s.53

1. Qara mürəkkəblə, səliqəli xətlə A-4 formatlı kağıza yazılmış, üzərində işlənmiş bir mətn. Mətnin ilk iki səhifəsi əlyazmanın pasportu rolunu oynayır. Birinci səhifənin başında «tarix 12.4.1353» (miladi 3 iyul 1974-Ə.Ş.) yazılıb. Ardınca nəzmlə 14 misrada dastanın yazıya alınma səbəbi və şəraiti təsvir edilir.

Yazacağam mən bu hekayəti bu gün qardaşuma,

İki ildür ki, salub dörd dəfə minnət başuma.

Əhd edüb üç gecədə vaxtimi dutdum özüm,

Yazmuşam, var bu kitab icrə nə həngamə sözüüm –

misraları ilə başlayan nəzm bitdikdən sonra nəslrlə yazır: «Ay dastanum oxuyan və talib olan din qardaşlarum! «Koroğlu» dastanı 12 məclisdür. Hər məclisi bir dastan, eşidməli hekayətlər var. 11 dastanını yazmışam. On ikiminci cildi ta kənun yazılmamışdı. Bu tarixdən onu yazaram».

Buradan aydın olur ki, «duste-əzizəm, ağayə Qulamhəsən, fərzəndə Məhəmmədhəsən, sakene Musaxanı Bulağı» deyə tanıtılan şəxsin sifarişi ilə yazılmış “Koroğlu” dastanının bu qolu üç gecəyə yazdığı və «bu hekayət ta kənun heç aşiq bilməyüb».

Mətn üzərindəki üç tarix isə yazıya almanın 2 ilə yaxın çəkdiyini göstərir.

Bu qeydlərlə yanaşı katib özünü nəzm parçasında «taniyullar məni, aləmdə cəhan əncüməni», nəslrlə isə İslam Əfşar Xələci kimi təqdim edib. Sonda «tarix 29.8.1354» (miladi 20 noyabr 1975-cı il-Ə.Ş) qeydini qoyub. Sonda isə “İslam Əfşar. Fi tarixə 9.8.1354” yazılıb.

Əlyazmadakı şeirlərdən ikisində Əfşarın adı aşağıdakı kimi hallanır:

Sözlərümi Əfşar çəkər əsarə,

Oxuyanlar şerü-qəzəl diyəllər.

* * *

Əşarı yazulur Əfşar zəmanı,

Oxu sən xəttü–inşanı, Koroğlu.

Əfşar bu dastanı heç bir aşığın bilmədiyini yazsa da, ona inamsız yanaşmamaq olmur. Belə ki, özünün yazdığı məclisdə aşağıdakı bəndlər var.

*Koroğlu yetişüb bu saat cana,
Vurun, çapın, dəlilərim, hər yana,
Desün Abbas bu sözləri yazana,
Ondan bircə xəbər alın gətürün.*

* * *

*Mənəm həqiqət aşığı,
Məclislərin yaraşığı,
Abbasun qəlbi, işığı,
Dua oxur səhər sənə.*

“Desün Abbas bu sözləri yazana” və “Abbasun qəlbi, işığı” misraları açıq-aydın dastanı Aşıq Abbasın söylədiyini və hətta misralar arasında özünü də tanıtdığını göstərir.

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunun katibi yazır: «Qərar budur, dastan əvvəldən ta axıracək yazulsun. Çün Aşıq Cunun Çamlıbəldən qəhr edüb getmişdi Türkmən vilayətinə, onun dastanun yazmuşam. Aşıq Abbas nəvarə salub». Bunlar da əsas verir ki, Əfşarın Aşıq Abbasın ya özündən, ya da lentə yazdırdıqlarından yararlanaraq bu qolu qələmə aldığını söyləyək. Çox təəssüf ki, «aləmdə cəhan əncüməni» olan İ.Ə.Xələcini nə biz tapa bildik, nə də Əli Kamali ilə birgə işləyənlər.

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunun başlanğıcındakı katib qeydində mətninə nə vaxt, harada, kimdən topladığını və kim tərəfindən yazıya aldığı haqqında bir bilgi yoxdur. «Koroğlunun Türkmən səfəri ki, on birinci dastandır, dübarə yazaram» qeydindən belə anlaşılr ki, 10 qol yazılıbmış. İndi isə 11-ci qol yazılır. “Dübarə yazaram» ifadəsində isə anlaya bilmədik dastanı yazıya alan 11 qolun hamısını dübarə-ikinci dəfə yazıb, yoxsa yalnız 11-ci qolu ikinci dəfə yazıb. Bu mətn Əfşarın yazıya aldığıyla dil-üslub baxımından yaxın olsa da, mövzuca bir-birindən fərqlənir.

«Dastani Koroğlu və Nigar xanım» əlyazması «Eşidənləri və ağa-ye Kəmalinin saluğuna» qeydlə bitir. Buradan aydın olur ki, Əli Kamalının sifarişlə yazılıb. Amma nə vaxt, harada, kimdən topladığı və kim tərəfindən yazıldığına dair heç bir bilgi yoxdur.

2. «Koroğlu» dastanının bir neçə qolu da düz xətləli məktəbli dəftərinə qara mürəkkəblə, səliqəli şəkildə yazılıb. Savə ətrafında yaşayan türklərin ləhcəsində yazıldığından və üzərində düzəlişlər edildiyindən çətin oxunur. Əlyazmadakı «Dastani-Koroğlu və Nigar xanım», «Eyvazın durna gətirməyə getməsi», «Koroğlunun Şilat səfəri» məclisləri - qolları tam, «Koroğlunun Sərdar paşa dastanı» isə yarımçıqdır. Nə vaxt, harada, kimdən toplandığına və kimin yazıya aldığına dair heç bir qeyd yoxdur.

3. 20-30 il əvvəllər qələmə alınmış 18 səhifəlik bir qarışıq əlyazmanın sonunda Əleyi xan Qasimi qeydi var.

Bundan başqa 20 səhifəlik «Koroğlunun qurtarmaq dastanı», 24 səhifəlik «Dastanı Eyvaz ki, istir gedə ... kuhuna», 43 səhifəlik «Eyvazın durna gətirməyə getməsi», 35 səhifəlik «Koroğlunun Eyvazı gətirmək dastanı», 30 səhifəlik «Koroğlu Aşıq Cünundan Eyvaz xanın ...», 17 səhifəlik «Koroğlunun Şilad şəhərindəki», 17 səhifəlik «Koroğludan şeirlər», 2 səhifə «Koroğlunun İstanbul səfəri», 12 səhifə başlıqsız əlyazmalarda tarixə və yazıya alanın adına, soyadına rast gəlmədik.

4. A-4 formatlı kağıza qara mürəkkəblə, səliqəli xətlə köçürülmüş, hər biri 25 səhifə «Koroğlunun Türkmən səfəri» və «Aşıq Cünunun Çəmli beldən qaçması» qolları yazılmış və sonda «Söyləyən: Əfşar» qeydi verilmişdi. Bu qeyddən belə anlaşıldı ki, Əfşar söyləyib, kimsə yazıya alıb. Mətnin dili bugünkü yazılı ədəbi dilimizə çox yaxındır. Bu da mətnin Əfşardan yazıya alındığına şübhə doğurur.

Hüseyn Məmməd xani Güneylinin Ə.Kamali ilə birgə işlədiyindən xəbərdardım. Ona görə də 2003-cü il yanvarın 9-11-də Bakıda keçirilən «Ortaq türk keçmişindən ortaqlıq gələcəyinə» folklor konfransına gəlmiş H.M.Güneyliyə məndə olan əlyazmaları göstərdim. Səliqəli xətlə köçürülmüş əlyazmaların onun olduğunu, 1990-1995-ci

illərdə Ə.Kamalinin tapşırığıyla çap üçün hazırladığını söylədi. Re-daktə zamanı ədəbi dil normalarını əsas götürdüyünü, mətnlərin dil-üstlubunu qorunmadığını bildirdi.

Əli Kamalinin arxivində gördüyümüz əlyazmaların bizzə surəti ol-mayanları da var. Onların da söyləyicidən qələmə alındığını, yoxsa hər hansı bir əlyazmadan köçürüldüyünü müəyyənləşdirə bilmədik.

5. Hər biri bir saatlıq 7 kasetə «Koroğlu» dastanının qolları köçürü-lüb. 4 qolun hər biri bir kasetə yerləşdirilib. Kasetlər köçürülərkən başlanğıcında və sonunda səs qırıqlığı yaranıb. Bu hala kasetin bəzi yerlərində də rast gəlinir. Söyləyənin kimliyi kasetlərdən bilinmir.

Dolaşıqlıqlara aydınlıq gətirmək üçün söyləyici ilə görüşmək lazım idi. Onu tapmaq isə o qədər də asan olmadı. Uzun illər soradıqdan sonra H.M.Güneyli söyləyicinin Aşıq Əliəkbər olduğunu yazdı. Teh-randa 2004-ci ilin dekabrında keçirilən simpoziuma gedərkən Aşıq Əliəkbərlə də görüşməyi planlaşdırdım. Dekabrın 31-də ədəbiyyatı-mızın və dilimizin vürğunlarından H.M.Güneyli, Dərviş Bəhrəvan İnal-lı, Əskər Yaşılı və Aşıq Əhədlə birlikdə hazırda Kərəc yaxınlığındakı Səidabad kəndində yaşayan aşıqla görüşdük. Aşıq Əliəkbər Qurbaninin çalib-oxumasını, danışığını lentə almaq üçün özümüzə kamera və dik-tofon da götürmüşdük. Yaxşı ki, «Koroğlu» dastanının lentdən kağıza köçürdüyümüz mətni və aşığın Əli Kamali üçün söylədiyi lentlər də yanımızda idi.

Lentdən kağıza köçürdüyümüz mətndəki pərakəndəliyi və anlaşı-lmazlığı aradan qaldırmaq üçün Aşıq Əliəkbərə müraciət etdik. Bizi mehriban və qonaqpərvər qarşılayan aşıq yazıya aldığımız mətnləri eşidəndə yad-yad üzümüzə baxırdı. Sanki bu mətnlərdən onun heç xə-bəri yoxmuş. Aşıq Əliəkbər dastanı yazıya aldığımız kimi söylənmə-diyini bildirdi. Lentləri səsləndirmək zorunda qaldıq. Aşıq heyratlən-di. Səmimi etiraf etdi ki, 1986-1988-ci illərdə söylədiklərini unudub.

Biz ondan lentə qulaq asarkən anlaya bilmədiyimiz və fikir dola-şıqlığı olan parçaları yenidən söyləməsini xahiş etdik. Aşıq lentdə-kindən nisbətən fərqli bir variant danışmağa başladı. Onun söy-lədiklərini yenidən lentə köçürsəydik yazıya köçürüb çapa hazırladı-

ğımızdan fərqli bir variant yaranacaqdı. Buna isə aşığın həvəsi və vaxtı yox idi.

Aşığın yardımını ilə kağıza köçürdüyümüz mətndəki pərakəndəliyi və anlaşılmazlığı aradan qaldıra bilməyəcəyimizi gördük. Odur ki, dastanı kimdən öyrəndiyini, məhəlli sözlərin mənasını xəbər aldığımız və bəzi parçaları təkrar söyləməyi xahiş etdik. Aşıq Əliəkbər Qurbani ustadının Savənin Səngək Mərəğeyi kəndindən (Telimxan da bu kənddə doğulub) Aşıq Əbülqasım olduğunu və ondan 20-ci yüzilin 50-ci illərində 18 dastan öyrəndiyini söylədi.

Aşıq Əliəkbərdən «Koroğlu qarı ilə harada görüşüb?»- deyər soruşduq. “Əlyazmalardakı mətnlərdə- “Dastani Koroğlu və Nigar xanım”- da və «Koroğlunun Türkmən səfəri»ndə Koroğlunun qarı ilə görüşdüyü yazılıb. Siz isə «Bu Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki ərz elədim» qolunu danışarkən Koroğlunun qarı ilə görüşdüyünü söyləyirsiniz» - deyər xəbər aldıqda gülümsəyərək dedi ki, orada elə bir yanlışlıq yoxdur. Koroğlunun qarı ilə, çərçi ilə görüşləri və ona bənzər ikinci dərəcəli süjetlərin hansı qolda söylənməsi məclisdəkilərdən, vaxtdan və aşığın ovqatından asılıdır. Məclis iki gün davam edəcəksə aşiq da «Koroğlunun durna səfərinin dastanı payama çatır»ı başlayıbsa ona Koroğlunun qarı ilə, çərçiyə görüşməsinə və ya əlavə bəzəklər verməyə imkanı olmur. Dastanın kiçik qollarını danışdıqda isə vaxtı doldurmaq üçün belə əlavə edirik.

Məclisdə əyləşənlər yaşlı, oturuşmuş adamlar olanda da, kənddə tək yaşayan el ağbırçəyi olanda da “onun xətrinə dəyər – deyər qarı ilə görüşməsinə danışırıq. Aşığın özünün ovqatı ciddi olanda da Allahdan, peyğəmbərdən, igidlikdən, düzlükdən, doğruluqdan oxumaqla vaxtı doldurur, şən əhvalda olduqda isə o cür gülüş doğuran parçalara üstünlük verir.

Məclisdə kimlərin əyləşdiyinə də aşıqlar çox önəm verirlər. Koroğlu və onun dəlilərinin adını dəyişməsək də, düşmənlərinin adı məclisdəki nüfuzlu bir şəxsin adıyla eyni olduqda ona hörmət əlaməti olaraq dəyişir, əsasən də həmqafiyə başqa bir adı çəkirik. Bəzən ça-

lib-oxuduğum vaxt məclisə Cəfər adlı bir nüfuzlu şəxs daxil olduğunu pıçıltıyla mənə çatdırıblarsa, ondan sonra Cəfəri Səfərlə əvəzləmişəm.

Ayrı-ayrı məclislərdə dastan danışarkən adlarda bu cür dəyişikliyə rast gəlsən, bil ki, məclisdə əyləşən nüfuz sahiblərinin adıyla bağlıdır.”

Aşıq Əliəkbərin dediklərini bütün variantlara tətbiq etmək olmur. Belə ki, istər onun danışdığı «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıdı ki, payama çatır» qolunda, istərsə əlyazmadakı «Eyvazın durna gətirməyə getməsi» qolunda söhbət Hasan paşadan getdiyi halda, birdən mövzu dəyişir. Dəliləri meydanda asmağa gətirəndə Koroğlu:

*Sənə deyim Cəfər paşa, Və ya: Sənə deyim Cəfər paşa,
Mustafaxan yoldadı. Bu meydan yaxşı meydandı. –*

deyə oxuyur.

Əlyazmadakı «Bu dastan Aşıq Cünunun qaçmağı dastanıdı»nda da Yumuğ Əhməd deyir: «Qaz və ördək bu mahalda tapulmaz. Ərzurumda Cəfər paşanın göllü bağunda ola. Ora da gidmaq müşküldür. Çox çətin dağlar qabaqda var. Xətərli yolları vardır və bir də Cəfər paşa bir qüdrətli paşadur. Koroğlu gəlüb dəliləri çağurub dedi:

– Kim gidə bilür Ərzurumdan Cəfər paşanın bağundan qaz və ördək gətürə?»

Burada da şeirlər Cəfər paşaya müraciətlə söylənilir. Sonda yenə də Hasan paşadan söhbət gedir.

«Dastanı Koroğlu və Nigar» da Nigar xanım Çənlibelə çatanda onu qarşılayan dəlilər arasında Eyvazı nişan verməsini Koroğludan xahiş edir. Buradan belə aydın olur ki, Nigar xanım Eyvazın şan-şöhrətindən xəbərdardır. Əksər variantlarda isə övladı olmadığına görə Koroğlu gedib Eyvazı gətirir və Nigar da onu oğulluğa götürür. Belə fərqliliklərə ayrı-ayrı aşıqların söylədiklərində deyil, bir aşığın söylədiyi ayrı-ayrı qollarda da rast gəlinir.

Aşıq Əliəkbər Həməzin Qıratı aparmasından sonra Koroğlunun narahatlığını təsvir edəndə Nigar xanımın dilindən deyir: «Bolu Sər-

dar, Koroğlu çox narahatdı. Bu sözdərinnən əslən giriftarlığ tüğyan eliir, beləsi. Yığılın bunun ürəgin alın. Qırat əlinnən gedif, divana olacaxdı». Aşıq «dəlilərin başı», sərdar kimi tanıtdığı Bolu Sərdar haqqında «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıydı ki, payama çatır» qolunu danışarkən ikibaşlı danışır. Durna ovuna Eyvazla birlikdə Dəmirçioğlunun, İsaballının, Bolu Sərdarın getdiyini söyləyən aşıq Bolu Sərdarın iki tərəfə işlədiyini sözarası qeyd etməklə qalmır, son-da Eyvazın dilindən deyir:

Bolu Sərdar burdan qaçup,

Başımıza bəla açup.

«Bu dastan da Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdı» qolunda isə Koroğlunun dəlilərə Bolu Sərdarı axtarır tapmalarını əmr edəndə Dəmirçioğlu və dəlilərin bir çoxu onu tanımadıqlarını deyirlər. Koroğlu Bolu Sərdarı axtarmağa gedəndə İstanbulda qarşılaşırlar. Koroğlu onu tanısa da Bolu Sərdar Koroğlunu oxşadır. Amma tam yəqinliklə Koroğlu olduğunu deyə bilmir. Bolu Sərdar Çənlibelə hücum etməyə qoşun toplayanda Eyvazla Dəmirçioğlu onun dəstəsinə qoşulur. Bolu Sərdar isə onların Koroğlu dəlilərindən olduğunu tanımır.

Uzun illərlə apardığımız müşahidələrdən və Aşıq Əliəkbərin söhbətlərindən bu qənaətə gəlmişik ki, aşıqlar dastanın əsas süjetini yadda saxlayır, ikinci dərəcəli detallardan isə məclisin və özünün əhvalruhiyyəsinə uyğun olaraq istifadə edirlər. İkinci dərəcəli surətlərin adlarını hansı qola münasib bilirlərsə, orada da işlədirlər.

Çapa hazırladığımız variantda:

Səfər oldu Dağıstana,

Mənimnən gedən gəlsin,

Namərd meydana girməsin,

Mərd badəsin içən gəlsin.

- kimi şeir parçalarına, eləcə də Türkmənistan ifadəsinə dəfələrlə rast gəlinir. «Koroğlu» dastanının Paris və Təbriz nüsxələrilə müqayisəli təhlili onu göstərir ki, istər Dağıstan, istərsə Türkmənistan bugünkü inzibati ərazi vahidləri anlamında deyil, dağlıq yer, türkmənlər yaşayan yer anlamında işlədilir. Bunu bilməyən Aşıq Əliəkbər dastanı da-

nışarkən türkmənlərdən söhbət açanda onu Türkmənistanla uyğunlaşdırmağa çalışaraq «Türkmənsəhra» ifadələrini işlədir. Nəsrə hazırladığımız variantlarda Eyvazın Qaşqay türkmənlərindən olduğu özünü qabarıq büruzə verir:

1. Aşıq Əliəkbərin lentə söylədiyi qollar bunlardır: «Bu, Koroğlunun Çəmlibelə gəlməgidi və Ərəp Reyhanı görməgidir», «Bu da Koroğlunun dəgirməndə Qıratı Həmzəyə verməgi və onu geri almağıdır», «Bu, Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, dastanı Nigarı getdi gətirə», «Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi», «Bu, Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim», «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıydı ki, payama çatı», «Bu da Eyvazın Türkmənə gətməgidi və ata, anasını toyuna dəvət etməgidi», «Bu dastan da Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdır».

Qolların adlandırılması «Kitabi-Dədə Qorqud»un boylarının adını, M.Füzulinin «Leyli və Məcnun» poemasının fəsillərinin başlıqlarını və b. orta əsr qaynaqlarını yada salır. Məzmunca da bir oxşarlıq var. Belə ki, «Dədə Qorqud» boylarında olduğu kimi, Aşıq Əliəkbər də bir neçə qolun sonunda dastanın adını çəkir. Aşığın söylədiyi qolların heç birində «Aşıq Cünun» adı çəkilmir. Bunu diqqətsizlik kimi qiymətləndirmək olmaz. Çünki söyləyici bir neçə dəfə kitabda Aşıq Cünunun adı olduğunu, lakin yaşadığı bölgədə yayılmış «Koroğlu» dastanlarında belə bir adın olmadığını söyləyir.

İranda «Koroğlu» dastanının bir neçə nəşri olsa da, Aşıq Əliəkbərin Qulamhüseyn Sədri Əfşarın 1347-ci ildə (miladi 1968) Tehrandakı İbn Sina nəşriyyatında çap etdirdiyi kitabla tanış olduqlarını öyrəndik. Bu da Hümmət Əlizadənin Bakıda 1941-ci ildə Azərnəşrdə çap olunmuş kitabı əsasında çapa hazırlanıb.

Lakin İslam Əfşar Xələcin yazıya aldığı qollarda Aşıq Cünun hadisələrdə fəal iştirak edir, şeirlər söyləyir, çalıb oxuyur. İ.Ə.Xələci öz şeirlərini də yazıya aldığı qolda verir və başqa bir qeydində bunu aşığıların da oxuduğunu söyləyir. Bu da onu göstərir ki, bölgədə hələ də «Koroğlu» dastanının qolları formalaşmaqdadır. Aşıqlar və el şairləri mövzu ilə bağlı şeirlərini dastana əlavə edə bilirlər.

Aşıq Əliəkbər Koroğlunun İrana gəlmədiyini bir neçə dəfə vurğulayır. Onun Ərzurum ətrafında yaşadığını və Osmanlıya səfər etdiyini söyləyir. «Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi» qolunu danışanda Türkmənsəhradan söz açır. Ərzurum ətrafında yaşayan Koroğlu İrandan keçmədən Türkmənsəhraya gedə bilməzdi. Bu da onu bir daha göstərir ki, aşığın söylədiyi və əlyazmalardakı variantlarda Türkmənistan, Türkmənsəhra, Təkə Türkmən məlum bir coğrafi məkan deyil, ümumiyyətlə türkmənlərin yaşadığı yer anlamındadır.

2. İstər Aşıq Əliəkbərin söylədiyi, istərsə də əlyazmalardakı variantlarda Yumuğ Əhməd, Qulu bəy kimi maraqlı obrazlar var. Koroğlu Nigar xanımı gətirərkən yolda Qulu bəyin ox atmağına heyran olur. Onu zorla atasından ala bilməyəcəyini gördükdə Nigar xanım işə qarışır. Atasını, anasını dilə tutaraq Qulu bəyi özünə qardaş kimi Çənlibelə gətirir. Yumuğ Əhməd və Qulu bəyin adıyla bağlı ayrıca qollar olmasa da, onlar əksər qollarda ən fəal iştirakçılardır.

Koroğlu dəlilələrindən bəzilərinin adının sonuna “balı” sözü əlavə edilir. İsabalı, Eyvazbalı, Əhmədbalı və b. Görünür, balı sözünün də xüsusi bir anlamı, mənası var.

3. Bir qolda Çənlibeldə olduğu, hadisələrdə fəal iştirak etdiyi göstərilən dəli başqa bir qolda hələ Çənlibelə gəlməmiş təsvir edilir. Məs: İsabalı Nigar xanımın xidmətçisi kimi onun məktubunu Çənlibeldə Koroğluya gətirir. Başqa variantda Nigar xanımı gətirməyə gedəndə Koroğlu Çənlibeldə nizam-intizamı qorumağı İsabalıya həvalə edir.

4. Bölgədə aşıqlar əsasən çögür çalırlar. Onlar “saz” sözünü əsasən musiqi aləti anlamında işlədirlər. Onlar çöür, çöqür, çögür kimi tələffüz etdikləri musiqi alətinə tək-tək hallarda saz da deyirlər. Ehtimal ki, Əfrasiyab Bədəlbəylinin «Musiqi lüğəti» kitabında yazdığı: «çöğör-beş simli qədim Azərbaycan musiqi aləti»⁸nin izahı da çögürə aiddir.

⁸ Bədəlbəyli Əfrasiyab. Musiqi lüğəti. «Elm» nəşriyyatı, Bakı, 1969, səh. 79.

Azərbaycanda geniş yayılmış qoltuq sazdan azacıq böyük olan çögürün qolu nisbətən uzun, sinə taxtası isə bizdə olduğu kimi nisbətən qabarıq yox, düzdür. Əsasən səkkiz simlidir.

5. Bölgənin aşıqları bizlərdə olduğu kimi, sazın kökünü tez-tez dəyişmirlər. Havaların əksəriyyətini şur kökü üstündə oxuduqlarından ritmi dəyişməklə effekt yaradırlar. Buna görə də dastanda şeirlərin əksəriyyəti gəraylıdır, qoşmaya az-az rast gəlinir. Divani, müxəmməs, tənris və b. şeir növlərinə isə demək olar ki, rast gəlinmir.

6. Aşıq misralardakı heca fərqlərini musiqinin ahəngilə tənzimləyir. Buna görə də bəzi misralar özündən əvvəl və ya sonra gələndən nəinki bir-iki heca, bəzən dörd-beş heca fərqli olur.

Çapa hazırladığımız mətnlərdə Koroğlunun nəslə və qohumları ilə bağlı maraqlı faktlar var. Belə ki, «Dastani- Koroğlu və Nigar xanım» qolunda evində qonaq qaldığı qarı Koroğlunu hədələyəndə deyir:

*Yedigün boynuna almaz,
Heş kim belə qılıc çalmaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Bir utanmaz vardır üzi.*

*Zöörə deyər baxsın süzə,
Əbəs qonax oldu bizə,
Dədəsi miləxor Mirzə,
Qırat üssə çıxdı gözi.*

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunda da deyilir:

*Yalan sözündən utanmaz,
Yedigün boynuna almaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Heş yoxdur utanan üzü.*

*Mən qurbanam ala gözə,
Xəşm eyləyüb baxdı bizə,
Atasıdır Xacə Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.*

*Koroğlıdur, Rouşən xanay,
Mənim bu cismimə canay,
Qeys qızı Səlbidür anay,
Qırat vurub sınıb dizi.*

Dedi: –Koroğlu, mən səni kamilən tanudum. Sən Rouşən Əli xan Xacə Mirzənin oğlu və nəşəbi Səlbə xanum Qeysəri- Rumin qızı və əmisi adı Şəban xan. Qırat vurub nənəşün dizi çatılıb».

Belə faktların sayını artırmaq olar. Variantlarda Ərəb Reyhanın, Mustafa bəyin də tərcümeyi-hallarına, Koroğlu və Eyvazla qohumluqlarına diqqət yetirilir. Azərbaycanda çap olunan variantlarda Koroğluya darda yardım edən, qarşılaşdıqda isə “Koroğlunu çaya basan” Gizir oğlu Mustafabəy haqqında Əli Kamali arxivindəki variantlarda da maraqlı bilgiler var. Belə ki, Təke Türkmən elindən olduğu söylənilən qəhrəman Mustafa bəy Qəcər kimi tanındır. Koroğlu adıyla məşhurlaşan Rövşən isə sadə bir ilxıçı oğlu deyil, əsilzadə bir nəslin-Əli xan Xacə Mirzənin və Qeysəri- Rumun qızı Səlbə xanımın övladı olduğu haqqında maraqlı fikirlər söylənilir.

Dastançılıq ənənələrimizdə qəhrəmanlar sadə xalqdan deyil, əsilzadələrdən seçilir. Qəhrəman hətta kasıb bir ailənin övladı kimi təsvir edilsə də, sonda onun hansısa bir əsilzadədən olduğu, müxtəlif səbəblərdən kasıb ailəyə düşdüyü təsvir edilir. Bu baxımdan Əli Kamali arxivindəki «Koroğlu» dastanının variantlarında qəhrəmanın əsilzadə kimi göstərilməsi təbii görünür.

Nəşrə hazırladığımız variantlarda sinfi mübarizə özünü göstərmir. Koroğlunun dostları arasında xanlar, paşalar, tacirlər də var, kasıbkusub da. Yəni Koroğlu bir orta əsr cəngavəridir. Onun dostları və düşmənləri var. Onlar da hər təbəqədən ola bilər. İnsanlara sinfi münasibətə görə deyil, şəxsi münasibətə görə qiymət verir. Hətta Koroğlunun qorxusundan Çənlibəldən qaçmış Aşıq Cünunu geri qaytaranda Türkmənbaşı ərklə ona deyir: “Əgər sənə çəb baxa (yəni Koroğlu-Ə.Ş.) gözdərin çıxardaram. Və bəd Koroğlu heç vədə mənsiz Çənlibəldə dura bilməz”.

Əli Kamali arxivində ciddi araşdırma aparmağa imkanımız olmayıb.

Ola bilsin ki, orada başqa mətnlər də vardır. Aşığın söylədiyi «Koroğlunun durna səfəri payama çatır» qolundakı bir gəraylıda «Topu tufənglər atuldu» misrası var. Bu da Koroğlunun tufəng çıxdıqdan sonra meydandan çəkilməsi fikrilə uyğun gəlir.

Əli Kamali arxivindən alınmış materialları çapa hazırlayarkən üç fəslə ayırdıq.

Birinci fəsildə Aşıq Əliəkbər Qurbaninin lentə söylədiklərini olduğu kimi kağıza köçürməyə çalışdıq.

İkinci fəslə müxtəlif xətlə yazılmış əlyazmaları əski əlifbadan latın əlifbasına çevrilmişləri daxil etdik. Bunlar ləhcələrdə yazıldığından bir-birindən xeyli fərqlənirdi. Biz dialektoloji mətn hazırlamağı qarşımıza məqsəd qoymadığımızdan “Koroğlu” dastanının Təbriz variantını çapa hazırlamış E.Tofiq qızı onları ortaq bir məxrəcə gətirdi. Mətnşünaslıqla və dialektologiya ilə məşğul olan araşdırıcılar lazım gəlsə folklor institutunun arxivindən istifadə edə bilərlər.

Üçüncü fəslə Ə.Kamalinin rəhbərliyi ilə H.M.Güneylinin çap üçün hazırladığı iki qolu – əski əlifbadan latın əlifbasına çevrilmiş mətni daxil etdik. Bu da müasir ədəbi dilimizə uyğun olduğundan elə bir izahlara ehtiyac olmadı.

Çalışmışıq ki, aşığın dastanı necə söylədiyi, mətnin necə yazıya alındığı və çapa necə hazırlandığı haqqında təsəvvür yaradaq.

«Koroğlu» dastanının yeddi kasetə söylənmiş qollarını yazıya köçürərkən tanış olmayan ləhcəni anlamaqda çətinlik çəkdik. Lentə bir neçə dəfə qulaq asdıqdan sonra söyləyicinin səs ahənginə alışırdıq. Amma bəzi səsləri yazarkən problemlə rastlaşdıq. Çünki əlifbamızda bu səslərin işarələri yoxdur. Odur ki, səs əlifbamızda hansı hərfə daha yaxın səslənirdisə, o cür yazdıq.

Söyləyicinin özü də səsləri iki, bəzən üç şəkildə deyir. Məs: **məgər-məyər, ayax-ayaq, ağıl-əqil, cavannıg-cavannık-cavannıx, heç-heş, vilayət-vəlayət, Eyvaz-Eyvəz-Ayvəz, düşmən-düşman, üç-üş, heç-heş** və s. Söz sonunda səs düşür. Məs: gəl əvəzinə gə, dükandan əvəzinə dükanda və s. deyir. Söz ortasında səs düşür. Məs: **şəhər** əvə-

zinə **şær**, **kövşæn** əvəzinə **kööşæn**, **gətirəm** əvəzinə **gärəm** və s. Söz ortasında səs artır. Məs: **nərə** əvəzinə **nəhrə**.

Ümumiyyətlə, “Koroğlu” dastanının çapa hazırladığımız nüsxələ-rində Azərbaycan türkcəsinin doğu və güney dialektlərinə məxsus olan bir çox xüsusiyyətlər özünü göstərməkdədir. Bu xüsusiyyətlər daha çox fonetik səviyyədə səs əvəzlənmələri ilə səciyyələnir. Mə-sələn:

u-i: Koroğlu, unutmuşdılar

ü-i: gülirəm, düşdi

ı-u: sazuni, basub, qalasun, danuş, salub

i-ü: məclisün, sifarişün, versünnər

y-g: gənə, dimdigünnən, əgməz

L səsinin d-ya (doymazlar-doymazdar), d səsinin t-ya (ad-at), z səsinin s-ya (olmaz-olmas), ç səsinin ş-ya (açdı-aşdı) çevrilməsi də xarakterikdir.

Dilimizə xarakterik olan səs əvəzlənməsindən başqa diftonqlar da var. «Koroğlu»nu söyləyən də diftonqlardan- qovuşuq səsdən geniş istifadə edir. Mətni dialektoloji baxımdan deyil, folklorçular üçün hazırladığımızdan onları xüsusi işarələrlə vermədik. Söz sonunda n səsilə y səsinin qarışığı kimi tələffüz edilən səsi y hərflə verdik.

Bəzi sözlər isə bugünkü ədəbi dilimizdən fərqli olaraq orta yüzilliklərin ədəbi dilindəki kimi işlədilir. Məs: **qaranlıq** əvəzinə **qaranquluq**, **otlayır** əvəzinə **otuşur**, **öpmək** əvəzinə **öpməlik**, **ikisi** əvəzinə **ikiləri**, **çalğıcı** əvəzinə **çalçı** və s. Onları da olduğu kimi saxladıq.

Aşıq Əliəkbər dastanı danışarkən ərəb sözlərini heç də fars sözlərindən az işlətmir.

Aşığın danışığı aydın başa düşülür. Lakin onun dediklərini olduğu kimi yazıya köçürüb oxuduqda anlaşılmazlıq yaranır. Mətnə xələl gətirməmək üçün aydınlıq gətirən əlavə söz və ifadələri [] işarəsi arasında verdik.

Mətni çapa hazırlayanda çatışmayan, aydın olmayan parçaları dəqiqləşdirmək üçün Aşıq Əliəkbərlə görüşdükdə onun bizə danışdıqlarını və izahlarını { } işarəsi arasında verdik. Aşıq oxuyarkən mətni

aydınlatmaq və ya musiqinin ritminə uyğun olaraq söylədiyi söz və ifadələri () işarəsi arasında yazdıq. Aşığın mövzudan kənara çıxıb izahlar verdiyi yerlərdə * işarəsi qoyaraq söylədiklərini səhifənin əmək yazısına keçirdik. Lentdəki mətnlərin başlanğıcında, içərisində və sonunda səs qırılıb fikir tamamlanmayan yerlərə üç nöqtə qoyduq.

Lentlər üzərində işimizi bitmiş hesab etdiyimizdən onları AMEA Folklor İnstitutunun arxivinə bağışladıq ki, lazım gələndə dil tarixçiləri, dialektoloqlar, etnoqraflar həmin materiallardan istifadə edə bilsinlər.

Mətn anlaşıqlı olsun deyərək, fars sözlərinin və bəzi məhəlli sözlərin lüğətini hazırladıq. Eyni sözlər təkrarlanmasın və hər səhifənin ətəyində çox yer tutmasın deyərək sonunda sözlük verdik.

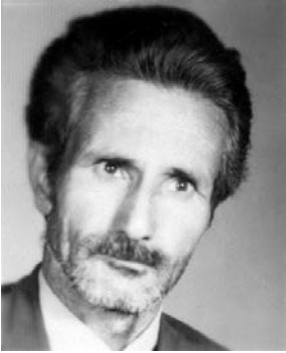
Bütün bunlar yəqin ki, araşdırıcılarımız üçün dastanı yenidən incələməyə şərait yaradacaqdır.

Dastanı nəşrə hazırlayarkən H.M. Güneylinin çapa hazırladığını Səkinə Qaybaliyeva, qalan əlyazmaları isə Lalə Cavanşir və Neda Nəcəfi əski əlifbadan latın əlifbasına çevirdilər. Yalnızlıqlara yol verilməsin deyərək mətnlərin oxunuşunu H.M.Güneyli və Aqşın Ağkəmərlili ilə yenidən yoxladıq. Lakin bu oxunuşlar və yoxlamalar da qaneedici deyildi. AMEA Folklor İnstitutunun 2005-ci ildə çap etdiyi «Koroğlu» dastanını oxuyanda tərəddüd etməkdə haqlı olduğumuz təsdiqləndi. Mərhum araşdırıcı Dilarə Əliyevanın başladığı işi gənc mətnşünas Elnarə Tofiq qızı tamamlamışdır. Bu nəşri mükəmməl sayaraq nəşrə hazırladığımız mətni yoxlamaq üçün ona verdik. Elnarə xanım gərgin əməyi sayəsində çoxlu yalnızlıqları aradan qaldırdı. Biz də onun oxuyub düzəltdiyi variantı əsas kimi qəbul edərək nəşrə verdik.

Dastanın çapa hazırlanmasında f.e.n. Əfzələddin Əsgərov yaxından iştirak etdi və oxuyaraq dəyərli məsləhətlər verdi. Şərqşünaslıq İnstitutunun əməkdaşı f.e.n. Elmira Fikrətgızına da bizə göstərdiyi köməyə görə minnətdarlığımızı bildiririk.

Əli Şamil
15.09.2005

AŞIQ ƏLİƏKBƏR

Aşıq Əliəkbər Zəbiulla oğlu Qurbani 1932-ci ilin iyunun 2-də Qəzvin ostanının (vilayət) Bunizəhra mahalının İpək kəndində doğulmuşdur. Soydaşları arasında yaşayan rəvayətlərə görə, ulu babaları el-liklə Muğandan Şiraz ətrafına, XVIII yüz-illiyin sonlarında isə Qəzvinə köçmüşlər. Aşığın babası Sərxoş İpək kəndində doğulub və orada dünyasını dəyişib.

Əsgəri xidmətini başa vurduqdan sonra Tehrana gələn Aşıq Əliəkbər Qurbani burada Savənin Səngək-Mərəğey kəndindən olan (Telimxan da bu kənddə doğulub) Aşıq Əbülqasımla tanış olur və ona şagirdlik edir. Aşıq Əbülqasımdan 18 dastan öyrənib məclislər aparmağa başlayır. 1980-ci illərin ikinci yarısında Əli Kamali ilə tanış olan Aşıq Əliəkbər onunla əməkdaşlıq edir. «Kor-oğlu» dastanının bir neçə qolunu və Telimxanın onlarla şeirini lentə yazıb Əli Kamaliyə verir.

Hazırda Kərəc yaxınlığındakı Səidabad kəndində yaşayır. Mehdi və Bəhmən adlı iki oğlu və dörd qızı, nəvələri var.

Aşıq Əliəkbərin söylədikləri
(Lentdən köçürülmüşdür)

**BU, KOROĞLUNUN ÇƏMLİBELƏ GƏLMƏGİDİ
VƏ ƏRƏB REYHANI GÖRMƏGİDİ**

{Bəli, Koroğlının atası Əli bir şahın yanında at becərərdi. Bir gün gördi bir bulağıdı, bulağın suyu çoxdu gəldi, çoxdu gəldi, bu bulağdan at çıxdı⁹ çölə. At çıxdı çölə, qarışdı ilxıların içinə. Yeridi bir dənə madyan-nan nəzdiklik oldu, getdi, gənə girdi o bulağın içinə.

Koroğlunun atası ki, meytərliq elərdi, [yadında] saxladı. Gözdədi, gözdədi ta bu at doğdı. Həmin at ki, bulağdan gəlmişdi, döl tutmuşdu, doğdu. Gördi bir təhərdi, [qulun] bir parça ətdi, qıçları çıxıb, başı çıxıb, bir bədrix, pis şeydi. Dedi, nəmə mən bunu bu cür aparsam şahın yanına yamanı gələr, deyər, bunu sən hardan tapmısan, gətimisən? Bədi gələr mənənnən. Bunu mən gizlədərəm, deyərəm, o at ölü doğdu, atdım qurd-quş yedi.

Bunu gizlətdi ilxıların içində. Ta bu at gəldi vəsilə yetdi, bəəd, gəldi. O ayrı məmləkətdən şaha qonax gəldi. Qonax gəldi, dedi:

– Mənim atdarımı, sən gəlibəsən ha, görmüşən ki, mənim atdarım necədi? Sən də bir atdarıyı gətir, görüm nə cürdi.

[Şah] meytərə dedi:

– Gedərən, beytərin mənim atdarımdan bir dənə götürərən gəllənən. Bu şah da baxa, görə mənim atdarım pəs nə cürdi.

Bu dedi, xub, dəryadan çıxma atdan döl tutmuşam, buni gətirim. Getdi o atı gətirdi. O, atı gətirəndə istiirdi şaha yaxçılıq eləsin. Şah baxdı-gördü o atın qıyafəsi pisdı. O şah bu şaha dedi:

– Elə atdarın budu? Heş dərdə dəyməz. Biz bu cür atdarı atarıy qurd-quş yəər.

O, şahın yanında Koroğlunun atası Əliyə bir şey demədi. Gedənnən sora dedi:

– Sən mənim abırımı apardın. Mən onun atdarın o məmləkətdə

⁹ Aşıq Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsindən danışanda Qıratın dəryadan çıxmış atdan törədiyini deyir.

görmüşdüm. Bu gəldi mənim atdarım vurdu yerə, xarab elədiy. Səniy mən mücazat eliyəcəm gözlərin çıxaralar.

Dedi:

– Gəl, mənim gözümlü çıxartma.

Dedi:

– Olmaz. Gərək çıxadam.

Bunun iki gözün də çıxartdı. Çıxartdı, dedi:

– Xub, dünyada insanın dərdə dəyəni gözdi. Bədəninin yarısı, sultanı gözdi.

Dedi:

– Bə sən mənim gözümlü çıxartdın, mənə hədiyyə olaraq o atdar ki pisti, onu ver mənə.

Dedi:

– Onu veriy, bu aparsın.

O, Düratnan Qıratı, oğlu Roşanı da götdü şəərdən çıxdı. Hələ indi o şəərin adı deməmişəm nəymiş, o şəərin adı Toqat. Şəəri-Toqatdan çıxdı, haydı gediri. Gəldi [oğluna, başına gətirilənləri söylədi və] dedi:

– Gedirik, hər yerə ki çatdım, mən sənə deyərəm.

Gəldi, dedi:

– Bu yer nə cür yerdi?

Dedi:

– Ata, düzdi. Hər yer düzdi. Nə dağ var, nə daş var. Elə baxırsan düz görükir.

Dedi:

– Burda baş saxlıya bilmənlik.

Bir qədir getdilər, dedi:

– Bala, bu nə cür yerdi?

Dedi:

– Dədə, bura da təpə-təpədi. Təpəsi çoxdu, dağ deyir.

Dedi:

– Burda da baş saxlıya bilmərik.

Çatdılar bir dərbəndə. Dedi:

– Bura?

Dedi:

– Ata bura? Dağın başı gedib çox göyə. Dərbənddi, ayrı yana yol

yoxidi gedə.

Dedi:

– Ha, bura bizim yerimizdi.

Buranın adını qoydu burda, Çəmlibel. Burda düşdülər. Dedi:

– Bala, dolanı gör, burda qəmiş (biz deyərih, qəmiş) vardı?

Dedi:

– Bu dağdı, dağın başında qəmiş çıxıbdı.

Dedi:

– Orda su olar.

Dedi:

– Ata, su yoxdi.

Dedi:

– Çıxar, qeyri mümküncü su çıxmıya.

O bulağın da ki, (ərz eləmişəm buracək) doqquz ay suyu qururdu, üç ay gələrdi.

Dedi:

– Ata, su yoxdi. Susuzdan öldük, süyumuz qurtarıp.

Dedi:

– Bala, bu bulağı əş.

Oğlan bir az oranı eşələdi, su coşdı.

Dedi:

– Coşanda mənə xəbər elə. Su gəldi çıxdı mənə xəbər elə bir içim ver mən içim, vurum üzümə. Ama özün içmiyə ha! Ağa, içəy məriz ollay. Mənə xəbər elə.

Bu oğlan çox zirək idi. Dedi, görən, nə var bu suda?! Ağa, bu suda bir səbəb varmış, bir hüsn varmış, bir möcüzə varmış. Koroğlu bunu eşər, bir onda görər bulağın suyu qeynağa gəldi. Yavaş-yavaş bu su cuşur. Bu su vaxtı ki, gələr yuxarı, görər belə dağıdı. Əl vurar, görər belə dağdı, qeyniir. Əlin çəkər. Çəkənnən sora [bir də] vurar görər buzdu su, çox buzdu. Dırnaxları istiir tökülə, bu qədri buzdu. Bir muc vurar dodağına. O, içənnən sora deyər:

– Ata, gəldi su.

Dedi:

– Çıxdı? Apar məni suyun üstə.

Apardı qoydu suyun üstə. Atası əylir [su] içər. Bir az vurdu üzünə.

Baxdı gördi heş nə görmür, möcüzəsi yox. Dedi:

– Bala, işdiy bu sudan?

Dedi:

– Bəli ata, bir qurtum.

Dedi:

– Balam, sən apardıy. Mənim gözümlə açıları ki, keşdi. Səni bu fürsətdən səsi çoxalar. Səni səsi iki ağaşdan [eşidilər], nəhrə çəkən daşlar tıtrər. Hər kəsin qulağına nəhrən dəyə huşdan gedər. İndi burda daş yığınən istəb-atdar bağlanan yer qayıraq.

Daş yığdılar, üstünü örtüdlər, atdarı saldılar bura.

Dedi:

– Bala san, atdarı becər. Elə elə ki, gün düşmüyə töylənin içinə, heş yerdən düşmiyə.

Bəəd, oğlan beçərdi. Bir neçə günənən sora [atası] dedi:

– Bala məni apar görüm atdar necədi.

[Atası] gəldi. Əvvəl Qıratın qulağınnan əlini dayadı, sürtdü, sürtdü belinə. Gördü yox, bir şey yoxdı. Gəldi Duratın qulağının yanınan əlini sürtdü, sürtdü belinə, üstünə çatanda at belini bu cür elədi, diksindi. Əlini saxladı, dedi:

– Çıx gör işıx düşür?

Dedi:

– Bir iynə qədər atın dərisinə işıx düşür.

Dedi:

– O bir tikə atı zəlil eliyipdi. Ged onu tut.

Bəəd, tutandan sora, dedi:

– Xub, indi buları minginən, sür. Əvvəl minginən, sür salginan düzdiğa, torpaxlığa.

İkisin də sürdü. Dağa saldı, daşa saldı, getdi dolandı gəldi, gördü eybi yox. Heç yerdə dayammırlar. Ama Durat torpaxlığı çatanda bu cür yetmir. İşıx bunu zəlil eliyibdi. Atdarın birin adın qoydu Durat, o birin Qırat. Buranın adı Çəmlibelidi, Çardaxlı Çəmlibel.}

O zaman, nə bilim məmuro, pasko, ədli-divan yoxumuş ki, hər kəs hər kəsəymiş. Bəəd, Koroğlunun adı, əsl adı Roşandı. Deyir, dədəsin gözün Sərdar paşa çıxartdı, o vəsətdən deyillər: «Koroğlu». Yəni dədəsi korumuş. Hələ bəzi yerdə də deyillər: «Kəroğlu», xeyir!

Çəmli beldə ki, Koroğlu sükunət tutar. Atası bir gün vəsiyyət elər:
«Bala, tək burda qalmaq müşküldü, sən tək heş iş görə bilməy. Sən heş
kəsə ayax sala bilməy. Düşman üstüyə ayax salar, əliynən zindəgin alar.
Xoş ömrüy alar. Əliynən qoymaz səniy bir dənə mal qala, dünya
malınan. Heş zadıy olmaz. Əgər sən balam yalnız bu Çəmli beldə günüy
keçirdə bilməy. Düşməni sənə ayax salar, günüy qara eylər. Yalquz cavan
dünyada xar olar. Bir kəs olmasun dünyada [yalqız]. Əgər əslan olay qarışqalar
sənə dov deyər. Məgər beş dənə, on dənə, iyirmi dənə, nə qədər
başarran dovriyə el yığ. El gərək elnən sürünə. Sən əlində heş zad yox.
Əgər atəşi – tuzağ olay yandıra bilməy heş kəsi. Cəmşidi cəm olay sənə
saellər, sənə yolçular qarama vurar, başıya. Pəs dayan nəsihət eliyim
sənə. Bala, dünyada bu cür güzəran elə. Sən hər şəərdən, hər
məmləkətdən, hər gövşənnən, hər güzərdən beş dənə layıx oğlan, dürüs
cavan yığ dovriyə, burda istiirən qərar tutay. Sənə budur vəsiyyətim bala.
Qoy deyim biləyəy. Dünyada nəsihətdərim qalsın qulağıda. Böyük
sözüylə getməyən böyük bəlaya düşər». Bu sözdərdən aldı Əli oğlu
Rouşənə görək nə deyir.

Sənə qurban, Roşan oğlum,
Tək igidin adı olmaz.
Gün batınca axşam, oğlum,
Şənin şəkəti olmaz.

Düşman onu tez xar eylər,
Hər tərəfdən el car eylər,
Hər nə dadı-fəryad eylər,
Bir kimsədən ümdad olmaz.

Yalquz igit yeyər çox qəm,
Günməgün olar əgli kəm,
Ürəgində dərdu-vərəm,
Loğman gələ dərman olmaz.

Yalquz cavan coşa-daşa,
Dərya kimi başdan aşə,
Hər yerdə doğru danişa,

Sözündə etibar olmaz.

Yalquz igit bu dünyada,
Keçən günün salar yada,
Car çəkər ki, çat ümdada!
Ümdadına yetən olmaz.

Yalquz igit dura bəxti,
Qurdursalar kürsü-təxti,
O Cəmşidin cəvan vəxti,
Hökmünün fərmanı olmaz.

Roşan balam, bu dünyada,
Atay sözün sal sən yada,
Beş gün bu fani dünyada,
İtər gedər adıy olmaz.

Atası sözlərin bəyan eylədi. Bəyan eyləyənnən necə müddət sora atasının dünyadan əli üzüldi. Koroğlunun atası ölənnən sora gördü yox, atası dedigi sözlər buna əsər eliir gündə.

Xub, mən tək bu çöldə, mən bu məmləkətdə nə cür baş saxlarum? Amma, düştü Koroğlu çöllərə. Əvvəli səfər ki, ayaq qoydı şəəri İstambula. Gördü nəmə? Dəstə-dəstə cavannar Osman torpağında duruplar. Biri dava eliir, biri kasıplıq eliir, hərəsi bir iş tutup. Gəldi bir meydanda gördü bir ittə cavan oturup. Bular dördü seçilip bir tərəfə, beşi seçilip bir tərəfə. Bular biistilah istillər hücum bağliyalara hara? Ajax salalar, deyillər bu dağda bir adam gəlip, cavandı, adına Roşan deyillər. Yollar kəsir tənha. Yığılayın, gedəyin bunu beyinnən aparax. Koroğlu bilmirdi, bular tanımırdı. Yeridi, buların içində bir cavan varıdı, xoş heykəl, enlikürək, dedi:

– Cavan, məni də yoldaş eləriz, öziyzə? Mən də siziynən gəlim? Deyillər o çox yerləri qarət eliyip, çox bazırqannar soyırı. Tək adamdı, hər kəsə dov deyir.

Dedilər:

– Niyə gəlməysən? Hardan gəlmişəy, hara gedirəy? Nə məmləkətin adamıyay?

Dedi:

– Mən, Sərdar paşanın şəərinnən gəlmişəm, Çələbidən. Şəərin adı Çələbiydi. Əlxas, Çələb. Çələbidən gəlmişəm. Mən də bilirəm bu yolları kəsiri. Gəlin mən də sizə imdad olum, gedəyin. Mən də bu dağların bələtəm yoluna.

Ağa, beş dənə bu dəlilərdən qoşuldu, bir də Koroğlu özünü vurup buların cildinə. Amma, buların içinə bir dənə varıdı, heş kəsdən utammaz, heş sözünnən qammaz. Elə adı Heşkəsdənutammazıdı. Çox mərt cavanıdı. Dağı aşdı. Ağa, dedi:

– Xub, deyillər o cavan ki, Roşandı, bunda nəməmə hünər var?

Koroğlu istiirdi bilindirə bulara ki, bular görə qorxullar, ya yox?
Dedilər:

– Valla, hünərin biz görməmişik, indiyə dəvə eləməmişik. Deyillər bir dəli nəhrə səsi var. Çağıranda dağudaş titrər. Adam bihuşt olar. Belə degillər.

Dedi:

– Yoo, baba, ya? Məndə də indi səs çoxdı. Çığırım siz titirəriz?

Dedilər:

– Xub, səniy səsiy ki, biz görmüşük heş danışa bilmirəy!

Ağa, Koroğlu əlini qoydu qulağına bir nəhrə çəkəndə heş bilmədi bu beş nəfər nə vaxt düşüb. Ağa, buların tamam qollarını qol-qoluna bağladı, şəmşir çəkdi başları üstə durdu. Huşa gətirənnən sonra dedi:

– Bax, qoyun sizə təərif eliyim mən kiməm. Mən həmin adamam. Gəlin mənimnən, həmbab olun. Bu tacirləri, bu paşaları qoymuyax hökümran ola xəlxa, tutak, təxtan salak, hökümlərini əlindən alak. Binəva, biçaranı qoymuyak zəlil ola. Bular xəlxa zülüm eliyip, hamı mərdumu bərd eliyiplər. Yığılıplar özlərini eşqi-nuş eliillər, gündə eşri-ışrətə məşquldular. Başlar kəsək, qannar tökək, bazırqannar taliyak, paşaları təxtən salak. Qoy binəva-biçara göz aç, xoş gün görə. Bu nə zülmidir, hər şəərdə, hər guşada bir paşa oturub təxtinə?! Tamam mərdumu bədbəxt eliyip qol-qola bağliyp... Alıp Koroğlu bu sözdərdə

bəyan eliirdi. «Gəlin buları əldən- ayaxtan alak». Götürüp bu sözdərdən beş dənə¹⁰ deyir:

Sizə deyim, beş dəlilər,
Gəlin yığılak biz yinə.
Şirlər kimin quruş çəkək,
Tamam meşələr titrinə.

Təxtən salak paşa, xanı,
Başa qoyak qoç oğlanı,
Keçirdək bir xoş douranı,
Daldalanak bir-birinə¹¹.

Mənim dayım Ərəp Reyhan¹²,
Dünyadır adına heyran,
Çəmli beldə tutak döyran,
Qəmli göylümüz sevinə.

Paşaları təxtən salak,
Bazırqanun malun alak,
Şəərlərinə talan salak,
Rəhm etmiyək heş birinə.

Xoş cavannarım, xoş olun,
Yığılın əlli beş olun,
Mey içib də sərxoş olun,
Savaşmayın bir-birinə.

Necə ki qış boran eylər,

¹⁰ Aşıq «bu sözdərdən beş dənə deyir» deyəndə beş bənd şeir söyləmir, bu ifadəni şeir deyir anlamında işlədir

¹¹ Birinci bənddə ikinci və dördüncü misrada, eləcə də ikinci bəndin ikinci misrasında qafiyə pozulub.

¹² Aşıq sonrakı qolda Ərəp Reyhanın Eyvazın dayısı olduğunu söyləyir

Boran eylər, külək eylər,
Davani da ürək eylər,
Bac verməyin heş ölümə.

Koroğluyam, cida sallam,
Düşmannardan qəsas allam,
Qıratımı yola sallam,
Əzəl Arzulum yoluna.

Sözü tamam eliyənnən sora, dəlilər yığıldı [Koroğlunun] başına, [dedilər]:

– Qoş Koroğlu, xub, hardan gedəy, hardan vuray, hardan çapay? Nə dügümüz var, nə yağımız var, nə ögəcimiz var? Nə cür güzaran eliyək?

[Koroğlu] dedi:

– Olardan heş qorxmuyun. Elə bu gün əlan mərdi–meydandı.

Ağa, sizə hardan xəvər verək? Deyər hələ hayannan bazırqan yük bağlamışdı, dəvəynən gəlirdi tamam yükü dügüymüş, yağumuş. İş gör hardan rast gələ. Koroğlu çıxar gərdanələri kəsər. Dəliləri beş-beş yollar hər tərəfdə. Amma, görər biriddə tacir gəlir, zaranqu-zırınq, səsi götürüb. Geçər tacirin yolun üstündə [deyər]:

– Ay bazırqanbaşı, yüküy nədi?

Deyər:

– Dügüdi, tədarükətdi.

[Deyər]:

– Hara aparırsan, dügünü?

Deyər:

– Gedirəm Təbrizə.

Deyər:

– Xub, olar bu dügüynən satay bizə?

Deyər:

– Bu dügü tikə satılmaz. Ya hamısını al, ya da kı çəkil dala.

Koroğlu deyər:

– Məyə mən bir nəfər neçə batman dügü yəərəm? Neçə binək dügü yəərəm? Beş-altı çəllək dügüynən ver.

Dedi:

– Deyirəm ki, ya çəkil dala, ya hamısını al, – deyəndə Koroğlu gördü bu çox yekbə danışır, dedi:

– Sən sarvanay, ya bazırqan?

Dedi:

– Mən elə bazırqanam!

Şeşbərə əl elədi, qulunçunnan vuranda, deyər, altı ayıydı bazırqan getdi dədəsi yanına. Dəlilərə dedi:

– Yükləri çəkin.

Ağa, qatırda yükləri çəkiblər Çəmliyə əndirdilər. Dəlilərə dedi:

– Hansız aşpaz bələtiyz?

Dəlilərin birisi dedi:

– Mən.

Ağa, [həmən dəli] düğünü elə o cür töküp qazana, otu vurup dibinə. Su tökmüyüpdü [qazana, ona görə də qazan] çax-çax çaqqıldırırdı.

Koroğlu dedi:

– Bu nəməyə?

Dedi:

– Pişənə gec olur, qourğa elləm.

Dedi:

– Dəli külbaş, çəkil dala.

Ağa, dəlinin biri bir tulux suyu doldurub qazana. Bilinmədi aş oldu, baş oldu, nə oldu, işim yox. Amma Koroğlu bir gün dedi:

– Bu cür güzəran olmaz, gərək bir dəyə aşpaz tapak. Aşpaz aşpaz şəkildə ola.

Dolandılar, [Koroğlu] xəbər aldı, [öyrəndi]: Bəli, Laçın şəhərində bir dəyə aşpaz var. Oranın paşasının aşpazıdır. Əgər qəza pişirə adama, istər barmağın yə. Koroğlu dedi:

– Hər zülümdu, gərək o aşpazı mən yetirəm.

Ağa, dəlilərdən minip ata üç-dört dəyə, girdi Laçının şəhərinə. Baxdı-gördü tamam küçə-bazarda nəməyə dolanıllar, qolubağlıdı ki, ağılyaa-ağılyaa. Başlarınnan şallağan vurullar, aparıllar. Koroğlu yeridi irəli:

– Qardaş, buları hara aparırıyz?

Dedi:

– Bu şəərdə, paşa hökm eliyipdi, bu şəərin gərək dövrində tamam xəndək qazalar. Düşman ayax salmıya bu şəərə. Aparram indi orda xəndək qazalar.

Dedi:

– Bulara xəndək qazdırıp pul da veririyz?

Dedi:

– Xub, yox, bular bərdədi.

Koroğlu dedi:

– Məni də isdiəllər orda xəndək qazam?

Dedi:

– Niyə istəməzdər.

Ağa, Koroğlu gəldi buların içinə, görə buların fərmanverəni kimdi. Burda baxdı-gördü, bəli, bir nəfər durup biistilə sərkərgərdədi, fərman verir. Götürüp Koroğlu burda deyir:

– Bu fərmanı kim verip?

Deyər:

– Paşa! Paşa, dəstür verip.

Görsətip Koroğlu burda bu paşaynan nə cür çıxışır başa. Aldı Koroğlu bu sözdəri deyər:

Şəəriyə vəlvələ sallam,
Şəspəri başıya çallam,
Təxtiyi əliynən allam,
Xəlxi belə zülmə salma.

Laçının xoş cavannarı,
Öldürün paşa, xannarı,
Qoymuun sürə dourannarı,
Əllərinən douran allam.

Paşa indi bimar ollay,
Öz dərdiyə düçar ollay,
Tapılmaz dərdiyə ilac,
Gəzəray tapmay ölümü.

Paşa əlan təxtiy allam,

Əliynən şovkətin sallam,
Başıya bir şeşpər çallam,
Bağlaram daldan qolıyı.

Koroğlu Dəli Həsənə,
Ərsəni təng edər sənə,
Şeşpəri vursun sinəyə,
Kəsərəm dodax- diliyi.¹³

Koroğu bu sözdəri burda dedi. Ağa, şəəri saldılar vəlvələyə. Çapan çapdı, yıxan yıxdı, qovan qovdu. Ağa, nə qədər, xaru-baru libasu tarac eliyiplər, töküplər. Bu şəərdən də on dənə dəli yığdı başına. Gəldilər Çəmlibeldə düştülər. Ağa, Koroğlu dedi:

– Dəlilərim, indi gəlin sizə bir nəsihət eliyim, bir vəsiyyət eliyim. Görün mənim günüm nədi, mənim güzarım nədi, mənim işim nədi? Qoymarızın bir dənə bazırqan keçə, bir dənə tacir keçə, bir dənə karvan keçə. Malların allız, tamamını tarac eləruz, talan eləruz. Bu dünyada gərək hamı bir sanıla, hamı bir yek sanıla. Nəki bir dənə paşa çıxsa təxtə qırx min cəmiyyəti özünə dov eliyə. Qoymam bir dənə paşa, xan qala.

Ağa, ərz eylədim bunun [Koroğlunun] Ərəb Reyhan Ağtəngədə dayısıydı. Bunun atın adı Quziyəydi.... {Ərəp Reyhanın atasın adı Cəngiz idi. Atası ölənnən sora anası getdi bir ərəbə. Onnan oğlan gəldi dünyaya. Oğlan gəldi dünyaya, dedilər «bunun adını nə qoyak?» Anasın adı Reyhan idi. Dədəsi çün ki ərəpdi, nənəsi əcəm bunun adını qoydular Ərəp Reyhan. O da belə yol kəsərdi, Koroğlıdan dala qalmazıdı. Koroğlunun dayısıydı}¹⁴.

Koroğluynan miyanəsi heş vaxt yox idi. Əlbəttə, Koroğlu bir gün səfər elədi Ağtəngəyə, iki dənə dəlisiynən. Dəlilərin biri yolda dedi:

– Qoş Koroğlu, bu dağı biz nə cür aşayk?
Dedi:

¹³ Şeyrin ilk bəndi və ya bəndləri yoxdu, qafiyə də pozulub

¹⁴ Aşıq Əliəkbər mənimlə söhbətində Ərəb Reyhanla bağlı bu parçanı əlavə etdi.

– Bu dağlar ki, bir şey dəyi. Gərək aşak. Gedək mən dayıma bilindirəm ki, onun elə bacısı məstər əlində böyümüşdü. Mənim anamın atasının adına Məstər Əli deyərtilər, beləsinə.

Məstər¹⁵ Əlinin bir belə şanı-şökəti varıdı. Bəli, ağa, Koroğlu çatur [Ağtəngəyə]. Ərəp Reyhan çıxmışdı çöldə şikara. Gəzə-gəzə gəldi həmin təngədən keçə. Ərəp Reyhan baxdı gördü bir dənə atdı, at üstə durup yolun üstündə. Amma, Koroğlu eşitmişdi dayısının adını, bu günəcən görməmişdi ruxun. Dəlilərin o ikisinə ki, ərz elədim ki, dəlilərnən gəlirdilər, [Koroğlu] bulara demişdi: «Gedin şəərdən bir qutu qəza gətirin[yeyək], gəzək görək hardadı mənim dayım».

Ərəp Reyhan dedi:

– Oğlan, cavan, hardan gəlip hara gedənəy?

Koroğlu baxdı, gördü bunun gözləri elə eyni bunun gözüne oxşur, qolları elə [eyni] bunun qoluna oxşur, ruxsarı bunun ruxsarına oxşur. Amma, bu durup at üstündə. Koroğlu həmişə ki, at üstə durardı, çəp tərəfindən baxardı dala. Niyə? Rast⁶ tərəfdən baxaydı düşman gələydi da əli olmazdı hərbiyə gedə. Çəp tərəfindən baxanda əli amədəydi. Adam gərək rast tərəfindən baxanda bir zadı çıxarda bilməz yanından, bu xiyaldıydı. Koroğlu baxdı-gördü bu çəpəlliyyədi həmişə. Rast tərəfə baxur ki, çəp əliylə rasta tez şeşpər çəkə. Koroğlu dedi: «Elə baxmazdar». Aldı Koroğlu bu sözü Ərəp Reyhana deyri:

Ərəp Reyhan Ağtəngədə,
Yatıp indi mənim dayum.
Gəlir ondan hər cəngədə,
Yetip indi mənim dayum.

Dayum adı Ərəp Reyhan,
Aləm ona olup heyran,
Budu dağlar, budu meydan,
Əgər olsan mənim dayum.

¹⁵ Məstər sözünə aşiq belə izah verir: Məstər, yəni birinin yanında nökrə qalan. O da yanı bir sərdarın yanında nökrə imiş

Aduy söylə, cavan oğlan,
Ollay tutduğuya peşman,
Dostan, ya ki mənə düşman?
Əgər olsan mənim dayum.

Koroğluyam bu çöllərdə,
Adım düşmüüri dillərdə,
Qılışlar yatıp qınnərdə,
Cəng eliyək, mənim dayum.

Ağa, Koroğlu şəmşir atdı, o, əmut tutdu. O, şəmşir atdı bu sipər tutdı. Deyər söbdən günortaya ta bular savaşırlar. Biri birinə payıx çıxmadılar. Eyvaz ki, yox idi, yanında, o zaman Dəmirçioğlu yox idi. Amma, gördü bu bunun əl-ayağın yığıp. Belə ki, çəp əlinnən şeşpər vurur bunun süpərinin üstünnən, kəllə istir dibinnən oynıya. Üz oldu Koroğlu xuya dönə. Birdən düşdü, xub, mən qalxannan ki, istifadə görmürəm, əmutdan istifadə görmürəm, qılışdan istifadə görmürəm. Hər nə verərəm mənənnən qabax bu amədə başdı. Mən niyə o əslə hərbəmnən xərc eləmirəm?! Əslə hərbəsi nəmənəydi bunun? Əslikarı hərbəsi düşmana məhlum elərdi, hərifə məlum elərdi. Koroğlu birdən buna gül vurdi. Dedi:

– Qardaş, iki nəfər dava eliyə bir yerdə, düşman ola bir yerdə, ayə, gərək o tək adamın üstünə də car gələr?

Dedi:

– Yox, kimsənədən car gəlmir?!

Dedi:

– Niyə? Mən də təkəm, sən də. Sən niyə noinən xəbər elədin, bir elə daldan atdı gəlir mənim sorağıma.

Dedi:

– Hanı?

Belə baxanda Ərəp Reyhan, nəhrəni çəkəndə Koroğlu, elə bil altı aydı [Ərəp Reyhan] ustalmışdı. [Koroğlu atdan düşüb] kəməndi aşdı. [Ərəb Reyhanın] qolların bağladı. Xəncəri çəkdi, elə bunun döşün üstündən

zirəhi dağıtdı. Gördü, bəli, pulək boynunda götürüp yazılıp: «Ərəp Reyhan Məstər Sərdarın oğlu»¹⁶.

Koroğlu burda tanuyupdu xoş o, beş o, on beş. Amma, burdan gəlip səərə dəliləri də götürüp. Ərəp Reyhan dedi:

– Hər vaxt işin girə düştü, düşman ayağ aldı üstiyəy bu Yumuğ Əhməd deyəllər ki, Yumuğ Əhməd Koroğlunun qasidiydi. Bunun nənəsi uşaxlıxda dizini əzmişdi, qurudini aparmışdı. O idi insanın dizində bu qapalağ olmuya, bu zanu qaca bilməz. Oydi vardı qaçurdu. Bu qoymur adam qaça. Onun nənəsi əzmişdi. Əyər yola düşəydi yorulma bilməzdi. Onda da bunun nənəsi uşaxlıxda deyər buna həmişə pələy sütü verərmiş. Bunun nənəsinin biistiləh Ərəp Reyhan ki, burda Yumuğ Əhmədi verdi buna, dedi:

– Bu yol kəsər. Uşaxlıxda bunun nənəsi pələy sütü çox verərmiş. Oymuş bu pərvəriş yemişdi. Xiz bağladı misli pələng kimi.

Ağa, Koroğlu burdan gəlip. Yumuğ Əhmədi verdi buna, götürüplər gəliplər.

¹⁶ Aşığın Ərəp Reyhanın nəsilə bağlı iki cümləlik informasiyanı buradan çıxardıq. Çünki əvvəldə bu informasiya var.

BU DA KOROĞLUNUN DƏYİRMANDA QIRATI HƏMZƏYƏ VERMƏGİDİ VƏ ONU GERİ ALMAĞIDI

[Koroğlu, dəliləri] Çəmlibeldə qərar tutmuşlar. Bir gün Koroğlu dedi:

– Biz, xub, olmaz hamını öyəc yeyək, ət yeyək. Görək, xuda buğda yaradup. Əkiplər, biçiplər, [bişiriplər] aparıplar çöldə [yeyiblər]. Çörək insanın dizinin qüvvətidi, çörək insanın qolunun qüvvətidi. O yerdən ki çörək var, hes zad yox. Durun dən aparak, dəgirmannarda dartayk. Əvvəl bilmirdilər dəgirman nə cürdü. Tökürdülər daş üstə əzirdilər, bir zülmən. Koroğlu düşüp şəərlərə, tacirlərə gələn buğdanı qarət eliirdi. Çəmlibelə götürüp [gətirirdi]. Bir gün Koroğlu üz oldu ki, dəlilərim, kim bələtdi bu yerlərdə, bu civarlarda dəgirmənə? Dəlilərdən heş sorağı çıxmadı. Koroğlu özü durup minip Qıratı dəlilərə dedi:

– Mənim atımcak gedəyn, dəgirmənə bələt olayun. Siz gəlin daldan, dən gətirin dəgirməndə dartak.

[Koroğlu] düşüp yola. Dağı-təpəni aşup, ağa, gəlip yetişip ta Xoy-Səlməsin yaxınnuğuna. Bir kənd var, Alicək deyəllər. Hələm nəmədi adı?! Alicəkdi! Oranın adamı çox bilər, çox muzı olar. Bunun [Koroğlunun] da Qıratını eşitmişdilər. {Çapırdılar, talıyırdılar, karvannarın qabağını kəsirdilər. Xannar, paşalar, bəzircannar zara gəlmişdilər. Koroğlunun Qıratının adı dəlilərinin adınnan çox çəkiliirdi. Tokat xanı vəzir, vəkili yığdı yanına məsləhət eləd. Koroğlunu gücdən salmağın, məğlub etməyin yollarını aradı. Məsləhət gördülər ki, Qıratı gətirsələ Koroğlu belə hərəkət eliyə bilməz.}

Bir dənə paşa-xan¹⁷ demişdi: «Ədə, o atı hər kəs gətirə mənə bir dənə qızım var, o qızı verrəm ona. Hər kəs o atı gətirə». {Kim

¹⁷ Aşığı sonradan danışdıranda paşa-xanı Tokat xanı kimi təqdim etdi

gedər bu atı gətirər? Bu, Koroğlu hər bir işdəri görür, bu atnan görür. Həmzə bir dənə keçəl adamıdı. Bu dedi: «Mən gedərəm gətirərəm, amba bir şərtənən».

Xan dedi:

–Şərt nədi?

Həmzə dedi:

–Qızın Tona xanımdı, gərək onu əlini verəsən mənə.

Dedi:

–Xub, əgər sən getdiy Koroğlunun Qıratını gətdiy, Tona xanının əlini verrəm sənə. Sən də o atın dəhnəsini ver mənə.

Bu şərtdən sora Həmzə gəldi ta Çəmli belə. Dəlilərdən gördi bir nəfər gəlir, dedilər:

–Oğlan hara gedirən?

Dedi:

–Mənim ərbabım məni qovub, yaxçı at becərrəm, meytərliq əlimnən gəlir.

Dedi:

–Xub, Qoş Koroğluya deyək, gərək bunu saxları? İstiiri [at] becərə.

Gəlib [Koroğluya] dedilər, bir dənə belə oğlan gəlib, deyir mən at becərrəm. Dedi:

–Götürün gəlin bura, onu.

Götdü-gəldi. Dedi:

–Oğlan, sən nə cür at becərrən?

Dedi:

–Qurban, atdarın sən xərcin ver mənə, icazəsin ver mənə, mən deyərəm nə cür.

Bu, qaldı. Yer elədi ki, özünə atdarı becərə. Bir müddət bu atdarın xörəginnən kəsdi. Gündə ki, üç kilo arpa yeyirdi Qırat, bu iki kilo tökürdü, bir kilosun oğururdu. Qəxt elirdi, vermirdi. At günbəgün dalda qalırdı. Lavır-arıq oldu. Koroğlu gəldi baxa ata. Gördü atda atdix qalmıyıp, ayağ üstə gücnən durur. Dedi:

–Oğlan, əgər bu cür at becərməyiydi mən səni neylirdim? İşiydi, əgər, bir dənə şeşpər çalum, gedəy atay yanna?

Dedi:

–Qurban, siz o cür at becərriz, o dərdə dəyməz.

Dedi:

–Necə?

Dedi:

–At becərirdiyiz, yol [gedən at] becərmirdiyiz ki? İcazə ver mən innən belə becərim, gör nə cür.

Koroğlu icazə verdi. Gördü, vadə vermişdi mən atı neçə günə gərrirəm, o gün yaxınnaşupdu. Atdarın yemini bol elədi.¹⁸ [Atlar yedilər kökəldilər. Həmzə Koroğluynan bağladığı şərtə əməl elədiyinə görə Koroğlu onun işinnən razı qaldı.]

Koroğlu gələr dəgirmanın başına, girər içəri: «Dəgirmançı!» Səs olmaz. «Dəgirmançı!» Səs olmaz. «Dəgirmançı» səs olmaz, «Dəgirmançı!» səs olmaz. Dəgirmançı da neçə günümüş ün gəlmi-rimiş, dan gəlmirmiş. Dəgirməndə xurəyi xapdaydı, durmurdu yuxudan.

[Koroğlu dedi:]

– Ay qardaş, dur ayax ustə gör nə olupdı.

[Dəgirmançı:]

– Dən gəlip?

Dedi:

– Bəli.

[Dəgirmançı:]

– Neçə gündü dən gəlmiyip. Mənim gözdərim... Baxtım bəs ki soldı. Mənim gözdərim çöllərə baxa-baxa xəmin bük oldı. Hanı dənliy?

¹⁸ Aşıq Əliəkbərlə görüşəndə lentə Həmzənin Çənlibelə gəlişi, Koroğlu ilə görüşü, Qırata qulluq etməsi olmadığı halda bunlara aid işarələrin mövcudluğunu bildirdikdə o bu parçaları əlavə etdi.

[Koroğlu] dedi:

– Gəlmişəm hələ dəgirmanı tapam, onda gedəm.

Dedi:

– Baba, get. Eviyə yel-gün ot düşsün. Mənə xapdan əlan gəlip-di, dən ki, gəlmiyip, heş səniy?

[Koroğlu dedi:]

– Heş səniy doluyanıya su yox, dən üyüdə ki?!

[Dəgirmançı:]

– Əlan, bağlaram tənirə dolar. Yeri dəgirman üçün dən gət gəl, neçə gündü daşdar...

[Keçəl Həmzə Qıratın mehtəri olduğuna görə o da Koroğluynan dəyirmanı gəlmişdi.]

Həmzə Keçəl buna dedi, keşdi dəgirmançıya dedi:

– Ay dəgirmançı, əgər, sən bu kişinin başını qal eliyəy, mən bu atı aparam? Nə qədər sənə [dən] yetirəm. Gündə mən o məmləkətdən dəni yollarıq gəli bu məmləkətə. Səniy dəgirmanıy boş qalmaz, xatırcam olğan. Amma, bu şərti ki, bir cür elə, bunun başını qal elə, biz bu atı aparak.

Amma, Koroğlu üz oldu ki, baxtı əlan gəlir, dəlilər altı öküz yüklüyüplər gətiirlər dəgirmanı. O yannan da bir kişi bir yük götürüb gəlir dəgirmanı. Koroğlu dedi:

– Ay dadaş, mən nobatı tutmuşam. Qoy mən danum dartum, sonradannan sən dart.

Dedi:

– Qardaş, dəgirman mənim özümindi, sənə dəxli yox!

[Koroğlu dedi:]

– Dəgirman sən özüyün də ola nobatlandı, qardaş. Qədim zamanndan deyəllər: «Dəgirman nobatlandı, qəndin şirnişi toyda nabatlandı. Qoy dəgirman dolana nobatnan».

Dedi:

–Dəgirman mənim özümündü. Özüm gərək dartam əvvəl.

Ağa, bunun «həni» onun «yoxu». Koroğlu birdən bir dənə şeş-pər bunun quluncunnan vuranda kürəgi həş bilmədi nə cür sindi. Elə bil üç aydı yuxlamışdı.

Dəgirmançı baxdı, gördu bu haldadı dedi:

–Qardaş, niyə onu öldürdiy?

Dedi:

–Sən də istiirsən gedəy onun yanına?

Dedi:

–Yox qardaş, mən əbəda elə iş görməm. Amma, xub, pəşiman ollay bu işə.

Koroğlu dəlisinə dedi:

– Xub, bu da kı yuxladı, dəni gətirin dartun bura. Bu, çünki yekkə danışdı. Bəəd, aparıb bu pulları tök onun başı üstə, ayıldı, getsin dərdinə ilac eləsin.

Ağa ki, sən öləyn, bu yannan Koroğlu dedi:

– Mən gərək özüm duram, görməmişdim dəni nə cür dəgirman dartır.

Ağa, dəgirmançı girdi donquzduxda bilinmədi [dəyirmanın] miləsinə nə qəyirdi. Ağa, bu dəgirman [daşdarı bir-birinə] yatmırdı. Daşdı da, tarakı-tarak buğdanı bütün səpirdi çölə, əvvəl bir az yaxşı səpdi. [Koroğlu] dedi:

– Baba, buğdaydı ki, öz məmləkətimizdə bu cür yəərdik, bu niyə dartmır?

Dəgirmançı dedi:

– Ay başıma daş oldu.

[Koroğlu dedi:]

– Nə olup?

Dedi:

– Bəli, alt daşın əyaxdakı mili tərsə düşüb. Heş noinən qovziya bilməm onu.

Koroğlu da indi durup, dayanıb, Qıratı bağlıypdı qapıya da. [Dedi:]

– Gəl, qardaş onun alt daşının milin qovzıyak, buni götürək gedək o yana.

Ağa, girdilər içəri, [dəyirmançı görsətdi] Koroğlu miləni çəkib aşağı. Dəgirman [daşdarı] yatdı bir-birinin üstə. Koroğlu çıxdı çölə baxdı-gördü xeyir aa..., Qırat yox! Bir nəfər minip atı, dəmdi sürə. Qəyitdi dedi:

– Köpəyoğlu dəgirmançı, bu sənin hiiləy idi. Tutup dəgirmançının qışlərinnən, ağa, dəgirman dolanəndə [dəyirmançının] başını qoydu dəgirmanın daşı üstə. Dəgirmançının kəlləsini dəgirman [daşı] elə o cür ün elədi tökdü çölə. Gördü xeyir [bu da işə yaramadı.] Qıratı gedəcək. Qıratı aparacaq bu. Götürüp burda Keçəl Həmzəyə görək nə cür deyər:

Qıratım gedər əlimnən,
Dünya başıma dar oldu.
Qurtarmam dərdi-zülümən,
İşim vay, ahu-zar oldu.

Qıratımı elə sürmə,
Elə sürüp yola sürmə,
Mimməmişəy belə sürmə,
Dünya başıma dar oldu.

Qıratım gör yola gedər,
Düşmannarım çox şad edər,
Dəlilər çox səvaş edər,
Ay başıma küllər oldu.

Düşmannarum ayax salar,
Dəlilərim pək dağılar,
Əcəp günüm vay-zar olar,
Qəm karvanı məni aldı.

Koroğlu, düşmə təşvişə,

Baxma bu çərxi- gərdişə,
Yayım dolandı vay qışə,
Yaz günündə boran oldı.

Sözü tamam elədi. Gəldi girdi dəgirmanın içinə. Qaldı adava.
Dəgirmançı da ölüp. Dedi: «Qoy indi dəgirmançılıq eliim daa»
Dəgirmanın unundan- zadınnan bir az sürtdü üzünə-gözünə. Bastı
toz bunu. Heş bilmədi külbaş nə kül tökə gözünə. Burda qalmaxda.
Biçən gördi gəlmir dən. Heç yerdə heş zad yoxdu. Çıxdı
dəgirmanın başına. Baxırdı sağa-sola. Gördi xeyir, heş zad yox.
Deyir:

Qırata çəkərdiy qəmçi,
Gözdəriyə doldu nəmçi.
İndi oldıy dəgirmançı,
Hey çağır sən dən, Koroğlu.
Vur başıya yan, Koroğlu.

Qıratını apardılar,
Başına qara saldılar,
Dəlilərin qocaldılar,
Baxtın oldun zar, Koroğlu,
Ay Koroğlu, ay Koroğlu.

Burda çıxacəkdir canum,
Qıratdur mənim imanum,
Qalmadı tabu-təvanum,
Gəday oldin, xan Koroğlu,
Xan Koroğlu, xan Koroğlu.

Qıratını sürdün düzə,
Kəvavı yandırdın közə,
Şirbahadı Ceyran qızə,
Ay Koroğlu, ay Koroğlu,
Vur başıya, yan, Koroğlu.

Paşalar eşidər bilər,
Dəlilərin tamam gülər,
Qıratsız belin bükülər,
Zar Koroğlu, zar Koroğlu,
Çağır gəlsin dən, Koroğlu.

Burda sözdəri tamam elədi. Dəlilər gəldi bunun [yanına]:

– Qoş Koroğlu, nə olup?

Dedi:

– Qıratı aparıplar, əldən getdi Qırat.

[Dəlilər dedi:]

– Hara getdi?

Dedi:

– Getdi Arzulum şərinə. Arzulumda¹⁹ da aparacaxdılar paşa qızı Ceyran xanım vardı, ona. Həmə apardı Ceyran xanımı ala.

Bir gün, iki gün, dəlilər başındaydı yığıldı, gördü xeyir, bu cür olmaz. Günü gündən betər keçir. Qıratsız məyə bu paşalığı eliyə bilir, Qıratsız məyə, bu sərdarlıq eliyə bilir. Əbədə başa gələn dəyil. Dedi: «Bu dəgirman mənə necə dəgirmançılıq oldu, neçə səfər oldu, kaşı dən dartmağa getmiyaydım. Əcəp küllər ələndi başıma».

[Dəllər gedib Nigar xanıma xəbər verdilər ki, Koroğlu dəyirmançılıq eliyir, Çəmlibelə gəlmir.]

{Nigar xanım gələr Koroğlunun yanına, deyər:

–Qoş Koroğlu, niyə bu cür qəmnaksan, niyə bu hala düşüpsən?
Öz halında dəgilen?

Koroğlu deyər:

–Nigar xanım, məni dindirmə. Gözü xumar, ala gözdüm.

Burda bu sözdəri deyər:

¹⁹ Aşıq Qıratın oğurlanma planının Tokatda hazırlandığını söyləsə də burada atın Arzuruma qaçırıldığından söz açır.

Gecəni sövə-sövə axşama,
Gətirdi başıma bala gözdərin.
Eşqin cünunu tək düşdüm çöllərə,
Bükdü mənim belim elə gözdərin.

İki dağ arasında yalnız qalmışam,
Saralmışam, heyva kimi solmuşam,
Fərağ daşı dəyip xurd-xurd olmuşam,
Lütf eylə, gətirsin ala gözlərin.

Bu dünyada çox cox yedim qalmadum,
Gül kimi mən saralıban-solmadum,
Əvvəlinnən kəsə munis olmadum,
Salıbdı yadıma ala gözdərin.

Koroğlunun Qıratıydı hünəri,
Çəkərdi dağlardan həmişə səri,
Vuranda şeşpəri tökərdi səri,
Qalmışdı kəllədə ala gözdəri.

[Nigar Koroğluya çox dəlil nəsihət elədi ki, dəlilər başsız qoy-
masın, Çəmlibələ qayıtsın. Koroğlu deyir:]

Əndin gəldin, ardı dağlar belinnən,
Hanı mənim məmləkətim, elim, yar?!
Göyül sevən göyçək olur dünyada,
Xalx ki bilmir, sən bilirsən halım, yar!

Kim görüpdü Yusifi-Züleyxanı?!
Leyli-Məjnun, Fərhad-Şirin bəs hanı?
Sənsiz mən neyliirəm dünya malını?
Üzülməsin damağından əlim, yar!

Könül quşu havalarda seyr eylər,
Təbib gəlməz, yaralarım qoyr eylər,
Bir tərəfdən qohum-qardaş cövr eylər,

Bir tərəfdən düşmən büküp belim, yar!

Çoxları dünyadan kamın almadı,
Bivəfaydı, Süleymana qalmadı,
Əhd eylədim can ağzımda qalmadı,
Arzum budu görüm səni, ölüm, yar!

Nigar xanım durur gیدər.[Bolu Sərdar] oturur Çəmlibeldə. Bolu Sərdar dəlilirin başıydı. [Nigar xanım] çağırır:

–Bolu Sərdar, Koroğlu çox narahatdı. Bu sözdərinnən əslən gı-riftarlıq tüğyan eliir, beləsi. Yığılın, bunun ürəgin alın. Qırat əlin-nən gedif, divana olacaxdı.

Bolu Sərdar gəlir bunin yanına diyər:

–Giriftarlıx nədəndi? Dərdin, mərazin nədəndi? Nə olifdi sən ağluran?

Deyər:

–Bolu Sərdar, mənim dərdim ilacı Qıratdı! Əsilkar Qıratdı! Qıratı ki minirdim tamam cəlallı paşalar hürküşürdü, qorxuunnnan gecələr yatmırdı. Qıratım əlimnən gedip, mənəm ki, qalmışam.

Deyir:

–Qırat ki, gedip əlinnən, ta yanı heç at tapılmaz bir belə ilxının içində?

Deyir:

–Yox!}

[Nigar xanımın, Bolu Sərdarın, dəlilərin çox dəlil- nəsihətindən sonra Koroğlu] Ağa, Yumuğ Əhmədi çağırdı, [dedi]:

– Yumuğ Əhməd! Gedərəy Arzuluma, baş tab gör bu Qıratı hara aparırlar, Qıratımı harda saxlırlar. Qıratıma kimlər meytərliq eliir, Qıratıma kimlər qəza verir. Onun xərci kişmiş idi. Onun xərci yonca-saman dəyildi. Əy dad, əcəp kül ələndi başıma.

Dəlilər yığıldı başına. İstiirdi dəlilərdən səlah eliyə, görə kim gedər bu atın sorağına, baş tapa. Yumuğ Əhmədi məhlum eliyipti. Götürüp dəlilərdən görək necə səlah eliiirdi:

Gəlin indi, dəlilərim,
Mənə nəsihət eyliyin.
Aparıplar Qıratımı,
Siz mənə təsmək eliyin.

Qıratım verdim müftünə,
İşim düşübdü dügünə,
Həsərət qallam bir xoş günə,
Düşmannarım, şad eyliyin.

Qıratsız mən qala bilməm,
Bazırqannar çapa bilməm,
Qıratsız mən yata bilməm,
Siz də nəsihət eyliyin.

Doldurun şərap tuluğu,
Verin buna siz quruğu,
Gətди əgər muşduluğu,
Siz də bunu şad eyliyin.

Yumuğ Əhməd, dur, düş yola,
Baxmıyasay sağa, sola,
Qıratumu saldum yola,
Dür atımı qır eyliyin.

Koroğluya nə qəm düşdi,
Qəm üstünə bir qəm düşdi,
Fələk mənə xələt bişdi,
Siz də əzalığ eyliyin.

Sözü tamam eliyinnən sora, Yumuğ Əhmədə dedilər:

– Dur düş yola. Nə yerdədi xəbər gət.

Yumuğ Əhməd düşür [yola]. Gecə-gündüzə [qatıb] çatdı Arzulunun şəərinə. Gördü bəli, Arzulumda çaldı-çağırdı, oynadı. Nə

əciri bəsat düzəltdilər. Bura yetişdi, ora yetişdi, məğsədi buydi Keçəl Həməzəni görə. Keçəl Həməzə məylis başında oturmuşdu. Bəzəmişdilər, ta [atı] aparmışdı da! Paşalar cəm vurmuşdu səlahlaşdırdılar:

– Bu oğlan nə cür bu atı gətirip? Əslə əcibidi? Bu atı fələyi-fir-dos gedəydi ordan gətirə bilməzdi. Bu nə oyunnan gətirip bu atı? Səlah eliyin görək? Nə cür gətirdi bu atı?

Koroğlu qəm içindəydi²⁰.

Dedi:

– Gətdim daa. Sizin nə işiiz var. Qəralımız buydu: Atı mən gəti-rəm, qızı verəyiz mənə.

O zaman da söz bir idi. Toy düzətmişdilər. Yumuğ Əhməd girdi məylisin başında, dedilər:

– Bu cavan hardan gəlip, hara gedrəy? İndi çöldə keşik qoyup-lar, olmuya Koroğlu dəliləriynən?

Dedilər:

– Baba, bu tezliknən ola, bir [belə] ağac o yol gələ bilməz. O atdar ki, bu dağlardan çıxı bilməz. Bu, Qıratıdı hər yolu kəsirdi.

Yumuğ Əhməd dedi:

– Koroğlunun o atını gətirmişsiz siz bura?

Dedilər:

– Bəli.

Dedi:

– Ay evi onun tikilsin, inşalla, dədə, yandır baxaxdan. O Qırat gedip, onun da çırağı keçip, onnan da umuduğuz olmasın. O birdə gələcax xəlxnən nəvərd eliyə, xəlxnən həm nəvərd ola? Olmaz! Bunu biliy, xatircəm olıy, əsla!

²⁰ Aşıq Koroğlunun qəm içində olduğunu desə də söhbəti davam etdirmədiyindən cümlə yersiz görünür.

Koroğlu gördü xeyir baş-başa qoşmur, olmuyupdu ilac. Narahat olup, nə qədər qəm bunu alup, görüp Yumuğ Əhməddən gələn olmur, gedən olmur. Ayıldı söb bu sözləri deyir. Dəlilərə görək nə deyir:

Başıya döndüğüm qoçax dəlilər,
Dahı mənim dərdimə çara dəgi.
Əgər gəlsə Loğmanınan, İsgəndər,
İşim gün-gündən keçip yarə dəgi.

Çəkildi sinəmə kölgəli dağlar,
Açıldı, koşlandı ucalı dağlar,
Bəzəndi necə alışan otağlar,
Tapılmaz dərdimə bir çara dəgi.

Sərkeşlədim sinəmdəki dağları,
Gedər indi bədənimmən qannarı,
Kərkuzadan keçən uca dağları,
Çəkələr dərdimə bərabər dəgi.

Gedib əldən, Yumuğ Əhməd neyniyim?
Pulat başım dəmir alum çeyniyim,
Tapılmasa Qırat, axı neyniyim?
Dəxi çərxi- fələk mənə yar dəgi.

Atluydun, əcəb oldun piyada,
Koroğlunun dərdi həddən ziyada,
Çağırram, bir kimsə yetişməz dada,
Dahı çərxi- fələk mənə yar dəgi²¹.

Gəlin indi, dəlilərim,

²¹ Burada lentdə uzun bir fasilə var. Görünür, aşiq nə isə danışib sonra şeir deməyə keçib

Gedirəm, Alla saxlasun.
Uzax düşüpdü yollarum,
Gedirəm, Alla saxlasun.

Gedirəm özüm gətirəm,
Öz dərdim özüm bitirəm,
Xoş danışam, şirin güləm,
Onu pəs kimlər saxlasun?

Qıratımı aparuplar,
Düşmannarım şad oluplar,
Dəlilər başda qaluplar,
Dəlilərım çox ağlasun.

Gedirəm atı gətirəm,
Düşmannan xərac götürəm,
Özümü bura yetirəm,
Dəlilər məni saxlasun.

Koroğluyam budur sözüm,
Qırata qurbandı gözüm,
Sizə qurban ollam özüm,
Düşmannar bizi yoxlasun.

Sözü tamam elədi, düşdü yola. Nəğildə mənzil olmaz, əğətdə söz. O zamanda ayınən, bu zamanda gününən, badi-sərsərinən, abı-qövsərinən, fətir yeməy ola gətir. Baharın əriyi, tutu, təbəriyi. Qoyaran boğaza. Ağıza qoyunan gedər boğaza. Yetişdi Arzuluma. Nə noinən mən bu Qıratı aparum? Dedilər: Bu toyda görək aşix var? [Koroğlunun] bir cürə sazı varıydı. Duratı çöldə bağladı, cürə sazı saldı çiyinə.

[Məclis dedi:]

– Ay... aşix gəlip!

[Dedilər:]

– Aşix kimdi?

[O biri dedi:]

– Aşığ-u-məşux gəlir.

[Üçüncüsü dedi:]

– Ağ, tapıy bu aşığı gətirin bu məylisə, dəm tuta.

Toydu da, toyda aşıx olur. Gəldilər, [dedilər:]

– Aşığ toy çallay?

Dedi:

– Bəli! Hər toyda mən söhbət elərəm, dəm tutaram.

Dedilər:

– Gəl, gedək burda bir toydi. Aşıx, bu toyda çal. Pənci- dü şahə düşər, ənamıyı al.

[Dedi:]

– Göz üstə dəgi.

Gəldi, girdi məylisə. Xub, o zaman bəy ki, xəlxin içinə gələyməzdi, (məsələn: ayrı yerdə bəy bəzənir da.) Girip məylisə baxdı bu cavannara. Hələ Qıratı gətirmiyip [onu düşünür ki] istiiir burda cavan kimdi, xoş-sima, istiiirdi tuta gətirə özüyçin. Baxdı bu məylisin əninə-uzununa, sağına-soluna. [Məclisdə dedilər:]

– Aşıx, nə məkənnan gəlmişəy? Burda bir dəm tutgınan. Bu ağayannar şad ola, gülə. Nə qədər də ənam istəsən gözüüm üstəydi. Çəşm peşkəş elərik.

Koroğlu baxdı məylisə götürüp bu sözdərdən deyir, məylisin içində:

Ey ağalar, sizə tərif eyliyim,
İşi xam dünyadan zar olur, gedər.
Biliyməsin nəsihətin özgənin,
Gülün dövrünü xar alır, gedər.

Binəsiyət yola getmək bələdi,
Urəgimə vuran köynə yaradı,
Bilməz onun mənzilgahı haradı?
Yolların üstündə sar olur, gedər.

Dağı-daşı Məcnun kimi teyliyəy,
Misri qılıç bəldən alay sövliyəy,
Düşmannardan qəsas alay dövliyəy,
Başı kəsməmiş qan alır, gedər.

Oğrun-oğrun yarasına düşmüşəm,
Yola düşüb qəm şərbəti işmişəm,
Yaxçı-yaman bu dünyada seçmişəm,
İsgəndər tək gəlip bac alır, gedər.

Toybəyini bəziyin siz toylara,
Bəziyənnər düşər uzaq yollara,
Tər hənası xəzab olar əllərə,
Rəngini almamış xəzan olur, gedər.

Qoş Koroğlu sözün desin bəylərə,
Didəm nəmi axdı döndü sellərə,
Qıratımı bir salaydım yollara,
Bədovun almamış bac alar, gedər.

Sözdəri tamam elədi. Məylisdə, çalırdılar, çağırırdılar, şadıydı, toy idi. Həlbət də bu məylisdə toy ki, tükəndi, rəsmilər bəyi aparardılar ya hamama, ya gəlincıxa. Koroğlu çıxdı çölə bir dedi:

– Biz istiirix bu bəydən bir ənam alax. Bu bəy harda qalup?

Dedilər:

– Bəy otağundadı.

[Dedi:]

– Xub, məni apara bilməyizmi bəy otağına?

Dedilər:

– Niyə? Buyur!

Koroğlu gəlip (Keçəl Həməzə [Koroğlunu] görüncək bildi da, tanırdı) əlin qoydu Keçəl Həməzə başın ortasına. Barmağın, [başının ortasına qoymaqla demək istədi:] yəni heş səsiy çıxartma. [Dedi:]

– Ay bəy, bizə bir ənam eliyəsən?

Dedi:

– Aşix, bəy için də beş dənə bir dəm tud! Əgər, sən istiirsən bəydən ənam alay, xub, beş dənə dəm tutginan. Bəy də sənə bir ənam iltifat elər.

Dedi:

– Ha, olsun göz üstə dəgi.

Keçəl Həməzə bir durdu çıxdı çölə. Koroğlu dedi:

– Bəs necə, mən istirəm beş dənə bəy üçün söhbət eliyəm, bəy gedir çölə?

Dedilər:

– Əlan gəlir.

Ağa, Həməzə gedip Qıratı görə nə haldadı, bunu nə cür gözdürlər. Gördülər Keçəl Həməzə gəlir, neçə nəfər cavan, [dedi:]

– Ay Həməzə, hara gedirəy?

Dedi:

– Gedirəm görəm bu at yonça-saman yeməz. Buna gərək kişmiş, noxud verəyiz.

Dedilər:

– Baba, dəsturdu paşadan, gərək heş kəs bu atın yanına getmiyə.

Dedi:

– Bi nəfər ki, özüm gətirmişəm, bir mənənən savayı deyip: «heş kəs getmiyə!» Mən gərək gedəm.

Keçəl Həməzə gəldi bir atın yalına əl çəkdi. Atın o yanına, bu yanına keşdi, qulağına dedi: «Ağan gəlip». Ağa, qayıdıp dala, dedi:

– Xub, yaxşı saxlın da, burda qalmağı bunun salah yoxı. Həməzə dedi:

– Sabahnan gərək bunu buradan çıxardax, aparax ayrı yana. Koroğlu mümkündü gələ, bilə at burdadı başımız qovğaya qala. Gərək aparağ atı.

Gəldi yenə girdi məylisə.

[Dedilər:]

– Xub, aşx beş dənə dəm tut, bu bəy üçün görək nə olacax?

[Koroğlu dedi:]

Beş kəlam deyim Həməzəyə,
Həməzə, mən görə gəlmişəm.
Sözümü demə kimsəyə,
Özün sən bilə gəlmişəm.

Həməzə, mən yola düşmüşəm,
Ölüm şərbətin işmişəm,
Dəlilərdən çox küsmüşəm,
Mən səni görə gəlmişəm.

Həmzə, gözlə kim bilməsin,
Düşmannar məni görməsin,
Dəlilərim heş bilməsin,
Dəlilər gülə gəlmişəm.

Həmzə, mənim dərdim yetər,
Günvəgündən olar betər,
Qıratım olubdu dütdər,
Kişmişin yiyə gəlmişəm.

Həmzə, onu yoxlamışay?
Yoxlayıbda, saxlamışay?
Heç onu yaraxlamışay?
Sərkəşi belə gəlmişəy!

Həmzə, durdum sənə qarşı,
Geymişəy sən al qumaşı,
Minək bir düşməyə qarşı,
Sən məni bilə gəlmişəy.

Əlində var toy hənası,
Çoxdur Koroğlu hərası,
Şad olur bəyin anası,
Həmzə, mən toya gəlmişəy.

Sözü tamam eliyənnən soora, ağa, Həmzə bir pulu verip. Həmzə dedi:

– Qardaş, sən hara gəlib, hardan gedənəy?

Dedi:

– Mən aşığam, hər yerə gedərəm.

Dedi:

– Mən bir at gətirmişəm, bunu sən tanıray?

Dedi:

– Vəli bilmirəm, nədi məyə? O... Koroğlunun Qıratını sən gətirmişəy?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Baba, mən ki, buna inanmam.

Necə nəfər də durub bunun dövründə, aşığın.

Dedi:

– Mən ki, buna heç inanmam.

Dedi:

– Necə inanmay?

Dedi:

– Yox, hər kəs deyə mən bavar eləməm. Sən Qırat gətirmişəy? Məyə Qırat quzudu, tutay boynunna gətrəy, kişi?!

Dedi:

– Gətirmişəm də.

Dedi:

– Mən bilmənəm, sən bu atı gətirmişəy!

Dedi:

– Gə gedək gör. Görəy bavar eylərəy?

Dedi:

– Gedəy görüm.

[Qarovullar] dedilər:

– Baba, bunu hara aparırsan, olmaz?

Dedi:

– Baba, bu aşıxdı. Bu məyə Qıratın yaxununa gedə bilir?!

Gətdi Həməzə bunu Qıratın yanına.

Dedi:

– Buda haa, bax!

Koroğlu baxub Qıratın yanına çatdı. Keşdi bir sağına, bir soluna. Qıratın gözdərinnən eydir-eydir yaş tökülür. Bir sağına baxdı, bir soluna baxdı. Ağa, Keçəl Həməzə demişdi:

«Əhdimə vəfa eləmişəm»²². Üzəngini tutub, [Koroğlu] rikaba ayağını qoydu üzəngiyə.

²² Lentdə Koroğlu ilə Keçəl Həməzinin dəyirmanda vədələşdiyi haqqında heç nə yoxdur. Aşığın söylədiyi bu ifadədən məlum olur ki, Keçəl Həməzinin Koroğlu ilə dəyirmanda vədələşdiyini danışmağı ya unudub, yaxud da danışbmış, lentdən pozulub.

Dedilər:

– Kişi, bu nəyə minir?

Dedi:

– Bu [at] mənsiz getməz. Getməz bu. Bu, Koroğlu dəyki gedə. Bir mən bunu bilirəm, o adətidi ki, Koroğlu bunu nə cür minirdi, sürürdü. Ta onu nişanə var bədənində bu atun. Bir yerinə əl vurmaya, təkan yeməz yerindən, əsla.

Dedi:

– Necə yanı?

Dedi:

– Görəy, bir nişana, əlamət verəyin gedə. Qoy minsin. Min qardaş, görəy gedər?!

Koroğlu rikabını basdı. Koroğlu aşdı atın belinə. Dedi:

– Di getsin daa, niyə getmir?

Xub, atı da vurmasan [getməz] aa, bilirdi daa. Boynuna əl vuran getdi at da.

Dedi:

– Getsin daa? Gördüzü?!

[Koroğlu dedi:]

– Qardaş, budu Koroğlunun Qıratı? Valla, mən bilmirəm, sən bunu gətimişəy? Qırat, baba, məyə hər kəsə minik verər? Yox, baba, bu Qırat dəəy!

Dedi:

– Baba, səsini çıxartma. Mən Ceyran xanımı almışam, Qıratın mehriyəsinə, şirbahasına, necə?!

Dedi:

– Mubarəy olsun, almışay. Bu, Qırat dəyi!

Ağa, atın üstündə görək Koroğlu Qırata nə deyir:

Mən səni deyir gəlmişəm,

Qıratım, dur, covlan salak.

İndi qədriy bilmişəm,

Düşmənnardan qəsas alak.

Qəza üz verər insana,

İnsan qalır yana-yana,

Aşnalıx vermə hər nadana,
Burda bir aşnalıx salak.

Qıratım, sən göyə qalxan,
Göyə qalxan, yerə çalxan.
Bulut tək dəryadan qalxan²³,
Göydən yerə yağış salak.

Qıratımın gözü işdə,
Koroğlu qaldı təşvişdə,
Necə ki zərgər gümüşdə,
Almagına quruş salak.

Sözləri tamam eliyənnən sora Koroğlu, Keçəl Həmzə Qıratın rikabını tutub dedi:

– Söz idi ki, demişdim. Deyəllər: «Əhdi mi vəfa!»

Ağa, rikab basdı Koroğlu şəərdən çıxıb. Ceyran xanımı da gətiriblər. Yol üstə gətirirdilər gəlini. Koroğlu bir cövlan verdi, qayıtdı dala: Köpəgoğlu, mənim ürəgimdə sən rəhimlər qoymuşdun, rəhim eliyim sənə? Sən mənə rəhim elədiyi?!»«

[Koroğlu] bir şəmşir çəkəndi beşi yatdı, beşi qaşdı, beşi uşdı. Əl atıp Ceyran xanımın kəmərinə tutub dedi:

– Həmin bu Yumuğ Əhmədə layıxdı ki, gəlip-görüp.

Ağa, çəkib tərkinə, ley quşu kimin vurup, necə ki, al quş vura alıncını, ağa, göylərə qovzanıp. Qırata məyər çata bilirdilər. Ağa, yetişdi Çəmlibelə. Dəlilər düştülər bunun əl-əyağına, sağa-sola. Gördülər Koroğlu gəlir. Amma bir dənə də qız gətirir tərkində, gəlin xəlxi.

[Dedilər:]

– Xub, Qoş Koroğlu, nə cür getdin, nə cür gəldin, yollara baxdın, dağları yıxdın, daşları kəsdiy? Qıratı nə cür gətirdiy?

Dedi:

²³ Aşiq Qıratın dəryadan çıxdığı haqqında heç bir şey danışmasa da bu misrada Qıratın dərya ilə bağlılığı qorunub saxlanır

– Gətdim daa. Aparan elə özi verdi gətdim. Aparan oğlan qaldı özi didara. Amma qaldı orda didara. Bu gecə, yanı Ceyran xanım onun gedəcəydi toy otağına. Verəcəğəm Yumuğ Əhmədə!

Ceyran xanım Keçəl Həməni bəyənmiyəcəğidi ki. Məlum idi keçəl adam. Fitnəsi çox idi, amma cavannıx yox idi ki?

Yumuğ Əhməd baxub Ceyran xanımın gözünə, Ceyran xanım baxıb Yumuğ Əhmədin üzünə deyər elə burda bir-birinə pəşənnəşıplər. Koroğlu burda dəliləri yığdı başına. Ceyran xanımın da toyunu tutub. Burda Koroğlu, beş günnən sora xoş oluplar dəlilərnən, sərxoş olup...

BU, KOROĞLUNUN NİGAR SƏFƏRİYDİ Kİ, GETDİ NİGARİ GƏTİRDİ

O nəvarda ərz elədim «Koroğlunun durna səfərinin dastanı» payana çatır. Bu dasıtan da bir dasıtanıdı ki, gedir Nigar xanımı görə. Osman torpağında o da Cəfər paşanın qızıydı.

Bəəd, bir gün Koroğlu oturmuşdu Çəmli beldə, dəliləri başında. Neçə dənə cəlalınan. (Hələ Eyvazı gətirməmişdi). Bir sail gəldi qapısına. Hər nə apardı almadı. Dedi:

– Gərək sahibi-xanə özü gəlsin çölə.

Koroğlu durdu getdi çölə, [dedi:]

– Ay sail, nə istirəy? Hər nə istirəy al, get!

Dedi:

– Bir belə sən özün ööyrəy, bu cəlalıynan, bir belə dəlilər başıyda, novçələr başıyda, bu qüdrətiynən, məgər səndə munis yoxdı?

Dedi:

– Xeyir.

Dedi:

– Ha...a...a. Pəs, bu layiğə görə, bu şənə görə, bu şəkətə görə səniy mən, İstanbulda bir Cəfər paşa var, onun bir qızı var, adına Nigar xanım deyəllər. O, qırx günnən- qırx günə gələr gül bağına. Gül bağında qırx incə qızdarnan gül görsədi dərəllər. Güllərin aparır ərağın çəkəllər. O, dərədlərə dərman elər. Nigar xanım həmişə qırx günnən- qırx günə gəlir o bağa. İki gün bağın içində gəzər. O, sənə layixdi, əgər, gedib gətirə bilsəy.

Amma, bu dərviş bu sözü deməkdə Koroğlu... çox eşqi-ateşi vurdu bunun başına. Kəllədən dırnağa qəral almırdı. Dedi:

– Xub, əgər gülümovla mən gedəm bu sözün yalan ola, səni...

Dedi:

– Əgə yalan oldu, mənim əcəl peymanım çala başıma. Sözdü ki, sənə deyirəm. Amma hər adamın işi dəyi, o qızı gedib o yoldan gətirmək. Çox yollar, çox dağlar, çox təpələr gərək aşay.

Dedi:

– Hər nəməyə olsun, mən gedərəm bu yolları.

Koroğlu tamam dəliləri yığdı başına. (O zaman da dahi Dəmir-çioğlunun vücutu yoxuydu, Eyvaz da yoxudu). Bolu Sərdarıdı, İsəballıydı, Yumuğ Əhməd idi. Bir dəlisinin adı Dilannamaz, Tanrıtanımaz idi, Gedəlvərməz, Alöldürməzdi, bu dəlilərdən idi. Bəəd, Koroğlunun bu işiydi, hər yana gedəydi-səfərə bir şaddıq edərdi gedərdi. Deyərdi: «Şaddıqnan gedəm, şaddıqnan gəlləm. Əgər, qəmnən gedəm, qəmnən gəlləm». Yığmışdı dəlini başına, istitirdi şaddıq eliyə. Dəlilərdən istitir rüxsət ala, düşə yola, gedə Nigar sorağına. [Deyir:]

Gəlin indi, beş dəlilə,
Mən gedirəm yar almağa.
Bir-birinnən xoş dəlilə,
Göylümə dildar almağa.

Göydə gedən quba qazdar,
Gedər, qənətini tozdar,
İstambulda xurda qızdar,
Qızdardan ilqar almağa.

Tufandı dağların yeli,
Qıratım kəsdirər yoli,
Bulbul sövər qonça güli,
Gül üstündə xar almağa.

Göylümü tütubdur qubar,
Yollara yoxdu eytibar,
Yolum gözdər xanım Nigar,
Nigardan ilqar almağa.

Qızdara gedəllər elçi,
Belimdə əyri qılınçı,
Yumumcu olallar elçi,

Elçidən dildar almağa.

Bağçalar gətirir barı,
Gedər göylümün qubarı,
Koroğlunun Nigar yarı,
İstambuldan yar almağa.

Sözdəri tamam eliyəndən sora, ağa, düştü yollara. Dərəni-təpəni
tey eliyip ta gəldi İstanbulun şəərinə. Çatar-çatmaz gördü bir
böyük bağdı. Nigar xanım həmişə gələrdi o bağın içinə, qırx dana
qıznan. O bağda cəşn tutardılar, çalardılar-çağırardılar. [Nigar]
bağbana demişdi:

– Bağban, baği bəzərən, gülləri sularan, təxtləri quraran, mən
gələcəgəm qızdarınan bu gün bağa. Dünən gecə bir yuxu görmüşəm. Göylüm mənim çox pərişandı.

Bağban dedi:

– Nigar xanım, mən də bir yuxu görmüşəm. Göylüm mənim bir
az pərişandı. Amma, bağ içində güman elləm bir şey yoxdı. Tamam qızılgüllər açılıbdı, bulbullər cəh-cəh vurur. Amma, yeməli
bir şey yoxdı. Miivə vaxtı dəgil.

Bahar fəsliydi. Koroğlu bəəd, çatmışdı ki, bağın dorünə.
Dolanırdı-gəzirdi İstanbulun doorünü, görə bu bağ hardadı, Nigar
gələ o bağa. Bir qoca kişi baxdı, gördü yükləyip gəlir bir qatırı.
Bilinmir arpadı, bilinmir buğdadı, nəydi? Gəlirdi yoluynan. Çatdı,
[dedi:]

– Ay qoca əmi, uğur olsun.

Dedi:

– Uğurun xeyir olsun.

Qoca bir baxdı Koroğlunun sibillərinə. Çaxmak kimi vurmuşdu
eyni qulaxları dalına, misli yal kimi Qıratın üstündə. Qoca baxdı,
dedi: «Hay cavannıx. Cavannıx yaxçı olar, oğul, bil cavannığın
qədrini».

Dedi:

– Qoca əmi, məgə sən cavanıy nə?

Dedi:

– Həə, mən də cavanıydım, sənin kimiydim. Amma, qocalıx belim əgip.

Dedi:

– Qoca əmi, istiirəm bir söz xəbər alam?

Dedi:

– Buyur!

Dedi:

– Deyillər Cəfər paşanın bir bağı var. Qızdar gələr o bağa. O bağ hardadı?

Dedi:

– O, böyük ağacı görən? Bağın içində, səlm ağacı?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– O ağac bağın vəsətindədi. Qızdar gələr o bağın içinə. Amma, qoymazdar heş kəsi o bağa, elə ki səni! Çünki bir qəribə cavanay! Onnan sora, atın hara boşdaray?

Dedi:

– Atımnan işiy olmuya. Mən istiirəm gedəm o bağa. Mən aşığəm. Görürsən, sazım var çiyнімdə. Əgər, o bağda, mən icazə versəyiz, Nigar xanım üçün beş dana sööbət eliyəm, bir ənam alam, keçəm gedəm.

Dedi:

– Oğul, məgər Nigar xanım elə hər gələn aşığı bağa qoyar?! Nigar xanım özdərində çalçı var, çağırçı var. Qəribəni qoymazdar o bağa.

Dedi:

– Xub, qoymaz, qəyidib gedərəm daa. Bir şey istəməm ki, mən. Ağlım başımdadı, başım ləşimdədi, sözüm döşümdədi, gedərəm daa.

Dedi:

– Elə həmin bağdı ki, deyirəm. Nigar gələr o bağa.

Ağa, qoca rədd olannan soora Koroğlu Qıratı əndi, buxovladı, hörüklədi. Bir böyük gülşən çimən idi, çimənzara. Dolandı, bağın gəldi qapısına.

İndi Nigar xanım neçə dənə qıznan dolup bağın içinə, çalılar, çağırılar, hey gəzillər. Bu yavaş-yavaş girdi bağın içinə. Baxdı gördü bəli, Nigar xanım təxt üstündə oturub. Amma, nə cür, zülflərin töküp çiyinə, nə cür? Eyni aya, günə deyər: «Sən çıxma, qoy mən çıxım, ulduznan davaçıdı».

Nigar xanım baxdı bağbana [dedi]:

– Ay bağban, gə bura görüm.

Bağban gəldi.

[Nigar xanım dedi:]

– De gi, mən məgər sənə deməmişdim bağı xəlvət elə, mən gələcəgəm bağda cəşni tutam qızdarınan? Ürəgim qubar tutup. Bu cavan hardan girip bu bağa?

Dedi:

– Valla, xanım başıya and olsun, çıqqaya and olsun, mən bağda heş kəs qoymamışdım qala. Qızdar gəlib, ardınca bağın qapısını açıq qoyup.

Dedi:

– Məgər qapı açıx oldu, hər kəs gələr həyət içinə, bağ içinə? Tutun buni bağdan çıxardın çölə! Atın çölə bunu, qoymiyin bağda dolana.

Ağa, qızdar gəldi, [Koroğlunun] dördü bu qolunna, dördü o qolunna [tutub] (Koroğluydu daa, qızdar da yeyip, əfiyip) [dedilər:]

– Oğlan, bu bağdan çıx!

Yalandan bu cür vurullar quluncuna, [deyillər:]

– Hay, bu bağdan çıx!

Koroğlu gülür. Nigar xanım da təxt üstə baxır.

Deyər:

– Səbr eliyin, xanımnan mən iki kəlmə danışum, gedərəm daa.

[Qızdar dedilər:]

– Xanımnan nə danışırın oğlan? Xanım icazə vermir atası üzünə baxa danışa, sən istiirən xanımnan danışay?

Bağbana [Koroğlu] deer:

– Bağbançı, sən bu qızdara dəginən.

Bağban deer:

– Mən nə deyim? Xanım deyir, gedəy görək bu bağdan! Çıx bağdan, mənim üçün söz olur.

Dedilər:

– Oğlan, çıx ged bu bağdan. Əlan xanımın vaxtı yoxdi. Sən xanımnan danışay, sözüün var? Get, xanımın ayrı yerdən qonağı gəlir bura. Bəəd, iki saatdan sora gəl.

Koroğlu dedi:

– Baa qızlar, mən üş gündü, üş gecədi gəzirəm bu bağı tapmışam. Cəfər paşanın qızı dəgil məgə bu?

Dedilər:

– Niyə?

Dedi:

– Bunun adı məgə Nigar dəyi?

Dedilər:

– Niyə?

Dedi:

– Xub, mənim buna bir ərzim var. İcazə siz verin mən bunuy-nan danışum, mən onda gedərəm.

Dedilər:

– Olmiyəcək, xanım icazə vermir.

Tutdılar genə qolunnan bunun, çəkələr, ordan qovalar, çıxadələr qapıdan gedə.

Aldı Koroğlu, bu sözdəri deyir:

Qızdar, mən bir bazurqanam,

Cinsi-tucara³ gəlmişəm.
Bu sözdərə allanmanam,
Açux bazara gəlmişəm.

Mən gəlmişəm gohər alam,
Gohərə bir məhək çalam,
Muşdəriyəm baxam, alam,
Sərrafam, kanə gəlmişəm.

Sövellər açux bazarı,
Muşdəri görməz azarı,
Dolanam dükan, bazarı,
Açux dükanə gəlmişəm.

Dərdim olupdur ziyada,
Eşqin salıbdır irada,
Qələndər düşübdü yada,
Şokət-şana gəlmişəm.

Koroğluyam, bu bağdayam,
Həm soldayam, həm sağdayam,
Eşk otuna əlovdayam,
Yanup hənara gəlmişəm.

Sözdəri tamam eliyənnən sora qız dedi:

– Qoyun gəlsin, görüm sözü nədi?

Yavaş gəldi Nigar xanımın ruburusunda durdu. [Nigar xanım]

Dedi:

– Xub, pəs niyə sən oğlan, mərifətin yoxdı? Heç kami-ərkani
əğlin yoxdı? Bu heekəl, bu qəvara səndə var niyə pəs salam ağziy-
da yoxdı?

Deyir:

– Xanım qulax as, qoy deyim²⁴.

Deyər:

– Xanım, mən verdim salam, sən eşitmədiy. Dübara salam ver-rəm, beləyəy. Görüm sən mənə qəbul eləyəy, burda qonax sax-laray?

Dedi:

– Xub, ədabnan dayan, belə baxma mənə, qəşəng danuş, qəşəng yeriş, qəşəng əyləş.

[Koroğlu deyir:]

Xanım, gələy səmləşək,
Səlam üstə kəlam olsun.
Bir-biriynən həlalləşək,
Mənnən sənə səlam olsun.

Xanım, sənə verrəm səlam,
Səlamımda olsun kəlam,
Sənnən gərək bəyan əlam,
Onda səndə iman olsun.

(Xanım), Dilimdə vardır səlamum,
Səlamda vardır kəlamum,
Sənnən bir ruxsat əlamum?
Ruxsətində iman olsun.

Heykəl, himayül beliydə,
Səlamun vardır diliydə,
Şanələr gözər teliydə,
Tel üstündə nişan olsun.

²⁴ Aşıq burada belə bir izah verir: Hələ o kitabında var, deyər: «Salam verdim, salam almaz, Görüm kəssin salam səni»-xeyir, bu dəyil. Bizimki, sözdərimiz bu cür dəgil.

Qızılgülü xar eyləmə,
Xar üstündə zar eyləmə,
Koroğlunu car eyləmə,
Səndə söhbət bəyan olsun.

Bəli [Nigar xanım], dedi:

– Bir belə sənin təərifin eliillər, Koroğlu, Çəmliheldə, çox qaray-
raysan.

Dedi:

– Xanım, ərz elədim ki, sən də çox qıy baxıray. – Baxdı, dedi: –
Xanım, al sözümü deyim. Qoy deyim gör mən qarayam? Neçə zat-
dar əlamətdir qaradı, gərək atay çölə?

[Dedi:]

– Nədi, oğlan, qara olan sənnən savayı?

Dedi:

– Qulağ as, tutum deyim, sözüm:

İlqim-ilqim çiyney üstə,
Saşların qara dəgilmi?
Tökülübdür döşlər üstə,
Tellərin qara dəgilmi?

Baxa billəm gözləriyə,
Yaman olmam sözləriyə,
Eşq dayandı dizləriyə,
Gözdərin qara dəgilmi?

Maral kimi baxışlarıy,
Kəklik kimi yerişləriy,
Çatma çəkilib qaşlarıy,
Qaşların qara dəgilmi?

Savalanda qar bitibdi,
Bağçalarda bar bitibdi,
Döşləriydə nar yetibdi,

Başları qara dəgilmi?

Bulbul qonuru güllərə,
Süsənnərə, sünbüllərə,
Mayıl oldum o xallara,
Xalların qara dəgilmi?

Gətirəllər ağ otağa,
Alallar səni rəvağa,
O bağçadan belə bağa,
Gülləri qara dəgilmi?

Koroğluya demə qara,
Baxanın əğlin apara,
Ürəgimə vurdun yara,
Yaralar qara dəgilmi?

Qız deyir:

– Xub, sən də mənə dedin: «qıy baxıram?» Qoy qıybaxannarı
deyim, gör nəcələr qıy baxar. Mənə demə qıy baxıray? Gör, indi al
bu sözdərinən:

Mənə demə qıy baxıray,
Ovçular qıya baxallar.
Qıya baxam, allam canuy,
Xirxədən qıyə atallar.

Gəlir bura çox cavannar,
Cavannar olmaz nadannar,
Mənə də baxannar annar,
Nadannar qıya baxallar.

Açulubdu bağlı bazar,
Ürəklərə düşüb azar,
Bulbul necə bağda gəzər,
Bağbannar qıya baxallar.

Görən bu dünyada səfa,
Səfalarda vardı cəfa,
Sərraflar göhərə baxa,
Sərraflar qiya baxallar.

Görmüyüpdü məni atam,
Bu işlərə tamam matam,
Nigar, sənsiz necə yatam?!
Yatannar qıya baxallar?

Qızlar dolup bağın içinə, almadan, heyvadan, bağ idi daa, miivə dərələr, gətirələr²⁵ qoyalar miz üstə, Koroğlu yesin. Koroğlu girdi bağa, bir qədər dolandı. Gəldi bağın ayağında gördü bir ağac var. Bu ağac o qədər xuramandı, daldalandı bu ağaca. Koroğlu bir quluncun dayadı ağaca, baxdı bağa. Nigar xanım gördü, Koroğlu getdi ağacın divində oturub quluncun dayuyu ağaca, baxur bağ içinə. Səsləndi:

– Ay Qoş Koroğlu! Amandı ordan dur, ora atamın didarqahıdı. Əgər hər kəs o ağacın dibində otura, atam bilə, dərisin soyar balaca barmağına qeyd elər. Dur ayağ üstə, ordan gəl. Heş kim sənə o ağaca təkiyə verməz, atam. O, atamın yadıqarıdı. O, ağacı əkip, o ağac ildə üş dəfə bar verər. Bir barın alıplar, dəriplər, xəzan olup. Dübarə açılıp gülləri. Genə miivə gətirip, yetirip barın. Əlan da istiir genə qonça vura. Dur ağacın divinnən. Kimsə bilməsin. Əgər, atama desilər sənin üçün də yaman olur, mənimçün də.

Koroğlu deyir:

– Baba, mən ağacı yemirəm ki?! Adam bu ağacın altında oturub ürəgi açılışur, xoş olur.

Dedi:

²⁵ Aşıq görünür bağbanın dilindən bahar fəslı olduğundan bağda meyvə olmadığını söylədiyini unudub

– Söz diki deyirəm.

Nigar xanım gəlib Koroğlunun ruburusunda durup istiir Koroğ-
lunu bu ağacın divindən qovzıya, apara.

Deyər:

Çəmli beldən gələn oğlan,
Bu yer sənin yerin dəgi.
Eşq otuna yanan oğlan,
Bu gül sənin gülün dəgi.

Atam gəlir indi bağa,
Baxır həm sola-sağa,
Kəsəllər yolda sadağa,
Sənin qurbannığın dəgi.

Hər kəs burada əyləşə,
Əyləşə, danışa, dilləşə,
Dilləşə yaxçı gəpləşə,
Bu dilləşmək sənin dəgi.

Bu bağ bizim bağımızdı,
Köhnə sevkə dağımızdı,
Gələn seyrangahımızdı,
Bu seyrangah sənin dəgi.

Nigar deyər düştüm elə,
Şana vurdum siya telə,
Gümüş kəmər incə belə,
Belə kəmər sənin dəgi.

Koroğlu dedi:

– Ta mən bir cut yatmıyam burda, durmanam.

Nəmənə Nigar xanım yalvardı buna:

– Oğlan, dur bu ağacın divinnən. Ayrı ağac var, ayrı yer vardı.

Dedi:

– Olmaz.

Uzanıp, eyni bir ələm kimi. Qızdarı çağırırdı Nigar xanım:

– Bu yuxuya düşdü, elə götürüüz bunu, elə təxtiynən qovzarız, bağın qapısından qoyarız çölə.

Ağa, bu getmişdi şirin yuxuya, Koroğlu. Qızdar gəldi, ağa, qırx incə qızdar. Qırx incə qız tökülüb biri qıçınnan, biri qolunnan Koroğlunu çəkə-çəkə sürütdədilər, apardılar bağdan çölə. Yuxuda qoydular bayıra. Qapısını da bağın bağladılar, gəldilər.

...Ağa, gün düşmüşdü Koroğlunun üzünə. Ağa, qafılanın yolu açılmışdı, bağın kinarınnan gedirdi. Qədim zəng asardılar dəvənin boynunna. Zəng zanqıllırdı, səslənirdi. Ağa, birdən bu yuxudan oyandı. Gördü yolun qırağında düşüb. Nə bağı, nə avadannığı, heş kəs yox. Durdu gözün ovcaladı, otdu. Gördü qafilalar düzülür yola. Koroğlu gicələ-gicələ gəldi bağın dövrünnən. Düşürdü qafila bu yolun üstündə. Xoş seyrangahıdı, bulağıdı. Bulağın üstündə xoş səfa yeridi. Amma Koroğlu baxdı bağa, gördü bağda sər-sida daha yoxdu, misli ki bir nəfər gəlmiyib bağa. Qafilələr, bazarqanbaşı üz oldu, baxdı Koroğluya. Birdən piçilləşdilər, biri-birinə, gəldi dedi:

– Bazarqanbaşı, bu o adam dəgil Aruzulum gərdanasında bizim yolumuzu kəsmişdi, bac istiirdi?

Biri baxdı, dedi:

– Yox, baba adam-adama çox oxşar.

Dedilər:

– Bu, özüdü. Əy əlan yeridi bunu tutayun.

Ağa, bazarqannar gəldi yaxuna, [dedilər:]

– Ay cavan, bura da dediyin yol gəlmişəy, yol başı kəsəy? Burda da bizdən istiirən sən malı tarac-qarat eliyəy?

Dedi:

– Baba, mən məgər yolbaşı kəsənəm? Hər kəsi gördüyüüz biri-birinə oxşar oğrudu o, yolkəsəndi, bac alandı? Hər kəsin saqqalı oldu, adamın babası olmaz ki? Dünyada adam-adama çox oxşar. Miivə dünyada bir dəyi ki?!

Dedilər:

– Ölən-qalayın sən o adamay!

Koroğlu gördü xeyir aa, bular tanıllar daa. Necə hoş eləsin?
Götürüp burda Koroğlu dedi:

– O adamın nəyidi adı axı? O, kimidi, nə cür adamıdı?

Dedilər:

– [Əlini Koroğluya tərəf uzadaraq] Bu cür! Neçə nəfərnən gələridi, yolu kəsəridi, tamam malını-dövlətini əlinnən alardı, tarac edərdi, gedərdi. Çox birəhmidi.

Dedi:

– Baba, o Koroğluymuş.

Dedilər:

– Aha!!!

Koroğlu dedi:

– Qoy deyim. Mən dəgiləm, baba! O, Koroğludu! Bizdən də o çox mal tarac edip. Bizdən bu gət mal aparup, bu gət bizdən cavannar yorup. Əlan, mənim özümə o zaman, Rum səfərinə tücarətə getmişdim, bir dənə şeşpər vurup, bu quluncumnan, hənuz da arxam üstə yata bilmirəm. O zamannan adını eşidəndə bədənim titrər. Biçərə eliyip malımızı, tərəcimizi tamam əlimizdən aldı. Tərac elədi, getdi. İndi özüm də düşmüşəm bu livasda o şəərlərdən, bu şəərlərə. Qədim cinslərdən allam, bəlkə yenə bir sirvət gətirəm ələ, ruzuqarum dolansın. Adu sanlu bazırqanudum.

Dedilər:

– Sən hası şəərdə ollay? Neçə, biz bir belə yük bağlamışuq, tücarət eləmişik, səni görməmişik?!

Dedi:

– Mən Burzuda ollam. Burzuya təşrif gətirin?

Deydilər:

– Adını eşitmişik.

Dedi:

– Xub, inşalla gəldizin Burzuya, orda mənim adımı xəbər allı-yızun.

Deyəllər:

– Xub, ismi- şərəfin nədi?

Dedi:

– Mənim adım Tarıtanır Dilannamaz.

Dedi:

– Bu nə adıdı sənə qoyuplar?

Dedi:

– Xub, xeer görməsin ata-anam. Bir ad qoymuublar ki mənə, xalxa xoş gələ.

Ağa, buları bu noynən başınnan əkdı, getdı. Koroğlu dolanırdı, xub, fürsət ələ gətirə ağa, bu Nigarı qovziya. Dolandı dükanı, bazarı, şəəri, gəldi bağın guşəsinə. Dayanmışdı, gördü, bəli, bir dəstə qız sudan gəlir. Baxdı bu qızdar içinə. Götürüp bu qızdara beş dana deyir, gedip bağda Nigara deyələr kimdi bu.

Su yolunna gələn qızdar,

Nigar xanım bu yerdəmi?!

Cigərim başında közdər,

O bulbullər bu güldəmi?!

Gedin, siz Nigara diyin,

Amma tərifi eyliyin,

Muşdulux yara yetirin,

Nazdı yarım bu yerdəmi?!

Dedilər:

– Sən kiməy?

Hələ indi Nigar da bunun eşqindən divana olup, deyir: «Kaş rədd eləməyəydım. Durup gedip daa».

Deyər:

Gözəl sövən göyçəy olur,

Açılır gül, çiçəy olur,

Mənim sözüüm gərçəy olur,
Göyçək yarım bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Kimdi səniy yarıy, biz bilmirik ki?

Deyər:

Baxırıyzın bir-birinə,
Qaş atırız bir-birinə,
Bulbul qonmuyup gülünə,
Əsmə gülüm bu yerdəmi?!

Dedilər:

– Oğlan, qızıyn adı nədi?

Deyər:

Yara qurban mənim canum,
Tökülüpdü yolda qanum,
Adıdır ay Nigar xanum,
Nigar xanum bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Baba, Nigar Cəfər paşanın qızıdır. Hər yetənə ki, onu verməzdər. Sən onun əlinə şəkət vermişəy, şeər bağlamışay, qəzəl deyirəy.

Dedi:

– Sizin işiyiz nədi, siz mənim ərzimi yetirin.

Dedilər:

– İsmi- şərifin?

Dedi:

Çəmlibeldə var bəsatım,
Hər kəsə var amanatım,
Koroğludur mənim atım,
Nazlı yarım bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Çəşm, deyərik daa. Biz gedərik, əgər gördük xanımı deyərik.

Nigar xanım da bu bağdan çıxaydı qırx gün bu bağa gəlməzdi. Qızdar düzülmüşdü yola. Koroğlu da dolana-dolana gəlirdi şəərin içinə. Dedi:

«Xub, mən nə eliyim? Bir də bu qız bağa [gələ]. Əcəb yerdə tuş aşdım. Kaş mən oturmuyaydım ağacın divində. Məni bağban bu günə saldı. Bağban gətirdi atdı bu çölə. Mən gedim gərək o bağbanı tapum, danışdurum.»

Dolana-dolana gəldi bağın içinə. Gördü bağban gül bağlırı, [dedi:]

– Ay bağban qardaş?!

Dedi:

– Oğlan, sən hardayay? Apardılar, qoydular qızdar [səni] çölə. Sən gedənnən sora xanım bu gət narahat olup, bu gət gözdərinnən yaş töküp, tamam o xətti-təvəris isladıp ağlamaxdan. Narahat oldu, tapa bilmədi, durdu getdi qəsrinə.

Dedi:

– Bağban, bular məni aparanda sən niyə qoydun?

Dedi:

– Mənim cürət yoxum idi gələm yaxına, oğlan.

Deyir:

– Bağban...

Sənə deyim, bağban başı,
Niyə qoydun yarım getdi?!
İşində oldun çox naşı,
Cəsətimnən canım getdi.

Yara qurban mənim canum,
Olmadı dini- ərkanum,
Yollarda töküldü qanum,
Əlimnən ərkanım getdi.

Mən gəlmişdim bu məkana,
Yandı bağrım döndü qana,
Füsrət verməm bazırqana,
Mallı bazırqanı getdi.

Dəlilərım Çəmli beldə,
Bulbulun arzusu güldə,
Nigaranam mən bu yerdə,

Necə Nigar xanım getdi.

Koroğluydum qanarudum,
Eşk otuna yanarudum,
Bu bağçada bimarudum,
Təbip- pərəstarım getdi.

Bu sözləri bəəd deyənnən sora, bağban dedi:

– Narahat olma, Qoş Koroğlu, əlan gəlir bağa. Əgər, gəlməsə də onun da qəralı tutmaz. Qeyri mümkündü gəlmiyə bağa, gələr.

Dəlilər gözdədilər, gördülər Koroğludan xəbər olmadı. Demişdi mən neçə günə gəllən. Əslində nə gələn, nə gedən. Heş kimnən xəbər olmadı. Dəlilər yeyirdi-içirdi, dağıdırdı, yıxırdı, tacirləri talırdılar. Birdən iyirmisi dolurdu bir kəndə. Yuxudaydı, xalx da bilmirdi. Davarı, malı, həşəmi çapırdılar.

Koroğlu baxdı, gördü Nigardan xəbər olmiri. Dedi: «Gedərəm taalarının dalına. Ya aparram, ya da tutullam daa.» Gəldi, taaların dalında hey dolanardı, gecələr gələrdi yatardı. Bir gün nigahbannar, qarovullar [dedilər:]

– Ay oğlan, sən burda köşkün salmışay, mənzil eləmişəy? Bura məgər köşküsaraydı, mənzilqahdı? Bura şah hərəminin qapısıdı! Cəfər paşanın hərəmgahıdı. Dur, burdan get! Əgər başın cidaya keçməmiş.

Dedi:

– Mən neyniyim, Cəfər paşanın bura taalarıdı?! Mənə nə vardı? Bura Cəfər paşanın taalarıdı mənə nə var?! Köşkisarayısıdı mənə nə var?! Məgər, hər kəs indi talar saldı, qəsər saldı tək onun olur? Xeyir, ağa, divardan o üzə onunkidi. Bura heş kəsə rəfti yox, mən burad qalmışam.

[Dedilər:]

– Oğlan, başın qovğaya batırma, dur, burdan get!

Dedi:

– Mən elə gəlmişəm başım qovğaya qatam.

Bu hənnaxdaydılar Nigar xanım pəncərədən baxdı. Amma, [Koroğlu] libasın əvəz eləmişdi. [Nigar] görü bir nəfər gəlip, burda, divarın divində tələb eliyip. [Dedi:]

– Kimdi bu cavan?

Dedilər:

– Bilmirix xanım, hər nə eliirik də getmir.

Birdən baxıb, Koroğlu burda [görək] görək nə deyir, Nigar xanıma.

Deyər:

Mən səni görə gəlmişəm,
Paşa qızı, paşa qızı.
Zülflərin hörə gəlmişəm,
Paşa qızı, paşa qızı.

Sən buradan qovma bizi,
Danışmadın doğru sözü,
Yolda qoydun iki gözü,
Paşa qızı, paşa qızı.

Paşa qızı, mən qaş atdum,
Sən qaş atdun, mən qaş atdum,
(Mən) Səni özümə tuş atdum,
Paşa qızı, paşa qızı.

Eşqin başımnan getmiyip,
Məhəbbət qəlbim ditmiyip,
Bulbul gülü incitmiyip,
Paşa qızı, paşa qızı.

Çəmli-bel məkanımdı,
Mənim dini imanımdı,
Sövdüğüm Nigar xanımdı,
Paşa qızı, paşa qızı.

Mən gəlmişəm bu çöllərə,
Coşqun-coşqun bu sellərə,
Şanayı vurdun tellərə,
Paşa qızı, paşa qızı.
(Yandırır aləmi közi.)

Yanır isəb dan ulduzu,

Kamannadıy vurduy bizi,
Danışmadın doğru sözü,
Paşa qızı, paşa qızı.

Özüm gəlmişdim o bağa,
Bulbul qonurdu budağa,
Mənə kəsmədiy sadağa,
Paşa qızı, paşa qızı.

Koroğluyam, hay salaram,
Hay salaram, hay alaram,
Səni alıp apararam,
Paşa qızı, paşa qızı.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, Niyar xanım pillələrdən ənib, gəlib
aşağa, yapaşdı Koroğlunun qolunna, yannaşdı, [dedi:]

– Oğlan, məgə qəm kasası calanıb başıya? Sən hələy burda dur-
muşay? Mənim atam əgər gələ–görə burda səni, səniy o balaca tikəy o
dırnağına qeydə olar, qiymə–qiymə doğrallar. Billən neylərəy? Sən
gedərəy şəərdən çölə. Piyada gəlmişəy, atnan?

Dedi:

– Atnan. Atım var, xanım.

Dedi:

– Mən də bir at götürürəm, əlan meytərdən allam. Deyərəm:
«Könlümü qubar tutub, istiiərəm bir çıxam çölə». Meytərdən bir at allam.
Məni tənha qoymazdar çölə. İki-üş nəfər yanımcə atlananda qüdrətiy var
olarnan cədəl eliyəy?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Xeyli xub! Getginən, hər yerdədi atıy tapginan. Mən gəlləm gecə
ora.

Ağa, Koroğlunu bu cür rədd eliyib başınnan²⁶. Koroğlu dolana-dolana gəldi Qıratın yanına. [Qırata belə dedi:]

Qıratım, dur düş yollara,
Bu çöldə yalquz qalmuşam.
Uzax-uzax mənzillərə,
Daldalanıb mən dolmuşam.

Nigar mənim belim büküp,
Qəddi kamın olup yıxıp,
Dağlara ordular çıxıp,
Yollar üstə tək qalmışam.

Gəlmir dəlilərin səsi,
Gülə var, bulbul həvəsi,
Yaman olur yar təhnəsi,
Dahi indi qocalmışam²⁷.

Dağ üstündə duman qaldı,
Göylümdə arzuman qaldı,
Yardan mənə nişan qaldı,
Qəmə şaduman olmuşam.

Koroğlu, dəlilər gülər,
Təhnəli söz qəddin bükər,
Dahi məgər, Nigar gələr,
Qəmə mən düçar olmuşam.

Burda Koroğlu Qıratı minip düşdü şəərin kinarına. Gəzə-gəzə gəldi ta şəərin vəsətində dayandı. Nəzər saldı bir şəərin içinə, gördü bir vəlvələdi, bir qovğadı, [dedi:]

²⁶ Aşıq burada Koroğlunun hansı səbəbdənsə vaxtında görüş yerinə gələ bilmədiyini danışmağı unudub. Şeiri söyləyəndən sonra Nigar xanımın görüş yerinə gələcəyinə Koroğlu şübhə ilə yanaşdığından gəlmədiyini vurğulayır.

²⁷ Aşıq Koroğlunun qocalığından bəhs edən şeiri də cavanlığında, sevgilisinin arxasınca gəldiyi zaman söylədiyi şeirlərə qatıb.

– Ay cavannar, ay xannar, nə aləmdi, nə sovdadı?

Dedilər:

– Nigar xanum gedip dünən söb şikara neçə dənə qulamnan. Dağdan gəlməyib hələ. Cəfər paşanın gözü yoldadı. İndi istiiri san görə, qoşun çıxara dağa, görələr Nigar hardadı.

Koroğlu dedi:

– Ay bəxtim yatdı, heey... Kaş mən o yerə ki, nişan vermişdi gəlməyirdi, mən dedim Nigar xanım gəlməz. Mən belə bilmədim. Əcəp işlər gəldi başıma, zəhrləri qatdım aşıma.

Durup Qıratı qəytərdi dala, gəldiyi yerə. Baxdı gördü çığ təkin bu çölü qoşun tutup, eyni nigan kimi. Saldı bu kinaraynan Qıratnan gedirdi, qoşun kəsdi bunun qabağını:

– Ay oğlan, hardan gəlip, hara gedirəy?

Dedi:

– Yolum düşüb Hindustana.

Dedi:

– Bu çöldə neçə dənə atlıyan qız görmədiy?

Dedi:

– Xeyir, məgər o qız kimdi?

Dedilər:

– Cəfər paşanın qızı Nigar xanım çıxıpdı dağda şikara, iki gündü tapılmır.

Dedi:

– Gələr baba, şirin ərəkək dişisi olmaz. Gələr hər yerdə olsa.

Dedilər:

– Xeyir, deyillər mümkündü Çəmli beldə bir Qoş Koroğlu var, olmuya gəlip o aparıp? Neçə gün bunnan qabax bir bağban deyirdi: «Bir cavan gəldi bağ içinə. Nigarnan danışdı, peyman bağladı, əhd eylədi, ilqar verdi, ilqarın belə bağladı. İndi olmuya o Koroğluymuş gəlipdi? Neçə dana qızdardan da xəbər alıpdı.

Dedi:

– Şayət də Koroğlu olmuş ola.

Dedi:

– Koroğluyu görsəyiz tanuruz?

Dedilər:

– Görməmişik. Deyillər Koroğlu bu cür rəşid, dilavər oğlandı. Bir dəli nəhrəsi var, çəkəndə yer o göy titirər.

Dedi:

– Baba, belə zad olmaz.

Dedi:

– Belə deyillər.

Koroğlu dedi:

– Bəs olar kimdi gəlir?

Bu qoşun belə baxanda bir nəhrə çəkəndə qoşun tamam huşdan getdi. Ağa, Koroğlu Qıratı salıb dağlara, təpələrə, daşlara. Ağa, vurup dağı biri-birinə. Qırat şeyhə çəkir, Koroğlu nəhrə çəkir. Götürüb dağlarda səslir, Nigarı gəzir görək dağlara nə deyir:

Qarşı yatan qarlı dağlar,
Yarım bu yerə gəldi mi?
Başın çatıp qoşa dağlar,
Yarım bu yerə gəldimi?

Dağa gələn {ağrımam} ayaxları,
Coşqun-coşqu bulaxları,
Nigar xanum dodaxları,
Dəydi bu suya gördümi?

Bu dağlarda çiçək vardı,
Çiçək üstə gərçək vardı,
Yardan görən göyçək vardı?
Göyçək bu yerə gəldimi?

Axtarıllar o Nigarı,
Getdi göylümün qubarı,
Siz bilərsiz xuda, tarı,
İman bu yerə gəldimi?

Koroğlu yalnız qalupdı,
Sarıq gülü solupdı,
Nigarım necə olupdı?

Sonalar çölə gəldimi?

Sözdəri tamam eliyənnən sora, ağa, [Koroğlu] hey dağları gəzirdi, daşları gəzirdi. Gəldi dağın kəlləsinə baxdı, dəmanədən gördü, bəli, bir çeşmənin üstündə bir at yayluur, otuşur. Qırətı saldı, gəldi çeşmənin başına, gördü Nigar xanımdı. Atın hörügün vurup bulağın başına. O çağın qızı Misri qılış belində, tiri-xətəng çiyində başın qoyup atın yəhərinin üstünə, qoyup ayağını yerə, atın dəhnəsi biləgindədi, gedib xurəyi-xaba. Koroğlu geşdi sağa, geşdi sola, baxdı gördi şirin yuxudadı. Dedi:

– Xub, gedim kami-busəyi alım, görüm nə cür ləzzət verər²⁸

Bəəd, Koroğlu gəldi qızın başı üstə. Gördü, bəli, qız yatıp, necə ceyran bu cür yuxlamaz. Yuxudadı. Amma, Nigar xanım gözünün dibinnən (baxırdı). Bir gözü yuxudaydı, bir gözü ayıx. (Gördü) Koroğlu başı üstə durup. Götürüp burda görək Koroğlu nə deyir Nigar xanıma, Nigar xanım görək nə deyəcək?! Aya, durar yuxudan, ya yox!

Bulağ üstə yatan yarum,
Aşnalıx sənnən istiirəm.
Qızılgülə batan yarum,
Aşnalıx sənnən istiirəm.

İncə beldən qucun mənə,
Danışam-dilləşəm sənə,
Bir sarmaşam busa mənə,
Ögməlik sənnən istərəm.

²⁸ Aşıq burada mətndən kənara çıxaraq deyir: «Ağa, deyər:

Yaman olur yar görümü,
İstəməzdər bir-birini.
Yuxu sövər tez ölümü.
Ölümənən yuxu qardaş.
Belə çoxmaz, belə aşmaz,
Sərçəşmələr belə daşmaz.

Belə olur gülüm yaşmax, üzə vurulur yaşmaxlar.-burda Koroğlu hələ istiirdi bu iki kəlməni lətifə deyir. Biistilahi öz sözüümüz kuçəbağısıdı.

Tutam əldən, qucam bəldən,
Ayrı düştüy sən də eldən,
Mən də tutdum belə əldən,
Getməlik sənnən istərəm.

Bulağ üstə yuxlama sən,
Göylüm mənim yoxlama sən,
Busaları saxalama sən,
Şirinnik sənnən istərəm.

Koroğlunu al damaxdan,
Ağ buxax, qəymax dodaxdan,
Al qucağa bir yanaxdan,
Aşnalıx sənnən istərəm.

Ağa, Koroğlu bunuyunan danışıp-dilləşir, Nigar xanım yuxudan durup dedi:

– Qoş Koroğlu, hardan gəldin, hara getdiy?

Dedi:

– Şəəri içində qovğadı, vəlvələdi. Amma, gəzillər, əgər məni tapsalar hər tikəmi boynuya qiydə eləllər. Deyillər: «Koroğlu gəlib bunu götürüp qaçub». Onda da deyillər: «Koroğlunu görməmişik, tanımaruk». Amma mən işdərindəydim. Doğru deyillər görməmişdilər, tanımadılar. Deyillər: «Bağban görüp, verip qızı aparıb». Biçarə bağbanı gətirmişdilər şəərin içinə. Cəfər paşa istintağa çəkmişdi. O cavanın rənginnən, boyunna, ruxunna gərək mən deyəyn. Mən qaldım o bağbanın halına. Ala gözdüm, dur gedək.

Nigar xanımnan Koroğlu düşüplər yola. Ağa, dərədən, təpədən, coşqun çaylardan keçirlər. Gəldilər ta Laçın şəərinə. Laçın şəərində Koroğluyun Nigar xanım gəzirdilər dükanı, bazarı. Yaraxlanmışdılar, ikiləri də məradına libasındaydılar. Qoş Koroğlu baxdı bu şəərə, gördü bəli, xiyavanın kinarında bir qoca kişi oturub ağluur. Çox halı məxsuşdu.

Dedi:

– Qoca əmi, niyən ağluuran?

Dedi:

– Valla, başım mənim bəlalıdı. Hökm eliyib paşa burda, mənim darı-dünyada, mülki-Süleymanda bir oğlum var, oğlumu əlimnən alır. Deyir: «Dağlara istiirgin ordu qoyak. Koroğlu Çəmliabdən [gəlib] şəərləri çapırı, yerləri talırı. Hər yerdə, hər kəs öz şəərində bir didəvan qoya, Koroğlu gələndə gözdüyə şəəre girmiyə. Darı-dünyada bir oğlum var mənim. Oğlum indiyə çöl görmüyüp, nə yerə, nə göyə heş yerə getmiyip. Budi ki, oğlanımı mənim öldürəllər, gözümün fərağında qalar, keçər mənim çırağım.

Amma bu yannan Koroğlu dedi:

– Qoca, heş ağlama, hər kəsin oğlu ölsün, səniy oğlun ölməz. Gedək, görüm oğluyun adı nədi?

Bəli, düştü gəldi, baxdı-gördü qocanın oğlu bir bağın içində bağ suvarır. Girdi bağa dedi:

– Qoca, budu oğluuy?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Oğlan, səniy adıy nədi?

Dedi:

– Mənim adım Qulubəgi.

Dedi:

– Xub, əgər bu Koroğlu gələ, tapıla, bu yollarda sən nigahbannıx verəy, nə nişanıy var? Nə əlamətlərsən, bu yollarda verrəy? Şəşpərbazay? Əmudbazay? Şəmşirbazay? Görüm nəynən sən cəngi-cədəlin çoxdu?

Dedi:

– Qurban, mən olarnan işim yox. Mənim tirim xəta getməz.

[Dedi:]

– Nəynən?

Dedi:

– Tir-kamannan, yay varım, çillə varım.

Dedi:

– Get tir-kamanıyı gətir gəl, görüm.

Gəlib tir-kamanın götürüb, yayın götürüb, çilləsin götürüb [getdi.] Ağə, Koroğlu xəncərin qoydu ikiyüz qədəmlixdə [dedi:]

– Sən vurduy, o xəncər getdi, mən billəm, sən rəşid oğlansan.

Koroğlu də rədd olanda elə vurdu, heş bilmədi xəncər nə vaxt getdi.
Koroğlu xəncəri götdü, dedi:

– Oğlan, vur mənim üzüym gedə.

Dedi:

– Barmağında, ya yerdə?

Dedi:

– Barakalla, barmağında məgə üzük gedər?

Dedi:

– Saxla!

Vurdu, barmağınan da üzük getdi.

Dedi:

– Bərəkalla!

Dedi:

– Vur, bu yoldaşımın da barmağında üzük gedə.

Nigar xanım qorxdı, dedi:

– Yox! Gəldi o dəymədi?

Nigar xanım elə əli atın dəhnəsindəydi, oynadırdı birdən gördü ox dəydi üzüyün qaşı getdi Nigar xanımın barmağından. Kaman keşdi atın ovsarında o çərmə. Baxdı, dedi:

– Barakalla! Bu cavan çox öyməli cavandı. Yaxçı cavandı, saxlanmalı cavandı.

Koroğlu Nigara dedi:

– Bunu biz aparak.

Dedi:

– Məgə verər qoca?

Dedi:

– Allam qocadan.

Dedi:

– Qoca, bunu yolla gələ məim yanımda qala. Nə gədir də ənam verrəm. Yollama dahı Koroğlu yolu üstünə. Əgə, gedə Koroğlu yolu üstünə bunu öldürəllər. Gözüy fərağından doymay, çırağın keçər, beliy bükülər. Qoy mən bu oğlanı aparım.

Qoca dedi:

– Xeyir, zəhmət çəkmişəm, oğul böyütmüşəm. Mən neçə verəm bu oğlanı sən aparay. Gözümün qanşarında dolanur. Əgər, Qulubəgim mənə bir gün olmaya mənə çırağım keçib.

Koroğlunun gözü düşmüşdü dedi:

– Billəy qoca, verəyin də aparram, verməsəy də aparram.

Nə qədir Koroğlu yalvarur [qoca] qulaq asır. Götürüp Koroğlu bu sözdərinən istiir Qulubəgi ala. Deyər:

Canım qoca, gözüm qoca,
Qulubəgi mən aparram.
Yata bilməm gündüz-gecə,
Qulubəgi mən aparram.

Qulubəg dəlilər başı,
Dərilərə var savaşı,
Vurur necə üzük qaşı,
Oxlarına mən qutarram.

Dedi:

– Vermərəm sənə Qulubəgi.

Dedi:

– Dedim ki, verəy də aparram, verməsəy də.

Məkanımız Çəmli beldi,
Ağzımdakı şirin dildi,
Gül üstündə bu bulbuldu,
Qulubəgi mən aparram.

Dedi:

– Əbədə bu iş olmuyandı.

Deyər:

Keçər çaylar Tonasınnan,
Tonasının sonasınnan,
Allam bunu anasınnan,
Verməsəy də mən aparram.

Koroğludur mənə adum,
Hər yerdə vardı fəryadum,
Verməsən çıxar indi dadum,

Dad çəkib allam, aparram.

Koroğlu sıçrayıb Qıratın belinə yapışdı oğlanın əlinnən. Bu çəkdi, oğlan çəkdi. Oğlan baxdı Koroğlunun üzünə, baxdı atasının üzünə. Atanın gözləri doldu yaşnan. Nigar xanım qocanın halına yandı, dedi:

– Qoş Koroğlu, zülmənən iş olmaz, gücnən iş olmaz. Qoy xoşluxnan alak, aparak.

Koroğlu dedi:

– Mənim əgər bir tərəfdən zülmüm olmasa, işim pis getməz. Oldu xoşduğ, olmadı tuşduğ.

Nigar xanım dedi:

– Yox, bu dəyi. Zəmanənin işi bu dəyi. Hər yerdə bəddiy olmaz. Həmişə bir xoşduğ elə qoy xoşduğ eləsilər. Bəddiyə bəddiy eləllər. Qocanın gözləri dolup yaşnan. Oğlanın əlini Koroğlu boşlamır. Götürüp Nigar xanım Koroğlunun baxur əlinnən oğlanı ala. Koroğlunun bu cür aparmağına Nigar nəsihət elir. Bu cür ki, adam yığmaz novça başına. Görək Nigar xanım nə deyir:

Qulubəgin xoş anası,
Qoy aparak Qulubəgi.
Göllərdə gəzər sonası,
Qoy aparak Qulubəgi.

Çəmli beldə bağça vardı,
Bağçalarda zağça vardı,
İndi neçə novça vardı,
Qoy aparak Qulubəgi.

Dağların başıdır duman,
Gətirdiy göylümə güman,
Sən bilənsən axur zaman,
Qoy aparak Qulubəgi.

Yollara tökəllər dağ-daş,
Oğlar-oğlar sinər çox baş,
Qulubəg Nigara qardaş,

Qoy aparak Qulubəgi²⁹.

Burda sözdər tamam oldu. Bəəd əz, tamam olandan sora, ağa, qoca dedi:

– Qoş Koroğlu, adıyı eşitmişdim. İndi ki sən Qoş Koroğluyay, səni and verirəm başda Allahı-digara, mənim dəri-dünyada bir dənə oğlumdı. Səni [and] verirəm pərvərdigara bu oğlanı aparən, incitmiyən.

Dedi:

– Qoca, məgər mən aparıram yığırəm başıma, adam öldürürəm? Məgər mənim cəlladxanam var, qəssabxanam var? Tamam dəliləri yığırəm başıma. Bular əlan burda neçə nəfər zülm eliir. Bir oğlun var yolluya səniy dağların gecələrini nigahbannı verə. Koroğlu gəlir şəərləri talır. Xub, orda Koroğlunun dəliləri gələ, sənin bir dənə oğlan orda neyliyəcək? Ya ölümə gedəcək, ya yaralanacax. Pəs, mən qoy bunu aparam orda bunu sərdar elərəm.

Ağa, Koroğlu götürüb Qulubəgi də Nigar xanımnan üz qoydular Çəmlibelə. Çəmlibelə çatar-çatmazıdılar Nigar ay dedi:

– Çəmlibel haradı? Gəl gedək mən ki, bilmirəm nə qədir yol kəsmişik, yol gəlmişik bilmirəm ki, haradı?

Koroğlu götürüb indi Nigar xanıma deyir:

Çəmlibelin başında bir uca Qara dağ getmişdi yuxarı, başı qülləydi. Həmişə dəlilərin ikisi o qüllədən baxardı. Hər tərəf görükərdi. Dəlilər qüllə başında baxırdı. Koroğlunun gözü sataşdı. O zaman da dürbin yox idi. Aynaynan nişana verərdilər. Ayna dolandırardılar. [Koroğlu Nigara Çəmlibeli belə təqdim edir:]

Ala gözdü Nigar xanum,
Bu görükən Çəmlibeldi.
Sənə qurban şirin canum,
Ağzumda danışan dildi.

Çəmlibelin başı uca,

²⁹ Şeirdən aydın görünür ki, Qulubəyi atasının ala bilmədiklərinə görə anasının yanına gedib ona minnət ediblər. Aşıq, görünür, bu epizodu danışmağı unudub

Gedip-gəlməz cavan-qoca,
Görükəllər ulduz gecə,
O, görükən Çəmlibeldi.

Çəmibeldə xoş hava var,
Başımızda çox dava var,
Quşlar üçün yoşava var,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Coşqun olur bulaxları,
Buz bağlıyar qıraxları,
Sərin sulu yaylaxları,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Çəmibeldə toy tutaruk,
Toy üstündə boy tutaruk,
Paşalardan mal tutaruk,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Dəlilərim başdan-başa,
Coşqun çaylar coşa-daşa,
Mən deyənnər gəldi başa,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Koroğluyam bu yerlərdə,
Adım qalıpdı dillərdə,
Tacirlər çapdım yollarda,
Hər tərəfə çıxan yoldu.

Sözləri tamam elədi Nigar xanıma. Dəlilər töküldülər şəərdən çölə.
Koroğlunu cəlalınan pişvaz eliyiplər. Dəlilər yığılıp Koroğlunun douruna
xəbər alıllar Qoş Koroğludan:

– Nə cür getdin, nə cür gəldin?

Götürüb Koroğlu axır sözləridi dəlilərə deyə:

– Qulağ asın, dəlilərim, görün bu yollara nə cür gedey, nə cür gəley:

Gəlin indi, dəlilərim,

Nəsihətim budur sizə.
Qalmıya qəlpdə sözlərim,
Nəsihətim budur sizə.

Hər tərəfdən yolu kəsin,
Qara yellar kimi əsin,
Düşmannarı daldan basın,
Nəsihətim budur sizə.

Bazırqannar gəlir yoldan,
Alın mallarını əldən,
Qoymuyun çıxə bir yoldan,
Nəsihətim budur sizə.

Bu dağlarda bəla vardır,
Bəla üstə bəla vardı,
Yollar üstə qada vardır,
Budur nəsihətim sizə.

Aşığ tapak, dəmlər tutak,
Dəm üstündən qəmlər atak,
Şad olağın, toylar tutak,
Budur nəsihətim sizə.

Bağçalarda gül açulur,
Yaxçı yamannar seçilir,
Başlar gələr, ləş biçilir,
Budu nəsihətim sizə.

Sözlərini Koroğlu dəlilərə dedi. Bu cür dava eləriz, bu cür istiyəriz mal çaparız bu işlərdən görürüz.

Öyəşdər öldürüplər, qoyunnar kəsiplər. Biri çəpi-rasa. Nigar xanımı cəlalınan gətdilər Çardaxlıbelində alaçıx vurulup, cəlalınan toy tutublar. Toy bəsatı. Ağa, dəlilər düşüb bura. Qulubəgi dəlilərə sərdar elədi. Dedi:

– Dəlilərim, Qulubəg sizə sərdardı. Qulubəgin bir hüsnü var, bir qüdrəti var, hər yana tiri-xətəng ata, oxu qəyitməz dala...

Bəli, bu Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, dastanı Nigarı getdi gətirdi.
Bu dastan da payana çatır .

BU, KOROĞLUNUN EYVAZ DASTANIYDI Kİ, GETDİ EYVAZI GƏTİRDİ

...Neçə illər, neçə günnər, neçə aylar keşdi aradan. Yaddı [Nigar xanım], yuxusunda gördü bir yuxu gəldi gözünə, [ona deyirlər]:

– Nigar xanım, sən evlad üzünə həsrət ollan, sonsuz ollan. İndi görsən əgər sənə bir ilac olsa, ilacın var, ilacında əlacın var.

Amma, Nigar xanım yuxudan durub gözdəri doldu yaşnan, çox ağlırdı...

Koroğlu çıxdı Çardaxlının dağının üstünə. Dəlilərdən xəbər aldı:

– Dəlilərim, gələn yoxdi, gedən yoxdi?

Dedilər:

– Qoş Koroğlu, heş kəs gəlmii. Nə bir tacir, nə bazırqan.

Dedi:

– Dəlilərim, gedin Çəmli belin dövrəsinə. Tamam baxun, görün, hansı səmtə, səfərə bulud durub?³⁰

Dəlilərdən gəldilər, dedilər:

– Qoş Koroğlu, Nigar xanım çox ağlırı, çox pərişandı.

Koroğlu gəldi, üz oldı:

– Nigar, nədən ötrü sən ağlıran? Nə olıpdı?

Koroğlu burda xəbər alır:

– Niyə ağlıran?

Görək Nigar xanım cavap verə buna. Söznən Koroğlu xəbər alı:

Ala gözlü Nigar xanım,

Ağlama, Nigar, ağlama.

Sənnən ötrü çıxar canım,

Sinəmi çəp-ras dağlama.

Gözəllər ki ağlamazlar,

³⁰ Aşiq burada belə bir izahat verir: Hər yana bulud tutsaydı Koroğlu səfərini gözdərdi o tərəfə. Qurd dumannı günü gözdüür.

Sinə, cigər dağlamazlar,
Axı qəmi saxlamazlar,
Belə qəmi sən saxlama.

Əlləriyi qucaxladuy,
Barmaxların taraxladuy.
Qulubəgi qonaxladuy,
Ağlama, Nigar, ağlama.

Çəmliheldə əzizəy sən,
Gün içində xoş güzəy sən,
Danışmaxda bir qızəy sən,
Ağlama, gəlin, ağlama.

Koroğluyam, lafı vurram,
Əcəmi, ərəbi yorram.
Duşmannardan bacı allam,
Ağlama, xərac, ağlama.

Sözdəri deyənnən sonra Nigar xanım götürüb deyər:

– Ay Koroğlu, bir belə bac alay, bir belə xərac alay, bir zada çatmaz. Heş dərdimizə dəyməz. Bir zərrə mənə Çəmlibel-Çardaxlı mənim qəlbimə əsər eliyə, eliyən dəgi.

[Koroğlu xəbər aldı]:

– Aa, nədən ötrü? Dərdiy nədi?

Dedi:

– Buna görə, insanın gərək dari-dünyada bir sonu ola. Özünən sora bel bağlıya, el için el saxlıya. Nədən ötrü yalquz qala, yalquz gedə buna görə? Dünyada insanın evladı olmasa, dünyadan nabud gedər. Özü öldi, daha adı da öldi. Deyəllər ki, igid ölər adı qalar, siğir ölər gönü qalar. Biz də həmçininik. Götürüb Nigar bu cür ağluur, deyər:

Dad fələk, səniy əliynən,
Əcəp mənim belim бүkdüy.

Aldıy şoukəti əlimnən,
Qəddim əydiy, belim бүkdüy.

Yurdumuzda son olmadı,
Qızılgülərim solmadı,
Susən üstə gül olmadı,
Əcəb mənim evim yıxdıy³¹.

Ardımızda uşax ağlar,
Sinəmizi fələk dağlar,
Bizdən sora kimlər ağlar?
Soora ağlıyan olmadı.

İnsanın bir adı qalur,
Özü gedər, malı qalur,
Mal üstə evladı qalur,
Dağ oldu, şoukət olmadı.

Mənim canım qurbət eldə,
Qəmim yaxçı yatıb dildə,
Sonum yoxdı Çəmli beldə,
Yurdumda bir son olmadı.

Nigar indi genə ağlar,
Sinəsin çəp-rast dağlar.
Oğul-qızdar mənə ağlar,
Sora ağlıyan olmadı.

Bu sözdəri dedi. Amma nəmə? Burada götürüb görək Koroğlu
bu Nigarın dərd alıb sinəsinə nə cür olub?³²

³¹ Bundan sonrakı bəndlər də gəraylı olsa da qafiyə dəyişir. Görünür, aşiq
çaşaraq iki gəraylıyı birləşdirib

³² Aşiq burada belə izah verir: – Həlbəttə o dastanda deyir: Bunun bir aşix Cünü
vardı. O getdi, Eyvazı gördü. Amma, xeyir, bizim dastanlarda budu: Koroğlu
özü çıxır çölə, gəzə.

Amma, istədi çıxıx çölə. Hər vaxt bir yana pur xətər səfər olaydı Qırat şeyhə çəkərdi getməzdi. Üş dəfə Qıratı mindi Çəmlibeldən çıxıx. Qırat şeyhə çəkdi qeyitdi dala.

Dedi:

– Bu səfə mənə yorğundu, bu səfər mənə puzğundu. Mən gedə bilməm bu yolları. Ay, niyə Qulubəgi yola salmam?! Dedi:

– Qulubəgim!

Dedi:

– Bəli, Qoş Koroğlu.

Dedi:

– Minnəy Ərəb atı, üz qoyay hər məmələkətə dolangınan. Bir şani-şoukət oğullu gördüy, bir cavanı xoşsima gördüy, öz qüdrətiydə, öz şoukətiy də gör. Mənə gəl de, gedək onu gətirək. Görək, bizim sovdamız harada olur?

Amma Qulubəgi minib Ərəb ata, yollar kəsib, dağlar aşub, təbbə çıxıb, dərə yırıb, üz qoyub hara? Təkə-Türkəmən elinə. Yolu basub çatdı Təkə-Türkəmənə. Baxdı gördü Təkə-Türkəmən içində tutuplar halay. Nə cür çalılar, nə cür deyillər, nə cür oxullar. Ağa, Qulubəgi atdan əndi, qarışdı bular içinə. Misli halay gedilər. Bu da bir dəsma! aldı ələ, [başladı] oynamağa. Toyudu daa.

Dedilər:

– Bu cavan hardan gəlib, belə qəşəng oynur? Oğlan, sən hardan gəlib, hara gedənay?

Dedi:

– Valla, mən də çıxmışam çölə, düşmüşəm elə, gəlmişəm bu ölkəyə. Mən Kişmir elinnən gəlmişəm.

[Dedilər:]

– Kişmirdən bura gəlmişəy?

[Dedi:]

– Bəli.

[Dedilər:]

– Çox əziz, mootərəm qonaxsan. Oğlan, nə dindəsən? Təsənnüsən, şüəsən, kimsən?

Dedi:

–Bəli, mən müsəlmanam, mən də tabei-Quranam.

[Dedilər:]

–Çox sağ ol.

Ağa, bular tamam sünnidi. Bu da sünniydi. Həlbəttə, Koroğlu osmanpərəstdi. Ağa, burda toy tükəndi o gecə məylis quruldu. Yığıldılar, böyük alaçıqdı Türkəmənsəhra tamam. Bütün alaçıq vuruplar. Keşdilər alaçığa. Oturmuşdular. Bular, bu gət qonağa qəvə-qəlyan verələr ta qonax özü deyə «bəsdı». Amma bəəd əz in dedilər:

– Burda, bir beş kəlam bir aşığı ola, dəm tuta. Bir sööbət tuta, görək nə cür olur.

Amma Qulubəgi dedi:

– Əgər, icazə versəy, mənim bir sazım var, cürə sazım. Söz ki bilməm, bu Koroğlunun sözdərinnən beş dənə bələtəm. İcazə versəyiz deyərəm, sööbət tutaram.

Dedilər:

– Xub, buyur. Deyillər, bir Koroğlu var, çox yollar kəsiri, bazarqannar talırı, görməmişik. De, görək nə cür oğlandı o?

Qulubəg sazı aldı çiyininə, götürüb bu sözdərdən deyiri:

Çəmliheldə uzaq mənzil,
Tutan dağlar Koroğludu.
Gül üstündə şeyda bulbul,
Gəzən bağlar qoç oğludu.

Qara yellər kimi əsər,
Gündə qırx beş öyüş kəsər,
Duşman üstə ottar tökər,

Yandırar çox əlovludu.

– Barakallah! Daa nə, bu Koroğlunun bir belə qüdrəti var? Bunun bir belə cəlali-qüdrəti var?

Dedi:

– Bəli, qurban:

Dəliləri var başında,
Düşmən durmaz savaşında,
Cəngi-cədəlin qarşında,
Davada çox qoç oğludu.

– Barakkalla! Adını eşitmişdik, bir belə tərifi bilməmişdik.

Dedi:

– Xeyir.

Qıratın döşünə yatar,
Uca dağa şeşbər atar,
Hər kim düşmən dəyə yatar,
Yanar, otti-əlovludu.

[Dedilər:]

– Barəkkalla! Pəs, bunu gərəy, görəy biz. Pəs, bizim cavannarda yoxdu?

[Dedi:]

– Mən ki, görmürəm sizin cavanlarda.

Qulubəgəm, görmüşəm mən,
Danışdurub bilmişəm mən,
Qüdrətini sövmüşəm mən,
Hər davada Koroğludu.

İndi, xeyli xub. Ay, məylisdə durannar, [dedilər:]

– Bir cavan var dursun ayaq üstə. Bu cavan onu tərif eləsin. Görək onun boyunda, onun bəsinə cavan olar?

İki dəfə mey dolandırdı bu toyun böyiği: «Hər kəs içir meyi, mən-nən ala iç. Bu aşix onun boyunu görə, Koroğluynan hərifdi».

Ağa, qəssab Əli vardı, oğlu Eyvaz 16-17 yaşındaydı, otururdu məylisdə. İki səfər baxdı ağasının üzünə, [işarəylə dedi]:

– Ata, rüsxət ver, alım camı.

Atası dedi:

– Otur yerə. Bu camın bir bəlası var.

Üç dəfə dedi [atası cavab verdi]:

– Otur yerə. Meylərin meyxanası var.

Dörmüncüdə tağət eləmədi, dedi:

– Ata, rüxsət istiirəm.

Dedi:

– Dur, oğul.

Durub məylisin sərdarından cam aldı, işdi. Durdu ayağ üstə. Qulubəgi baxdı bunun boyuna, gördü: «Evin tikilməsin, Yusifdi, Misirdə Zileyxanı axtarır. Xudaya, mən bunu nə cür ad deyim, gedək Nigar xanımın yanına. Bunu oğul eləsin özünə». Qulubəg bunu, burda görək nə cür təərif eliirdi. Deyir:

Xoş camallı, Yusif camal,
Yusifdən sən pay almışay.
Xudam sənə salıb nəzər,
Daldalanıp yar almışay.

Dünyada sən tayın yoxdi,
Qaşlar xədəng, kibrik oxdi,
İnşallah ki, düşman yoxdi,
Düşmannardan bac almışay.

Xudam sənə nəzər salup,
Cavannığı paydan alup,
Yusif belə şöhrət alup,
Yusifdən şöhrət almışay.

Təkə-Türkəman elində,
Tərifin mərtlər dilində,
Əyri qılıncın beliydə,
Düşmannan qəsas almışay.

Qulubəgəm, deməm yalan,
And içərəm, andım inan,
Koroğluya gətir iman,
Koroğludan pay almışay.

Bax, bu sözü deyəndə, Koroğlunun adı gələndə Eyvaz nə cür coşdı, eyni bulud kimi qaralıp, [dedi:]

– Ay oğlan, qonağıdın bu sözü dedin. Vəillaəlan başın bu darvazadan asardım, nəəşin o darvazadan asardım. Get, dua elə, qonağay. Koroğlunu bir belə təərifliisən?

Götürüp Eyvaz görək nə deyir:

– Amma mən görməmişəm Koroğlunu. Deyillər, Koroğlunun bir nəhrəsi var, çəkəndə adam huşdan gedir. Əgər mən onu görəəm, billəm nə noynən öldürürəm?! Burda Eyvaz görək nə deyir Koroğluya:

Koroğlunu öymə bizə,
Onun bizə nişanı var.
Təpəni əndirrəm düzə,
Onun bizə gümanı var?

Koroğlu gəlsin buraya,
Ləşini sallam araya,
Başın batırram qaraya,
Dahı mənə bəyanı var.

Bizə deyəllər Türkəmən,
Bac verər bura Çinu-Yəmən,
Açılbıdı nə gül-çəmən,
Bulbul üçün fəğanı var.

Öyəşləri boyun-boyun,
Mələşir quzu-qoyun,
Ortalığa düşər oyun,

Ortada oynamağı var.

Bu sözləri de, Eyvaza,
Koroğlunu çəkmə gözə,
Bilindirmə özün bizə,
Tülkiyə nə əslanı var.

Ağa, [Eyvaz] Koroğlunu qəşəng tülki elədi. Burda baxdı, yaxçı söhbətlərdən, yaxçı şoukətlərdən. Dedi:

– Baba, mənə də belə deyirlər. Görmüşdüm onu toylarda. O da elə dəlisi çox var başında. Amma günə bir belə davar öldürür.

Dedi:

– Davar öldürmək mərddik deyil. Əgər, gəldi, burda mənimnən hərif oldıysa onda hesafdı,- Eyvaz bunu dedi.

Amma Qulubəg düşüb yola. Yolun amanını nə cür kəsirdi, yel-lər kimi əsirdi. Yetir, ha yetir. Ağa, gəlib dərələrdən, təpələrdən çıxıb gəldi daa. Dedi: «Mən ki, bu yolları gəlmişəm, bu yolları yormuşam. Hələ gedim bir ata-anama sərkeşdiğ eləyim, bəədən gedərəm».

Ağa, bu gəlib çatdı evə. Anası-atası durub onu pişvaz elədi, [dedilər:]

– Balacan, hara getdiy, harday gəldiy?

Dedi:

– Anacan, atacan, həmin Qoş Koroğluydu ki, deyirdim...

[Dedilər:]

– Deyənə görüm əə....

[Dedi:]

– Birçəgi var, amma nə fayda!

[Dedilər:]

– Niyə?

Dedi:

– Nə fayda? Oğul yoxu, oğulsuzdu.

[Dedilər:]

– Necə oğulsuzdu?

Dedi:

– Oğulsuzdu daa.

[Dedilər:]

– Bu altı ildə burdan gedirdilər. O yanındakı qızdan uşağı yox?

Dedi:

– Əsla, son yoxudu.

Dedi:

– Balacan, sən indi ol ona son.

Dedi:

– Anacan, olmaz. Çünki mənə deyib: «qardaş», Nigar mənə bacıdı.

Deyir:

– Pəs indi hara gedirəy?

[Dedi:]

– İndi istirəm gedəm, Koroğluya deyəm, Türkəmənsəhra çölündə bir dənə Eyvaz addı oğlan var. Onu görmüşəm.

Anasına, atasına da bəli, Qulubəg [Eyvazı] bu cür tərif eliir.
Deyir:

(Atacan), Dünyada cavan çoxumuş,
Belə cavan görməmişdim.
Qaş xədəng, kiprik oxumuş,
Belə Yusif görməmişdim.

Cəmalı dünyanı alup,
Dünyanı ləngərə salup,
Xudalıqdan bir pay alup,
Belə cəlal görməmişdim.

Xuda ona nəzər salup,
Nəzər salup, kamal alup.
Qüdrətin, şoukətin alup,

Belə şoukət görməmişdim.

Qulubəgdi, görüb özi,
Danışdırup, bilib sözi,
Yolda Koroğlunun gözi,
Belə yollar yormamışdım.

Ağa, sözdəri tamam eylədi Qulubəg, durdu düşdü yola. Gəldi, ta çatdı Koroğlunun yetişdi yanına, mənzilinə. Koroğlu dedi:

– Oğulcan, hara getdiy, hardan gəldiy, görmüşəy?

Dedi:

– Ay, görmüşəm. Qoç Koroğlu, nə cavandı, görmüşəm. Səniy heykəliyə, ziynətiyə yaraşur. Səniy cəlalıya-şoukətiyə yaraşur.

[Dedi:]

– Xub, hardadı?

Dedi:

– Qurban, Türkəmənsəhrada.

[Dedi:]

– Nə cürdi?

Dedi:

– Qulağ as, bu dillərnən deyərəm nə cürdi. Dəlilərə deyın toy bəsəti düzəltsilər. Şanu-şoukət bəzəsilər. [Dedi:]

(Qoş Koroğlu) Özüm çıxdım dağdan-daşa³³,
Yollarda çox karvan gördüm.
Dağı çıxdım vurdum başa,
Cilovda sarıvan gördüm.

Yolda gedər bazırqannar,
Oynuşurdu pəhlivannar,
Görükdü bir xoş cavannar,
Ortada pəhlivan gördüm.

³³ Aşiq belə izah verir: Qulu bəg indi tərif eliri

Kamalı aldı tez bizi,
Şəhlalandı ala gözi,
Qəssab oğliydi Eyvazi,
Eyvazi xoş cavan gördüm.

Gəzdim Çin ilə Maçını,
Göydə dolanır laçını.
Başa qoyub əraxçını,
Çin üstündə kaman gördüm.

Məylisində toy qurmuşdı,
Yusif tək camal almışdı,
Aləm ona mat qalmışdı,
Zileyxa pərişan gördüm.

Qulubəgəm, söz demişəm,
Söz demişəm, döz demişəm,
Danışmışam, mən öymişəm,
Sənə bir xoş nişan gördüm.

Koroğlu dedi:

– Dəlilərim, sərdarlarım, öz ellərim! Toy başluyun, şadlıq edin,
bəsət tutun, yola varıram.

Dedi:

– Nə cür gedirəy gətirəy?

Dedi:

– Gətirəm!

Dedi:

– Qurban, bu cür gətirə bilməy. Əgər, dəlilərdən də gedəyn gətirə bilməy! Onun atası çodardı, qəssapdı. Davar alır, davar satır. Məgər sən çovdar olay, davar almağa gedəy. Onun şərinə dolanay, olarda qalay, oğlanı görəy, firqəynən alay. Amma, qəssab nuqəyiridi atası.

Durup Koroğlu çodar libasını geyip əyninə mindi Qırata. Hay kəs, hay get, hay yol. Hay kəs özünü yetirdi Çəmlibeldən hara? Təkə-Türkmənə elinə³⁴. Qıratı bir uzax məkanda saxladı³⁵. Minip atın belinə üş dəfə çıxdı təpənin üstünə. [İstədi] atnan gedə. Gördü yox, başa gəlməz. Amma, burda Qıratı daldalada saxladı. Dərənin içində buxovunu vurdu Qıratın. Çodar kürkini saldı çiyinə, yavaş-yavaş [getdi irəli]. Hava da çisgin idi, yağış başdamışdı. Bir az yovşannan, odunna dərdi, ot elədi, özin qurudub. Hava açılışdı. Yavaş-yavaş gəldi qəssabın yanına. Qəssab Əlinin ki, həmin Qulubəg nişan vermişdi.

[Dedi:]

– Ay əmi, Alla qüvətin versün. Ay əmi, Alla köməgin versin.

[Əmi dedi:]

– Nə məkannan gəlirəy, nə məkana gedirəy?

Dedi:

– Əmi, mal alıram, heyvan alıram, davar alıram, çodaram.

Dedi:

– Mən də qəssabam, davarın var?

Dedi:

– Xeyir ağa, alıram mən.

³⁴ Aşıq Təkətürkmənə belə izah verir: Əlbəttə, Türkmənsəhra əlan da var. Düzdü, havası mülayimdi həmişə. Çünki sahil qırağıdı, alaçıq vurallar.

³⁵ Aşıq belə izah verir: Haala indi burda bu beş dənə söz həmi bizim dastannardadı. (Ağaya Kəməli, bir vəkt burda narahat olmuya) həmi o kitab [Aşıq kitab dedikdə Tehrandakı İbni Sina nəşriyyatının hicri 1347-ci ildə (miladi 1968) çap etdiyi «Koroğlu» kitabını nəzərdə tutur. Bu da Hümmət Əlizadənin hazırlayıb Bakıda 1941-ci ildə çap etdirdiyi kitabın Qulamhüseyn Sədri Əfşar tərəfindən ərəb əlifbasına çevrilmiş nüsxəsidir.-Ə.Ş.] dastanındadı. Heç fərqi yox. Ya bizim aşixlar sinəbisinə o kitabdan bərçidə [bərçidə (f) – yığılmış, yığış-dırılmış] eliyiplər, ya onlar bizdən bərçidə eliyiplər. Bu beş dənə söz olarıykıyna tutur. Bir bular tutur. Bir də dəgirman, atı aparıllar o. Day heş kəlamımız bizim onlarnan ayni cür gəlmiş. Kitabnan bir dənə yoxdı. İnşallah, nəvarları [nəvar (f) - lent] qoyuruz orda, zahir eliyəriz biliriz. Bəndə o gün ərz elədi, əlan [əlan (f) - indi] nəvardan istəmrəm qırtəm. Mən huri qafiyə cür yeməsin [huri qafiyə cür yeməsə - qafiyə düz gətirməsə anlamında] sözi heş vaxt deməm

İndi Eyvaz da yatıp sürünün dalında. Atası qoyunnarı otduur, hay gəlir.

Dedi:

– Sizin Aranın davari eşitmişəm yaxçı heyvandı. Yaxçı törüür, yaxçı bala verir. Əgər, gəlmişəm icazə verəy, beş-on dənə sənnən heyvan alam aparam, yadıqarluq, damazdığ üçün.

Dedi:

– Budu baa heyvannar, tut daa.

Yapışdı Koroğlu, üç-dördünü baxdı, dedi:

– Neçiyədi?

Dedi:

– Fərz beş quruş.

Bu on beş quruş verdi.

Dedi:

– Bə necə? Malıyın-puluyun dəlisiyən? Niyə on beş quruş verdiy?

Dedi:

– Əmican, bu mallar bizim Aranın davarlarınnan yaxçıdı. Budu ki, mən qiymətin də verrəm. Sizdən əlaan aldığımı mən o məmləkətdə on beş belə vermişəm, otuz beş belə sataram.

Amma Eyvaz çatdı bunun yanına, baxdı, dedi:

– Atacan, bu nə deyir?

Dedi:

– Bala, davar alır, davar kəsir.

Dedi:

– Yox, davar alan belə olmaz ki?

Dedi:

– Alır daa, necə olmaz?

Dedi:

– Bunnan çoodar olmaz!

Dedi:

– Divanə olma.

Dedi:

– Valla, ata, çoodar bu cür olur? Çoodarı bu vəd görən iki tünən üstə alar. Bu elə deyirən beş, on beş verir.

Dedi:

– Bala, lavıd bunların arasında davarın qiyməti var ki, alır daa.

Dedi:

– Yox. Götürüb bu sözdəri deyiri:

(Atacan), Özün salıb, bu araya,
Bu qılıxda çoodar olmaz.
Başy salma macəraya,
Bu qılıxda çoodar olmaz.
Yol gəliri yerişliiri,
Gözü kamanda işliiri,
«Beş-beş» deyir bağışlıırı,
Bu qılıxda çoodar olmaz.

Bunun vardı aşınalığı,
Aşınalığı, arxalığı,
Harda məlum çoodarlığı,
Bu qılıxda çoodar olmaz.

Kim deyir ki, qoyun alır,
Qoyunu ayırır salır,
Pullarını verir, sayır,
Bu qılıxda çoodar olmaz.

O, Qulubəgdi deyibdi,
O görübdü, bu deyibdi,
Nigar xanım çox öyüpdü,
Bu qılıxda, çoodar olmaz.

Davarı gəl tökək düzə,
Gözü qamır baxır bizə,
Nigar mayıldı Eyvaza,

Bu qılıxda çoodar olmaz.

Dedi:

– Oğlan, nə deyirsən, Eyvaz kimdi, Nigar kimdi, Qulibəg kimdi? Mən çodaram. Mal alıram, mal satıram. Oğul, sən nadanay?!

Atası dedi:

– Balacan, bu sözlər nədi? Bu yalandı, gördün ki, mal alır?!

Dedi:

– Ay ata, bu gözdər tanır, bu mal alan dəgi. Atacan, mən bilirməm bu kimdi.

Xub, məlum olur, aşa tökən gələr qaşığa, bilinir daa. Xub. Davarları alır, pulunu verir, tamam-kamal.

Deyir:

– Ay oğul, köməkləşək bu təpənin dalına aşak. Bu davarları mənimnən köməkləşə aparaq. Soora qeyit bura.

Qəssab Əli dedi:

– Oğulcan, sür bu qoyunnarı. Bu çoodarnan rədd elə, qayıt[geri].

[Koroğlu dedi:]

– Bir qədr mənə köməkləşə bu qoyunnarı, qeyitir.

[Qəssab Əli] dedi:

– Oğul, sür!

Ağa, Eyvaz qoyunu rədd elədi sürüdən. Elə dağı, təpəni aşırdu...

[Koroğlu] dedi:

– Oğul, mənim bir atum da var. Qoy bu atı da mən bixovunu açum. Bir az sən bu təpədən aşağıda gözdə, atın döşündə qoyunnarı aparram. Oğul, gördüy mən çodaram?!

Eyvaz dedi:

– Həyə, dədəy ərvanna. Sən tutan quşu mən uçurtmuşam. Sənə xiyal mən bilmirəm? Çoodarın atı olur, atnan davar alar? Atnan gələr, qoyun alar? Ay ata, ağılıy əldən verdiy. Xub, elə bir belə tə-

ərif eliillər. Mən bildim, əyə, bu Koroğludu. Hissabını noxud təkı döşüürəm.

Gəldi, qoyunnarı aştdı təbənin dalına. Gəldi atın yoxunına. [Koroğlu] dedi:

– Oğul, bu rikabı saxla, mən minim bu atı.

Ayağın qoydu rikaba, əl atdı Eyvazın biləginnən yapışıb bir neyit gəldi, gördü, xeyir, yerdən qovzanmır. İki neyit gəldi, gördü o dəyil, üç neyit gəldi, o dəyil. Ay nənəsi oğlu ha!.. Götürüb yalvarır indi Koroğlu, «gə gedək», [deyir:]

Sənə qurban, xan Eyvazım,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.
Sənə budur şirin sözüm,
Düşmanın bağrın qan edək.

Eyvaz dedi:

– O dəgi.

[Koroğlu deyir:]

Eyvazım, sən qoçaxlannay,
Qoçaxlanıb əyaxlannay,
Rəngə batıb boyaxlannay,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Çıxmışam dağlara qarşı,
Baxıram gözdər qamaşı,
Ol sən dəlilərin başı,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O günü görməy.

Deyər:

Çöləri şirlər səsliiri,
Cəngəlləri həvəsliiri,
Nigarım səni istiiri,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O günü görməy.

Genə Koroğlu zərb gəldi, neyit gəldi. Gördü olmur daa. Deyər:

Göldə süzər laçın, sona,
Boyu bəsdə, qəddi mina,
Nigar sənə olar ana,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O dəgi.

[Koroğlu dedi:]

Koroğlu şəddəsin bağlar,
Çardaxlıda uca dağlar,
Nigar xanım deyər, ağlar,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Eyvaz dedi:

– Orası dəgi. Bixud özüyü yorma.

Koroğlu dedi:

– Pəs, gəlmirəy, qoy boşluum çıx get. Mən deyirdim: bəlkə sən gələy, mənim şan-şookətim çoxə baxa.

Elə [Koroğlu] əyildi ki, bunun - [Eyvazın] əlini buraxa, ağzını tutdu qulağınnan bir nəhrə çəkəndə huşdan getdi. Qırat dizini vurdu yerə. Koroğlu adət idi. Eyvazı çəkib tərkinə rəşməynən belin bağladı. Aşdı Qıratın belinə, rıkab basa Qırata, qəssab çatdı. Qəssab Əli gördü haa... bəna istiirdi getdigətdədi. Əlaan istiirdi gedə, bu dəqə gedə. Dedi:

– Ay nənəsi oğlu, qoymam səni Eyvaz aparay. O günü görmə-rəy. Məgər ki, başım bədənnən gedə. Burda görək qəssavnan nə deyışif:

Budur sənə sözüüm çodar,

Qoymaram Eyvaz aparay.

Eyvazımın boyu bəstə,
Çıxır müxənnətin üstə,
Veriblər bir kəmərbəstə,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Eyvazımın adı vardı,
Şəkər kimin dadı vardı,
Anasın fəryadı vardı,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Çini-Maçun camalına,
Mayuldur qoşa xalına,
Verməm dünya malına,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Şəərlərə bu talan salur,
Duşmannardan qəsas alur,
Başın gedər, ləşin qalur,
Qoymaram Eyvaz aparay,

Bu qəssabın balasıdı,
Balası, dürdanəsidi,
Göylərin sitarəsidi,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Ağa, nə qədər buların çəkməkeşində, [Qəssab Əli] dedi:

– Qeyri-mümkündü, verəm Eyvazı, sən aparay.

[Aldı Koroğlu nə dedi:]

Canım qəssap, gözüm qəssap,
Eyvazı qoy mən aparum.
Yerə salma sözüm, qəssap,
Eyvazı ver mən aparum.

Eyvazı dur yola sal,
Alan qoyunnar dala al,
Eyvazımnən pul ala, al,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvaz mənim qüdrətimdi,
Şan içində şoukətimdi,
Çəkdim zəhmət, zillətimdi,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvazımın boyu bəstə,
Qəyməx dodax, dildi püsdə,
Olar dəlilərdən üstə,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvazı vermiyəy mənə,
Qaşların öymiyəy mənə,
Dünyanı vermiyəy mənə,
Vergnən Eyvaz aparum.

Mən Eyvazın atasıyam,
Atasıyam, xərasıyam,
Çəmlişelin ağasıyam,
Verginən Eyvaz aparum.

Koroğludur mənim adum,
Hər yerdə vardı fəryadum,
Əgər ola bir də dadum,
Verginən, Eyvaz aparum.

Dedi:

– Nə fəryadun ola, dadıya mən çataram.

Pəs Eyvaz dedi:

– Atacan, hələ ki, bu bir belə özün öyür, mənə gəlib apara. Qoy mən gedim. Görüm bunun şəəri nə cürdü? Nə qovğaları var, nə bəlalər var başında? Nə keşmə-keşdər var işində? Əgər yaxçı oldu yerim mən şəkənkədə dəyiləm, dəlilər sərdarıyam. Gəlləm on günnən, iyirmi günnən, bir aydan bir görrəm səni, gedərəm. Əgər pis oldu, kimdi mənə dov ola? Ordan bir gün çıxıb qaydaram, gəlləm.

Dedi:

– Bala, Allaha tapşırdım səni. Pəs qeyit gedək bir rüsxət olayn, anaynan, eliyənən, tayfaynan. Yığışılar, sənə bir cəşni tutsular. Sən axı qız istiirdin. Sənin burda adun qalır. Mən naçar ollam. Deyəllər səhər el içində, Türkməndə: «Əli qəssab davar satub, oğlun verib davarları dala alub. Oğlunu pula satub». Bu mənim üçün eybi naşayısta olar, qıyar-qiyamətə, – diyəllər mənə. Deyər:– Coşqun çaylar deyəllər, sel qınər mənə. Amma xar olsun genə, el qınər mənə. Qoy gedək bilsilər.

Koroğlu dedi:

– Olsun.

Ağa, Koroğlu indi bu cəlalədadı, bu xiyaldadı, gərək Eyvazı apara. Görə burda da bir xoşsima cavan genə var, gözü tuta. Nəqşəsi budu. Əvəzi davar cavan alır. Amma gəldi şəərin içinə ki, Eyvazın anası durub, [dedi:]

– Ay qəssab Əli, mənim şanı-şokətim, mənim qanı-qüdrətim, niyə bəs davarları otuşmamışay? Günbatmamış yenişləmişəy?³⁶ Aa, nə olub ontarlığa, qəytəribsən?

Dedi:

– Ay Zəyifə, bir bax sözə. Bir bax, Eyvaza. Eyvazım istiir gedə səfərə.

[Zərifə dedi:]

– Hara?

³⁶ Aşıq burada belə izah verir: Gətirməğə Türkmənlər yenişlər deyər

Dedi:

– Bu ağa gəlib apara Çəmlibelə.

[Zərifə dedi:]

– Çəmlibel hardadı?

Dedi:

– Çəmlibel Çardaxlıda. Arzulum dağlarında. Osman torpağında.

[Zərifə dedi:]

– Ay atam yandı! Burdan Osmana? Mənim bir oğlum ola gedə
Osmana?

Dedi:

– Gedir daa. Daha aparur.

Ağa, o zaman ki, toy eliirdilər, o sərdar toyun içindəydi. Yavaş-yavaş
kürkü çiyində gəldi yovuğa,[dedi:]

– Qəssab Əli nədi? Cəmi oratmışan dovriyə?

Dedi:

– Qurban, mənim bu oğluma...

[Sərdar dedi:]

– Ay çodar qardaş, sən bunu istirən aparay özüu üçün sərkərdə
eləyəy? Məgər, sənin özündə oğul yoxdu?

Gözdəri Koroğlunun ildir-ildir yaşnan doldu.

Dedilər:

– Bə necə ağılırsan?

Dedi:

– Ey əmican, mənim dərdimi eşmə. Deyər: dindirmə dəmirçini, dərd
alıpdır içini, uçurtdun sən göyərçini. Mənim başım bəlalıdı. Qoy deyim
mən bunu nəyəyn aparıram. Aldı bu dillərdə Koroğlu görək nə deyri.

Deyər:

Başım qatdım davalara,
Türkəməndə muradım var.
Özüm qatdım qovğalara,
Çəmlibeldə bir adım var.

Əcəli qoydum börkümə,
Büründüm çodar kürkünə,
Getdim Türkəməni içinə,

Minmək üçün Qıratım var.

Çəmli beldə var bəsatım,
Dağılıbdır çox baratım,
Eyvaz olar amanatım,
Amanatdan qəsasım var.

Mən bunu oğul eylərəm,
Nabatu-noğul eylərəm,
Nigara çox söylərəm,
Belə qəşəng oğulun var.

Yusifin camalında,
Ağ üzü qoşa xalında,
Neynirəm dünya malında,
Bağışlaram, nə malım var.

Dəlilərin başçusudi,
Uca dağlar yolçusudi,
Qızdarın yumunçusudi,
Belə xoş cəlalım var.

Koroğluyam, hay salaram,
Paşalardan bac alaram,
Türkəməndə ad salaram,
Eyvaz təki oğulum var.

[Sərdar] – Xub, dəri-vağənyaxçı- deyir,-qoy apara.

Koroğlunun bu sözü tükənməkdə Nigar xanımın gözdərindən yaş axırdı: «Gəlmədi, necə pəs?! Koroğlu niyə gedib oğul sövə gəlmədi». Hay ağılırdı. Dəlilər buna dilalət verirdi:

– Xanım, bu gün gəlmiyə səhər gəlir, səhər gəlmiyə, biri gün gəlir.

Dedi:

– Gün tükənməz. Amma niyə, Qoş Koroğlu niyə gəlməz?!

Amma, Eyvaz istiirdi Təkətürkəmən elinnən üz qoya Çəmli belin torpağına. Bunun bir dayıqızısı vardı. Adına Nərgiz xanım deyərdilər. Çox gözəl qızıdı. Belə baxdı, Koroğlu bir qaş atdı, dedi:

– Elə bu da yaxçıdı, Eyvaz üçün aparam.

Birdən qəssab Əliyə dedi:

– Qəssab Əli, olur ki, bir sözüm vardı sənə deyəm?

Dedi:

– Buyur, Qoş Koroğlu.

Dedi:

– Əyər rüxsət verəy? Mən Koroğlu burda Eyvazın bir toyun tutam, buna bir həmbab aparam?.

Güldü, qəssab Əli dedi:

– Qoş Koroğlu bu sözü sən burda dediy, daha demə. Biz dullara toy tutarık, qızdara xeyr.

[Koroğlu dedi:]

– Bə necə?

Dedi:

– Buna görə ki, dul iş başaarur, amma qız başarmaz, qız becərməz. Qızı elə-belə aparırık. Buna görə ki, toy tutmarık. Apar, Eyvaza hələ tezdi qız almağa. Bunu biz nişannamışık, demişik, amma hələ yox.

Ağa, bu yannan anası gətirib Eyvazın boynuna heykəl³⁷ salır. Anası bu sözləri deyidi:

Xoş camallı, boyli oğum,
Heykəlbağı sənə hördüm.
Baxar qıza toylu oğlum,
Toy içində səni gördüm.

Sən gedirəy uzax yola,
Dahı baxan sağ o sola,
Bulbul kimi qızılgülə,

³⁷ Aşıq burda belə izah verir: Türkmənnər arasında hər kəs gedə bir uzax səfərə, heykəl deyərlər. Heykəl də odu ki, uşağa qurşax bağlallar, ona dua yazallar, muncux düzərlər dorünə. Heykəl bağı deyəllər. Heykəl sala boynuna.

Gül içində xarı gördüm.

(Eyvaz canum...) Balam göydə arı vardı,
Tutub göylümü qubardı,
Şan içində balu vardı,
Bal içində şanı gördüm.

Sora anası belə dedi:

Qoygınan qızdar oynasın,
Danışıb sözdər dinnasın,
Sənnən sora kim oynasın,
Eyvaz xanın toyu vardu.

(Bala) Adun yapuşup dilimə,
Süsənimə, sümbülümə,
Özüm gələm görmiyə,
Nərgiz xanın toyu vardu.

Eyvaz dedi:

– Anacan, hərdən gedip qeyidərəm, gəlləm. Qalmam ki mən Çəmli-beldə.

Ağa, Koroğluynan Eyvaz düşüplər yola. Dərələri, təpələri aşıblar, yoğunnarı-yomuşları çıxıblar. Koroğlu Eyvaza göstərirdi bu şəər haradı, bu yol haradı. Tamam bu yolları görsədirdi. Koroğlu istədi Eyvazı imtahan eliyə yolda. Görə nə cürdi. Dedi:

– Eyvaz, sən bu yol gəl, mən də aşım bu yol gəlim. Görək bu yolların ucu hara çıxır?

Eyvaz da indi bir dənə at götürüb Türkmənnən. Koroğlu Qıratı saldı Eyvazdan qanşar, yetişdi Çəmlibelə. Dedi:

– Dəlilərim, Eyvaz gəlir. Bu yolnan gedin Eyvazı imtahan eliyin.

Beş dənə qoçax dəli yolladı. Dedi:

– Gedin yolunu kəsin deyin: «Biz qoymarıx gedəyn. Ya gərək bac verəyn, ya atını verəyn, ya da qoymarıx gedəy». Orda dindirin, danışdırın görün bunun şəkəti-şanı nədi.

Ağa, beş dənə nami dəlilərinən, pəhlivanlarınan, qoçaxlarınınan seçip (bilirdi da, tutmuşdu Eyvazın qolunu) yolladı Eyvazın yolu üstünə.

Eyvaz gəlirdi. Gəlib bir gərdanəyə çıxdı. Gördü, beş dənə atdı qanşardan gəlir. Hey baxır dala, Koroğlu görək nə cür oldu? Ta atdılar yetişdi. Atdıların biri qaldı yolda, ikisi keşdi bu taya, ikisi o taya, [dedilər:]

– Ay cavan oğlan, atıynan düş aşağı.

[Dedi:]

– Niyə?

Dedilər:

– Niyə yox! Ədə, atdan düş aşağı, başın şəşbər yeməmiş.

Dedi:

– Yəni nə ola? Məgər siz yol kəsəsiniz?

[Dedilər:]

– Bilmirəy çöllərin bəlası var?! Ya atıy ver qoy get, ya livasıy soy get. Daa qoymay keçəy.

Eyvaz dedi:

– Çəkilin dala.

Bular deməkdə, Eyvaz deməkdə. Eyvaz dedi:

– Olsun daa. Siz də siznən, mən də mənən. Görək kimiynən olar.

Ağa, Eyvaz atdan enib aşağı. Bular indi at üstə.

Dedi:

– Enin aşağı, enin atı alın daa.

Bular dedi:

– Xeyir, atı özün boşda, get.

Eyvaz dedi:

Bular gəlip nə məkannan?

Tülkülər əslana gəlip.

Davalar çıxmır kannan,

Gör kimlər meydənə gəlip.

At çapannar yollar yorar,

Düşmən üstə bığın burar,

Şəşbər atar, qılıç vurar,

Gör kimlər covlana gəlip.

Girmiyin qannı meydənə,

Ağ bədəniiz batar qana,

Hər biriyiz hər bir yana,
Başlarınız dovrana gəlip.

Başdan ataram şeşpəri,
Baxın belə, dönün gəri,
Köynə bazara müşdəri,
Müşdəri dükana gəlip.

Eyvazbalı yolda durup,
Duşmannarun qovup-yorup,
Eşidənnər ölüp, durup,
Ölülər nə cana gəlip.

Ağa, bularnan qoçax-qoçağa düşdülər. Elə hər birinə Eyvaz bir dənə yavaş şeşbər qoydu-qulucunna yatırdı dəliləri. Beşini də qol-qoluna bağladı, üzüqoylu saldı dərənin içinə. İstiirdi gedə, bular güldü.

[Eyvaz dedi:]

– Bə necə gülürüz oğlan, işiyzə?

Dedilər:

– Eyvazxan gəl! Gəl, imtahanı pəs verdin. Bizi Qoş Koroğlu yollamışdı. Buna görə ki, səni imtahannan çıxadak. Amma, sən dərvaqən imtahanı pəs verdiy. Belə boyda, bu şəkətdə biz atlı-sannı görməmişdik. Dəlilərdə bu qüdrət heş vaxt yoxdu, Eyvaz xan. Dərvağən Alla çox görməsin səni anaya.

Eyvaz qəydib dala buların qollarını aşdı, dayandı bir az, dedi:

– Xub, bu orda da mənə bir lətmək vurdi, çərəkə. Burda da mənə bir çərəkə vurdu. İndi mən qoy bunu imtahan eliyim, bu yollarda.

Eyvaz atı qeytardı dala. Ağa, dəlilər dedi:

– Pəs hara gedirəy?

Dedi:

– Gediy, əlan mən də gedirəm bu bulağın üstündə, çeşmədə su içim, atın gözdərin yuum, gedərik.

Dəlilər dedi:

– Qoy biz də gələk.

Dedi:

– Yox, siz gedin.

Dəlilər nə mənə dedi, Eyvaz dedi: «Gedin!» Amma, burda götürüb Eyvaz Koroğluya peyman yollurı:

– Nənəsi oğlu, hələ indi məni imtahan elirəy. Götürüb görək bu dillərnən Eyvaz nə deyir. Dəlilərdən peyam yollur Koroğluya:

Gəlin indi, qoçaxlarım,
Koroğluya peyam deyin.
Ağrımaz heş ayaxlarım,
Ağzımda xoş kəlam deyin.

Koroğluya deyin gəlsin,
Yaxçı-yamanımı bilsin,
Gedirəm qədrimi bilsin,
And içirəm Quran deyin.

– Qalmam daa. Əgər yüz belə Koroğlu gələ, qeyri-mümkündi. Məni imtahan eliir?! Deyər:

Gəldim bura Türkəmənnən,
Arzum çıxmazdı belə kannan,
Xəracım gəlir Yəmənnən,
Bac almağa canım deyin.

Çoxlardan mən də bac allam,
Bac almasam mən qocallam,
Koroğludan da bac allam,
Ərzi-halım tamam deyin.

Mənə deyəllər: Eyvaz xan,
Qorxumdan titrər Türkəman,
Həmi İran, həmi Turan,
Sözlərimdən bəyan deyin.

Vah evin tikildi. Yalvar-yaxar, dəlilərin içində İsaballı çoxdanə idi, dedi:

– Bax, sən hələ buracan gəlmişəy Eyvaz xan. Əgər, istiiərə sən burdan qəyidəy. Koroğlunun ki, qüdrətini görmüşəy, şəkətini görmüşəy, dürüstü sənə fayiq ola bilməz. Orda səni yola salıplar gəlmişəy. Qəyidəy dala, deyəllər: «İndi bu nə dəstə gül suya verdi, Koroğlu bunu heş

saxlamadı. Ya xəyanət elədi, ya oğurlux elədi. Bir işi vurdu suya, Koroğlu bunu saxlamadı. Pəs gəl sən osanma bu sözdərə. Koroğlu səni imtaan eliirdi çox zövq eləginən, şad olginən. Gəl mənim sözümü xar eləmə.

İsaballı dedi:

– Əgər, sən gedəy, özümü öldürürəm. Mənim canım sənə qurbandı, Eyvaz xan.

Amma Eyvaz baxdı İsaballının rənginə, gözdərinin yaşına, dedi:

– Xuda birdi, birliyinə and olsun, siz Osmanız, biz sünnüyük. Amma o Əli, şielər ağasına and olsun, biz ona əbəs and içməz. And içək qəzəb elər. Ona and olsun, əgər Koroğlu səni yollamasa qeydacagdım?! Özü gələ, ağağnan gələ başnan qayıda.

Amma, Eyvaz düşüb yola, İsaballı qanşardan gəlib Koroğluya xəbər verdi:

– Qoş Koroğlu, Eyvaz gəlir, əlan indi yetişəcək, amma əcəl camın içib gəlir.

[Dedi:]

– Bə necə?

Dedi:

– Bilmirəm! Narahat oldu sənnən. Biz getdik imtahana. Hammızın yıxdı, qollarını bağladı. Maşalla, bir-bira saldı.

Amma Koroğlu çox xoşnüt oldu. Nigar bəzənib əli döşündə durup, sağisi yanındadı, solundadı. Eyvaz bir böyük köynək geyip bəd Koroğlu dəlilərə deyə: «Durun, Eyvazı peşvaz eliyək». Deyər:

Sanda durun dəlilərim,
Eyvaz bizə qonax gəlip.
Bir-birinnən xoş dəlilərim,
İnciməyif əyax gəlip.

Yusifdən bir camal alup,
Boynuna (ana) heykəl salup,
Anasunnan dala qalup,
Bir Yusifi-Kənan gəlip.

Eyvazımın boyu bəstə,

İnciməyif ola xəstə,
Dodaq qəymax, dildi püstə,
Göydən yerə Quran gəlip.

And ola Kəlamullaya,
Salmam bunu təcəllaya,
Tapşırram mən Allaya,
Öz adına bəyan gəlip.

Coşkun olur, gəlir Tona,
Tonalarda çimər sona.
Nigardı Eyvaza ana,
Nigara nə oğul gəlip.

Koroğlunun yaşı budu,
Gəzmək üçün işi budu,
Dəlilərin başı budu,
Dəlilərə sərdar gəlip.

Sözləri ki, Koroğlu tamam eliyənnən sora, bəli, burda Eyvazı gətirip Nigar xanım bir dənə uzun köynək tikmişdi, ağa, saldı bunu üç dəfə köynəginin altından çıxartdı çölə, gətirdi yaxasınнан saldı. Bəd əz üç dəfədən sora döşlərin salıf Eyvazın ağzına, Eyvaz mik vuruncak gördü süd gəlib ağzına. Məzməzə elədi Eyvaz, qəyitdi dala. Baxdılar gördülər Xudanın qüdrətinən Nigarın döşdəri sütə gəlip. Bu da oldu, Nigara Eyvaz oğlu. Nigar da, daha ağlamırdı. Burda, həlbətdə dəliləri xoş olub. Bəd əz xoş olannan sora, Koroğlu həlbətdə...

Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi, nə cəlalinan, nə qüdrətnən Çəmliyə çıxatdı. Yığdı dəliləri başına, dedi:

– Mənim sözüm Eyvaz sözü. Eyvaz sözü Bolu Sərdar sözü³⁸...

³⁸ Lent bitdiyindən səsdə qırıqlıq yaranır. Son ifadədən də aydın görünür ki, Bolu Sərdar Koroğlu dəlilər: arasında nüfuz sahibiymiş.

BU, KOROĞLUNUN DƏMİRÇİOĞLU SƏFƏRİYDİ Kİ ƏRZ ELƏDİM

Koroğlu bilmirdi Dəmirçioğlu nə məkandadı, haradadı. Ağa, Koroğlu bir gün dedi:

– Dəlilərim, cəlallaşak mən çıxım bu çöllərə, bir ahəngər tapım, at nallayan tapım, gətirim atdarı nallıyak. Atdar əyaxdan düşüpdü, yol kəsmiiri. Heyvan da insan kimindi, insanın əgər, başmağı olmasun (o zaman çarığumuş), çarığı olmasun əyağunda qədəmini ata bilməz. Amma heyvan da bu şikildi, nal olmasun gedə bilməz. Düşüm mən bu çöllərə, bəlkə bir dəmirçi tapum, gələ atdarı nallıya.

Koroğluya üz oldu ki, İsaballı:

– Qoş Koroğlu, bir zaman atam mənim deyəridi: «Belə yerlərdə, belə çöllərdə şəəri Hələpçədə bir nalbənt var. Yaxşı nalbəntdi.

Hələpçə şəəri də hayandadı? Hələbtdə, bir Hələp var Suriyadadı. Bir Hələp var İranda-Zəncan yanındadı. Bir Hələpçə³⁹ Türkiyədədi. Hələpçədə bir nalbənt var, bu nalbəndi gərək gərəm⁴⁰.

Gecəni gündüzə salıp, gündüzü gecəyə. Qıratınan yolhayol kəsip ta gəlip, ağa, Hələpçəyə. Gedirdi bazarnan, xiyavannan. Baxırdı, o tay dükan, bu tay dükan. Gördü bir sənətkar gözə gəlmir. Birisi bəzzazdı, birisi bəqqaldı, birisi dülgərđi, birisi sovdagərđi. Dolandı gəldi bir qəri arvadın qapısında dayandı Koroğlu at üstündə gördü bu qəri cəhrə bulur. Dedi:

– Ay qəri ana.

Dedi:

³⁹ Görünür aşiq Hələbçənin indiki inzibati bölgüyə görə İraqın Süleymaniyyə şəhəri yaxınlığında olduğunu bilmir.

⁴⁰ Aşiq burada şərh verərək deyir: Çünki mən də ad elədim gərək deyəm. Bir vaxt iradı tutumuyaiz ki, bu Hələpçə haradadı? Amma, Koroğlu İrana gəlməyib. Hər kəs aşix yalan deyə xuda onun boynunu vursun. İrana Koroğlu əyax basmıyıp

– Nədi, oğul.

Dedi:

– Mən istiiyəm bu şəərdə bir dəmirçi tapam, bu atımı nallatdıram. Sorağın yoox?

Dedi:

– Oğul, şəərdən çıxan guşəyə, o dağın döşündə bir kənt var. Adına Saran deyəllər. Bu Saranın hamı kasıpları, sənətkarları bu şəərdədi. Amma, o dəmirçi, ordadı. Dəmirçinin adı Usta Məmutdu. Şagirdi də öz oğlıdı, adına Həsən deyillər. Çox xoş baxışlıdı, çox xoş yerişlıdı. Amma, o dəmirçidi at nallayan. Hala indi bilmirəm, sənin atını nallıya, yox. Əgər, dostum, gecə gördün yol uzaxtı yetə bilməy, qəyit genə sən gəl bura.

Dedi:

– Gözüm üstə.

Ağa, Koroğlu atı sürhasür çatdı dəmirçi qapısına. Gördü bəli dəmirçi tazə kürəni qurup, atdarın nallarını düzüp dükanın çölünə. Koroğlu bir nəzər saldı. Dedi: «Xub, güman elləm o da budu». Atdan əndi [dedi:]

– Ay usda.

Dedi:

– Bəli

Dedi:

– Xuda sənə bir yar olsun, mənim bu atımı nalla.

Dedi:

– Xub, atınnan sən gətir bura. Atın tor dəgil?

Dedi:

– Xeyr usta, bu atım mənim tor dəgil.

Dedi:

– Tor olsa durmaz, gərək əyaxların bağılyak biz.

Ağa, Koroğlu baxdı-gördü bu nallardan qoyub çölə, amma bu nalların yönü çox uzundi.

Dedi:

– Ay usta, bu nallar çox böyükdü. Bir nal tap ki, üzə gələ.

Hər nalı götdü Koroğlu bu cür ovkaladı tökdü yerə. Oğlan dalda dəm basırdı, başı aşağıdaydı. Bu cəlalda Koroğlu dedi:

– Usta, bu nallar hələbidi. Bu nallardan fayda yoxdu.

Dedi:

– Ha.., oğul o, nalı ki sən istiirsən Səbzivarın puladinnandı. Səbzivarın puladı burada olmaz. Əgər, olsa at əyağında qalmaz. O nallardan bizdə olmaz.

Dedi:

– Necə olmaz? Mən əgər Səbzivar puladinnan sənə versəm al-laran, nallaran sən?

Dedi:

– Bəli!

Ağa, Koroğlunun belindəki əmüt-şəşpər Səbzivarın puladinnanıdı. Dedi:

– Qoy bu şəşpəri kürəyə. Qoy, əriyə nal eylə sən.

Ağa, şəşpəri qoydu kürəyə. Basdılar dəmi, əritdilər. Koroğlu dedi:

– Nəmənə vardı nal eylə sən.

[Dəmirçi] hamısını götdü nal eylədi⁴¹. Ağa, bu o şəşpərdən yeddi atın nalın saxt elədi. Ağa, atın Koroğlu əyax qıçın saxladı, dəmirçi gəldi nallıya, gördü at mıxdı batır əyağınə dayammur. Dəmirçioğlu kürəni biraxdı, dedi:

– Çəkil, ay sən elə. Qoy atı mən saxlayım.

Ağa, Dəmirçioğlu atı eyni quzu kimi dörd qıçın da tutub dəst-tələdi, möhkəm bağladı. Atası qəşəng nallayıp durdu əyax üstə. [Koroğlu] dedi:

⁴¹ Aşiq burada şərh verərək deyir: Ağa, hələ orda deyillər, hay basdı nalı atdı əydi çölə, nə bilim, pul verəndə sikkəni sürtdü getdi kisəsi. Ağa, bular əfsanədi. Məyə əldə də dəmir pulun sikkəsi gedər? Onun əli məgər əhəndəvaydı!?(ahənriba (f) - maqnit) Bizim işimiz yoxdu o söhbətdərdən.

– Muzdiy nəğartə olur səni?

Dedi:

– Nəmənə versəy əlləriy dala qəytərməm. O, nallardan iki dənə də versən mənə, mənim də bir atım vardı, o nallardan vurum ona.

Koroğlu dedi:

– Gəl, bu da iki nal səni.

Dedi:

– Dörd qıçı var.

Dedi:

– Gəl, iki də səni.

Dedi:

– Olsun, elə bunu pula biz keçərik.

Amma Koroğlu baxdı-gördi bu cavan əcəb yaraşır bunun novçalığına. O zaman, xub bərdə satardılar.

Dedi:

– Ay dəmirçi, olarsa bu cavanı verəy, gələ bizim ellərdə mənim dəlilərimə başçı ola?

Dedi:

– Bu cavan olmuya mənim çirağım keçər.

[Koroğlu söznən dediyinin təsiri olmadığını görüb, saznan dedi:]

Sənə deyim, dəmirçi bəg,

Qoy gələ bizim ellərə.

İşiiydə olma çoxda ləc,

Qoy düşə bizim ellərə.

Dəmirçi dedi:

– Oğlum gedə, kim olar burda mənə dəm basa.

Deyər:

– Daa bu dükanı bağla. İşdən sənə şey çıxmaz. Özün də gəl sən orda, gəlmişən mənim yanına.

Dedi:

– Xeyir.

[Koroğlu] dubara görək nə deyir:

Qiymətinə pul tökərəm,
Yollarına dür tökərəm,
Mən özüm buna nökərəm,
Qoy gələ bizim ellərə.

Dağda gələr kəlik səsi,
İncitmərəm heç bir kəsi,
Olsun dəlilər sərkərdəsi,
Qoy düşə bizim yollara.

Dəmirçi dedi:

– Xeyir olmyacax.

Dəmirçioğlu ximir-ximir baxur Koroğluya. Ürəgində deyər:
«Ay ata, qoy mən gedim.» Amma dilə deyə bilmiiri.

Adım mənim Koroğlıdı,
Başımda bəla lovlıdı,
Desilər Dəmirçioğlıdı,
Qoy düşə bizim ellərə.

Dedi:

– Olmaz, olmiyəcəy.

Dedi:

– Qoymirən?

Dedi:

– Yox!

Dedi:

– Bəs, xudahafız. Amma, gər qismət ola gələ bir görə neçədi.

Koroğlu qeydəndə nəxşə çəkdi. Dedi: «Xub, mən buni, gəlip aparram». Koroğlu girdi nəxşəsinə. Dedi: «Qeyri mümkündü mən bunu aparmıyam. Amma, verə xoşduxnan, verməyə tuşduxnan».

Gəlip [geri döndü, gördü] qəri də indi nəməinə var özünü bəzi-yip-düzüyüp ki, bu (Koroğlu) gələ, bu oğlanı saxlıya. Xiyal eliir

ki, Koroğlu cavandı. Amma, baxır qəri olmuya nəvəd, nəvədbeş yaşındadı? Koroğlu çatdı, [dedi:]

– Ay qəri nənə.

[Qarı dedi:]

– Oğlan, bildiyy biz heç vaxt ev sahibinə demərik: «Qəri nənə». Bildiyy, bilmədiy? Amma bu səfər mənə demə: «qəri nənə», deginən sən «nazlı xanım», bilmirəy de, «gəlin xanım».

[Koroğlu dedi:]

– Bə necə sən gəlin xanımay?

Dedi:

– Mənim ərim oğlan yarağannan ölipdi. Qəm tozi qonup üzümə. İndi odi dahi sindim əvəz olup, mənim rixsarım bəd olup.

[Koroğlu dedi:]

– Olsun hər nəyəy.

Gecə oldu. O zaman şam yandırardılar, ya da balaca mişi çiraxlardan. Qəri gətirip surfa saldı, çörək gətirdi. Koroğlu yeyib içib, durdu söb xırxasın zadın geyə, qəri indi qapını kəsdi. Dedi:

– Oğlan, qoymam gedəy. Bizim ellərdə ev sahib ta qonağa nə qədər demiyip «gedəyin» haqqı yox getməy. Gərək qalay. Əğəllən, kəmi-kəmi gərək altı ayı burda qalayın.

[Koroğlu dedi:]

– Başın xoş olsun, ay qəri! Mənim işim əcələdi. Gör nə qət əclədi mənim işim, atım yol getmirdi, nal yox idi. Nallamışam, gərək gedəm, mətləbə çatam.

[Qarı dedi:]

– Daa hardı mətləbiy? Mətləbiyə çatdıy daa! Atı nalladıy daa?!

[Koroğlu] dedi:

– Yox, qəri, əslikar mətləbim qalup, genə qayıdaram.

[Qəri dedi:]

– Nə üçün genə? Məyə atının neçə qıçını nallamışan, neçə qıçı qalup?

[Koroğlu] dedi:

– Qışlarını nallamışam. Amma dəlilərdən birim qalıp.

Qarı qoymur Koroğlu gedə. Görək Koroğlu burda nə deer qəri-
yə. Deyər:

Qonaq oldum bir qəriyə,
Özgə xiyali olmasun.
Pəniri basar dəriyə,
Əgər, rəngi saralmasun.

Bu qərinin vardı işi,
Bizimnən oldı gərdişi,
Düşüp otuziki dişi,
Birdə nişanu olmasun.

Qərilərdən cavan qorxar,
Ayran kimi onu çalxar,
Gecə olsa onnan qorxar,
Dərdə giriftar olmasun.

Kamıl olan qarı almaz,
Qarı alsa sonu olmaz,
Sonu olsa dala qalmaz,
İşi ahi–zar olmasun.

Qarı tək qonax saxlamaz,
Hər nə versən heç yoxlamaz,
Gecə yatsa qucaqlamaz,
Qəlbində xiyal olmasun.

Koroğlu çıxdı gərdişə,
Bax qəridəki təşvişə,
Payızımız döndü qışə,
Baharımız zay olmasun.

Koroğlu atı mindi, düşdü yola. Qəridən xudafızlıq elədi. Gahı sağa, gahı çəprə, yetirhayetir özünü yetirdi Rum şəərinə. Rumun şəərində də bir paşa deyərtilər, o zaman hər yerdə bir şah varumuş. Rum şəərində dolanırdı. Baxdı gördü burda bir böyük bağ var, içində də bir qəsır var. Amma nə qəsirdi. Gəlmişdi yanı bir qız tapa Eyvaz üçün. Eyvaz növcavan idi⁴². Dolanırdı bağın içini, bağban gəlmişdi.

[Dedi:]

– Ay atdı əmi, yaxçı sən yaraxlısan, papaxlısan. Çıx bu bağdan. Bu bağ qədəğəndi. Hər kimsəni qoymazdar.

Dedi:

– Kimindi bu bağ?

Dedi:

– Meyti paşanındı. Meyti paşa hər kəs gələ bu şəərə, onu tutar. Xəbər alar. Görə hardan gəlib hara gedəndi. Üş gün saxlar. Əgə, düşman dəy, boşlar gedə. Əgər, düşmandı salar zindənə. Ona bu qədr rənci verər, gəlmişdi yola peşman olur.

Dedi:

– Bə niyə?

Dedi:

– Qoymur şəərinə bir özgəsi gələ, heç kəsi qoymazdar.

Dedi:

– Belə?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Mən aşiqəm, dəm tutaram, söhbət edərəm.

Koroğlunun bir dənə cürə sazı var. Həmişə böyük sərdarı var, sərdarının dibindədi.

⁴² Aşiq belə izah verir: Amma buranın qızı Eyvazə qismət olmadı. Eyvazə qismət harda oldu Dona xanım.

Dedi:

– Qoy mən gedim Meyti paşadan sual eliyim, əgər Meyti paşa buyursa ki, aşıx gələ dəm tuta, gedərik. Pəs, atın boşda bağın dalına.

Koroğlu atdan ənib buraxdı bağın dalına. Atın buxovun vurdu. Meyti paşaya da neçə yerdən tacirdən, bazarqannan gəliplər, qonaxdılar tamam Meyti paşanın qəsrində. [Qonaxlar da] dedilər:

– Qurban burda indi bir dəmtutan olmyaydı, dəm tutaydı.

[Məclisdəkilərdən biri] dedi:

– Bir dənə aşıx gəzirdi, xiyavanda, sazı əlində.

Dedi:

– Gediy, onu götürün gətirin bura.

[Gəldilər Koroğlunun yanına dedilər:]

– Ay aşıx, səni Meyti paşa istiiir. Gedəy orada bir dəm tutay.

Dedi:

– Göz üstə.

Amma Koroğlu qədəm yetirə-yetirə girdi məclisin içinə. Göz dolandırdı mərdumə. Olan, baxdı gördü, bular eyni dəvə nalbəndə baxan kimi baxıllar bu Koroğluya. Amma bu aşılıx libasındadı. Bir dənə tirmə variydi, onu həmişə əyninə geyərdi. Giyəndə xirqəsini əvəz elərdi Koroğlunun.

Dedilər:

– Dünyada adam adama çox oxşarmış. Çəmli beldə bir Koroğlu addı var, tamam paşaları zadı talıyıp, bu elə ona oxşuur.

Koroğlu dedi:

– Məgər, elə hər dədəsi gözün çıxadan Koroğlu olur? Koroğlunun adı-sanı bizlərdə də deyilər. Koroğlu bir cəvandı ki, hər belə yerlərə çıxmaz. Tənha o heç vaxt çölə getməz. Onun dəliləri başındadı. Hər yerə istiyə gedə yedi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisiynən [gedər].

Meydi paşa dedi:

– Ey, evin tikilsin, olara onda ta mal çatmaz ki?!

[Koroğluya dedilər:]

–Bir az oxu, qulaq asağ.

[Koroğlu aldı görək nə dedi:]

Əcəmnən bura gəlmişəm,
Buradı məkanım mənim.
Sizi görüb baş əymişəm,
Töküləcək qanım mənim.

Bu dünyada adam olur,
Adam olsa nadan olur,
Adamı alladan olur,
Yoxumuş ərkanım mənim.

Yollara çəkmişəm cada,
Hər tərəfdən tutur qada,
Eyvazım yetişir dada,
Yetişir imanım mənim.

Diyən olmaz Xan Eyvaza,
Baxın söhbətə, saza,
San verin gələn qıza,
Burdadı nişanım mənim.

Mən Eyvazın ağasıyam,
Ağ kağazın qarasıyam,
Neçə şəərin bəlasıyam,
Heç yoxdur gümanım mənim.

Dedilər:

– Maşalla, maşalla, aşıx. Çox qəşəng söhbətlər elədin, bu söhbətiylə.

Bəəd, dedilər:

– Sabah gecələri burada bir toy var, o toyu başlayacağık.

[Koroğlu dedi:]

– Olsun.

[Məclisdəkilər dedilər:]

– Aşx, sən də burada qalasan. Bu toyu bir dəm tutay, çalay. Neçə quruş istiyə ənamın göz üstə. Nəmənə istəsən verrik. Qəşəng saz çalırsan, söhbətlər elə.

Koroğlu da ki, Allahdan istiir bir belə işlər ola. Burda qala, toy çala, nəzər sala görə, kimdi Eyvaza layıx burda qız.

Ağa, bu yerdən o yerə, o yerdən bu yerə özünü yetirdi, gəldi aş-bazın yanına, [dedi:]

– Ay aşpazbaşı!

[Dedi:]

– Bəli.

[Dedi:]

– Mən aşığəm, bu xəlxənən şam yeyəm doymaram, bir elə damır tök mən burda yeyim şamım, özüm burda, kinarda.

Aşpaz dedi:

– Hələ səbr elə, qoy surfanı salalar. Qonaxlar şamın yerə. Sənə də şam verrik.

Dedi:

– Axı, mənim acınnan qıssa bağırsaxlarım uzun bağırsaxları yeyir. Nəvağa durum? Bu qonax şamın yeyə, tükədə, mənə sən şam verəsən?

Dedi:

– Məgə sən hardan?

Dedi:

– Mən aşığam.

Dedi:

– Aşığ olma, aşığ ay, aşığ ay.

Dedi:

– Ay aşpaz, deyər: «Ərbabın malı çıxar, nökarin canı». Sən niyə canın çıxır. Toyçının malıdır verrəy mənə. Sən niyə narahatay?

Dedi:

– Sözdü ki, demişəm.

Ağa, Koroğlu nəzər saldı, öyəşdən basmışdılar qazana. Ət idi daa⁴³... Ağa, nəzər saldı, bir surfa getdi gördü bir dənə qazan boşaldı. Aşpaz qazanı götdü o yana. Ağa, birdən baş qarnax aralışdı, qaranqulux oldu bir az. Koroğlu məcməəni tutdu cırağın işığına qaranquluğu saldı ocağ üstə. Aşpazı tutdu boynunнан iki qıçın arasına basdı. İkiqat elədi, elə libasınan basdı getdi qazanın içinə. Məcməni qoydu üstünə. Otun divinnən, ağa, otun çıxartdı o rətt elədi dağ olub üzü örtülənnən. Ağa, əlin saldı öyəci çıxartdı silkələdi, bu qıçın çəkdi ağzına atdı, o qıçın çəkdi ağzına atdı. Ağa, neçə nəfər baxırdı bunun şam yeməyinə. Evin yıxılsın, bu dev balasıdı? Məyə adam, bəşəri də bu cür şam yeyər?! Ağa, burda çoxlar güldü. Çox cavannar [dedi:]

– Ay qardaş, nə xəbərindi? Məgər samannığa tor basıray? Elə ki, şam yeməzlər.

Dedi:

– Qardaş, mən aşığam. Ta yeməsəm deyə bilməm.

Ağa, bu söhbətlərdən gəldi. O, zamandı salmanlar surfa salardı. Salmanı gəldi [səslədi:]

– Ay aşpazbaşı, aşpaz!

Pəs, baba bu aşpazbaş necə oldi? Beşi dedi:

– Baba, da şam tükəndi qazanı dəmlədi getdi.

Beşi dedi:

– Çağırdılar getdi.

Xeyr, aşpaz tapılmır. Ağa, sudan tökdülər qaranquluğudu daa qazanın içinə, otu vurdular. Birdən bunun [yəni aşbaz] su qey-niyəndə şişdi gəldi üzrə, qolu düşdü çölə. Dedilər:

⁴³ Aşıq burda şərh verərək deyir: O zaman çilou kabab, nə bilim, çilou qiymə yoxudu ki?

–Baba, aşpaz gör nə qədə nadandı qoyunu dərisiynən basıb qazana.

Ağa, bulub-buzub qeyniyirdi aşpazın gözdəri kanadan gəldi çölə. Koroğlu kənarda durmuşdu. Baxurdu. Dedi:

–Əh, eviynən, bu qoyun gör nə yaxçı qoyundu. Heyvanın başın kəsmiyiblər basıblar qazana.

Baxdılar, gördülər bəla aşpazdı girip qazana. [Dedilər:]

– Evin tikilsin, bir belə soyuğumuş? Sən üşürmüşsəy, girmişəy isti qazana? Dur ayax üstə.

Ağa, xeyr aa. Aşpazı harda qoymuşan, harda gəzirən. Ağa, məylis dəyindi bir-birinə. Koroğlu dedi:

– Baba, da keçib gedib. Əyləşin dəm tutak.

Ağa, mərdum qeydib dala oturublar, aşıx söhbət elə görək. Yaxçı söhbət sən salırsan. Götürüb burada görək nə deyir gecə söybətində. Aldı sazın Koroğlu çiyininə, düşüb məylisə bu söybət-lərdən deyir:

Məylisdə əyləşən paşa,
Bu şəər nə toy-bayramdı.
Başlar dəyər daşdan-daşa,
Meydannarda qızıl qandı.

Cavannar meydanda olar,
Öləndə rəngləri solar,
Dünya görən kimə qalar,
Deyən, bəs, eydi, qurbandı.

Yaxçı-yaman bu dünyada,
Öləndə tez düşər yada,
Beş gün bu fani dünyada,
Adam həm zəmin alandı,

Hürmət etmiyin düşmana,
Aşpazu basıp qazana,

Şeytannara daldalana,
Şeytan xalxı alladandı.

Tapam, gözəm nərgizini,
Aşux sövlüürü sözünü,
Meyti paşanın qızını,
Eyvaz xana aparandı?!

– Baba, sən aşix, məgə burda Eyvaz qız istiiri? Eyvaz kimdi?
Biz bilmirk sən kimi deyirsən?

Deyər:

– Siz düşmanınızı bilmiriz, bu biçara aşpazı basıp qazana?

Dedilər:

– Bilsək balaca tikəsin qulağına qəydə elərik. Əvəzi aşpaz o qazannarı cüt eylərik. Onu da basarık qazana. Amma, nə fayda bilmirik, aşix.

Dedi:

– Hay, namərtliy eliyip çox. Çox bivəfalıx eliyip. Amma Koroğlu bəəd sözü tükədənnən sora, gün açılır, gecə keçir. Toydu daa. Döyür sazandalar, halayçılar, oydu. Bir şaddıx eliillər. Biistila kürəkəndi dəə, o zaman görərdin alma atardılar, nar atardılar gəlin çıxanda, at qovardılar. Koroğlu dedi:

– Gəlin, at qovagın bu çöldə, bu toyda. Hər kəsin atı çox getdi o meydənə, ona gərək bir bar alması verək.

[Dedilər:]

– Xeyli xub, bar alması nədi?

Dedi:

– Deyərəm onda. Bu yerlərdə tapılar bar alması.

Koroğlu keçib şəərdən çanax Qıratın buxovunu açıb, aşıp Qıratın belinə gəldi şərə. Qırat bir saat gedəydi olar bir gün

gedəyməzdi o yolu. Qiyafəsi də bəd qiyafəydi dəryadan çıxmayıdı da⁴⁴. Dedilər:

– Xub, aşıx budu atıy? Öyrən?

Dedi:

– Budu daa.

[Dedilər:]

– Baba, bu atı at elə dərələrə. Bu at at dəy ki? Gətimişəy bu meydənə. Aşığın ki, bu cür atı olmaz.

Dedi:

– Ağacan budi ki, var. Məgə mən satıram sizə buni, bədpəsəndin, siz almuruz. Gəlin qovalayak daa. Hər kəsin atı keşdi bar alması ala.

Ağa, bular təxt elədilər atdarı bir uca dağ idi. Dağın döşünə hədəf qoydular. Bəyi apardılar o yerdə ki, hədəf qoymuşdular ora. Ağa, Koroğlu cida saldı ata. At quş kimi qeyqac aşdı. Çatdı bəyin yerinə. Koroğlu atdan endi aşağı. Bular gördü evin tikilsin hey çap, hey vur, iki saata ancax çatıldar bəyin yanına. İndi gəlin də çıxıp, (at üstündə o zaman gəli aparırdılar), nə cür at qovardılar. Dedi:

– Xub, indi qoy olar gələ burdan da at salak düzə.

Ağa, ordan da başladılar, Koroğlu [Qıratı] saldı cəmiyyət içinə. Ağa, istiiir indi gəlini at üstündə tuta. Koroğlu indi bu sözdəri deyir⁴⁵. Atı cidaya salıp, xəlx qorxurdu. Qırat da şeyhə çəkirdi. Çarnal nə cür? Ayağı üstündə deyil, sütül gülləsidi daş gedir. Bunar dedi:

– Evin tikilsin, biz deyirdik bədqiyafa atdı. Bu atın əyaxları yerə gəlmir. Yernən dey, göynən gedir. Bu nə cür atdı?! Deyir «Budu, gəncə xəravədə yatar». Koroğlu istiiir beş dənə [söz deyənnən sonra Qıratı] dolandıra, gəlini çəkə tərkinə. Amma, Koroğlunun

⁴⁴ Aşıq Qıratın törəməsi haqqında başqa yerdə danışmasa da, burada sözarası dəryadançıxma olduğunu söyləyir.

⁴⁵ Aşıq burada Koroğlunun dilindən söylənən şeiri deməyi unudub

gözü çox pakdı. Hər yerdə bir qızı görəydi öz qızı kimi alardı, götürərdi gələrdi dəlilərinə. Deyər:

Bəzənipdi toy otağı⁴⁶,
Gedir bu toyun qonağı,
Üzündə qırmız duvağı,
Bəy, gözdəmə gəlin gəldi.

Bəy istiiri alma ata,
Alma ata, narış tuta,
Toy eyləyir kam çata,
Çata bilməz kamın gəldi.

Aşıxlar toyları çalar,
Sazını döşünə alar,
Toyu çalar ənam alar.
Aşix gözdər ənam gəldi.

.....
Gəzəndə danışır süzər,
Tar çalannar salar nəzər,
Tar çalınan, sazın gəldi.

Sözdəri Koroğlu tamam elədi. Bəəd, [sözünü] tamam eliyənnən sora atı dolandırıp bir elə çovlana, bir-belə çovlana birdən əl atdı gəlini qurşağınnan yapışib çəkdi Qıratın tərkinə, şəərdən çıxdı.

– Ay baba tutun! Ay baba vurun! U....u....u

Qırat tozu milləndi göyə. Kim idi Qırata çatan?! Gəlin deyər:

Damadin yatsın bəxti,
Tərsə olar onun təxti,
Bu çağında, cavan vəxti,
Əcəb toyun üstünə gəldi.

⁴⁶ Şeirin ilk bəndləri yoxdur.

Bununki [bəy] oldu bədbəxtin getdi. Koroğlu [gəlini] götürüb hay gəl, hay gəl yetişip daa Çəmlibelə. İstirdi çata-çatmaya, ağa, dəlilər çıxdı pişvaza. Gördülər Koroğlu gəlir, amma tərkində bir qız xəlxi var. Gəlindi bu, toy eliip. Paa evin tikildi, Koroğlu. Bu qızı harda tapmışay? Amma bunu görəndə Nigar xanım bir az çox məxsuşə düşdü. Dedi: «Haa...Bu cür pəs? Taqətin olmadı? Neçə illər mən qaldım, dözdüm, sən dözə bilmədiy Qoş Koroğlu. Gördün, deyəllər kişinin bəfası yox?! Deyəllər arvad bibəfa olur!» Amma, nadanıdı. Bu xiyal eləyir [Koroğlu] özü üçün gətirip.

[Koroğlu dedi:]

– Yox, Nigar xanım, mən belə biinsaf dəyiləm, sənə gözdəriyn yaşın tökəm, ürəgiyi pərişan edəm. Qoy deyim, bu gəlini kimin üçün gətirmişəm. İndi üzünnən duvağın götürmür. Bu qız da oğlanı istəmirdi əsla. Elə birtərəfi gücə gəldi. Meyti paşanın qızıydı. Dəlilər rəcnən durdu sana. Gəlini qoyub otaxta, üzündə qırmızı duvax, deyər:

– Xub, mən dəlilərim bu qızı gətirmişəy. Bu toy günüdü, toy çalmışam, pul əvəzinə almışam.

Nigar xanım güldü, dedi:

– Barakalla, aşıxsən toy çalirsən, qəssabsən mal alirsən, bilinmir nə firqədə gəzirsən!

[Koroğlu] dəliləri yığdı, rəc sanını bağladı, qoçaxları. Bu qızın üzündə duvax var götürmür, duvağı götürə bilər. Qız duvax divinnən də baxır cavannara. Görə əlin qoya hansı cavanın çiyininə.

[Koroğlu deyər:]

Sənə qurban, xan Eyvazım,

Sənə həmdəm gətirmişəm.

Sənə qurban şirin sözüüm,

Dinə ərkan gətirmişəm.

Eyvaz başın tikdi aşığa. Çox hüsnimalı cavan idi. İstəmirdi baxa anası Nigarın üzünə, Koroğlunun üzünə. Deyər:

Cavannarın həyası var,

Həyası var, səfası var,
Gözəllərin cəfası var,
Dinə iman gətirmişəm.

Bəslənir əmlik quzi,
Səhər söbin dan ulduzi,
Meyti paşanın qızı,
Sənə nişan gətirmişəm.

Aşpazı basdım qazana,
Yandı uzana-uzana,
Sazımı çaldım əzana,
Ahu-fəqan gətirmişəm.

Koroğlu toyunu çalup,
Çalıp orda ənam alup,
Pul yerinə gəlin alup,
Yaxçı-yaman gətirmişəm.

Sözləri tamam eliyənnən sora, ağa, Nigar xanım yeridi qanşara. Gəlini üzənnən duvağı götürəndə gördü on dörd gecəlik ay, mahitayan kimin çıxtı bulutastan. Bu qız baxtı bir ona, bir buna. Amma, Eyvaz dedi:

– Nigar ana, çünki bu gözəli Qoş Koroğlu gətirip bunu mən almam. Bunu mən özümə yar eyləməm, qızı xar eyləməm, özümə dildar eyləməm. Bunu almam. Mənim taalımda bir qız var. Bəlaynan, dəvaynan, gərək özüm gətirim. Dürüstü Qoş Koroğlu gətirip. Onu gərək özümə gətirəm mən.

Ağa, haala sizə hardan xəbər verək: Dəmirçioğlu[dan⁴⁷. O] da indi gəlip [Çəmlibelə]. [Çəmlibeldə] atdarı buraxıplar bu çölə, bə-

⁴⁷ Görünür, aşiq Dəmirçioğlunun Qırata gözü düşdüyünü, onu oğurlamaq üçün Çəmlibelə gəldiyini danışmağı unudub

dovlar içinə. Dəmirçioğlu gəldi qaranqulux gecədə girdi istəbilin içinə. Hay atdarı əllirdi. Koroğlu gördü bir nəfər istəbil içində gəziri. Bu da libasın əvəz elədi gəldi istəbil içinə. [Dəmirçioğlu Koroğlunu tövlədə görsə də qaranlıq olduğundan və libasını dəyişdiyindən onu tanımayıb] dedi:

– Ay qardaş, [sən burda-tövlədə] nə gəzirsən?

Dedi:

– Sən nə gəzirsən?

Dedi:

– Mən meytərəm.

Koroğlu dedi:

– Yox qardaş, mən oğruyam.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Necə oğruyay.

Dedi:

– Oğruyam daa. Mən gəlmişəm at aparam.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Kimin atun?

[Koroğlu dedi:]

– Koroğlunun bu Qıratın.

Dəmirçioğlu dedi:

– Baba, mən meytərəm bu Qıratun yox .

(İstiirdi Koroğlunu başın əkə, [özü Qıratı apara. Odu ki, dedi:]

– Ayrı atdardan tut apar.

Dedi:

– Yox, mən gərək bunu aparam.

Dedi:

– Pəs, qardaş, gəl elə ikimizdə bunu aparax.

Dedi:

– Olsun!

Koroğlu dedi:

– Bunu nə cür çıxardək, bu istəbdən?

Dedi:

– Aha, sən dalda dur, mən də burda.

Ağa, Dəmirçioğlu keşdi o üzə, rəşməni atdı Koroğluya, dedi:

– Oğlan, atın bilinnən bağla! Özün də bağla üstünə.

Ağa, [Dəmirçioğlu] bir təkan verəndə Koroğlu gördü at da gedir, mənəcəni kimi özü də. Əl atdı axiyədən yapışdı. Gənə bu çəkəndə gördü axiyə istiiir dibdən oynuya. Ah evin tikildi, tez əlini buraxdı damnan. [Dəmirçioğlu atı] çəkdi bacadan. Atı elə o cür salladı, o üzə. İkiləri də aşdı atın belinə. Koroğlu bunun tərkində Dəmirçioğluynan. Ağa, rikab basdılar gecə. Koroğlu dedi:

– Qardaş, sür günçixə Koroğlu gələr tuta, atamız yanar, belimiz bükülər. Rikab bas!

Dedi:

– Baba, daa Koroğlu gəlib çıxa bilməz bura, hardan gelir...

Dedi:

– Baba, mən onu tanıram gələr.

Dedi:

– Gələ bilməz. Gəl də bilsə, ala bilməz.

Dedi:

– Sən Koroğludan qorxmaray?

Dedi:

–Qorxaram? Yox! Koroğlunun nəyinnən mən qorxuram?

Bu dedi:

– Mən qorxaram.

Dedi:

– Nəsinən?

Dedi:

– Şeşpərinən. Pis şeşpər vurur adamın təpəsinən.

Dedi:

– Mən şeşpərdən- zatdan qorxmaram. Deyillər bir dəli səsi var, onnan qorxaram.

Koroğlu bu sözü ki, Dəmirçioğlu Həsənən eşitdi, dedi:

– Evin tikilsin, odu gəlir haa!

Dəmirçioğlu belə baxanda qulağı gəldi bunan ağzının tuşuna. Nəhrə çəkəndə huşdan getdi Dəmirçioğlu. Atdan ənib Koroğlu, ağa, bunun qəşəng qolını-qıçını bağladı, çəkdi atın tərkinə. Üz qoydu Çəmlibelə. Dəmirçioğlu dedi:

– Qolumu niyə bağlayın, aç qolumu daa!

Dedi:

– O qüvvəti mən səndə görmüşəm qoluy açam (Daha məndə nəhrə qalmadı), mənim evim yırıqlar.

Dedi:

– Yox, daha mərd igidin mərd olur. Gərək mərdanəlik olsun, aç qolumu.

Koroğlu açıp qolunu. Gördü Dəmirçioğlu belə puzğundu, rəngi solup. Götürüb Koroğlu burda Dəmirçioğluun köylün alır. Bu sözdər-nən: mən səni o zamanda gördüm. Qıratın əl-əyaxların maharladın, nə gür saxladın. Onda gözümlə al quşu kimi səni alıncı oldu. Oğlan, heç fikir eləmə. Mən səni əsir aparıram Çəmlibelə? Yox! Yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəli indi tamaşaya gəlir səniy. Dur gedək. Gör nə qovğadı, nə aləmdi?! İndi o Meyti paşanın qızı Telli xanımı da götürüb gəlib saxladıpdı. Görək Dəmirçioğluna layıxdı bu? Götürüb Dəmirçioğlu bu səfər bu sözdəri görək eşidir Koroğludan narahatlıqla, bərtərəf olur. Deyər:

Dünyanı necə görmüşəm?⁴⁸

Yatıp da gecə görmüşəm,

Səni mən şuca görmüşəm,

Dur, gedək bizim ellərə.

⁴⁸ Şeirin ilk bəndi yoxdur

Paşalarla var savaşum,
Davalarda ağrur başum,
Sənndən ötrü bu göz yaşum,
Göz yaşum döndü sellərə.

Budur sənə nəsiyyətim,
Nəsiyyətim, vəsiyyətim,
Saxlamışam amanətin,
Bulbul kimi qon güllərə.

Koroğlu olmaz yeyinci,
Al quşun kimi alıncı,
Əlində əyri qılıncı,
Himayıl eylə bellərə.

Sözdəri tamam eylədi. Bəəd, gəlib yetişdilər Çəmli-belə. Demədi daa bu gəlmişdi at apara. Burda Koroğlu Eyvazı səslədi, dedi:

– Eyvaz canım, qonax gəlib, mey doldur, məzə doldur, saqi ola gəzə doldur.

Koroğlunun bu sözünnən Nigar xanım baxdı kulafirəngidən, gördü bəli, bu bir cavandı, Koroğlunun yanında durup, amma, Koroğludan da döşü, nə qədir qulunçu ennitəhərdi. Daha Koroğlu üz eləmədi ki, bu kimdi. Eyvaz gəldi dedi:

– Qoş Koroğlu, cəlalı Koroğlu, bunu qonax gətirmişəy?

Dedi:

– Bəli, bu bizim əziz qonağımızdı. Gəlir siziynən minis ola. Burda deyə, burda danışa, burda gülə. Mayıl oldı burda qala.

Eyvaz qolunda bazubənd vardı nişanaydı, boynunda da bir gərdənbənd. Rəsmi buydı bir-birini istiyəydilər, cəlalınan, izzətnən, şəkətinən, bir-birinə ehtiram qoya boynunnan gərdənbəndi çıxartdı saldı Dəmirçioğlunun boynuna. Dedi:

– Mən sərdarlığı sənə verrəm.

Dəmirçioğlu istəmədi, dedi:

– Yox, gərək öz mədəninə, öz kanında hər kəs qal.

Gənə qəytərib verdi Eyvaz xana. Burda iki gün, üç gün qallanan sora Koroğlu dedi:

– Eyvazcan get anaya de, toy otağın bəzəsin Dəmirçioğlu gələ görək Telli xanımı istəyər, ya istəməz. Əgər, göylü olsa çıxarım əqdinə. Olmasa verəm burda Qulubəgə.

Amma, Qulubəgdə dolanırdı, atılırdı, düşürdü deerdi yəqin verəllə mənə.

Nigar xanım kulafirəngidən baxırdı, dedi:

– Qoş Koroğlu, sən bu qızı hələ tuşat buna, görək bunu da qəbul elər qız, ya yox!

Ağa, Nigar xanım gəlip qızın otağına, baxır sağına-soluna. Dəmirçioğlu baxtı qıza, baxtı Koroğluya. [Qız onun] əqlini əlinnən aldı, heç bilmədi harda qaldı. Min camalı çəkib bunun üç min üç yüz rəngbəndin cəm eylədi bir tərəfə. Qız baxtı. Baxanda Dəmirçioğlu getdi hizar şöhlələrə, dedi:

– Yanı, bu qızı Qoç Koroğlu alar mənə?!

Koroğlu dedi:

– Bəyəndigindi?

Dedi:

– Qurban, əlin də səniy, peşkəş də səniy. Səniy əlində gərək cam ola mən mey içəm.

Dedi:

– Oğlan, səniçün saxlamışam. Eyvazım bunu almadı. Buna görə ki, dedi: «Çünki mən yuxuda görən qızın gedəcəyəm sorağına».

Burda toy tutdular, bəsat qurdular.

Ağa, sizə hardan xəvər verək, həmin Meyti paşadan. Meyti paşa [qoşun çəkib] dağın dövrün almışdı. Meyti paşa qoşun çəkdi ki, gələ (Dedilər: «Bu Qoş Koroğluymuş») ki, qəsas ala bunnan. [Öz-özünə dedi:] Kişi səni şahraysan, hökmiy vardı, qüdrətiy vardı, qoşunuy vardı. Bir dənə aşıx adam gələ aşpazıy basa qazana, gəlini götürə gedə? Səniçin [bu biabırçılıq] nəyinki qiyamətə yəxəynən

getməz. Bu da nə qədər qoşun götürüp düşüb yola. Bazırqannardan, tacirlərdən, şəərlərdən ləşkə-ləşkə fəuc götürüb Çəmlibelin dövrünə.

Amma, dəlilər uca dağlardan hərdən nigabannıx verərdilər. Baxdılar-gördülər Rum tərəfinən o qədir qoşun gəlir, günün üzün qubar alup. Nə cür bu qoşun? Məgər dalı üzülür? Aynaynan nişan verdilər, Eyvazxan annadı. Koroğlunu götürüb yanına çağırır xan Eyvaz.

–Qoş Koroğlu, dur gör nə yaman vaxtıdı. Bu qoşun gəlip bu çölə. İcazə verəyn, rüxsat verəyn qoşunu tarımar edək.

Koroğlu dedi:

–Yox bala, bu cür cəngə getməzdər. Gərək cəngə fikr eləmək. Gedin görün atdarı nə rəngdi.

Dedi:

– Qoş Koroğlu, tamammı atdarı qırmızıdır.

[Koroğlu dedi:]

–Haa..., Dağı-daşı qoymıyın, kəsin hər tərəfdən düzi. Qırmızı at dağda dura bilməz.

Eyvaz dedi:

– Qoş Koroğlu, indi daha bizim xoş günümüz yox. Düşman bizi salıp araya. Durun atdar minək, bilək nə eyliirik.

Eyvaz deyir Dəmirçioğluynan:

Sənə qurban, Qoç Koroğlu,

Kaşı düşman min olaydı.

Salaq qovğayı-qovli,

Qızılgüllər saralaydı.

Düşmanı qeytərək dala,

Vurak indi qoşa xala,

Qoymiyin biri sağ qala,

Kaşı düşman yüz olaydı.

Qırım, qırım, qırım, qırım,
Dağlar üstə çürüm-çürüm,
Şeşpər atım, qılıc vurum,
Qılışlarda qan olaydı.

Başları alın bədənnən,
Arzusi çıxmır sinənnən,
Qoymuyun getsin vətənnən,
Uzax ellər yorulaydı.

Şeşpəri başa çalurum,
Fürsəti əldən alurum,
Adıma sikkə salurum,
Rəvacı kim pul olaydı.

Xan Eyvazam, baxma mənə,
Gül kimin qon yasəmənə,
Fürsəti vermə düşməne,
Coşqun çaylar sel olaydı.

Ağa, sözləri ki, tamam elədi, xan Eyvaznan Dəmirçioğlu ikisi girdi qoşun içinə. Görək bular nə deyirdi bir-birinə. Ağa, bir uca dağıdı, əlamət verdilər hər kəs çatdı dağın üstünə əlin qovzasın. Bunu Eyvaz Dəmirçioğluna deyər:

Sən o yannan, mən bu yannan,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Arzunu çıxadak cannan.
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

İndi Dəmirçioğlu deyər:

Sənə qurban Xan Eyvazım,
Vurginan mənim meydanım.
Sənə qurban ala gözüüm,
Çıxmayıbdır mənim canım.

Gənə Eyvaz deyir:

Dağların başı dumandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Göylümə yatıp gümandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Arzum canda arzumandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu⁴⁹.

Götürüp indi Dəmirçioğlu deyir:

Sənə bilməm nələr oldu,
Xan Eyvazım, Xan Eyvazım.
Saraldı güllərin soldu,
Vur Eyvazım, vur Eyvazım⁵⁰.

Götürüp indi Dəmirçioğlu deyir:

Eyvaz xan, sən gəl meydana,
Meydanı döndərək qana,
Füsrəti vermə düşmana,
Xan Eyvazım, xan Eyvazım.

Gənə Eyvaz deyir:

Bolu Sərdar burdan qaçup,
Başımıza bəla açup,
Güman elləm burda yatup
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Dəmirçioğlu görək nə deyir:

Sol əllə şeşpər ataram,
Sağ əllə başlar tutaram,
Harda olsa mən taparam,
Xan Eyvazım, Xan Eyvazım.

Ağa, sözdəri tamam eylədilər, girdilər qoşunun içinə. Alla gör-sətməsin, inqari ki, deyirdin doqquz dənə qurd vurub gəllə içinə, çobanı yoxdu gəllənin, [sürü] bölük-bölük [olup]. Ağa, töküplər bu

⁴⁹ Burda iki misra artıq olsa da aşiq onu musiqinin ritminə elə uyğunlaşdırır ki, misraların çox olduğu hiss olunmur.

⁵⁰ Burda Eyvazın dilindən deyilmiş bir bənd yoxdur

düzə. Əsir olan əsir gedip, qaçan qaçır. O zaman üç yüz min
tümən verəydilər bir dənə surağı muş alaydılar-siçandəşiyi tapay-
dılar gizdənəydilər, tapa bilmirdilər. Amma qoşını tarımar elədilər,
tökdülər şəərlərə. Gəliplər bir uca dağın döşünə. Dəmirçioğlu dedi:

– Eyvaz, bir dənə söz dediy mənə. Mən belə naguman oldum.

Dedi:

– Necə?

Dedi:

– Boli Sərdar kimdi? Boli Sərdar dediyin burdan qaçup?

Dedi:

– Boli Sərdar, çox pul qüvvəddəliymiş. Mən də görməmişəm.
Deyillər gedip burdan. «Bir nadan igid, bir nadan adam daş salar
quyya, amma, yüz danə çıxada onu bilməz. Düşməni özünən ola
insanı lova verər, başın bəlaya verər». Bu cür Qoş Koroğlu deyip.

Ağa, Koroğlu Qıratı minip gəlirdi, düşmana qanşar. [Düşmə-
nər] gördülər qaçannar bir ayaxdan atlı gəlir. Amma, bu atlı eyni o
aşıxdı. Dedilər:

– Baba, həmin aşığdı ki, bu çöldədi dolanır. Döörünü kəməni
atın, salak araya.

Ağa, bular yaralı-paralı kəmənd atıplar Koroğlını salalar araya.
Koroğlu baxdı Eyvazı [Dəmirçioğlusu, İsaballısı və b. dəliləri
yanında yoxdu]. Ürəgi çox püzqün oldu. Dedi: «Heç kimsənə
yalquz olmasın, yaman zaddı yalquzluq. Cavannarda, igidlərdə
Eyvazımdan imdad istə.» Deyər:

Vətən uzax, mənzil kəsməz,
Xan Eyvazım, yetiş dada.
Yanmıya heç ürək əsməz,
Xan Eyvazım, yetiş dada.

Məni kəməndə salallar,
Canımnan qəsas alallar,
Başıma şəşpər çalallar,

Xan Eyvazım, yetiş dada.

Qollarımı bağıyallar,
Gəncimizi talıyallar,
Qan kəsəsi çalıyallar,
Xan Eyvazım, yetiş dada.

Koroğlu kəməttə qalup,
Qıratı dərbəttə qalup,
Minənnər səməttə qalup,
Xan Eyvazım, yetin dada,
Gəl imdada, gəl imdada.

Ağa, Eyvaz Dəmirçioğluynan atdara cida salıplar. Ağa, daş o dağ titriirdi, buların nəhrəsinən. Çatanda gördü[lər Koroğlunun] əllər də qol-qola bağıyuplar, baştan aşır-kəsiplər, beldən biçinlər. Koroğluya dedilər:

– Divanıyən sən, kişi?! Hara gedirəy, hara çıxmışsan düşmən səni halqalıya.

Gətiripdi dəlilər yenə Çəmlibelə. Dübarə istiiridi toy məylisi tuta, şaddıq eliyə. Burda nə cür Koroğlu dəlilərdən uzr istiirdi, dəliləri nə cür təşviq eliirdi burda. İndi bu sözdərinən görək nə cür deyər, Qoş Koroğlu:

Gəlin, indi dəlilərim,
Bu meydan bizim olupdı.
Sizə vardı ərzi- halum,
Çoxlara zülüm olupdı.

Düşman gəldi burda qala,
Burda bizdən qəsas ala,
Başı düşdü qırmıqala,
Şəni-şokət xar olupdı.

Özüyz salduz dağu-daşa,

Kəmənd atduz başdan-başa,
Şeşpərləri vurduz başa,
Coşqun çaylar sel olupdı.

Çəmliheldə dava oldı,
Düşmannarım ayax aldı,
Çox cavannar qəmə qaldı,
Çardaxlıya yol olupdı.

Qoş Koroğlu handa-handa,
Misri qılıc qalıb qında,
Ruzi məhşərin günündə,
Bir ədli-divan olupdı.

Ağa, sözləri tatmam elədi Koroğlu, bu kalamlarından dəliləri yığdı başına.

– Dəlilərim, bu düşman bizə ayağ aldı, indiyəcək düşman bu Çəmlibelin dörd ağaşdığına gələ bilməmişdi. Amma, güman elləm Bolu Sərdar bu dağdadı. Əgər, Bolu Sərdarı tapmasayız bizdə daha burda fürsət olmaz. Gəzin Bolu Sərdarı tapın!

Dəmirçioğlu dedi:

– Qoş Koroğlu, mən ki, tanımıram.

İsaballı dedi:

– Mən tanııram.

Qulubəgi dedi:

– Mən tanııram.

Dilannamaz, Tanrıtanımaz dedi mən tanııram. Dörd dənə dəlilərdən bilirdilər. Bolu Sərdar çox da rəşid idi. Amma hər yerdə düşmana xəbər verərdi. Koroğlu Dəmiçioğluna üz oldi ki, Dəmirçioğlu bir səfər bağliyak düşək bu Arzuluma. Gərək biz bu Bolu Sərdarı bu dağda taparık, hansı şəərdə taparık? Əgər, bunu tapmasak qərarımız durmaz.

Ağa, Dəmirçioğlu dedi:

– Cəlallı Qoş Koroğlu, hər davaya mənim meylim var, yollarsan [gedərəm. Amma] heç fikir eləmə, bu cəlalədan, boşda qoy gedə. Heyfən gəlmiş düşək bir dənə nədanını ardıcək, onu gəzək tapayın?

Koroğlu Dəmirçioğluna deyər:

– Dayan, qulaq as, qoy deyim, görün nədan nə cür işlər görər.
Deyir:

Sənə qurban, Dəmirçioğlu,
Dünya kimə qalacaxdı?!
Sözlərim bəyandı, doğru,
Torpax bizi alacaxdı.

Mail olmuyun bu qumçağa,
Bu qumçaxdan o qumçağa
Nəşimiz gedər torpağa,
Məkanımız olacaxdı.

İzrayıl çanımız alar,
Cismimizə çəngəl salar,
Dünya məgər kimə qalar,
Paşalar xar olacaxdı.

İsgəndər gəldi qalmadı,
Məgər Günnən bac almadı?
Öləndə bir ad qalmadı,
Süleyman var olacaxdı.

Hökmündəydi dağ o daşlar,
Göydə uçan, gedən quşlar.
Qüdrətinnən o yağışlar,
Süleymana qalacaxdı.

Koroğlının belə vaxtı,
Yatmasın igidin baxtı,

Quruldu Cəmşidin taxtı,
Sonu necə olacaxdı?
Bu, Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim.

BU, EYVAZIN DURNA SƏFƏRİNİN DASTANIYDI Kİ, ƏRZ ELƏDİM

... [Koroğlu] Çəmlibeldəydi. Dəlilər dövründə, çıxmışdı vərəndaza. Koroğlu nəzər saldı, bir dəlilərin içinə, göz dolandırdı, dedi:

–Ay dəlilərim, novçalarum, qardaşlarum, qollarum! Cavannı-ğınızın qədrin bilin. Cavannıg əldən gedə dala qəyitməz, nə pulunan, nə söznən, nə cənginən, nə xoşluğnan. Heş noi cavannıg dala qəyitməz. Cilovun cavannıgın tutun. Cavannıg insanın dizinin quvvəsidi, gözünün işığıdı, belinin sutunudu. Bilin cavannıgın qədirin.

Bu söhbət ki tükəndi, Dəmirçioğlu nəzər saldı, Koroğlunun gördü gözdərinnən-çəşməsinin qırağından ildir-ildir misli ki yaş axur. Üz oldu ki, Qoş Koroğlu, məgər cavannıg nə cür olar? Sənin cavannıgın ta bizim cavannıgın fərqi çoxdu? Buna görə sən cavannıgın ki, sən zaya vermişəy, bu cələri cəm eləmişəy?! Bazır-qannarınan atışmışay-tutuşmuşay, dərələrdə-təpələrdə cəng eləmişəy, neçə gədiklərdə, qarlarda, dumannarda qalmışay, çiskin-borannarda qalmışay. Ta bu cələri yığmışay başına. Amma, biz anadan göz açalı, atadan dil biləli gəlmişik, sənin dövrəndəyik. Nə bir cəng eləmişik, nə bir cədəl eləmişik? Cavannıgımız əlhəmdülla bərqərarı səniy dövrəndə.

Koroğlu üz oldu ki, bala, cavannıg bir vaxt əldən gedər heş bilməy. Heç bilməy, nə oldu getdi cavannıg əliynən. Bu çan bir qatar durna göydə qatarlanıp gedir. Havalanıp nə cür?! Koroğlu baxdı dedi:

–Haay cavannux... Necə olduy? Bu qatarlanan durnanı görürsüz?

Dedilər:

–Bəli!

Dedi:

– Bu əlan yaylaxdan qayıdıp gedir qışlağa. Həsən paşanın gedir vələyətinə. Həsən Paşa Osman torpağındadı. Böyük bağdı, tökülür o bağa. Mən cavan olanda bu durnalardan bir dənə qoymazdım göydə qədd açə, rədd ola bu köyşənnən.

Eyvaza bu söz bu qədir giran gəldi, o qədir giran gəldi. Eyvaz qəyitdi dala, gəldi evdə otdi. Üzüqoylu yatdı. Nigar xanım Eyvazın anasıydı. Analıg üzündə aparmışdı bunu, Koroğlunun özündə övlat yoxudu. Üz oldu ki, Nigar xanım:

– Xan Eyvazım, niyə bugün pərişanay?

Dedi:

– Ana, atanın sözü oğul yanında çox giran gələr, buna görə ki, ata bizi xar eləyip.

[Nigar dedi:]

– Necə xar eliyip?

[Eyvaz dedi:]

– Mən cavandım göydə gedən durnanı qoymazdım keçə. Mənə bu söz giran gəlir. Rüxsət vermir mən gedəm bu durnaları nəməne var tamamını seyd eliyim gətirim.

Nigar xanım qəx vurdu gülməgə, dedi:

– Bala, Qoç Koroğlu deyir bu sözünü, ürəginə alma. Koroğlu deyər: “Mən cavanıdım bu durnalardan bac alardım“ siz də alluz. Amma, istəmir siz onun başınnan bu çağında dağulayuz. Əgər, bu çağında siz onun cəlalınnan tamam parakənd olayız onun ocağı bağlanar. Narahat olmaginan.

Dedi:

– Xeyir, xeyir. Ağası sanaçan... qul olanın qulu qudurğan olur. Necə Koroğlunun əlində biz pərvəriş yemişik. Necə bu durnalardan biz gedib bac gətirə bilməyik.

Bəəd, Nigar xanım durdu gəldi Koroğlunun yanına.

[Dedi:]

– Qoş Koroğlu, Eyvaz bu cür narahat olup. Eyvaza rüxsət ver.

Dedi:

– Nigar, Eyvazım mənim yanımnan, əgə, bir gün gedə cəlalum dağılup. Eyvaz mənim gözümlün işığıdı. Qoymam Eyvaz gedə. O biri novçalardan gedir getsin, Eyvazı qoymam.

Dəmirçoğlu üz oldu:

– Qoç Koroğlu, əgər, Eyvaz mənim yanımda olmasa mən heş zad eliyəyməm. Gərək Eyvaz mənim yanımda ola mən bir şə'ri talana verəm.

Amma, Nigar xanım bu qəd üz basup Qoş Koroğluya. Götürüp bu sözdərnən Nigar xanım beş dənə Koroğluya deyir:

– Koroğlu, qoy getsin.

Görək burda aldı nə dedi:

Sənə qurban, Qoç Koroğlu,
Eyvazı yola sal gedə.
Yalan dəgi sözüml doğru,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvaz dəlilərin başı,
Eylər davanı savaşı,
Başlarda vardı al quşu,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvazım şeşpər bağlasun,
Düşman cigərin dağlasun,
Dağı-daşı yaralasun,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvazımın qüdrəti var,
Qollarının qüvvəti var,
Getmək üçün rüxsəti var,
Eyvazı yola sal gedə.

Qan dolmuya ala gözünə,
Toz qonmuya ağ üzünə,

Bax bir Nigarın sözünə,
Eyvazı yola sal gedə.

Sözdər ki tamam oldu, Qoç Koroğlu gəldi meydənə. Baxdı Eyvazın qamətinə. Durmuşdu ruburusunda Eyvaz, eyni söylətiiləri kimi. Dəmirçioğlu onun dalında, Bolu Sərdar⁵¹ onnan dala, bəəd Yumuğ Əhməd onnan dala⁵²... Bular, tamam sanda durmuşdu. Dəlilər yeddimin yeddi yüz yetmiş yeddi novçasıydı Koroğlunun. Amma buların tamam başçısı xan Eyvazıydı.

Koroğlu dedi:

– Balam, mən bilmədi bu sözü dedim, şuxluğ elədim. Məgər göydə gedən durnalardan yerdə insan atışur-tutuşur? O, göydə gedir, sən yerdə! O dağ, o təpə birsandı ona. Bəşər nə cür yerdən ona... Tir havalanıp çatmaz ona, xədəng havalanıp çatmaz ona. Mən siziynən şuxluğ elədim.

Eyvaz dedi:

– Qoç Koroğlu, and olsun cəlalıya, rüxsət verməsən bu söz mənə dələr, zəlil elər. Mən xar ollam, dəlilər içində sözümü utam. Demişəm gərək bu sözdən gedəm.

Amma [Koroğlu] gördü [Eyvaz] aramış tutmur. Bəəd, burda [dedi:]

– Bəs, bala, gün batub, qoyun söb açıla. Söb mən sizi yola sallam gedin.

Koroğlu axşam günü hər vax boznux olanda bilərdi gecə qar gələr. Vurnuxur, külək bağlar, mahna elər, deyər:

–Balam, qardı-çiskindi, borandı getmiyin. Hava xoş ola [gedərsiniz].

⁵¹ Aşıq Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsini danışarkən «Bolu Sərdar burdan qaçıb» misralı şeiri dediyini və Eyvazın, Dəmirçioğlunun Bolu Sərdarı tanımadıqlarını söylədiklərini danışdığını deyəsən unudub.

⁵² Aşıq belə izah verir: Deyərdilər, casusuydu bu. Gedərdi Koroğluya casusluq elərdi

[Koroğlu fikirləşir, belə desə] bəlkə bu söz Eyvazın başınnan açıla. Eyvaz qəral tutmur. Eyvaz gəlip evdə oturub, dəlilər dövründə, dedi:

– Sağı peyman!⁵³ (Sağı Peymana dedi) Peyman, bir mey doldur.

Peyman bir mey doldurub gətirdi. Nigar xanım calallı Koroğlunun sağ yanında oturmuşdu, sol yanında Eyvaz oturmuşdu, dəlilər ruburuda. Eyvaz baxdı Nigar xanımın gözüne, baxdı Koroğlunun üzünə gözlərinnən yaş sərazir oldi, ildir-ildir. Nigar qəyitdi dedi:

– Eyvazım, niyə pərişanay, ağılıray?

Dedi:

– Buna görə mən ağlaram ki, mənə rüxsət vermədi Qoç Koroğlu. Dedi:

(Anacan) Baxmaram boran-çiskinə,
Ağlaram, ana, ağlaram.
Ürəgim şüşədir sinə,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Gərək düşəm səhər yola,
Baxam sağa, baxam sola,
Baxmam çiskin, boran ola,
Ağlaram ana ağlaram.

Düşməne mən çıxam qarşı,
Ürəgimin var savaşı,
Başda oynar şeşbərbəşi,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Dəmirçioğlu Həsəninən.
Dağlar başın pusanınan,

⁵³ Aşiq belə izah verir: Bir sağısı vardı, Peymanıdı adı

Düşmənlə qapışanının,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Həsən paşa qoymam qala,
Başına bir şeşbər çala,
Peymanəsi qannan dola,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Məst olanda bulbulları,
Açılar qızılgülləri,
Xan Eyvazım bu yolları,
Sinəmi çəp-raz dağlaram.

Sözləri tamam eliyənnən sora, bəəd, burda Nigar xanım baxdı
Koroğlunun üzünə, dedi:

– Qoy söb açılsın calallana, saniyizi görün, dəlilərdən seçiy
gedi.

Ağa, bəəd Dəmirçioğlunu o⁵⁴, İsaballını o, Xan Eyvazı seçdi bir
tərəfə. Dedi:

– Baxuy,-Koroğlu indi bu sözdəri deyir, bəlkə, buları qorxuda,
getmiyələr. Görək burda, Koroğlu nə cür buları bu yoldan minsərif
elirdi. Bəlkə Eyvaz bunun sözünə qulağ asa. Xeyir aa, Eyvaz məgə
qərar tuti?! Deyir:

Sənə qurban, Xan Eyvazım,
Boşdu bu dağın yolları.
Nabələdiz baş qutarmaz,
Beşdi bu dağın yolları.

Uca dağı duman tutup,
Qəyələr baş-başa çatup,
Ağur həramular yatup,
Ləşdi bu dağın yolları.

⁵⁴ Burada «o» və bağlayıcısı yerində işlədilir

Dəmirçioğlu bizə nökr,
Hayxuranda qəddən sökər,
(Bala) At qaçar nal-mixin tökr,
Daşdı bu dağın yolları.

Qoş Koroğlu deyər, ağlar⁵⁵,
Sinəsini çəp-raz dağlar
Qar yağar zürbalar bağlar,
Qışdı bu dağın yolları.

Dedi:

– Belə zülmat ola bu dağın yolları, səx-səx boran ola bu dağın yolları, əgər, beş ağac yol ola, hərəsi qırx ağac ola gedərəm teyy eylərəm birini çıxardaram, – Eyvaz dedi: – Qəral tutmuram, gərək gidəm.

Amma Koroğlu dedi:

– Xub, hələ pəs indi gedirəy, qoy sənə nəsiyət eləyim. Nəsiyətim budu: “Durnalar tökülə bağa, hovuz var, su şirindi içələr eyb olmaz. Bir az duz allız, bağda tökəriz hovuzun içinə. Durnalar içər, pərvaz eliyə bilməz. Bəəd, durnaları tamam seyid edəriz.

Bu sözi Koroğlu bəəd, deyənnən sora Eyvaz, İsaballı, Dəmirçi-oğlu bular yığıldılar bir tərəfə, o Yumuğ Əhməd ki, yol kəsərdi, dedi:

– Mən də gedim, Qoş Koroğlu?

[Koroğlu dedi:]

–Sən qal, sən burda lazıməy.

Amma, Nigarın gözləri baxırdı Eyvaz xana, bahar bulutu tək. Gözdərinin yaşını ildir-ildir silirdi. Nigar baxtı Qoş Koroğlunun üzünə dedi:

⁵⁵ Aşıq misraya belə bir şərh verir: yəni siz gəlməsiyiz gedəyiz gəlişəyiz mənəm ocağım keçər

–Koroğlu, ruxsəti mən aldım, Eyvazım gedir. Amma Eyvazın bu getməgində mənim gözüüm çox qəm yaşı tökür. Eyvazımın başına bəla gəlməsin?

Koroğlu dedi:

–Əgər Eyvazım mənim yerişimnən dərk eləsin, əgər İsgəndər qoşunu ola, Eyvazımnan zərrə bac ala bilməz.

Onda da Dəmirçioğlu baxdı gördü bu sözi Eyvaza Koroğlu deyəndə. Dəmirçioğlu çox narahat oldu. Rəngindən bildi.. Nigar xanım harif idi. Koroğlu çox bəz zaddarı bilməzdi. Koroğlu birisini yıxaydı anı başını kəsərdi. Əgər yıxılardı durardı yalvarmağa. Bu adəti var idi. Nigar bəəd götürüb Dəmirçioğluya görək bu dillərnən nə deyir:

Dəmirçioğlu, adı bəlli⁵⁶,
Eyvazımı qoyma gözdən.
Duşman ola yüz o əlli,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Eyvazım qoyma tək qalana⁵⁷,
Əcəl camını dolana⁵⁸,
Düşman buna daldalana,
Eyvazımı qoyma gözdən..

Eyvazı qoyma tək gəzə,
Duşmanın bağrını əzə,
Zülümə ikiyiz dözə,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Geyin o zirəh yarağa,
Yoluyzda verrəm sadağa,

⁵⁶ Aşıq misraya belə şərh verir: Nigar xanım buları Dəmirçioğluna deyir, ürəyi sinməsin Dəmirçioğlunun, niyə Eyvazı elə çəkirsiz ruxa

⁵⁷ Misrada qafiyə uyğun gəlir

⁵⁸ Aşıq misraya belə şərh verir: Əlbəttə ki, əcəl kasası dolana fərq eləməz

Dözə bilməm qəm fərağa,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Səhər söbün Dan ulduzu,
Budur sənə Nigar sözü,
Baxar Həsən paşa qızı⁵⁹,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Sözdər ki təmam oldı, bəəd, Nigar xanum bu sözdəri deyənnən sora, gün açıldı, gəldilər Çardaxlının meydanında durdular. Dağ çəkilmişdi, getmişdi göyə. Eyvaz dedi:

–Qoş Koroğlu, məhz Təkətürkəmandaydım, dağa duman yatan-da atam deyərdi: “Davarı salak quzu qoynuna. Yəni, quzu gələ nənəsinin yanına. Hava açılışp duman havanı açar.” Atam deyərdi: “Ya dumannı ilim olsun, ya alagöz qoyunum olsun, tumannı gəlinim olsun, ilim mənə xoş gələr. Bizə duman yaxçıydı. Yaxçı bilərdik dumanı dağ ola.”

Dedi:

–Bala, o dumannan bu dumanın fərqi var. Bunnar boz dumanı, pozğundu. Buranın qışı səxt olar, sizin arannan [fərq var]. Hələ gedin, Allaha tapşırıdım beləyizi. Biri-biriyin ardıca gedin, ayrı düşmüyün.

Ağa, düşdülər yola. Ərəb atdara rikab basdılar, düşdülər dağı təpənin [canına]. Gəldilər bir [yerə, gördülər] böyük dağdı getmişdi göyə. İldırım dağı deyərtilər. Amma, hər yana dolandılar gördülər yol yoxdu, at keçə bilmir. Pəs burdan nə cür olak, biz aşayk. Yolu azdık. Dəmirçioğlu deyər:

–Bəli, Eyvaz, yolu azdık.

Burda Eyvaz götürüp dağlara beş dənə deyir, görək nə sözdərdən deyir:

Qarşı yatan, qoşa dağlar,

⁵⁹ Nigar xanım Həsən paşanın qızı Tellini Dəmirçioğluna almalarını, yəni Telli xanımın gözü yolda qalacağına işarə edir.

Gərək Eyvaz aşə sənnən.
Şəşpər belə necə bağlar,
Gərək Eyvaz aşə sənnən.

Başıya bulut dolanur,
Sinəy tamam qarlanur,
Kəklilər qakqullanur,
Gərək Eyvaz aşə sənnən.

Səx-səxdir qəyələrin,
Uzqun-uzqun dərələrin,
Gərək aşə sərələrin,
Gərək Eyvaz aşə sənnən.

Bu dağları çiçək bəzər,
Çiçək üstə bulbul gəzər,
Düşməni zülümümə dözər,
Gərək Eyvaz aşə sənnən.

Eyvaz düşüb burda yola,
Baxır, həm sağa, həm sola,
Qoymam düşmənnar tək qala⁶⁰,
Gərək Eyvaz aşə sənnən.

Bu sözdəri deyənnən sonra ata rıkab basdılar. Ağə, düşüplər yola. Gəldilər dağın bir buzğun zəmanəsiydi, cilğə yol açılırdı, yolu aşdılar. Çıxdılar dağın damanasına baxdılar. O zaman dürbün-mürbün bu cür yoxuymuş. Baxdılar gördülər şəər düşüb bir düzdə. Hələ Osman torpağı Türkiyədədi, hayandadı mən biləmirəm. Amma, o tərəfdədi. Düzdədi bu şəər. Baxdılar gördülər bu şəərin ətrafı tamam sudu.

⁶⁰ Aşiq misraya belə şərh verir: Yəni, düşmənin tək bir dənəsini qoymuyam qala.

Dəmirçioğlu dedi:

–Eyvaz, azmışıy yolu? Bura Həsən paşanın Duran şəəri dəyil.
Bura Duran dəyəllər?!

Dedi:

–Bura elə Duran şəəridi.

Dedi:

–Əgə, biz Duran şəərinə tapmasak durnaları da tapmaq. Xar qəyidarık Koroğlunun yanına.

Burda yetirhayetir, mənzilhamənzil çatdırlar ta şəərin kinarına. Gördülər bir kişi iki dənə qatır yükü ot bağlıyup gəlir. Amma əlində bir dənə ağaşdı, bir əlində dəsmal oynuuru, tovlur gəlir. Eyvaz dedi:

–Dəmirçioğlu bunnan xəbər al, gör Duran şəəri budu?

Dedi:

– Ay dadaş!

Bu, cavap vermədi.

[Dedi:]

– Ay yoldaş!

Bu cavap vermədi bə. Bir qədir gəldi rubarusunda durdi, dedi:

– Qardaş sənə xəbər almıram məgə?

Dedi:

– Ay dadaş, nə ola? Ay yoldaş, nə ola?

Dedi:

– Bəs nə deyim?

Dedi:

– Deginən: “Ay danə! Sözü deyirəm adama“. Bu cür xəbər al.

Dedi:

– Bərəkalla baba, səndəki şairən. Bura Durandı?

Dedi:

– Bəli, bura Duran şəəridi.

Dedi:

– Həsən paşa deyillər bu Duran şəərində olar? Həsən paşa diridi?

Dedi:

– Bəli, əlan şəər təlatumdadı, cimu-cuşdadı. Şəərdə san görüllər.

[Dedi:]

– Nə üçün?

Dedi:

– Deyillə bu dağın o üzündə bir Cardaxlı var. Bir Koroğlu var. Tamam gədəkləri basur, qəfləri kəsir, bazarqannarı çapur, yolları bağluur. İstiillər qoşun yığələr, gedələr onun cəlalını dağıdalar.

Eyvaz dedi:

– Əcəb yerdə səhər açmışıq, günümüz çıxmır. İnəgimiz doğub iki buzov: birisi ala, birisi boz. Biz gəlmişik burda durna aparak. Bular gəlir Koroğlunun cəlalın dağıda. Dəmirçioğlu, qoy bunu mən yolluyum gedə gedər-gəlməzə.

Dəmirçioğlu dedi:

– Yo... yo...yox! Kasanı tıqqıllatma. Əsla.

Bunun bu dilin çox halı olmurdu. Dedi:

– Qardaş, nə deyiriz?

Dedi:

– Deyirik, yanı əcəp bu Koroğlu çox namərd adamıdı? Çox zülm eləyif xalxa?

Dedi:

– Bizi də istiyələr, biz də bularnan gedərik köməgə?

Bəəd, bu sözdə ki, bunnan kömək, icazəsi-rüsxət istiidi, gedə Dəmirçioğlunna ala, Dəmirçioğlu dedi:

– Eyvaz can, səni mən tək qoyman gedən. Görmədin anan nə dedi. Mən necə səni gözdən qoyup tək gedəyn?

Dedi:

– Xub, düşman içidi. Hələ biz gedip bulara munis olak. Görək buların sözü haradı, hədəfi haradı.

Dedi:

– Amma, ged tez gəl, qalma.

Bular da girdilər həmin bağı ki Koroğlu demişdi. İsaballıya dedilər: “Get, duz al, göt gə”.

İsaballı dedi:

– Atnan gedim?

Dedi:

– Səfey oğlu, atı aparran özün tanıtdırın... Atnan nəyə?! Xurcunu götür ged. De: “İstiirəm bir az duz alam, həşəmim var, aparam”.

Bəəd, xub. Dedilər: [xəbər alsalar]– Sən nə cür düz aparran dalında? Deginən:– Atımı hörükləmişəm çöldə, qatırım var yük-lüyəm aparam.

Ağa, [Eyvaz] bunu da yolladı [şəhərə]. Eyvaz gəldi girdi şəərin içinə. Gəldi gördü ki, böyük meydandı. Meydan qurulup. Ağa, düşmannar qollarında bazubənd, tamam əllərində şeşpər oynadılar. Çaqqışır şeşpərlər bir-birinə. Eyvaz girdi yannan ləşkərin içinə. Şəərin içində Həsən paşa oturub təxt üstündə. Vəzirinin birinin adı Sulduz idi. Sulduz vəzir dedi:

– Qibleyi- aləm sağ olsun, deyillər, Koroğlunun yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisi başundadı. Əgər, onda da onun bir novça dəlisi var, adına Eyvaz deyillər, Türkəmandı. O, çox qoçaqdı. Əgər, deyillər o Eyvaz tutalar Koroğlunun cəlalı başınnan dağılıp, ocağı keçip. Eyvaz tək yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi qoşuna hərifdi. Biz bir cür elyəgin Eyvazı salağın tora.

İndi Eyvaz durup baxur, bular içində. Sulduz vəzir dedi:

– Əgər, Eyvazı tutak Koroğlunu tutmuşuk. Amma da, deyillər Eyvazda bir cür hüsnü camal var. Əgər, on nəfər adamnan öldürə, tutay onun qanın bağışlar ona. Bir belə cavanı hüsnü var.

Eyvaz bir çan baxdı gördü kulafirəngidən qızıl alma əlində Dona xanum oynadur. Baxdı bir Eyvaz gözünün güşəsinnan, bir gözüynən baxdı Dona xanıma, bir gözüynən Sulduz vəzirə. Vəzir dedi:

– Ay cavan, nə məmləkətdən gəlmişəy buraya? Hayana gedirəy?

Dedi:

– Valla, qurban, mən də eşitmişəm bu Koroğlu tamam şəərləri talan eliyip, viran eliyip. Mən Turanzəminnən gəlmişəm. Əgər, icazə verəyiz, rüxsət verəyiz, biz də qarışak sizə. Mənim necə dənə yoldaşım var, dostum var, familim var, elim var. Bizə çox zülüm eləyip. Bizə çox yovuxdu, sizə ki, çox uzaxdı hələ. Bizdən çox cəlallar dağıdup.

Bunu deyəndə bir dənə cavan pəəlivan idi meydanda, yeridi irəli, dedi:

– Ay oğlan, o Eyvazı mən Burzu gədigində görmüşəm. Neçə il bunnan qabax kəsdilər bizim yolumuzu. Eyvaz həmişə həm çəp əlində şəşpər vurur, rast əlində cida vurur. O zaman mənə bir dənə şəşpər vurupdu kətdimnən, hələ necə aylardı, necə günnərdi hənuz cərəəti gəlir, yeri yaxçı olmuyup. Əgər, mən Eyvazı görsəm təbəsinən bu əmudu vuracağam başı buğda təki səpələnə.

Eyvaz güldü bu sözə. Gülməgində Eyvaz, buna görə güldi. Dedi:

– Nə oğlan, güldiy?

Dedi:

– Ay pəəlivan dadaş, məlumdu ki, sən bu cavannarın başı səney, sərkərdəsi səney. Xuda səni nəzərdən, gözdən saxlasın. O şəşpəri hələ görey nə cür vurup sənə, sən indiyə qalmışay? Vəilla o bir şey dəyi ki?! Türkəmən elində bir dava düşdü, mən onun yanındaıdım, onun atası Əli qəssabdı, onun dayısı Ərəp Reyhandı⁶¹. Bir dava düşdi [Eyvaz] 14 yaşında bir dənə şəşpər dəvənin üstündə vurdu bir nəfərə, dəvəsiynən özü qarışdı biri-birinə. Sənə görəy nə cür vurup, sən qalmışay indiyə.

⁶¹ Aşıq Koroğlunun Çənlibelə gəlməsi qolunu danışanda Ərəb Reyhanın Koroğlunun dayısı olduğunu söyləyib. Görünür, Mustafaxan deməliymiş. Çünki Koroğlu Eyvazı xilas etmək üçün Türkəmən elindən Mustafaxanı köməyə çağırır.

Dedi:

– Yox, çoxçə rəşid oğlandı. Eyni sənin şikliydə cavandı. Eyni səniy hüsniyde cavandı.

Dedi:

– Xub, məni gör onu gör daa. Mənə bax, ona bax. Məni gör onu gör şeşpərdə. Mən şeşpər vuram, o şeşpər vura. Mən cida vuram, o cida vura. Heç fərqimiz yox. –dedi:– Bu meydan, bu siz, bu biz. Amma mən əgə, sizə kömək olam tutarık onu.

Bu pəlivanın adına ağa, Bədiizaman deyərtilər. Bədiizaman dedi ki, ay oğlan, gə bu meydanda bir savaşak, güləşək, məzərat eliyək, görək kimin qüdrəti çoxdı.

Bu sözdə Eyvaz güldü, dedi:

– Axı, mən qəribəm. Siz qonağa bu cür eetiram qoyarız?

Dedi:

– Yox, demirəm ki, səniynə dava eliyək, vurak biri birin naqist eliyək...

[Eyvaz dedi:]

–...Elərəm, elə bilin Eyvaz mənəm. Eyvaz Koroğlunun həmişə sağ tərəfində gəzər. Şeşpərdə vuran həmişə adamın kəttinnən vurur. Necə ki, baba deyər, mənə şeşpər vurup necə il bunnan qabax, mənim hənuz da cəraəti gəlir. Qoy Eyvazın tərifin müşəxxasatını eliyim görün nə cürdü. Deyər:

Eşidən, xannar, paşalar,
Elə bilin Eyvaz mənəm.
Qannı kasa başa calar,
Calar səsiyz Eyvaz mənəm.

Eyvaz Koroğlu dayağı,
Həm dayağı, həm oyağı,
Yolladı, gəlir əyağı,
Görə bilsəyz Eyvaz mənəm.

Eyvaz gələr bu meydana,
Meydanı döndərər qana,
Hərifnən cüt cövlana,
Gəzə bilsəyz Eyvaz mənəm.

Dayısıdı Ərəp Reyhan,
Puştunda var yaz o bayram,
Görən ona qalır heyran,
Heyran olsayz Eyvaz mənəm.

Eyvaz Türkmən balası,
Koroğlu Eyvaz arxası,
Necə baxar Zileyxası
Baxa bilsəyz Eyvaz mənəm.

Nigar olup ona ana,
Pərvanə şəmə dolana,
And içəyiz andun inana,
İnanasyız Eyvaz mənəm⁶².

Dedi:

– Xub, əgər rüxsət verəyiz tamam şəərdə əziz, qoçax dayılarımnan, qoçax əmilərimnən orda kömək götürəm. Siziynən gələm harda cür olak? Gedəyin Koroğlunun qovğalarını, başınnan davalarını, dəlilərini dağıdagın, cəlalını yalan eliyək, xəlxi rahat eliyək ki, gecələr xəlxi göz yuxuya vermiri, baş yastığa qoymuri, xalxın ruzigarını qarannıx eliyip başına.

Həsən paşa yeridi irəli:

–Ay cəlalı oğlan, xoşsima oğlan yaxçı danışdın. Mərifətiyə görə gücün var, gücüyə görə əğlin var. Bizim şəərdə bir belənçik adam yox. Deyillər, o Eyvaz bir cavandı ki, ona adam 500 qədəm

⁶² Aşıq misraya belə şərh verir: Külbaşdara aşkar aşdı dedi, bular düşünmədilər ki, bu Eyvazdı

qalanda dizinin dayanası yıxılır. Həmi şöörəti onu alır, həmi qüvvəti...

[Həsən paşa dedi:]

– İndi burda bir dənə cavan istərəm dura bu camı ala mənnən sərxoş eliyə. Bu cavanınan pəncənərim eliyə. Əgər, payıq oldu bu cavana billik ki, biz də Koroğluya payıq. Bu cavan deyər: “Elə bilin mənəm Eyvaz tuta bilsəyiz». Bu da ki, bu sözi deyir. Kimdi bu cavan?

Üş dəfə dolandırdı camı səs olmadı. Dördmüncü dəfədə bir Bədiizaman varıdı, Bədiizaman dedi:

– Qurban, bəndə! O, camı içərəm bir şərtinən?

[Dedi:]

– Nədi şərtin?

Dedi:

– Budu şərtim, mən bu cavana payıq oldum Dona xanımın əlin qoyay əlimin içinə. Ola mənim munisim.

Dedi:

– Ay cavan, mən dürüstü demişəm: “Mənim qızım Dona xanımı o cavana verrəm ki, Koroğlunun dəlilərindən bir dənə tuta, ya özünü tuta. Özünü ki, heş kimin hünəri dəyi. Dəlilərinən, əgər tuta, mənim bu qızım onun ənamıdı. Mənim bu qızım onun caizəsidi. Əgər, bu cavanı ki, gəlir meydənə bu ki, Koroğlunun novçası dəyi. Bu ki, Koroğlu dəlisi dəyi. Əgər ki, sən bunu payıq olan, yıxan, mən Dona xanımı verim sənə? Bir dənə bu cür cavannan?! (İndi Dona xanım kilafirəngidə baxur.) Xub, əgə, gəldi bu cavan səni yıxdı, səniynən nəvərd oldu, gərək mən Dona xanımı verəm bu cavana da? Bu söhbət nəydi deyrəy? Hər vəxt o deyili ki, Eyvaz, Eyvaz, o Eyvazı sən tutduyn o zaman mən bu qızı verrəm sənə.

Amma Koroğlu Çəmli beldəydi. Nigar xanımnan dolanırdı bağın içində, dedi:

– Nigar, Eyvazımın gözü mənim gözümün içindədi deyə hərasan gəzir. Eyvazıma, toz qonmuyaydı üzünə.

Nigar xanım dedi:

– Yox, çünki adı-sannıdı, yadımızdan çıxmır.

Bəli, Həsən paşa üz oldu ki, a Bədiizaman sən hələ biriynən nəvərd elə, əgər, payığ oldun ayrı ənam sənə mən peşkəş elərəm. Səniy adın çıxardaram yuxarı, el içində. Bu da ki deyir, bir belə mən gəlmişəm, sizə istəsəyiz kömək olak, Koroğlunun başınnan cəlalını dağıdak.

Bular istiirdilər ki, girələr meydənə, Eyvaz baxdı-gördü Dona xanım pəncərədən baxır, eyni maral ovçuya baxır. Bunun əğlin əldən alır, nə cür alır? Götürüb burda Eyvaz beş dənə deyir, görək bu dillərnən necə deyir:

Dağda gələr maral səsi,
Neçə maral dağa baxar.
Budur ovçunun həvəsi,
Necə ona kəmənd atar.

Gözlərilə alır bizi,
Deyən söbün Dan ulduzu,
Kabab üstə odlü közü,
Canımı otlara yaxar.

Ucadur Çardaxlu dağı,
Ürəgimdə var sorağı,
Qurulur eyvanı, tağı,
Necə ki, Kəsraya⁶³ baxar.

Gör, necələrin necəsi,
Açılmaz gülün qonçası,
Yetişdi çillə gecəsi,
Necə ki, yəllaya baxar.

⁶³ Kəsra-Sasani şahlarının sarayı tağı-kəsraya işarədir

Eyvaz gəlir bu meydana,
Pərvanə şəmi dolana⁶⁴,
Necə ki saldı zindana,
Yusif -Zileyxaya baxar.

Dolandurdu Eyvaz bunu meydanda, bu hərif. İndi Dona xanım da kulafirəngidə baxır. Əlində qızıl alma oynadır. Vəxti ki, Eyvaz bunu [Bədiizamanı] vurdu qoltuğuna ki, bunu gətirə Həsən paşanın təxtinin üstünə qoya. Ordan-kulafirəngidən qızıl almanı pərtav elədi Dona xanım, dəydi Eyvazın döşünnən. Qız da demişdi dədəsinə “Hər vaxt mən bu qızıl almanı hər cavanın döşünnən vurdum, bil o cavanı istiirəm“. [Həsən paşa] bəxdi dedi:

–Xub, əgər, mən qızı verim buna, bu mənə puşt ola, biz Koroğ-lunun cəlalını dağıdarıq. Qız da ki, bunu istiir. Pəs buna görə, budur mən Sulduz vəzirindən səlah eliyək, bu məsləhəti görək nə cür olur. Bu cavana mən vaxt verim, fürsət verim gedə tayfasun, atasun, əmisin, dayısın yığa bir yerə, bəəd əzin biz bu bu fəmilliği eliyənnən sora hücumu bağliyak Koroğlu sorağına.

İndi Eyvaz meydanda durup Həsən paşa söbət eliyəndən sora hay ləpənd vururdu, gülürdü “külbaşlar, düşman gəlip öz gözdərinizin qəşərində durup“.

[Hasan paşa dedi:]

–Ay cavan, sən hardan gəlmişəy, nə məkənnən gəlmişəy? Hansı məmləkətə gedirəy?

Eyvaz üz oldu:

–Qurban, mən əsliyətim Türkmənsəhralıdı, Təkətürkəmən elin-nən gəlmişəm. Türkəmənəm. Amma, mən Turan şəərində bö-yümüşəm. İndi gəlmişəm, yol azmuşuk. Gəlmişəm bura. Gördüm bu şəərdə, bu cür meydana gedir hər kəs, mən də gəldim bura. Xoşum gəlir, hər meydanda yığnağ ola, xoşum gəlir. İndi demə o

⁶⁴ Misra əvvəlki şeirdə var

Bədiizaman da uğda bağladı ürəgində, həlimdöyən küşküpu qaydasında. Dedi:

– Mən bu cavanı pamal eləməsəm heş zadım dünyada yoxdu.

Amma Dona xanım pəncərədən baxırdı Eyvaza. Eyvaz baxırdı güldürdülər. Bunun misli ki [Bədiirzamanın] cigərinə çuvalduz vururdular.

[Həsən paşa dedi:]

– Bəəd, xub, biz hələ yığırık calaləşək. Mən şəərlərdən dəvət elirəm gələlər gedək. Sən də get ataynan, anaynan rusxət al. Əgə, bu qızı istəsən verrəm sənə. Mən də gərək biləm səniy atay kimdi, anay kimdi?

Eyvaz güldü, dedi:

– Qurban, mən gəlməmişəm qız almaga.

Dedi:

– Dürüsti, elə hər cavan belə degər. Ama, qız səni istiir, sənin rəşitliğini görmüşəy, çox qabil cavanay. Gərək sən mənə puşt olay, dayaq olay.

Eyvaz dedi:

– Məsələ dəyi, pəs mən gedim, atamnan, ananman salah eliyim ta sizə xəbər.

Ağa, Eyvaz istiirdi ki, yola düşə burdan gələ. Dona xanım baxırdı kulafirəngidən. Eyvaz burdan aralananda baxdı Dona xanıma, bir beş dənə də burda deyir ho gəlir. Hələ özünü bürüzə vermir ki, deyir:

Daldalardan baxan gözəl,
Qəlbim sənnən dolanmadı.
Sınıx köylüm yaxan gözəl,
Ot tutup qəlbim yanmadı?!

Pərvana dolanar şəmi,
Munis gedə, yiyər qəmi,
Saqlısan bağlı dükanı,

Muştərilər dayanmadı?!

Gedərəm burda qalmaram,
Hər kimsəyə ovsanmaram,
Ta almasam mən qanmaram,
Ləbim sənnən ki, qanmadı!

Məkanımız Çəmli beldə,
Adım çox deyilir dildə,
Nigar anam gözü yolda,
Dahi yola dolanmadı.

Eyvaz gedər bu məkannan,
Eşq atəşi çıxmır kannan,
Qorxmaram paşadan, xannan,
Qəm kasəsi calanmadı.

Sözü burda deyənnən sora düşdü yola. Gəldi də bağın içinə.

[Yoldaşları Eyvazdan xəbər aldı:]

– Baba sən hardayan? Biz üç gündü, üç gecədi mətəlik, səni tutdular. Sən bəs hara getmişəy?

Dedi:

– Heç qorxmuyun, mən haalə getmişəm bir dənə də bu dağda ov bəsləmişəm.

[Dedilər:]

– Necə ov bəsləmişəy? Burda ki, dağ yoxdu?!

[Eyvaz] dedi:

– Niyə? Elə bir dağıdı! Həsən paşanın qızı Dona xanım mənə alma vurupdı. O, da qızı verir mənə.

[Yoldaşları xəbər aldı:]

– Məgə sən dedin mən kiməy?

Dedi:

– Yox, əbəda! Mən divanəydim?! Dedim, elə bilin Eyvaz mənəm. Eyvazı görün mənəm. Düşünmədilər.

[Yoldaşları dedilər:]

– Xub, neyliyəgin durnalardan?

Ağa, duzu saldılar hovuza gecə, düz əriyip. Bu durnalar çəmən-nən yedi, durna çəmən çox yeyər. Yedi gəldi sudan işdi. Ağa, təşnəliq üz verdi, gənə gəldi işdi. Pürvaz eliyə bilmədilər daha. Diyər dörd nəfəridi bular, bavar elə bu dörd nəfər 300 durna seyd elədilər. Hər atdarın tərkinə bağladılar beş, on, iyirmi dənə. Nigar xanım da demişdi: “Mən Eyvaza əgər, toy eləsəm durnanın telinnən, tükünnən yorqan-döşək tikdirrəm, durnanın ətinnən qonağa şam verdirrəm, durnanın sümüyündən xətti hicrə qurdurram.” - bunu da Nigar demişdi, Eyvaz xana.

Ağa, burda bular durnaları ki, tutdular bağladılar atdarın tərkinə bağdan çıxdılar, neçə mənzil gəlmişdilər Eyvaz atı saxladı, dedi:

– Həsən! - Dəmirçioğluna, – mənim qardaşım.

Dedi:

– Bəli, Eyvaz xan, nəmənədi? Nə kəlamı düşdü nəzəriyəy? Nə oldı? Olmuya o qızı görmüşən qəlbin qalıp, əyax gedir, könül gəmir?

Dedi:

– Yox, o dəyi! O qız ki, mənə qismət ola o dəyil. Bir iş qaldı, xam elədik. Bizim bu durna aparmağımız bilirəy nəyə bənziir?

Dedi:

– Yox! Nəyə bənziir?

Dedi:

– Qoç Koroğlu deyirdi: “İsgəndər gedip qayıtməyib, kimlər gedip qayıtmıyib” dürüstüdü. Dağları gördük, yolları gördük. Amma, bizim bu durna aparmağımız inqar ki, bir dənə dul arvadın toyuğun tülkü gedip ninnən çıxardıp aparıp. Eyni bu şikildi.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Neyniyək?

[Eyvaz dedi:]

– Bir at qoymamışık. Gəl bir at qoyagın bu şəərdə. Bir nami-nişanə qoyagın bu şəərdə.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Neyniyək? Bu sən nami-nişanə qoymuşay? O, pəlivanı vurmuşay yerə.

[Eyvaz dedi:]

– Mən vurmuşam. Deməmişəm ki, mən Koroğlunun novçası-yəm.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Pəs neyniyək?

[Eyvaz dedi:]

– Qəyidin dala. Tamam bu bağda narınc ağaşdarını, turunc ağaşdarını yarıbeldən ikiqat eliyin. Bir dənə ağac qoymuyun salim qala. Nəmənə var qırın tökün yerə.

Bolu Sərdar dedi:

–Baba, bu böyüktərin cənayətdi. Xəlx ağac əkir, bəhrəsini xəlx yeyir, biz qırək tökək yerə? Hər işi biz gəldik görək? Bu sözdərdən dedin başımıza bəla gətirdi. Bu söhbətdər nədi? Rişədən çıxar. Baba deyəllər bir ağac qət elə bir adam öldürmüşəy. Bizdə ağac qırmaq adam öldürmək elə birdi, heş fərqimiz yox!

– Ağacın yenə mənim meydanımda quvru – Eyvaz dedi: – adamnan çoxdu.

[Dedilər:]

–Niyə?

[Eyvaz dedi:]

–Adəm ki, çörəyin yesin, suyun işsin, dünyada heş bir şey eləməsin, o adam vaxti tükədir, o adam ölə yaxçıdı. Hələ bu narınc gətirip, bar verir, bərainki mən bu cür eliirəm o birüza adamlara bir at qoyam gedəm. Mən rişədən çıxartmıram genə göyərər.

Ağa, bular giriqlər tamam bu bağın içində nəmənə, nəhal varidi ikiqat elədilər. Bir dənə ağac salim qoymadılar qala. Dedi:

– Xub, indi oldu əhsən! [Gəlin qırdığınız ağaşlardan ocaq qalıyb durna ətindən kabab çəkək.]

[Bağda bir alaçıq qururlar] Keçiylər alaçığın içinə. Şərap tuluxları dolıydı şərapnan. Asıplar şərap tuluxların, ağacdən töküplər yandırılar, durnalardan salıplar kabap, cırıkkıçırıkk qeyniirdi ətin kababı. Durnanın qoxusu götürmüşdü. Bu bağı kabab qoxusu almışdı başına. İki yüz qədəmlixdən gedəni kababın qoxusu həlak eliirdi.

Ağa, bəd, Həsən paşanın bir dənə durnatutunu varıydı. Adına deyərdilər Babuluk. Bu Babuluk girdi [saraya Həsən paşa dedi:]

– Durna gəlip bağa?

Dedi:

–Bəli! Beş-on gündü durna qəyidipdi. Yaylaxdan gəlip bağa.

[Həsən paşa dedi:]

– Ay Babuluk, bu gün beş dənə mənə durna tutaray?

Babuluk Bayram dedi:

– Qurban, bu gün kəmənd ataram çox tutaram.

Ağa, Babluk Bayram gəldi girdi bağına içinə. Evin tikilməsin, gördü ağaşdar tamam baş əgip. Yarı beldən xəmə olup. [Öz-özünə dedi:] “Xudaya, bu gecə dolu gəlməyib bu bağa ki? Bə nə bu ağaşdarı iki qat olup:

– Ay bağban (Bular bağa girəndə bağban qorxudan qaçmışdı. Bilinmirdi harda gizdənmişdi), Bağban?!

Bağbandan nəşə xəbər yox. Gördü belə səs gəlir, bağına içində. Yavaş-yavaş gəldi alaçığın dalına. Gördü bular şərapları içillər, qəx-qəx vurullar, gülüllər. Durna ətinnən yeyillər, çəkillər dişlərinə, sümüklərini atıllar çölə. Bir dənə də gəl salginən, İsabalı. İsabalı biismila bulların aşpazıydı. Bolu Sərdar da gədirdi duzdan- zaddan gətirirdi. Xəbər gətirirdi düşman nə dedi. Ama, bu

biistila sütunu pənc⁶⁵ təkiydi. Oyana deyirdi, bu yana deyirdi. Amma Koroğlu da bunu tutar görək nə pis günə qoyar.

Amma, bu elə birdən girdi içəri. Gördü dörd nəfər oturuplar, sibillər qulaxları dalında, eyni Lorustan kətxudası. Qızıl-qızıl vurur, gözdərinnən qan damır. Bu hövl elədi gəlди, dedi:

– Salam! Bismilla.

Eyvaz harifidi, dedi:

–Öleykümə bismilla, buyur içəri, qardaş, görüm. Hardan gəlip hara gedənəy? Hardan vurup haranı yıxana?

Dedi:

–Qurban mən yıxan dəyiləm, vuran dəyiləm. Gedənəm, amma gələn dəyiləm.

Dedi:

–Xub, gedənən da bura gəlməy?

Dedi:

–Qurban bura gəlmişəy də, gedən dəyləm!

Dedi:

–Niyə?

Dedi:

–Bəraiki sizin sibilinizdən qan damır. Mən əyə burdan can qurtaram gedəym əzrail can əlinnən qurtarmışam.

Eyvaz qəx vurdu gülməğa. Tutdu bunun belinnən, (bu cür)⁶⁶ qovzadı yuxarı, dolandırdı, dedi:

–Biçara, səniy canıy mən almam ki? Mən adam canı allam, məni bu cür göydə dolandıra.

Qoydı yerə [dedi:]

–Sən nəçi karəyən?

⁶⁵ Cəsus kimi anlamını verən bu deyim ordudan alınıb. Beşinci sütun-şöbə orduda informasiya toplamaqla məşğuldur

⁶⁶ Aşiq əl işarəsilə göstərir

Dedi:

–Qurban, mən durna tutaram.

[Dedi:]

–Kimə?

[Dedi:]

–Həsən paşaya.

[Dedi:]

–Həsən paşa sənə bir zad verər durna tutay?

Dedi:

–Ay baba, beş mənət.

[Dedi:]

–Elə beş mənət?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Onda tutmayan nə?

Dedi:

–Tutmuyay beş dənə bəmənək vurar başıma,-[deyər:]–»pəs niyə tutmamışan bu gün». Misli ki, xanımı getmişimiş ayrı məmləkətə–Burzustana, gəlip, indi istiillər bir az səfa eliyələr, qonaxlıx var. Mənə dedi: “Get durna seyd elə.” Durna da bağda heç yox. Bir dənə durna yox.

Dedi:

–Necə olup?

Dedi:

–Hamısını siz tutmuşuz.

Dedi:

–Biz bu bağda tutmamışıq, qardaş. Biz burda tutmamışıq, Elçi dağında tutmuşuk, biz bunu.

Elçi dağı da Həsən paşanın Bulqar şəərinin üstündəydi. Miski əlan deyillər Bulqarıstan, o zaman Bulqarıymış da. Bəəd, dedi:

–İşim yox, yoxdu daa. Gedə bilməm əliboş.

Dedi:

–Yey hələ, bəlkə tapula bir dənə. Dörd-beş dənənən bir dənə sənə tutarıy aparran.

Eyvaz dedi:

–Bir dənə durna qoyun bunun yanna. Sən bir belə aparmışay, vermişəy bu Həsən paşa yeyə durnaları, sənə heç vermiib yemişəy?

Dedi:

–Qurban, əbəda. Mən bilmirəm, [durna əti] şor olur, turş olur, şirin olur, əsla!

Dedi:

–Nəğar pul verər?

Dedi:

–Beş mənət.

Dedi:

–Beş mənət?⁶⁷

Dedi:

–Bəli!

Eyvaz əl elədi, cibinnən bir muş pul tökdü bunun cibinə, dedi:

–Apar, xəşlə.

İran sikkəsi varıdı, Rus sikkəsi varıdı, ağa, Türkman sikkəsi, Osman sikkəsi hamınnan bunun cibindəydi. Dedi:

–Apar xəşlə.

Bir də üş dənə durna verdi, dedi:

–Apar, ver bunu Həsən paşaya, deginən daa bağında durna qalmayup. Görüp görəcəğın də budu, yeyip yeyəcəğın də budu. Yeyirən dişlərin arıtda, dahi görməyin. Onda da başıyız sağ olsun, bağında narış da görməyin biyil. Bunu de yaa!

Dedi:

⁶⁷ Aşıq belə izahat verir: Mənət Türkiyə dilinnən nə ğartdı?

–Çəşm.

Ağa, dedi: “Xudaya, bular əlindən qutarıp gedəydim can. Bular olmuya birdən məst ola, vuralar mən başım qulağımda qala, qulağım nəşimdə qala, nəşim döşümdə qala, qolum qıçımda qala. Vurmuyalar mən nacar olam, calanam.

[Eyvaz] İsaballıya dedi:

–Bir dənə piyalə tök ver bu içə.

Dedi:

–Qurban, o nəmədi?

Dedi:

–Bu, bu bir şey dəyil, sudu, qırmızı su.

Dedi:

–Qurban, onnan mən bir məylisdə Həsən paşanın qonağı vardı çağırmışdı, işdim, belə tərsə-tərsə yol gedirdim. Qurban, o mənə saziş yeməz. Onu vermiyin mənə yaxçidi. Əvəzi, gedərəm yolu evimi tapmam.

Dedi:

–Xub, bunnan işmə.

Ağa, durnaları bağladı çiyinə, dördün də⁶⁸ götdü o bağdan çıxdı. Amma, Dəmirçioğlu dedi:

–Eyvaz, bu adəm durnatutan dəyildi. Bu adəm getdi xəbəmə. Amma gəlin çıxak şəərdən gedək.

Eyvaz çox məstidi. Həsən paşa bir dənə tərənini⁶⁹ uçurtmuşdu, bu tərənı da, (Eyvaz) tutmuşdu əlində saxlamışdı. Düşmüşdü elə məss...

Dedi:

–İşdəri bular hara qaçak? Yox baba, durnatutanıdı.

Dedi:

⁶⁸ Görünür, aşıq öncə durnatutana üç durna verdiyini unudub. Ona görə dörd deyir, sonra yenə üç durnanı Həsən paşaya təqdim etdiyini söyləyir

⁶⁹ Aşıq belə izah verir: Tərən quşu ey, qırğıya deyərlər

–Xob, indi görürük daa. Qaranqulux gecədən ay bulutastan çıxar məhlum olur.

Ağa, bu yetişdi, Həsən paşa da təxtin üstə oturmuşdu, gördü, bəli, gətirdi Babluk, Bayram gətirdi, dedi:

–Qurban tutmuşam üç dənə.

Dedi:

–Barikalla, bu gün yaxşı seyd eləmişəy.

–Həyə...ə... - dedi,- dədənin ərvanın-ürəyində,- mən seyd eləmişəm.

Elə o beş mənəti verdi buna, dedi:

–Apar.

Dedi:

–Qurban, elə beş dənə də gətdim beş mənət, üç dənə gətdim beş mənət, bir dənə gətdim beş mənət? Yaxçı sultanəy oturmuşan təxtə, kərəmiy vura səni şəxtə, mən neynirəm girəm belə bəxtə. Axı, bu, nə ənamıydı? Bax belə pullardan verərlər adama.

Ağa, (Həsən paşa) baxdı gördü əh bunun cibində Rum sikkəsi, Arzurum sikkəsi, İran sikkəsi, Osman sikkəsi. Dörd-beş kişvərin sikkəsindən bunun cibində var.

[Həsən paşa xəbər aldı]:

–Kim verdi bunu?

Dedi:

–Durnalarıynan da umud ol. Daa bağda bir dənə durna yoxdı. Hamısını tutdular qırdılar. Mənə də dedilər: “Yediyin dişiyi arıt-ginan. Daa görüb-görəcəyin budu.”

Dedi:

–Həmi?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Xeyli xub, kimdi bu?

Dedi:

–Bilmirəm.

Ağa, kim gedər, kim getməz [bağdakılardan xəbər gətirməyə]. Burda götürüb baxdı ki, bu təyə eliirdi ki, bir nəfəri yola sala. Ağa, bunun da qızı Dona xanımı bir dənə lut [oğlan istəyirdi] ki, yeddi asimanda bir ulduzu yox idi, on dörd dəyirməndə bir sıxım unu yox idi, qırx dənə kənddə bir arşın yeri yox idi. Bu yeridi irəli.

Dedi:

–Qurban⁷⁰, mən bilirəm olar kimdi, nəyə gəliplər. Əgər Dona xanımı verəy əlini mənim əlimin içinə, mən iki saata hər neçə nəfər ola qolun bağlaram. Əgər verməsəy şəərin gedə ki heç. Ayrı kişvəri gedən, yığan, götürən dağıda, bir dənə salim qayıtmaz. İndi özün fikirii elə.

[Dedi:]

–Yanı bular kimdi?

Dedi:

–Mən billəm bular kimdi. Deyər ki, şərab içirdilər tuluğan, Koroğlu dəliləridi.

Dedi:

–Baba, Koroğlu dəliləri bura məgə baş qutara bilir, burdan ora qırx mənzil yoldu. Hər mənzilin dörd ağaşdı. Dörd ağaşdan dörd ağaca məyər bular qırx mənzili tey eliyər, gələ bura. Bular guman eliyirəm bu şəərin dələduzunnandı. Üş-dörd nəfər yığılıb gedip bu bağa, bu kələknən.

Dedi:

–Qurban, sözdü ki dedim, belələy indi görəyn da.

Ağa, bunun hən deməği, onun yox deməği. Haala sizə deyək hardan Eyvaz ki, quş da əlində bu cür düşmüşdi, Dəmirçioğlu burda Eyvaza dedi:

–Sizə demədim bu adam casuzdu? Bu adam durnatutan dəəy?!

O, da [Babul Bayram] bilmirdi, bədbəxt fəqət dedi:

⁷⁰ Aşıq belə izah verir: əmə bir kamançası varıdı, tarı

–Üş nəfər, dörd nəfər adam gəlip bağdadı, bu cür adam.

Bəəd, Eyvaz ki, tərən quşu əlində bağın içində durmuşdu, gicə-lənirdi alaçıqın dovründə. Dəmirçioğlu üz oldi ki, Eyvaz bu adam durnatutan dəyildi. Bu getdi ki, bizim bəndimiz suya verər.

Dedi:

–Xeyir, onnan casuz olmaz. Casuzun gözlərinən məlumdi ki, bizim Bolu Sərdar kimi olur.

Bolu Sərdar narahand oldu. Dedi:

–Yanı mən casuzluq elləm?

Dedi:

–Xeyir, bir əccə, çox yox.

Amma burda da Həsən paşa bəxti ki, puli bu səyyat durnaları tutmuşdi, vermişdi buna dedi:

–Bax bu pullardan vera.

Amma, Həsən paşanın fikri o yerə dağıldı ki, əgər, bular Koroğlu dəlisi ola, bular hüs gələlər şər içinə. Bağda qalmazdar, durna tutalar. Sulduz vəzirə dedi:

–Vəzir, axı, vəzirən qara xəbərin, sən bir casuz yolla bu bağa, görək bu bağda kimdi.

O yannan ərz elədim, həmin adam o zaman ki, ərz elədim yeddi asimanda bir ulduzu yox idi, doqquz dəyirməndə bir sıxım uni. Əlli⁷¹ xərabə kəndə bir arşın yeri yox idi. Əynindəki çuxaydı, əlindəki əsa. Bu yeridi irəli, dedi:

–Qurban, əgər İsgəndər tipiynən gedə, oları tuta bilməz, gətirə bilməz. Məgər mən gedəm oları gətirəm.

[Paşa dedi:]

–Sən nə cür gedirəy?

Dedi:

–Şərt varı! Dona xanımın əlini qoyan mənim əlimin içinə.

⁷¹ Aşiq bir az öncə qırx xaraba kənd deyib

[Dedi:]

– Bərikalla, oğlan mən qızı ona verrəm ki, o, Koroğlunu tuta, dəlilərinən tuta.

Dedi:

–Mən də elə dəlilərinən tutaram da. Əgər Koroğlu dəliləri olsa üçünün də qolunug bağlaram bağda gəlləm xəbər verrəm, beləyə. Əgər də bu işə əncam vermədim, qüdrətim olmadı, başaramadım, öldür biləmi.

Sulduz vəzir dedi:

–Qurban, bu sözün bimaliyyətə, deyir daa. Bunun bu bimaliyyət deməginnən sən də bir bimaliyyət imza ver daa. Yaz verginən “çəşm!”

[Paşa dedi:]

–Deyəndə ki, qızı vermədin, deyəllər: “Paşanın, sultanın yalanın olmaz, gücü olar, sözündə yalan olmaz.”

[Sulduz vəzir] dedi:

–Qurban, burda bir iraddar tutarık, deyərik “qız gəlmir“. İş yoxdı ki!

[Paşa] dedi:

–Verdim qızı. Sən get tut üçündə.

Ağa, bu bihuşdarı bağladı belinə, bir şişə darıyı bihuştı, bir dənə də sitarı⁷² var idi. Əllərinə hənaladı, dırnaxları qırmızı, girdi bağın içinə. Ağa, bir ringi tutdı. Girdi bağın içinə, çaldı, atıldı, düşdü, oynadı. Amma bu məst adam aləti- musiqidən xoşu gələr, gedər ona tərəf. Kar verdilər bağda bir tar səsi gəlir. Gördülər bir dənə tərəkə, şux cavan oğlandı düşüb xiyabana çalırı, oynuuru. Dedilər onu çağırın gələ burda alaçığa. Dedilər:

– Ay cavan, ay tarçalan, gə bura görək!

⁷² Aşıq əvvəl kamança, tar dediyi halda, indi sitar deyir. Sonra yenə tar deyir. Bir sözlə musiqi alətlərinin adını qarışdırır.

Ağa, bunu istədilər meydana. Otdu, o bir tarını zıncıllatdı. Bəəd, zıncılladannan sora, dedilər:

– Ay oğlan, sən nəçi karəsən?

Dedi:

– Qurban, mən də gəlləm sizintəkin ağaların yanına, beş pəncə tar çallam. Mey içən gərək tarınan mey içə, sazınan, avazınan mey içə. Xoş elərəm sizintəki ağaları. Pənci dü şaha verər, gedərəm xanəvadəmi dolandırram.

[Dedilər:]

– Barəkalla, barəkalla. Xub, bir çal görək.

Bir az tıkkılatdı tarı, başını tovladı. Ağa, başı tovluyanda Eyvaz üz oldu:

– Ay tarçalan, bə niyə başın tovladın?

Dedi:

– Qurban, o cür ki, siz mey içiriz, inqarı fil su içir!

[Dedilər:]

– Necə? Oğlan bizi fil elədin?

Dedi:

– Qurban, çox təşəkkür eliyəy? Xuda nəkardan, demədim siz filsiz. Meyi qurban elə içməzlər. Meyi gərək belə verən heç işməmiş məst ola. Əgər, piyalənin ixtiyarın verəyiz bəndəyə bir mey dolandırram siz ərşi seyr eləriz.

Eyvaz dedi:

– Piyaləni verin ona.

Piyaləni aldı əlinə. Amma, Dəmiriçoğlu bildi bunun firqəyi varı. Dedi:

–Eyvaz can, fürsəti verrən düşmana?

Dedi:

–Bu nədi ki düşman ola?

Dedi:

–Əh, düşman qarışqa boyda ol yüz dənə fili yıxər.

Dedi:

–Necə?

Dedi:

–Fürsətinən! Qoy deyim:

Sənə qurban, xan Eyvazım,
Mey verən saqi dəgil bu.
Keçər çıraq, görməz gözü,
Çırağın yağı dəgil bu!

Meyini nə cür gəzdirir,
Tar çalır özün süzdirir,
Düşmannığın bilindirir,
Dosluxda bağı dəgil bu.

Tarını nə cür çaldurur,
Əğlimiz əldən aldurur,
Özün bizə dost bildirir,
Düşmannıxdə bağudur bu.

Paşaynan danışubdu,
Eşk otuna alışıubdu,
Özü bizə qarışıubdu,
Əcəp düşman, yağudur bu.

Çardaxlının uca dağı,
Dəmirçioğlunun fərağı,
Sinəmə çəkilər dağı,
Sinəmizin dağıdır bu⁷³.

Söz ki, tükəndi. Ağa, meyi bir siri dolandırdı. Bəədəz ki, dolandırandan sora dəmnən tökdü bihuşdarını şərap xumrasına, təkan verdi. Dedilər:

⁷³ Şeirin birinci və ikinci bəndinin son misralarının rədif qafiyəsi son üç bəndlə uyğun gəlmir

– Ay tarçı, bəs niyə meyə təkan verrəy?

Dedi:

– Mey gərək bir siri töktün ardın ətəyində qaldı qarışdıran, bu səfər siridə xoş gələ. Meyin həmişə çöhəri yatar dibə.

Ağa ki, siz ola buları bu cür alladıb [içirdi. Elə bil dəlilər] hey altı aydı bədbəxtlər bihuş düşüb.

Üz basdı Həsən paşanın yanına, [dedi]:

–Qiblə- ələm sağ olsun, ədiyə vəfa elə, mənim cövrümə cəfa elə. Bax üçünündə qolun bağlamışam, dördününə. İndi öldürürsən mənə nə, əfv eliirsən mənə nə, zindan eliirsən mənə nə. Dona xanımın əlin ver əlimin içinə. Mən də mətləbimə çatam.

Dedi:

–Xub, qoy mən gedim-görüm bağda. Sən şəd gəlmisən yalan danışıray? Görməmişdən mən qızın əlin verim ələ, daa nə dərd-dəndi.

Sulduz vəzir dedi:

–Oğlan, mən demişəm ki, mən zəmanət elərəm əgər, Həsən paşa qızı verməsə mən qızı aldırıram verrəm sənə. Heç fikir eləmə bu sözdərdən. Onu xatırcam bilginən. Olar qismət sənə, olmaz qismət sənə. Xülasə ki, işimizdə yalan yox.

...Ağa, bu tərəlan quşu da kimin əlindəydi? Eyvazın! [Eyvaz] birdən ayıldı, genə kəllə getdi yerə. Dəmirçioğlu az işmişdi. Bilirdi, əlan töküdü yerə. Bir tikə içirdi qalanını toküdü yerə. Dəmirçioğlu ayıldı. Dedi:

–Eyvaz, dur qoşun, düşman gəlip bağın dövrünü tutup.

Dedi:

–Toy-bayramın vaxtıdı, gör nə haldayuk?

Ağa, bunun başdarın üstünə düşmən, kəmənd əllərində durmuşdular. Bu tərəlan quşu Eyvazın əlində heş boşlamır gedə, bərk saxladı. Götürüb Dəmirçioğlu Eyvaza görək nə deyir:

Sən də şıkar etdin bir şuxu tərəlan,

Əgə sərxoşusan ayıl, Eyvaz xan.

Səni görən keçər başınan, kannan,
Əgə sərxoşusan ayıl, Eyvaz xan.

Yolda baxduk coşqun çaya, sellərə,
Əcəb gəldik düşdük qürbət ellərə,
Kamandarlar çillə aldı əllərə,
Ox kimin aləmə yayıl, Eyvaz xan.

Qazamatda bizi qonax eləllər,
Çəpi çalup şəmadətdən güləllər,
Bizim üçün sər-sədağa verəllər,
Onda ollik yaxçı sayıl, Eyvaz xan.

Qismət olar görən gedək buradan?
Qırat ayxıranda keçər Tonadan,
Ay kimi çıxmışan ərşi səmadan,
Gün kimi aləmə dağıl Eyvaz xan.

Dəmirçioğlu, bir qılıcın, bir atın,
Baxsan görükməz dahı məmləkətin,
Geydirillər səhər qanlı xələtin,
Olallar çox sənə mayıl, Eyvaz xan⁷⁴.

Ağa, bunu gətdilər qolubağlı Həsən paşanın meydanına. Həsən paşaya dedilər:

–Xub, nə cür eliyək, səlahlaşun, görək bunu nə cür öldürək?

Bir nəfər gəldi, elə o Bədiizaman. Gəldi ki, beləsinə o pəhlivani nam idi Bədiəzaman. Bu gəldi Eyvazın ruburusunda durdu, dedi:

–Əx, bu o gün ki, gəldi mənnən nəvərd elədi o cavana oxşuur. Olmuya o cavandı?

⁷⁴ Aşıq misraya belə şərh verir: Yanı səni görələr qıymazdar öldürələr. Amma vay bizim üçün, bizi öldürəllər.

Dedilər:

–Yox baba, ya?! Bu burda tuturlar. O, hələ gedirdi elini, tayfasını Turanzəmindən dəvət eliyə, gələlər, gətirə bura, hələ gələcəkdular.

Dedilər:

–Dərvağən, oğlan gör bu Babul Bayram nə cür tutdu bunu. Dərvağən əgə İskəndər gedə buları tuta bilməz. Zəncir salırlar, kəmənd atırlar.

Baxublar bunlara çox qorxullar. Dona xanıma xəbər getdi: «Eyvazı tutuplar». Dona xanım gəldi, ruburuda durdu. Baxanda almayki atmışdı dəymişdi Eyvazın döşündən. Almanın yeri bunun döşündə bəlliydi. Baxdı, bildi. Dona xanım bildi həməən cavandı Eyvaz. Dedilər:

–Xub, bunu nə cür öldürək, nə cür zindan eliyək.

Sulduz vəzir dedi:

–Qurban, bilərəy nədi?! Əgər, sən bunu öldürəy, hər kişfərdə gedəyn deyəyn mən Koroğlunun dəlilərini tutmuşam, öldürmüşəm, heş kəs inanmaz. Buna görə ki, heş kəsin qudrəti dəyildi bunnarı tuta. Sən bir iş gör. Buları zindan elə qırx gün. Eylam elə o şəhristanlara, o bazarqannara, o tacırlara, o xanı xavannara: «Sizi Koroğlu qarət eliyip, çapov eliyip. Tamamıyız gəlin tamaşaya. Mən Toqat vələyətində Həsən paşayam. Tutmuşam Koroğlunun dəlilərini, istiirəm filan gün dara çəkəm. Gəlin tamaşaya, sizdə heysin, ürəginiz xoş ola» Bular gələllər tamaşaya sənə adın çox çıxar. Şanı-şovkətin yuxarı gedər. Hamı sultannar, paşalar sənə baş əyər.

Dedi:

–Əhsən ki, vəzirim ey mənəm. Yaxşı nəxşədir. Bu çox yaxşı nəxşədi. Görüm qızım Dona xanım nə deyər.

Üz oldu:

–Qızım, budu bizim düşmanımız, əsil düşmanımız. Deyirmiş “Gərək mən Həsən paşanın təxtini çövrəm başına. Səni əsir

eliyəm. Sənin gözləriyi yetimlik yaşı dolduram.“ Buymuş. Sən nə səlah bilirəy, bunu öldürək bala?

Qız qayıdıp görək burda atasına nə deyir:

– Atacan, qulağ as qoy deyim beş dənə⁷⁵:

Belənçik cavanın öldürməsinə bais olmuyun, şəər talana gedər. Bunun ki, sabahı var. Deyillər bunun puşdu, arxası dayaxı Ərəp Reyhan toycüynən gələr, Mustafa xan ləşkəriynən gələr, Koroğlu qüvvəsiynən gələr, şəəri talan edər. Onda peşmannığı çəkəriz. Pəs bunu öldürməsinə bais olmuyun. Ata, sal bunu zindana. Bir müddət zindanda qalsın, çıxsın. Bəlkə bu işlərdən tovbə eləsin, qayıtsın dala.

Amma, qız baxırdı Eyvaza, almayı ki, vurmuşdu Eyvaza. Xoş gəlirdi beləsinə. Eyvazı saldılar zindana. Eyvaz gedip zindana. Koroğlunun dörd qoçağı getdi zindana. Amma, Koroğlu gecə yatmışdı, yuxuda gördü: Nigar xanım yanında dörd dənə dişinən araya gəldi, nə cür zivanə çəkir. Kəllədən dırnağa dərd suziş elir. Ayıldı, [dedi]:

–Ay Nigar xanım, Eyvaz tutuldu.

[Dedi:]

–Yox, necə?

Dedi:

–Mənim bu diş ağrım, Eyvazın qəlbidi. Eyvazımı tutdular. Demədimmi, getmə ey dadi-bidad. Götürüp burda bir beş dənə Koroğlu görək nə deyir:

Göndərdim durna ovuna,
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.
Qurbanam mina boyuna,
Gəlmədi novçam, gəlmədi.
Halay-halaydan tutuldu,

⁷⁵ Aşıq bütün dastan boyu «deyim beş dənə» deyəndə şeir söyləyir. Bu dəfə isə Dona xanımın sözlərini nəsrə deyir.

Topu, tufənlər atıldı,
Ya vuruldu, ya tutuldu,
Gəlmədi balam, gəlmədi.

Eyvaz gələ gülə-gülə,
Üzü bənzər qızılgülə,
Üç dənə qoçaxnan belə
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.

Baxçada açılan güllər,
Bağrıma sancıldı millər,
Koroğlu, başına küllər,
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.

Ağa, burda bu sözdəri bəəd, deyənnən sora, Niyar xanım dedi:

–Ağlama Koroğlu, narahand olma gələr.

Dedi:

–Eyvazı tutdular, mən bilirəm. Ay Yumuğ Əhməd!

[Dedi:]

–Bəli, Qoç Koroğlu!

[Dedi:]

–Bura gəl, görüm.

Koroğlu çağırıb bunu [dedi:]

–Yumuğ Əhməd, düşərey yola, baxaray sağa, baxaray sola.
Baxmay dəryaya, coşqun çaya. Özün vurray dərə-təpəyə. Baxmay
günnərə, baxmay aylara. Sallan gecəni yola, yolu gecəyə. Bax-
maray dağın uca ucaya özün sən yetirən Pirmən qocaya. Yetir
öziyi Toqat şərinə. Yetig ol fəndi-feliyə. Gətir Eyvazdan mənə bir
nama. Döndərrəm şəəri çalxaram qana.

Bu sözləri dedi Yumuğ Əhmədə. Xəbər gətir daa.

Yumuğ Əhməd də, düşüp yollara. Amma, nə cür yolu kəsirdi.
Özün yetirhayetir.

İndi o yannan tamamı dəstur veriplər, elamiyə dağıdılar tamamı şəərlərə, şəristanlara: «Koroğlunun üç dənə novçə dəliləri-nən, dörd dənə tutuplar. Şəəri Toqatda öldürürlər. Hər kəs tamaşaya istiir gələ, gəlsin. Amma, ayın on dördündə on beş gecəlik ayın içində buların nəşi qanaraya asıllar, cidaya vurullar, gəlin tamaşaya». Ağ, bunun əyyarı namə dağıdırdı tamamı məmləkətlərə. Yumuğ Əhməd beş ağac varıdı çata Toqata gördü bir nəfər ağ, qucağında namə pitliyip gəliri. Dedi:

–Ay dadaş, bura gə görüm.

Bu gəldi yovuğa, dedi:

–Hara gedirsən? Hayannan gəlip hayana gedirsən?

Dedi:

–Bu yannan gəlip, bu yana gedirəm, elamiyə dağıdırəm.

Dedi:

–Nə üçündü bu elamiyə?

Dedi:

–Sən bilmirsən?

Dedi:

–Xeyir, biz Bazırqandayık. Buralı dəyilik ki, bilək.

Dedi:

–Koroğlunun dörd dənə dəlisi var, bilirsiz?

Dedi:

–Yox! Nə cürdü dəli?

Dedi:

–Eyvaz, Dəmirçioğlu, Bolu Sərdar (Bulu Sərdar deyillər), İsa-ballı, tutmuşux zindandandı. İstiillər öldürələr. O şəərlərə ki, Koroğlu zülm eliyip, o Koroğlu tacirlərə ki, Koroğlu qarət verip, oları dəvət eliyir gələlər, biz tutmuşuk. Oları cidaya vurak, mərdum tamaşa eliyə gedə ahəstə yata gecə. Dükanı təxt eləmiyə. Yollarda həmişə gedə, qorxmaya yollardan.

Dedi:

–Koroğlu ki, yolları kəsirdi, deyillər Çardaxlıdadı, o Koroğlunu? Evin tikilsin, onu nə cür tutmuşuyuz? Özünü?

Dedi:

–Dəlilərin!

Dedi:

–Onun dəliləri içində bir dənə var, Eyvaz adlı bir cavan var, çox xoşsima, xoşrux. Görənin əqlin alır. Onu da tutmuşuyuz?

Dedi:

–Əvvəl onun qolun bağlamışyı. Elədi, düşmandı. Həsən paşanın qızı Dona xanım mail olup ona. Gündə gedir zindanbana tapşırır: “Onun qəzasını yaxşı elə. Buna sərt baxmaginan». Ama dədəsi bilmir. Onu da tutmuşuk.

Dedi:

–Haa... Bəs o namərd Eyvaz deyilən, bax, mənim bu çəp tərəfimə⁷⁶ Burzi gədigində səkkiz il qabax, mənə bir dənə şeşpər, əmud üstünnən hələ vurdu. Əmudi şeşpər xam elədi, keşdi kəttimə. Gör yeri nə cür qaralup. Hənüz də yaxşı olmuyup, suzişi mənim kəlləmdən xəbər verir. Onu əgər tutmuşuyz, qaday alım sənin, gözdəriyə qurban. Olar bu elamiyələri də bizim məmləkətə mən özüm aparam, nökeriy də varam. Sən gəlmə bir belə yolu. Sən gedək o zindanı⁷⁷ mənə görsət. Mən görüm onu. Belə gələ yavuğa, deyim:

–Han... nənəsi oğlu, quluncum görsədim, deyim:–yadındadı Burzu gədigində şeşpərnən mənə vurdiy, dediy: “Şans elə çəp əlimnən vurdum, sağ əlimnən vuraydım gedərdin böyük babayn yanına.” Mən o sedenin nənəsi oğlu. Dur burda, gör öldürən gün, mən sənə şeşpər vurram, neçə şeşpərlərdən.

Dedi:

–Olsana, buları aparay dağıdan.

⁷⁶ Aşiq belə izah verir. Quluncunu bu tərəf eliyəndə çox bilirdi, bu bir az qara rəng sürtmüşdü bu çəttinə

⁷⁷ Aşiq belə şərh verir: Olar qazamat deyirdi

Dedi:

–Gözüm üstə. Sən də bir belə yolu gəlmə, mən aparram dağıdaram. Sən də paşayıza deyəy, mən də gəlləm mərufluk eliyəm salalar bunun beş-altı gün ölümünü dala. Bizim tamam şəər gəlsə, burda Həsən paşanın, bu qət tərifi elər, tamam borcunu-xərcini bizim tacirlər verər.

[Əyyar] dedi:

–Gedək əvvəl Həsən paşa yanını. Ondan sora zindana, rüsxət alım, gedək.

Gəldi, Həsən paşa üz oldu.

–Əyyar, niyə pəs qəyitdin? Namələri aparmadın?

Dedi:

–Qurban, əyyardan əğyadı. Hər kəsdən bir rəfik kömək, imdad istər. Hər kəs öz babıynan. Bu da mənim babımdı. Bu Bazırqannan gəlip. Tacırmışlar. Yolları ayrı yerdən düşüp. Gəlip bu şəərdə görə cins nırxi örgənə, görə neçiyədi, yüklərini bağliyalər gətirələr bura. Mən demişəm, biz tutmuşux Koroğlu dəlilərini. Bu deyər: “Evin yıxılsın, bu yollar neçə ildi bağlıdı, heş kisənə gələ bilmirdi, siz necə tutmuşuyuz?”

Dedim:

–Tutmuşuy daa! İndi deyər: «Bu elamiyələri mən aparram vələyə-timizdə dağıdaram, sən gəlmə dahi. Onda da bizim tacirlər tamam Həsən paşanın xərcini verər. Mənim atam tacirdi. Tamam tacirlərin sərmayəsi mənim atamındı. Amma, bu şərti ki, gedəyiz mən gözümnən görüm. Bir belə yolu gəlirik, bica olmasun», inanım. İndi rüsxət verəyin gedə qazamatda bu görə. Onda, buna da altı il əvvəl bir şeşpər vurup, buların malını tamam tarac eliyip. Bunun böyük dayısı Burcu gədiyində vurup, ölüp orda.

Dedi:

–Xub, düşman düşmana gərək şəmadət eliyə. Götür, getginən. Amma, qoyma çox danışa. Baxsın, şəmadət eləsin getsin.

Ağa, bu firqəni vurup gəldi, bilə bu zindanın yolu hardandı, qapısı hardandı, bağı hardandı. Amma, burda bəəd, gələnnən sora, burda baxdılar zindanın boyuna. Bu Şaa Abbasın gümbəzdəri kimiydi, qədim. O da paca idi. Dedi:

–Budu, burda.

Dedi:

–Sən qardaş burda səsdən gələ qabağa de: “Eyvaz, Xan Eyvaz, didariyə gələn olup». Gələ bu qanşarda dura.

[Əyyar] çağıranda:

–Ay Eyvaz!

Üş dəfə “Eyvaz xan, didariya gələn olup, gəl bir qanşara» dedi. Bu, [Yumuğ Əhməd] gəldi qanşara ruburu paca oldu, pacanı götdü. Başın salladı aşağı. Eyvaz baxanda işarə elədi dedi: “Bilindirmə“. Başın çindiri, dedi:

–Budu tutmuşuyuz?

Dedi:

– Bəli! Bax gör, sən tanıran tutmuşay?

Həsən paşanın əyyarı dedi:

–Bir qoy görüm dörd dənədi.

Dedi:

–Mən o Eyvazı istiiyəm.

Dedi:

–Bax gör tanıran budı?

O, elə başını təpdi içəri əyyar, [Yumuğ] Əhməd xəncəri çəkdi, dayadı başının gərdənəsinə. Təkan verəndə kəllə xırp üzüldü cəmdəkdən, gurupadan getdi zindanın içinə. Gedəndə tappıladı. Tappılayanda Dəmirçioğlu əl sürdü, gördü turup düşdü. Əl atanda bu qulax gəldi əlinə. [Öz-özünə] dedi: «Labüd qarpızdı». Dedi:

–Eyvaz xan, gəlin bu gün cirəmizə qarpuz verirlər. Amma qulaxlı qarpuzdu bu. Necə qarpuzdu, qulağı var?

Amma, bular dedi:

–Gəlin qabağa.

Bular gəldi qanşara, baxanda gördülər, bəli, Yumuq Əhməd də gəlip. Eyvaz baxdı, gözdəri doldu qannan. Dəmirçioğlu götürüp namə yazıp. Eyvaznan Dəmirçioğlu naməni...

–Əgər Mustafaxannan kömək götürməsin, əgər özü gəlsin, əgər burdan bizi çıxada müşküldü. On dörd kişvərin cəmiyyətin gəlib bura, tamaşacıdı. Xülasə. Amma, burda götürüp namə yazır Eyvaznən Dəmirçioğlu. Görək nə naməsi yazır?! Eyvaz əvvəl, sonda Dəmirçioğlu:

Qoş Koroğlu, Çəmlibeldə,
Dur görginən nə zamandı.
Seyr eylədik dağı-daşı,
Bilmədik çiskin-borandı.

Qurulupdu təxti-divan,
Yoxdu bizə heç ələman,
Dəriyə basıllar saman,
Zuva çəkir çox yamandı.

İmdad olmaz dahi bizə,
Cəng çıxər dayanur dizə,
Turpax dolar indi gözə,
Deyərik axır zamandı.

Dahi gələn-gedən olmaz,
Bizə imdad edən olmaz,
Öldürələr qızı qoymaz,
Dəmirçioğlu pərişandı.

Deməyin anam Nigara,
Bağrın başı hizar para,
Əcəb oldum şümsitara,
Düşmanlarım şadımandı.

Eyvaz baxur uzax yola,

Həm sağa, həm də sola,
Koroğluya həsrət qala,
Gözlərim dolusu qandı.

Sözləri tamam elədi. Bəəd, tamam eliyənnən sora Dəmirçioğlu gəldi qabağa. Görək Dəmirçioğlu nə yazırdı? Ama, Yumuğ Əhmədə dedilər, yolu gecə-gündüzə sala, qoymuya yoldan bir zad qala. Götürüp Dəmirçioğlu bu sözdəri deyər:

Qan ağlar gözdərim mənim,
Qürbət eldə yaman qaldı.
Düşüp tavannan dizlərim
Yaxçı yerdə yaman qaldı.

Bir qılıcımdı, bir atım,
Harda qaldı məmləkətim,
Geymişəm qannı xələtim,
Dünyada bir iman qaldı.

Məni çəkəcəklər dara,
Nəşim olar para-para,
Kim olur xəbər apara,
Cəsət üstə canım qaldı.

Ləl verənnər göhər alur,
Səngi-məhək daşa çalır,
Zərbab olur, zərgər alur,
Dahi gözüüm kanda qaldı.

Dəmirçioğlu bu dünyada,
Məni dahi salmaz yada,
Qoş Koroğlu, gəl piyada,
Qıratın ki, yolda qaldı.

Sözü dedi ki, Koroğlu gələ. Yumuğ Əhməd düşdü yola, nə cür gəlirdi?! Yetir, ha yetir, tabi tir özünü yetirdi Çardaxlıya-Çəm-libelə. Qapıda nigahban gəzirdi, [dedi:]

–Ay Yumuğ Əhməd, nə xəbər gətdin?

Dedi:

–Xəbər alma yaman dərtidi.

[Dedi:]

–Nə olup?

Dedi:

–Tutuplar! Öldürəcəklər. Amma mən bir cür eləmişəm, buların [öldürülməsini] beş gün salalar dala edamların. Dəmirçioğlunu indi dərisinnən soyullar gündə bir belə⁷⁸, saman basıllar.

[Dedi:]

–Ay namərtlər.

[Yumuq Əhməd dedi:]

–Eyvazı qız qoymuyup da şəkəncə verə. Qız qoymur haa. Amma, pəs Koroğluya da mən naməni verəm, öldürür dəə. Mən nə cür eliyim?

Dedi:

–Gedip dəstəmaz ala, namaz qıla⁷⁹. Naməni qoy canamazın dibinə. [Koroğlu] namazın qıla qəzəpnək olmaz, ta namaz üstə bağışlar.

Yumuğ Əhməd naməni qoydu canamazın dibinə. Getdi bu [Koroğlu] namazı qıldı, tükədənən sonra istədi canamızı qətdiyə, gördü namə çıxdı. Baxdı naməyə dedi:

–Ay Yumuğ Əhməd, bildigincək çək! Bura qoymasaydın naməni, öldürəcəgdim.

[Koroğlu xəbər aldı:]

⁷⁸ Aşiq əl işarəsi ilə göstərir.

⁷⁹ Aşiq belə izah verir: Namazınan əl götürmürdü Koroğlu

–Xub, nə cür?

[Yumuğ Əhməd] dedi:

–Namə də yazıp da, Mustafa xannan kömək götü.

Ax, Koroğlu kəlləsi qızıp, coşa gəlip, ağzı kəfliir. Ala nələr deyir. Burda götürüp namənin dalın yazır.

Nə vaxtidi? Əvvəli xirməndi, biçinnər vaxtidi. Zəban halı deyər: «Gedərəy Türkmənsəhranın çölünə, xər-xərmən böyükdü, çoxdu. Onun xərməni çox olur. Ona ot vurray, daldalannan qərm olla. Ağ at minər Mustafaxan⁸⁰, qara kürdü çalm başındadı, şeşpər həmişə rast tərəfdə olar. Boynunda da bir qırmızı çərgət olar, bağlar çəpraz. Hər kəs mənə bədi-bira dedi [bil ki] Mustafaxan odu. Naməni verəysən». Namədə də bunu yazır:

Həsən paşa tutup Eyvazbalını,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.
Neynirəm Eyvazsız dünya malını,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Həsən paşa üstümüzə yegindi,
Eyvaz dağı ürəgimdə düğündi,
Desələr ki, ruzi-məşər bugündi,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Dedilər:

–Koroğlu, özün də bir vaxt gəllən, gedərən.

Dedi:

–Özüm

Yomuşların at döşünə döşürrəm,
Ucalarun o cür, o cür aşurram,
Torpağını torba ilə daşırram,
Yazıram, Türkmənnən dayılar gəlsin.

⁸⁰ Mustafaxanın Türkmənnən çağırılması bizdə bu qənaəti yaradır ki, o, Eyvazın dayısı ola bilər. Aşıq isə Mustafaxanla Ərəb Reyhanı bəzən qarışdırır.

Əynimə giyəmə ətləzdən tənə,
Ceynərəm puladı pünkürəm genə,
Özüm çərxəkçiyəm düşərəm önə,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Bu sözləri deməxdə verdi naməni. Yumuğ Əhməd yetirdi özünü Türkmənsəhraya. Dolandı-dolandı xəlx xərməndə. Üç yerdən xərmənə ot vurdu. Əh, bu...

Hər kəs gəldi bir söz dedi, getdi. Hər kəs bir söz dedi, getdi. Bir çan gördü bir ağ atdı çıxıb gəldi. Həmin nəmi-nişanı Koroğlu vemişdi buna odi. Çatdı naməni verdi ona. Baxdı oxudu, dedi:

–Koroğlu hər vaxt dəstəgi suya verəndə mənə yada salar. İndi gedərəy deyərəy sanıyı görər. Bu gün qoşun hərəkət elər. Yəni, tazənəfəs çatak. Bir gün qabax o çatdı, bir gün daldan sora mən çataram. Çatdız da şəərə, cidaya, bir böyük cıdadı şəərin qırağında. Ona şeşpər mən çatam vurram. Vurdum o cıdanın ucu getdi siz hələ-hələ cəngi qatarız. Deyirəm, belə sizə.. Koroğluya de nagüman vurmasın. Bu gün hərəkət eləsin, bir gün san görsün, səhər biri gün də mən.

O, gəldi bu cür dedi. İndi dəlilər durub amədədi, dana-dolux qaça suda o cür! Dedi:

–Oynu mən aparmam cəngə o dəlini. İmtahamnan mən aparram dəli cəngə.

Deyir ki, mənim çörəyimi yeyir, burda müftə otururuuz. İmtahan elərəm biləgiizi apararam cəngə.

[Dedilər:]

–Xub, nə cür imtahan elərən, elə görək.

Dedi:

–Görün indi elərəm, ya yox!

Deyir:

–İndi qaçılar.

Dedi:

–Mən mey verrəm o dəlilərə. Meyi içənnən sora əgə, o halda deyə
“vurram-yıxaram“, söb durdu o halda oldu onu aparram. Deyir:

İçin-için dəlilərim, məst olun,
Saba-saba durandadı tamaşa.
Mal sahabı gəlir malın istiyər,
Məhşər günü olandadı tamaşa.
Cahanda heş kəsə demədim «bəli»,
Meydanda özümən görmədim dəli,
Boynudu şaxəli, qıçı kündəli⁸¹,
Xan Eyvazım (dar mıxına) gedəndədi tamaşa⁸².

Qoş Koroğlu, adım mənim bəllidi,
Yeddimin yeddi yüz düşmən əllidi,
Altmış bədoy atım gümüş nallıdı,
Rikab üstə durandadı tamaşa.

Ağa, buları deyip bəəd əz, deyənnən sora götürüp Koroğlu
dəlilər qaçırdı beşi, altısı, onu. Dedi:

–O cür? Yox. Təlimi cəng verir dəlilərə. Zimi qoyluub Qıratın
belinə tənafüc olup əlinə istiirdi çəkə. Bir qoca arvat baxırdı. Ha-
mısınnan varıdı da yanında. Gördü belə çəkir, bu tənaf atın sər-
keşin Qıratın belin qırar. Öz-özünə dedi: «Ey o halda deyim
“Koroğlu yavaş çək“, bu çəkməz».

Dedi:

–Ay Qoş Koroğlu, ölümlü səfərə gedirəy, bələli səfərə gedirəy,
davalı səfərə gedirəy. Mənim o beş dinarımı ver get, dey dibində
qallay, ölləy mənə borşdu ollay.

Bunu deyəndə qayıtdı Koroğlu başını saldı aşağı. Gör nəğət
borşlulux yaman olur?! Dedi:

–Qəri, sənə mən nə pulu verməliyəm?

⁸¹ Aşıq misraya belə şərh verir: -Yəni zindandadı Eyvaz

⁸² Aşıq misraya belə şərh verir: -Eyvazı ki, deyir aparıllar dara çəkələr, orda
mən onda görəəm o halı. Onda tamaşa eliir nə cürdü

Dedi:

–Heç.

Dedi:

–Bəs niyə deyirən?

Dedi:

–Bax, atın belinə! O qəzəb üstə çəkmişən, rəşmənin atın belinə hara keçir. Bu üzə də çəkdiyini atın belini qırardın. O cür özümü təlabkar elədim, qolunun qüvvəsi alına (Heç müsəlman borşdu olmuya. Borşdu gör nə qədər pisdı.)

Amma [Koroğlu] dəlillərə nəsihət eliyir. Görək nə cürə gedək, deyər:

Eyvaza kömək gedənnər,
Dörd bir yana, beş bir yana.
Şeşpər vurup qan edənnər,
Töküləcək ləş bir yana, baş bir yana.

Ərəp at döşündə yatun,
Əmut atun, şeşpər tutun,
Düşməni qol-qola çatun,
Qol bir yana, qış bir yana.

Yaz borannar yaz içində,
Qış küləklər qış içində,
Titrəyər ağız içində
Dil bir yana, diş bir yana.

Şeşpər gələ başdan aşı,
Belə dəyə saqqullaşı,
Dağlardan daşlar quraşı,
Daş bir yana, baş bir yana.

Minin atdarın belinə,
Baxın gözümin selinə,

Rəhm etməyin qız-gəlinə,
Qəm bir yana, eşq bir yana.

Noldu Koroğluya oldu,
Saraldı gül rəngim soldu.
Gördüz düşman purzur oldu,
Vur bir yana, qaç bir yana.

Ağa, sözdəri burda Koroğlu deyip dəlilərə, tamam eliyənnən sonra gəldi, Nigar xanımın yanına, [dedi:]

–Ay Nigar xanım, qəm tozu oturup üziyə, əgər rüsxət verəyn gedərəm Eyvaz sorağına. Eyvazımnan gəlmiyipdi namə. Xəbərin yox? Bilmirdi Nigar, dedi:

–Yox! Neçə gündü qəm içindəyəm, Qoş Koroğlu. Neçə gündü qəm içindəyəm, dəmirəm dəm içindəyəm, qəlbirəm kəm içindəyəm, ələnərəm gözüüm yaşı.

Deyər:

–Nigar, ağlıyıp ağlama, cigərimi dağlama, qorxma, Eyvaza əza saxlama, gətirəm xoş gündə.

Koroğlu əlbəttə burda Nigara nəsihət elirdi, bu sözdərdə. Götürüb burda dübarə görək Nigar xanıma beş dənə nə deyir:

Gedirəm mən üzax yola,
Ağlama Nigar, ağlama.
Gah baxran sağu sola,
Ağlama, Nigar, ağlama.

Eyvazım qalıp dərbəntdə,
Tutuplar boynu kəməntdə,
Nə şəərdədi, nə də kəntdə,
Özgəyə sən bel bağlama.

Dəlilərim düşüb yola,
Bulbullər hürküşüb gülə,
Qoymam qolu bağlı qala,

Çox ağlama, çox ağlama.

Qıratımı sallam kova,
Düşmannarı qovhaqova,
Kim gedir mənnən bu dova,
Cigəriyi çox dağlama.

Qoymam düşmannar şad ola,
Eyvazıma fəryad ola,
Dəmirçioğlu ağlana,
Yarasını ağla bağlama.

Dəmirçioğlunun yarası var,
Başın min bir bəlası var,
Koroğlu tək ağası var,
Özgələrə bel bağlama.

Sözdəri tamam elədi. İstiirdi gedə yola, dəlillərdən birəz saxladı. Gəlhagəldə dedi:

–Ağa, biz nə cür yək, nə cür içək, nə cür dolanak. Ceyran nənə gözəl deyərdilər, bu Nigarın həmsəyasyıdı, həm munisiydi dedi:

–Qoş Koroğlu, Nigar halı pərişandı.

Dedi:

–Mənim cürə sazım götür. Reyhanmışa Nigarın yanında deyərək, Səməd dəlim vardı, Xacə Mərəm deyərlər, o çalar Nigarın göylün alar, xoşbəxt olar. Bisat vardı işlərində xacəydi. Deyir, “Nə oğlandı, nə qız, nə kişiydi, nə arvat, görənlər qalmışdı mat. Burda... Dəlilərə cürə məlum elir, [deyir:]

Minin atın alasunu, gögini,
Göz görmüyə qanı meydan yegini,
Hər vaxtdə altmış batman dügini,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlincək⁸³.

⁸³ Aşıq misraya belə şərh verir: -Qəm tutmuyun. Yeddi min yetmiş yeddi dəlidi.

–Qurban, elə dügi yeyək?

[Dedi:]

Minin atın alasını, bozunu,
Göz görmüyə qannı meydan tozunu,
Hər dəfədə əlli yeddi quzunu,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlincə.

– Qurban, elə quzuynan o dügünü yeyək?

Dedi:

–Yoo...qulaq asın!

Başımda var Xan Eyvazın fərağı,
Sinəmdə heç qoymam qala bu dağı,
Çekin o təslərə Kirmanşah yağı,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlincə.

–Qurban, yağı eləyək, dahi nə?

Dedi:

–Aha...

Əynimə geymişəm qannı yarağı,
Tuturam Eyvazdan xoşlux sorağı,
Hər vaxtdə əlli xumra ərağı,
İçin, dəlilərim, ta mən gəlincə.

Qoş Koroğlu buları deyənnən sora, dedilər: «xub!» Qeytdilər dedilər:

–Xub, dəlilər amədədi, qaçır, durmur. Bu yolda getdi var, gəldi yox, xiyal eləməyin. Yazup yeddi ləşkər şərin dövrün alup. Şux-luğ işdi? Nə cür gedək ora, zoğnan, toy-bayrama getmirsiz ki?! Siz dayanın nəsihət eliyim beləyizə, deyir:

Meydənə girənnər tatlar,
Döyüş görən ürək çatlar,
Boynu uzun ərəp atlar,

Qaltaq qoyup minən gəlsin.

Bu meydan yaxçı meydandı,
Açılıpdur güləstandı,
Diyərizin toy-bayramdı,
Toy-bayrama gedən gəlsin.

Yolda çəkin zəhmətini,
Görün ondan nemətini,
İçəriz qəm şərbətini,
Qəm şərbətin içən gəlsin.

Yaxçı-yamanı siz seçin,
Öz boyuza xələt biçin,
Cəngi-cədəl candan keçin,
Öz canından keçən gəlsin.

Eyvazım qalıp dardadı,
Baxınca gözü yoldadı,
Əyağı gedir gordadı,
Gor evinə gedən gəlsin.

Koroğlu gedir davaya,
Başını qatır qovğaya,
Miskin olmaz bu bəlaya,
Bəlaya tuş olan gəlsin.

Sözünü deyənnən sora, ağa, dəlilərnən düşdü yola. Düşdü yola,
bir qədir gəlmişdi ta beynirada bazırqan yük bağlamışdı, gedirdi.
Dəlilərin birisinə dedi:

–Rubut dəli, yeri bu bazırqannan xəbər al gör, hara yük
bağlıyıp.

Yeridi [dedi:]

–Bazırqanbaşı?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Hara yük bağlamısan? Hansı şəərə?

Dedi:

–Valla, mən yük bağlamamışam. Gedirəm tamaşaya.

[Dedi:]

–Harda?

Dedi:

–Siz bilmiriyz?

Dedi:

–Yox.

Dedi:

–Koroğlunun dəlilərnən Toqatda tutuplar. İstiillər öldürələr beş günənən sora. Gedişmüşük ora, gedirik tamaşaya.

Dedi:

–Gediriz tamaşaya? Qəm tamaşasına, şad tamaşasına?

Dedi:

–Xeər, şad daa! Oları öldürələr, bizə zülm eliyib o.

Dedi:

–Xub, dayanın, biz də aqamıza deyək, biz də gələk siznən.

Dedi:

–Kimiyyiz?

Dedi:

–Odu haa...gediriz çatdı.

Bu qeyitdi gəldi dedi:

–Valla, Qoş Koroğlu, bu cür deyillər.

Koroğlu dedi:

–Bu cür deyillər, bəs yerişin qabağa.

Gəldilər qənşərə. [Dedi:]

–Ay, bazırqan.

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Hara gedirəy?

[Dedi:]

–Valla, gedirən Qoş Koroğlunun deyirlər dəlilərinən üç nəfər tutuplar yolda. Toqatın şəərində öldürəcəkdilər. Gedərik tamaşaya.

Dedi:

–Bu tamaşada sizə bir zad var?

Dedi:

–Bəli. Biz şəmadət eliyəcəğik.

[Dedi:]

–Niyə?

[Dedi:]

–Buna görə ki, Koroğlu bizə zülm eliyip. Zülm təhid! Zülm cinayət! Zülmü zilalət!

Dedi:

–Xub, neyniyip?

Dedi:

–Malımızı alıp, qarat eləyip, biçare eləyip.

Dedi:

–Xub, onda Koroğlu orda gələ qarışa sizin içiyizə siz ona nə no eləriz?

Dedi:

–Daa Koroğlu gələ bilir, cürət var gələ? Pəs, bir belə ləşkər orda mədatdı.

Dedi:

–Ha?!

Dedi:

–Mədatdı.

Dedi:

–Xub, əz. Siz mədat, mən kağız görək kim yazıla, kim pozula.

Dəstür verdi dəlilərə, şəmşirləri, çəkin şeşpərləri. Burda götürüb bazırqana Koroğlu gör nə deyir:

Başına döndüyüm bazirgan başı,
Qoymaram yoldan bac alan gedə.
Maliyi-dövlətin tarac eylərəm
Əliynən rüxsəti az alam gedə.

Sərvətiy-dövlətiy əliynən allam,
Başıya türməni ciziynən sallam,
İndi İzrailəm canıyı allam,
Gərək bu dünyadan üzülən gedə.

Qara-qara uzax yollar kəsmişəm,
Meh yelləri kimin basıb əsmişəm,
Dağ-təpəni bir-birinə tökmüşəm,
Maliyi bu yolda tökəsən gedə.

Qoymaram sən çatay Toqat şəhrinə,
Yeti qərəg onda fəndi-felinə,
Qarışmadın Koroğlunun qəhrinə,
Amma, şad olmay qəm alay gedə.

Ağa, tökülürlər bunnarın malini əlinnən alırlar. Qol qıçını bağlayıp, qoyan qaçıp, qoyan qalıp. Dedi:

–Buların nəməyə malı var, ənvalı var alın əllərinnən. Qırxa dəş libası Toqat vələyətinin tacir libası tikdirin, qoydurun keçavələrin üstünə. Keçavələrinən götürün malı. Çatduzun Toqata deyin: “Tacirik, gəlmişik. Bazırqanık. Bu firqəynən, nəbadə deyə-»biz tamaşaçıyız».

Dedilər:

–Yox, Qoş Koroğlu.

Ağa, buların cannısını öldürüplər, cansız qaçıp. Mallarını tarac eliyiplər, qoyuplar qəcazəynən. Öz malları kimi düşüplər yola. Orda da bir cisr varidi. Cisirban gözlərdi həmişə. Beş min, on min nəfər gələrdi, çəkərdi körpünü [bir adam keçə bilməzdi]...

Gəldilər, zad elədilər, bir qoca kişi çöldə buğda dərir. Demə ki buğda dərir?! Dedi:

–Yerişin bu qocanın halını bir soruşak, -Koroğlu dedi.

Atdarın əyağında dəm yeridi toz millənir. Çölü qubar götürüp.
Yeridilər [dedilər]:

–Ay qoca əmi, halıy necə əmi?

Dedi:

–Mənə demiyin qoca əmi. Mənə deyin gic əmi. Onda deyin halın necə əmi? Qoy, ocağı kor olsun bu Koroğlunun. Onda deyim, nə olsun gic oğlunun. Çox namərdimiş, çox biqəmimiş bu dünyada.

Koroğluya dedilər:

–Eeee...Buna nəmənə eləmişiz?

Dedi:

–Qoyun dərdi var desin.

[Koroğlu dedi:]

–Qoca əmi, sən neynəmişsəy? Sənə neyniyip Koroğlu? Səniy ürək doluluğuy nədi, Koroğluynan bu cür coşmuşay?

Dedi:

–Ağa, mənim heş, Koroğlu mənə heş zad eləməyip. Nə malım alıp, nə dükanım çapıp, nə zülm eliyip. Amma çox bibəfadı. Üş dənə dəlsin namərd Həsən paşa zindanda, şəkəncə divində, qazamatda bağlıyıpdi, döyüllər, söyüllər, dərirlərin soyullar, Koroğlu elə öz halında yatıb. İmdadına yetmir biçaraların. Mən də bir qoca adam, ona görə narahat olmuşam. Deyər gərək “Ağa olan qul qədrin bilə, nə sərraf ola, zər qədrin bilə.”

Dedilər:

–Qoş Koroğlu, söz bunundu, doğru deyər haa.

Dedi:

–Qoca əmi xub, Koroğlu zülm eliyif xəlxə, tutuplar dəlilərin bağlıyılar zindana, döyüllər, söyüllər, biz neyniyək? Zülm eləmiyəydi xəlxə.

Dedi:

–Yox, Koroğlu zülm eliyip, o bicarələr neyniyip?

Dedi:

–Xub, Koroğlu onların hünəriynən xəlxı çapır, yığır.

Dedi:

–Yox, o dəyi. Əqəllən gərək gedəydi onların imdadına. O biçaraları sabanan, biri gün öldürələr.

Dedi:

–Xub, qoca əmi, bizim əlimizdən nə gələr? Əlimizdən elə bir iş gələr de biz eliyək?

Dedi:

–İş gələr, necə gəlməz?! İş də olup gəlməyəcək? Nə fayda, mənəm dəlim yox başımda, novça (o zaman qoşuna dəli deyirdi)... Əgər, beş dənə mənəm səniy dəlilərdən dəlim olardı qolumda, bir dənə səniy atından atım olardı rıkabımda, bir dənə o şəşbərdən olardı əlimdə, mən o Həsən paşanın xəttini qaranquluq elərdim başına.

[Dedi:]

–Bu çox dov gəlir bu qoca. Qoca əmi?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Xub, bu at yey olmaz bunnan? Bu düz düz olmaz bunnan? Şəşpər çağ olmaz bunnan? Mən də elə Həsən paşa, sən də elə qocayay da? Bu meydanda nəvərd eliyək!

Dedi:

–Olsun! Ver bura!

Ağa, Koroğlu Qıratı heç kəsə verməzdi, dedi:

–O, ərəb atdardan verin bir dənə buna.

Ərəb atdardan verdilər. Koroğlu dedi:

–Min atı qoca.

[Qoca] atı mindi, rıkab basdı ata düşə yola. Koroğlu daldan şəşpəri həvalə elədi. Bir çən şəşpər gün ardınnan gəlirdi, kölgəsi düşdü atın qənsərinə. Qoca gördü bu şəşpər uğab kimi gələ dəyə kəlləsinə, kəlləsi tutya kimi səpələnər. [Qoca] at gedən yerdə keşdi atın qarnı altına. Şəşpər dəydi bu atın zininə siyirdi apardı. O, birinci siyirdi, atın dizi gəldi torpağa, toz milləndi göyə.

Dedilər:

–Ay Qoş Koroğlu, bu biçərə neyləmişdi? Qocanın vurdun kəlləsi əzim-əzim dağıldı.

Dedi:

–Çox özünən uca danışırdı bu qoca. Qoy gedək aaa...

Bir anda gördülər toz rədd oldu, genə qoca atın belində dör vurdu, gəldi.

Dedi:

–Xub, gördüy, imtahanı verdim?

Dedi:

–Hə...

Dedi:

–İndi sən o atı qovala, mən sənə şəspər həvalə verim.

Dedi:

–Olmuya bu da mən atı qovalıyım şəspərnən vura, başım dağıla?!

Əcəl peymanəm dolup kasaynan, calana?

Dedi:

–Qoca əmi, imtahanı pak verdiy, dayan qoy adım mərufluğ eliyim, kiməm mən. Qoca əmi qulağ as deyim:

Sənə deyim, qoca baba,
Qoca baba, necə olacax?!
Çəkəndə Misri qılınıcı,
Daş ürəklər su olacax!

Düşman olupdu yomuncı,
Al quşu bizə alınıcı,
Belə vuraram qılınıcı,
Düşman tarı-mar olacax.

Çardaxlının bulaxları,
Buz bağlayup qıraxları,
Sərin-sərin yaylaxları
Eyvaz gəlip dolanacax.

Çardaxlıda qələm vardı,
Düşmannarda vərəm vardı,
Qul qədrin bilən vardı,
Ləşləş üstə qalanacax.

Deyəllər gün burdan çıxdı,

Burdan çıxdı, divdən çıxdı,
Həsən paşa qoşun yığdı,
Qoşun tarı-mar olacax.

Koroğlu gəlip meydənə,
Qıratı salıp covlana,
Fürsəti verməm düşmana,
Ləşləş üstə qalanacak.

Sözləri dedi. Bəəd, deyənnən sora, qocaya dedilər:

–Bu buğda haracək sənindi?

Dedi:

–Baa, bu çöldə çiyələr⁸⁴ var...

Dedilər:

–Bizim çiyə-miyə başımız çıxmaz.

Ağa, daradılar bu çölə. Nəmənə, xəlxin xərməni, qocanın xərmənin, buğdasın dərdilər buna böyük xərmən qoydular. Atdarı saldılar, çəmən idi. At ayağ üstə xərməni döydülər, yığdılar bir yerə.

Dedilər:

–Yel gəlmiri sovurak, sovurmakın da öziyə.

Qoca dedi:

–Mənə də bir at verin, mən də gərək gələm çəngə, davaya.

[Koroğlu dedi:]

–Baba, sən hara?

Dedi:

–Olmaz, olmuyacak. Mən də gərək gələm.

Ağa, bir at da verdilər buna. Qoca da bularnan düşdü yola.

Ağa, nəgildə mənzil olmaz, rəvayətdə söz. Bular yetir ha yetir gəldilər ta orda cısr vurmuşdular. İstiirdi cisirbancı cisri çəkə. Koroğlu da o kəcavəynən gedirdi⁸⁵. Qoca da indi olup olara sərkərdə. Çatdı cisin qırağına. Qoca dedi:

⁸⁴ Aşiq belə izah verir: -Xət vurardılar, qədim yerlərə nişan-çiyə vurardılar.

⁸⁵ Aşiq belə izah verir: -Dəlilərdə tamam oları [yəni bazirganları] qırıqlar. Livaslarını, mallarını əllərinə alıb tamam gedirdi, çatırnan öz dəliləri də

–Bir belə, tox olmuşuzun? Cisri niyə çəkmişiz? Qurun körpünü. İstir qoşun gəlip keçə şəər içində tamaşaya.

Dedilər:

–Dəstur gəlmiyib. Dəstur gələ biz cisri gənə vurak.

Cisrban getdi Həsən paşaya dedi:

–Qurban, hələ o xəbəri ki eləmişdik, o bazırqan tayfasınnan bir cavan oğlan gəldi burda bir pəncənərm elədi getdi, dedi: “Turan şəərindən gəlmişəm. O, gedip tamam adamlı, sədalı səhlan gəlir. Darı dəstəsi olan gəlip cisrin qırağına. Cisrban da ki, çəkib cisr-körpünü.

Dedi:

–Gedin vurun, qoynun gələ. Bir belə gəliblər indi gedələr, mənimçin nəyngi gəvarədi.

Amma, indi Eyvaz zindanda olur, Dəmirçioğlu zindanda ağılır, İsaballı oturub heş eyninə dəyi. Olar xub deellər bizi öldürməllər, Bolu Sərdar ba həmçin.

[Dəlilər] gəldi körpünün qırağına. Cisrban körpünü ki, vurdu, bəəd Koroğlu dəlilərinə dedi:

–Hər biriiz, giriiz bu cəbələrin içinə. Qırx dənə dəlidən geydirdi cəbənin içinə. Üstünə oların qumaşınnan saldı bir tağa, möhkəm bağladı. Keçirtirdi bu taya. Bəəd dedilər:

–Ay dadaş, pəs bular nəmənədi, gətirifsən?

Dedi:

–Bular cinsdi-parçadı, gətirmişəm. Çünki neçə kişvərin camaatı bu şəərdədi. Buna görə gətirmişəm. Bular öldürənnən sora Koroğlu dəlilərini mərdum aramış tapar. Şəərlərə ayağ açulur, get-gəl olur. Xəlx qorxur getmir. Mətahımı görsəderəm. Tacirlər ta mən burda gördülər, əgə, pəsənd elədilər madda bağlarık, get-gəl elərik. Çox yaxçı olar.

Dedilər:

–Ay bərəkalla, bu tacir hamı fikri eliip, düşüp yola gəlip. Alla səni saxlasun. Çox yaxşı tacirmişən sən. Bu fikirləri eləyipsən.

Xəbər verdilər Həsən paşaya, bir dənə beləncik tacir gəlip burda, bu sözdərdən deyir. Dedi:

–Xub, onu gətirin şəərin ortasına. Cinslərin aparın şəərdə hər bazarın ağzında, bir əmin dükanda bir cəbəsin qoyun. Bu dəlilər öləndən sora, qoysun həraca, açsın cəbələrin, parçaların görsətsin xəlxə.

Ağa, qırx dənə cəbə, tamam içində dəli yatıp, indi üstündə bir belə parça. Qoydular şəərlərin bir guşasına. Ağa, dəlilərin belində xəncər. Elə qoydular cəbəni rədd oldular, birdən cəbədən çıxdılar dəlilər. Ağa, [səbətdəki dəlilər] hərənin [yəni hər kimin, hansı dükan sahibinin] ki, yanında durmuşdu, boynunu qırtdı, onun özünü basdı cəbənin içinə, onun libasın çıxardıb əyninə geydi. Ağa, onun ölüsünü basdı cəbənin içinə, tağəniə qoydu üstünə. Cəbəni qoydu dükana. Qırx dənə dəli elə bu cür elədi. Şəərin qırağını kəsdilər ki, qacanı olmuya, bir vəx şəəri görün nə toy-tiyəynən istiir mühasirə eliyə. Özü [yəni Koroğlu] də gəldi meydana. Durdu meydanda bu cür. Koroğluya da ki, Mustafaxan demişdi: “Əl xətaya vermə, ta mənnən sənə xəbər”.

Bəəd dedilər: “Xub, indi vaxti-vədədi. Koroğlunun dəliləri gəlir dar ayağına, bir dənə aşix tapıla burda beş dənə oxuya. Beş dənə söz diyə, Həsən paşanın tərifiyyəni eliyə dəliləri gətirək dara”.

Gəldilər gördülər meydanda bir aşix durup, sazı çiyində.

[Dedilər:]

–Ay aşığ əmi...

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Söz çağıra bilərsən?

[Dedi:]

–Bəli...

[Dedilər:]

–Gə gedək orda Həsən paşa Koroğlunun üç dənə dəlisin tutup istiillər dara çəkələr, sən beş dənə orda söz çağıran neçə quruş alarsan?

Dedi:

–Valla, mən gəlləm orda Həsən paşanın tərifiyyəni elərəm. Neçə quruş söhbəti dəgil. Bədəzin onun üçün beş kələmə söhbət eylərəm. [Beş yüz tükən alaram.]

[Dedilər:]

–Babacan, sən mənə ağzında maligən bir kələmə yüz tükən?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Pəs, qoy Sulduz vəzirə deyək.

Gəldilər [Sulduz vəzirə dedilər:]

–Sulduz vəzir!

[Dedi:]

–Bəli!

Deyir:

–Bir dənə aşık tapmışuk. [Deyir:] «Gəlləm Həsən paşanı tərif elərəm, kələməsi yüz түмән-beş yüz түмән allam».

[Sulduz vəzir] üz oldu. [Deyir:]

–Baba, belə zad olmaz. Bir belə camaat tökülüp gəlip bura. Əgər, bir aşık tapmıyıp, bunu tərifləməsə bu çoxa tamam olar. Gedin, xub, götürün gəlin.

Götdülər gəldilər meydənə. Eyvaz indi zindannan istiirlər çıxardalar, darı bərpa eliyplər, gətirələr dar əyağına. Bəəd, Koroğlu bir baxdı sağa, bir baxdı sola gördü camaət movc vurup. Hamı gəlip tamaşaya. Həsən paşa dedi:

–Bir beş dənə burda söz çağıray, məni tərifliyəyn? Bəəd, nə ğat ənamiy verrəm gedərsən.

Dedi:

–Mən tey eləmişəm dünən, söb.

Dedi:

–Xub, deginən.

Dedi:

–Qurban, əvvəl pulumu allam, sora deyərəm.

–Kişi, sən iştəməmişən muzd istiirəy?

Dedi:

–Sözdü də deyim, deyərən demirdiy. Şah adama mənim gücüm çatmaz ki, deyər «xoş gəldiy».

Dedi:

–Baba, verin pulu. Verin pulu məni tərif eliyə.

Dedi:

–Bəçəşm:

Sənə deyim, Hasan paşa,

Neçə olar din o dinsiz?

İlqarı etmiyəy haşa,

Qaçay onda gecə-gündüz.

Bulaxlarda olur yarpuz,
Dayanmaz dinsiz o dinsiz,
Misri qılıç biçər başlar,
Nəcə bostan tökər qarpuz.

Şəəriyə düşəcək qıran,
Daha olmaz hökmü rəvan,
Açay onda inan alan,
Cigər yanar oddu, közsüz.

Şəşpərlər başda pər açar,
Pər açanda süpər açar,
Şölə çəkər çox bərq açar,
Deyən göydə yanır ulduz.

Şəəriyə qovğa salallar,
Talarıyda at çapallar,
Atlar döşünə qatarlar,
Heş bilmərən gecə-gündüz.

Koroğlu şəəriyə gələr,
Başıya güzrləri ələr,
Bağlanır budu kilsələr,
Yalvarar dilli o dilsiz.

Sözlərin tamam eliyəndən sora, [Həsən paşa] dedi:

–Baba, bu cür aşıxdan mənim heş dərdimə dəyməz.

Pulun da ki, almışdı [Koroğlu], çıxdı gəldi meydanda durdu. Duvara bir ağ libas geydi əyninə.

[Həsən paşa] dedi:

–Baba, bir aşix gəzin, tapın. Bəlkə bu beş dənə desin, bizim dərdimizə dəysin. Bu nəmənedi gəlip deyər. Heş bilmədin gecə-gündüz, cigərin yanar odsuz-közsüz. Bir məni tərif eliyə.

Bəəd, gəldilər [dedilər:]

–Ay aşix əmi!

[Dedi:]

–Bəli!

[Dedi:]

–Bu Koroğlu dəlilərindən istiillər tutublar dara çəkələr. Sən də bilirəy?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Gələy orda bir beş kəlmə deyəy? Həsən paşanı tərif eliyəy? Bir pulu allay, gedəy? Nə qədər allan?

Dedi:

–Min tümən.

Dedi:

–Baba, o dünənki beş yüz tümən alır, sən min tümən?

Dedi:

–Onıynan mənim fərqi var. O, həpirbaba aşixlardandı. Mən o aşixlardan dəyləm.

Amma, indi saz da sinixdı.

[Dedilər:]

–Xub, elə gəl gedək, verrik.

[Dedi:]

–Yox, hələ gəl gedək verrik dəyil, mən allam sözümü deyərəm.

Ağa, gətdilər Həsən paşanın yanına.

[Dedi:]

–Ay aşix, mənim bu cəlalımı tərifliyəy, mənim bu şan-şovkətimi tərifliyəy, nə qədər allay?

Dedi:

–Demişəm ki, min tümən!

[Dedi:]

–Xub, baba, bunun min tümənini verin, qoyun tərif eliyə.

Götürüp burda məsələn bunu tərifliir. Nə deyir görək. Aşix pulun alıp, deyir:

Sənə deyim, Cəfər⁸⁶ paşa,
Bu meydan yaxçı meydandı.
Əlan ömrüy gedər başa,
Bu dovran axır dovrandı.

Əcəp qoyduy divanıyu,
Yığdın xanı, sultanıyu,
Tanımadıy düşmanıyu,
Əcəp qəlbin güləstandı.

Şəəriyə talan salallar,
Dini-imanıyı alallar,
Öziyi taxtan salallar,
Yeriy səniy xamuşandı.

Əlin üzülür dünyadan,
Həmişə var nadan adam,
Şeytandı səni alladan,
Şeytanıy köynə düşməndi.

Koroğlu yolları kəsir,
Gahi kəsir, gahi əsir,
Çiskin-boran kimi əsir,
Deyən şəərin zimistandı.

Sözlər ki, tamam olannan sora, dedi:

–Baba, bu aşığı da qovun, çıxı gedə peykanına. Bu nədi? Mən
gətirməmişəm boran sala şəərimə, talan sala şəərimə. Bir aşix tapın ki,
məni tərif eləsin.

Dolandılar. Ağa, bu səfər [Koroğlu] gəldi gördü xeyir. Bu səfər gedə
meydənə tanırlar bunu. Sazı sınıp boğazdan, tanırlar.

Xəbər aldı:

⁸⁶ Aşıq bura kimi Həsən paşadan söz açdığı halda sonra Cəfər paşa deməyə başlayır

–Ay mərdum, bu şəərdə sazbənd kimdi, sazqəyirən?

Dedilər:

–Bir usta Bulut var, bu küçənin ətəyindədi. Qoca sazqəyirəndi, sazbənddi. Qəyirir, düzəldir, yeni sazı var.

Koroğlu yeridi dükanın qapısına. Gördü usta dükəni təxtəliir, qıfl eliyə gələ.

[Dedi:]

–Ay usta.

[Dedi:]

–Bəli.

–Dükəniyi təxtələmə.

[Dedi:]

–Niyə?

Dedi:

–Mən aşığam, bax mənə.

Dedi:

–Bəli. Neyliim, sən aşığay?

Dedi:

–Mənim sazım sınıp, bunu bəntləginən, çağlaginan mən gedim. Burda bir beş kərəm oxuyum. Misli ki, cəşni tutublar bir pənci dü şaha qazanam dəs müydəyi də verrəm.

Dedi:

–Əlan mənim vəxtim yoxdu ki, mən də gedirəm tamaşaya. Koroğ-lunun dəlilərin dara çəkillər. Mən də gedirəm bu tamaşaya, görüm nə cür öldürüllər üş dənə dəlini. Deyillər üş nəfər adam hücum eliyəndə şəəri çövrür. Mən bu sazı qayıramam. Qoy qala, dəliləri öldürənnən sora gəli, sora oturrəm burda. Üş günnən sora dükanı açaram. Onda sənin sazını qəyraram.

Dedi:

–Kişi, mən əlan istirəm, üş gündən soranı neyliirəm. Ölünü ölənnən sora tabut gətirirsən neynirəm. Ölü quyulanıp. Tabutu hara aparran? Əlan qəyir mən gedim.

Dedi:

–Əlan vaxtım yoxdu.

Dedi:

–Usta, biləy nədi? Qəyirəy də qəyirtdirrəm, qəyirməsən də qəyirtdirrəm.

[Koroğlu] tutdu ustanın boğazından təpdi içəri, qəytərdi dükana.

Dedi:

–Nə cür eləmişəy sındırmışan?

Dedi:

– Qulağ as, qoy sözdərnən deyim sözüümü, deyir:

Baş götürüb əyağıya gəlmişəm,
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.
Öziyi özümə usta bilmişəm.
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

Dağı əstim, daş üstünə mindirdim,
Dərə-təpə gəzdim, sərə dindirdim.
Sənildərdə sazım saldım sindirdim,
(Ay) Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

[Usta dedi:]

–Baba, axı bu saz pis sınıb, bu, boğazdan qırılıpdı. Bu, olan dəyi.

Dedi:

–Bilmirəm, gərək oldurasan.

Ustaların sözü olur özündə,
İşin eybi olmaz, baxa gözündə,
Dürdənəvşə vardı sazın üzündə,
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

Dedi:

–Əcəp, valla, dürdənəsi da düşür itip. Mən bunu hardan tapım?

Dedi:

Usta sazın yaxçı olur yaxçısı,
Olmaz məgər səlmanın qəyçisi?⁸⁷,
Gedərmə turşamış qızın elçisi,
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

⁸⁷ Aşıq misraya belə izah verir: yəni deyər usta, salmanı qeyçisiz olmaz. Usta dəyilsən, qəyirən

Dedi:

–Ay aşix, saz sınar, belə ki, sınmaz saz? Buu nə cür sındırmısay?

[Dedi:]

–Bilmirəm.

Usta, məni bədovluyuf tovlama,
Tovluyupda daş təkin bilovlama,
Koroğluyam, dəliləri yovlama,
Usta, sazım qəyir yola sal məni.

Usta elə min-min eliirdi, gördü ustanın dükanında bir cürə saz var. Necə sazdı qəlbə yapışır. Tutdu ustanın bir əlini boğazınнан, bir əlini iki ucunнан. Dizin dayadı, ağac sındırantəki basdı ikiqat elədi. Vurdu ustanı getdi micətin dibinə. Dükanından iki dənə saz götdü. Birini asdı bu çiyinə, birini asdı bu çiyinə. Gəldi meydana durdı. Bir göy livas geydi eyninə. [Həsən paşa dedi]:

–Baba, bir aşix tapın, qoyun bunu diyə, tərifiyə.

Gəldilər, gəzdilər. Gənə aşixlar meydanına gəldilər. Gördülər bir dənə aşix duruf meydana, iki dənə saz salıf çiyinə.

[Dedilər:]

–Ay aşix!

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Sən aşigən?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–İki dənə sazıy var?

Dedi:

–Bəli. Birini gecə çallam, birini gündüz.

Dedi:

–Xub, olar ki, gələy bu Həsən paşanı tərif eliyəyn? Elə gündüz bir pulu alayn gedəy.

Dedi:

–Necə olmaz!

[Dedilər:]

–Nə qədə allay?

Dedi:

–Bizimki qəralı dəyi. Nə mənə verip, verip.

[Dedilər:]

–Ay barikalla, bu aşıx yaxçı aşıxdı. Xub, gəl gedək, Cəfər paşanın yanına.

Usta yeridi gəldi Cəfər paşanın yanına.

[Paşa dedi:]

–Bizim elə gəlmişəy?

[Dedi:]

–Bəli.

[Paşa dedi:]

–Xub, mənim şəni-şovkətimə, bu zəhmətimə bir beş dənə söhbət eliyəy. Bu camaat gəlip. Ənamın da gözüm üstə, nə qədər alasan, deyəsən verrəm.

Dedi:

–Qurban, bizlər ənam aşığı dəyilik. Beş dənə sənintəki ağalara söhbət eylərik, nəməne ənam eyləsə eliyip. Amma, qurban, mənim sözümün amədi-nəyamədi var.

[Paşa dedi:]

–Necə?

Dedi:

–Mən elə bu sazda çalam amədi var sənə, bu sazda çalam yox.

Dedi:

–Amədi olan sazda...

Dedi:

–Yarı bunda çallık, yarı onda. Həm amədi ola, həm amədi olmuya.

[Dedi:]

–Bu nə ola yani?

Dedi:

–Elə bu cürə yaxçıdı dəə.

Dedi:

–Xub, pəs, usta, sən niyə göy rəng [geyibsən], belə səbsən, göyəy?

Dedi:

–Qurban, mən nənəmin qoynunda olanda anam mənim yerikliyip göy yoncaya. Çox yonca yeyip. Bu cür göy olmuşam daa.

[Dedi:]

–Xub, yaxçı keçibasını yemiyip?

Dedi:

–Elə dəmdi keçibasını yeyə. Əgər, keçə mənim başımı yeyə, qurban, mən də adam başı yəərəm.

[Dedi:]

–Necə adam başı yəərəy?

Dedi:

–Qoy qurban, sözümlə deyim daa.

Dedi:

–Xub ey, de görək.

Deyər:

Aşıqlar sazların çalar,
Çalan yerdə ənam alar,
Eşidi çox kimsələr,
Başımız qova-qovdadı.

Sənə deyim, Cəfər paşa,
Mustafaxan yoldadı.
Şirlər cəngələ ulaşa,
Həm sağdadı, həm soldadı.

Gürzü dəyər cidalara,
Başlar dəyər qadalara,
Cırğa sallıq qadalara,
Ləşkər tamam bu yoldadı.

Çarcadanı bağlıyarık,
Cigərləri dağlıyarık,
Qız-gəlini bağlıyarık,
Necə yollar adadadı.

Bu şəərlərə qovğa sallıq,

Düşmannardan qəsas allık,
İsgəndər kimi bac allık,
Piyada dolhadoldadı.

[Paşa dedi:]

–Aşır, sən bac allan xalxdan? Gəlməyiflər bac verələr?

Dedi:

–Niyə?

Dedi:

–Bəli dəə.

Koroğlu hayxurur sənə,
Bulbul getməz yasəmənə,
İndi bax güllü çəmənə,
Daşu dağlar nə dovdadı.

Dedi:

–Ay baba, sənnən də ki fayda olmadı mənə.

Elə bu söhbətdəyidi, ağa, Mustafaxan bir cida vurdu. Xub, səsləndi
cidanın başında şeşpər ki, bildi Mustafaxan gəlip. Koroğlu burda indi
görək nə deyər:

Hay deyəndə haya basar,
Mustafaxan, cavan oğlan.
Huy deyəndə huya basar,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Dağıldı cəlalıy səniy,
Ağ üzdə qoşa xal səniy,
Dünyada ay çox var səniy,
Mustafaxan, cavan oğlan.

Türkmənnən sən yola düşdüy,
Bazübənd idiy qola düşdüy,
Ördək kimi gölə düşdüy,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Toqatın dövrünü alın,
Şəərinə qovqalar salın,

Tacirlərin bacın alın,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Ağa, Koroğlu səsi gəlip nəhrəyə. Dəlilər dörd tərəfdən şəəri aldılar araya. Çapçaçap oldu, qırhaqır oldu, ağa. Dona xanım külafirəngidəydi. Eyvazın qolu bağlı, özünü pəncərədən atup. Eyvazın qollarını açıp. Ağa, şəərdə qaçan qaçdı, qalan da iman gəttdi. Tarac elədilər şəəri, yalan elədilər. Qoşun dayanup vədəsin gəliplər həmin durnalar tutan bağda məskən tutdular. Məskən tutannan sora Koroğlu üz oldu ki, Mustafaxan, əgər sən gəlməsəydin mənim Eyvazım gözümdən getmişdi. Amma Dəmirçioğlu divan idi, üzünən getmişdi, halı pərişanıydı. Üzünən getmişdi. Dərisin soymuşdular. Yaraları ət-qanı süzüşdaydı. Baxdı Koroğlu-ya Dəmirçioğlunun gözdəri doldu yaşnan. Koroğlu başın qoyup Dəmirçioğlunun dizinin üstünə bu sözdərdən görək nə deyir Dəmirçioğluna.

Ağlama, ey mənim dəlim,
İgidin qovğası olar.
Yıxdın qələyi- Xeybəri,
İgidin davası olar.

İgidin davası başda,
Qələm oynar qələm qaşda,
Dava düşüpdü savaşda,
İgidin arxası olar.

İgit gəzər dağı-daşı,
Durar düşmannara qarşı,
Dostağa qatar savaşı,
Savaşın qumaşı olar.
Yaxçı-yaman bu dünyada,
Keçən günü salan yada,
Şəərlərə saldırrıq cada,
Get-gəlin fədası olar.

Yaralı igit utanmaz,
Camı yansa heç oyanmaz
Koroğlu sənnən ovsanmaz,

İgidin bəlası olar.

Sözdəri bəəd, deyənnən sora, burdan, ağa, yükləri bağlıyıplar, vəlayəti hara? Çəmli belə! Həlbətdə Koroğlunun burda Durna dastanı tükənir payana çatır.

BU, EYVAZIN TÜRKMƏNƏ GETMƏGİDİ VƏ ATA-ANASINI TOYUNA DƏVƏT ETMƏGİDİ

...Ağa, qoşun Çəmliyə gəlmişdi. [Koroğlu Eyvazın Dona xanımın toyunu eləməyə hazırlaşır.] Qoş Koroğlu gün açulurdu söhbə yaxunudu, gözün aşdı gördü, bəli, havanın rəngi qızarup, dağlar bulutdan bozarup. Əslən bir haldadı bu hal... Duman tutub dağı. (Dərbəndin arasındı axı, bu Çardaxlıyə.) Dedi:

– Nigar xanım, gör Eyvazın yerindədi?

Nigar xanım getdi gəldi gördü Eyvaz yoxdi. Dedi:

– Eyvaz yoxdi.

Dedi:

– Get gör Dəmirçioğlu hardadı?

Gəldi gördü Dəmirçioğlu yatup.

Dedi:

– Dəmirçioğlu yatup.

Dedi:

– Get İsabalıya bax.

Getdi gördü İsaballı da yatup.

Dedi:

– Gəz dəliləri tap.

Gəldi dedi:

– Hamı dəlilər yatıb öz yerində.

Dedi:

– Yumuğ Əhmədi çağır gələ.

Yumuğ Əhmədi çağırdı gəldi, dedi:

– Yumuğ Əhmədi düş dağa gör Eyvaz hardadı!

Yumuğ Əhməd də nənəsi uşaxlıda dizini ovcalamışdı. Bu dizinin qurudu almışdı əlinnən. Buna görə ki, yol kəsərdi, düşərdi yola atdı çata bilməzdi. Dedi:

– Yumuğ Əhməd, gərək Eyvazı tapay. Söb açılncak, gün çıxıb, əlan batıncak, gecə keçib gün açıncak Eyvazı görmüyəm özün də gəlmə.

İndi Dona xanımı gətiriblər, Eyvaz qoyup hərəmsarasında. Yarı gecənin başı Eyvaz üz alıp, gedir Təkətürkəmən elində atası qəssab Əlini dəvət eliyə, gələ Koroğlunun yanına ki, bilə Koroğlu tərəif eliyə atasına ki, bunun Eyvazın bu cürüdü...[Eyvazın Təkətürkmənə getməsindən xəbəri olmayan Koroğlu Yumuğ Əhmədə belə tapşırıq verir:]

Sənə deyim, Yumuğ Əhmət,
Eyvazım gedip əlimnən.
Vurmuram üzüyə minnət,
Bulbulum uçup gülünnən.

Dağdan gələr kəklik səsi,
Vardır Eyvazın havası,
Eyvaz əlimin əsası,
Əsam düşüpdür əlimnən.

Eyvazım pəs nə yerdədi,
Bulbulun köylü güldədi,
Adı danışur dildədi,
Eyvazım düşmür dilimnən.

Eyvazımı apardılar,
Başımı qala saldılar,
Daha əlimnən aldılar,
Ayrı düşüpdü elimnən.

Koroğlunun çırağıydı,
Çırağıydı, sadağıydı,
O, puştumun dayağıydı,
Qəddi kəmandı belimnən.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, Yumuğ Əhməd düşdü çölə. Ağa, dağı-daşı şəərləri, Türkiyəni, ağa, gəzip Bulğarı, Laçını, vurdu biri-birinə. Yox idi ki [Eyvaz! Eyvaz] Türkəməndəydi dəə. [Yumuğ Əhməd] gördü gedib Eyvaz yoxdi, tapulmur.

...Qəssab Əli Eyvazın dədəsiydi. Bəəd, Eyvaz çatup atasının yanına. Anası durup ayax üstə. Neçə dənə qurbannıx kəsiplər Eyvaza. Cəşni tutuplar Eyvazın boynuna. Dəlilər⁸⁸ tamam gəlip dorinə ki, at qovardılar. Eyvaz bir Ərəp at aparmışdı [Çəmlibeldən]. Deyillər uşaxlarnan Türkəmənsəhrada at çapırdılar. Biistila müsabiğa qoymuşdular, öz dilimiz, Türkəman atdılarının. Deyər Eyvaz bularla, cavannarınan at çapır Eyvaz bu sözdəri deyir:

Türkəmənin cavannarı,
Gəlin çöllərə at salak.
Gəzək dəşdi-biyabanı,
Düşmannardan qəsas alak.

Bu sözdəri Eyvaz deyir:

– Gərək at qovak çöldə, görək kim-kimdən yaxçı at qovar.

Eyvaz da bir Ərəp at aparmışdı Çardaxlıdan yerdə-göydə əyağı durmazdı.

Dedilər:

– Axı, qəssab Əli oğlu, bizdə ki, düşman yoxdi.

Dedi:

– Niyə, adamın düşmanı olmaz? Düşmansız heç adam olmaz!

Adam ki, çox nadan olmaz,
Nadanı alladan olmaz,
Məgər indi düşman olmaz?!
Yıxak dahı düşmannarı⁸⁹.

Bu çöllərdə dava düşər,

⁸⁸ Aşiq burada belə izah verir: -Olar cavana dəli deyərtilər, Təkətürkəməni elində.

⁸⁹ Şeyrin ilk bəndləri yoxdur

Bulut keçər hava düşər,
Saz çalınır, nəva düşər,
Yoray onda cavannarı.

Türkəmənədə toy quragun,
Toy üstündə oynuyagun,
Çox xannarı dannıyagun,
Yaxçı Türkəman cavannarı.

Türkəməndə bədov vardı,
Dünya göylümə qubardı,
Nigar anam intizardı,
Gəzirəm biyabannarı.

Sözdəri deyənnən sora gəldi anasının yanna. Əli qəssab dedi:

–Balacan, sən neçə müddətdə mənim tər kimi eylədin, getdiy
Koroğluynan çapa-çova, qarətə.

Dedi:

–Yox, atacan. Mən haram süt əmməmişəm haram yollara ge-
dəm. Mən getdim Toğat vələyətinə.

Dedi:

–Toğat vələyəti hardadı?

Dedi:

–Çox uzağıdı. Getmişdim Toğat vələyətinnən durna gətirəm.
Gətirmişəm durna telinnən Nigar anam mənə döşək tikir, yorğan
tikir, toy eliyə.

Dedi:

–Balam, sən mənə sövdüğün var?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

– Kimdi sövdüğün?

Dedi:

–Həsən paşanın qızı Dona xanım.

Dedi:

–Xub, balam bu Dona xanım, hardan gətirmişəy?

Dedi:

–Toğat vələyətinən. Toğat vələyətinən Həsən paşanın qızıdır.
Baxan deyər söb ulduzudu. Anacan, dur gedək.

İstir anasın gətirə Çəmli beldə toya. Deyir bu sözdərnən: Anacan, dur əyağ üstə, gey toy libasını. Deyər:

Canım ana, gözüm ana,
Dur gedək, mənim toyumdı.
Yerə salma sözüm, ana,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Toy otağımı bəzə sən,
Dovrəsinə gül düzəsən,
Gəlininən qız bəzə sən,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Gül baxçada narım vardı,
Narım var, ilqarım vardı,
Dona xanım yarım vardı,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Nigar gəlin başı bağlar,
Məni yada salıp ağlar,
Özü gəlin teli bağlar,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Nigar Eyvazın anası,
Göllərdə çimər sonası,
Toya baxar cüt anası,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Sözdərin tamam eliyəndən sonra, qəssab Əli dedi:

–Bala, mənim işim çoxdu. Hələ indi gəlmişəy Koroğlu sənə toy tutupdu, toy bəsatı başlayıb. Mən də neçə dənə qoyun burda qoşaram, götür getginən toyuya. Biz də gəllik.

Dedi:

– Anacan, atacan, mən sizsiz toyu necə eliyəcəyəm? Oğlu gərək [ata, ana] bəy eliyə, bəy bəziyə. Mən necə dözüəm.

...Amma, gəzdi Yumud Əhməd Eyvazı tapmadı. Gələ də bilmir Çəmli belə. Nigar qərar tutmur. Getdi gördü, bəli, Dona xanım hiydəgahında, hərəmsarasında ağılır.

Dəmirçioğlu da tazə dərtdən iləş tapmışdı. Yaraları çox axı bunun, döyündirmişdilər. Bular üz oldu. Əgər, Eyvazdan soraq olmadı, pəs neyniyək? Qızı verək Dəmirçioğluna?! Dəmirçioğlu da zəhmət çəkip bu yollarda. Qız belə gəlip, belə qeyidip getməsin. Amma, Dona xanım çox ağılırdı. Necə yada salır, derdi:

– Mən orda bir elə düşman içində qoymadım Eyvazın başından bir dənə tük kəm ola. Gəldi öz məmləkətində Eyvaz əldən getdi. “Qoş Koroğlu, sənə nə deyəllər: Ağa! Ağa o cür qul saxlar“?!

Amma, Nigar xanım çox pərişan idi. Götürüb burda Dona xanım dübarə görək nə deyir:

Toqatın tərkinə etdim,
Gəlmədi yarım, gəlmədi.
Elimin qəhrini etdim,
Gəlmədi gülüm gəlmədi.

Şeyda bulbul uçup güldən,
Adı dahı düşüb dildən,
Bir quçmadı incə beldən,
Gəlmədi yarım gəlmədi.

Gomanam düşdü ellərə,
Qanu döndərdi sellərə,
Yumuncu oldu yollara,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

Çəmlibeldə çox qocaldum,
Saraldım gül kimi soldum,
Bilməmişdim munis oldum,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

İndə gedim qara salum,
Özüm tordan-tora salum,
Ya ki ölüm gora salum,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

Dona Eyvaz deyər ağlar,
Ağ üstündən qara bağlar,
Gül bağında gəzər zağlar,
Gəlmədi bulbul gəlmədi.

Sözdəri bəəd tamam eliyənnən sora, burda Dona xanım çox ağlırdı...

[Atasınnan izin alıb] Eyvaz anasıynan, bəəd, neçə cavannarnan gəlmişdilər toya. Gəldilər Çardaxlı Çəmlibelə. Neçə dənə cavannardan tökülüp gəlip. Meydan idi. Koroğlu təxti qurdu, cavannardan, dəlilərdən yığdı başına, toy eliyə.

Ağa, burda Türkəmənnən çox qonax gəlmişdi toya. Toy idi daa. Bəzənmişdilər. Amma, Koroğlunun gözü yoldaydı kı, Yumuğ Əhməd də gələ. Neçə vaxtdı gedip gəzir Eyvazı. Nə Eyvazdan gəldi xəbər gətirə, nə Bolu Sərdardan. Qalıp çöldə. Bəəd birdən Eyvaz baxdı, gördü Yumuğ Əhməd yoxdu dəlilər içində. Dedi:

–Qoş Koroğlu, bəs Yumuğ Əhməd hayandadı?

Dedi:

–Valla, sən gedəli yollamışdun çölə. Gedib hələ neçə müddətdi gəlmiyib. Bəəd, yoxdu daa.

Burda Eyvaz götürüp xəbər aldı:

–Bəs bu Yumuğ Əhməd necə olup?

Purcəlallı Qoş Koroğlu,

Necə olupdu Yumuğ Əhməd?!
Ağ üzündə qoşa xallı,
(Yollarda çəkirdi zəhmət.)
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd gəldi ora,
Başımıza vurdu qara,
Qəminən götdüm icara,
Heç almadı Yumuğ Əhməd,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd bəfası var,
Bəfasının səfası var,
Yol çəkməgin cəfası var,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Dəlilərdən dəxi nə var,
Tutup ürəgimi qübar,
Məgər öldürüp Bolu Sərdar?
Ölup məgər Yumuğ Əhməd?!

Gedip Bolu Sərdarınan,
Gözdəri dolu qanının,
Gələ çiskin boranınan,
Yumuğ Əhməd, Yumuğ Əhməd.

Yumuğ Əhməd toyda olmaz,
O, olmasa bu toy olmaz,
Bulbulum ki, güldə qalmaz,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Eyvazı qəmnən qutardı,
Sinəsində çalan tardı,
Göylümnən getdi qubardı,

Qubarlandı Yumuğ Əhməd,
Toy çalındı Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd bu söhbətdə gəldi Arzurumda bazarı gəzirdi, birdən gözü sataşdı bir a yannan meyخانəyə. Gördü meyخانada Bolu Sərdar oturub neçə cavannar dövründə. Danışılar: “Bu cür gecə gedəyin, dəlilərin ikisini alladayın, başınnan dağıdayın. Hamısının cəlalını dağıdagın”–Bolu Sərdar qərar qoyur.

Yumuğ Əhməd üz qoydi Çəmlibelə. Yetişdi Koroğluya bu sözləri deyir:

Salam olsun, Qoş Koroğlu,
Bolu Sərdar Arzurumda,
Sözlərim deyirəm doğru,
Bolu Sərdar Arzulumda.

Bolu Sərdar orda gəzər,
Bulbul kimi güldə gəzər,
Siziy zülmüyizə dözər,
Yatıp qalıp Arzulumda.

Arzulum yolu uzaxdı,
Bu yollar bizə fəraxdı,
Yumuğ Əhməd də qonaxdı,
Arzulumda, Arzulumda...

[Koroğlu dedi:- Qoy toyu yola verək sonra Bolu Sərdarla hesablaşırıq.] Rəsm idi toyda küştü qapardılar. Saldı bulardan küşdiyə ağa, birdənə-birdənə. Dəmirçioğlunun bədənində yara vardı. Düşman çox yara vurmuşdu buna. Bədəni zəxm idi. Dəmirçioğlu hər cavana əlini keçirdirdi qaytarırdı pəncəsini dala. Amma, Koroğlu bir baxtı Dəmirçioğluna, baxdı Eyvaza, başın tikdi aşağı. Cavannarın birisi dedi:

– Qoş Koroğlu, mərdi-meydandı gəlsin, pəncənərm qoyaq kənara, küştü tutak.

Bu sözü eşitməkdə Koroğlunun gözdəri qanının doldu. Saldı başını aşağı. Bir baxtı Eyvaza, bir baxtı Dəmirçioğluna. Dəmirçioğlunun bədənində yara yeri çox idi, yarası. Düşman şəkəncə vermişdi. Gözdəri doldu Dəmirçioğlunun qannan. Baxtı Eyvaza, dedi:

– Nə fayda, o günümdə gəlmədiiz kəmərbəzəncir tutayk. Baxır Eyvaza:

– Eyvaz, qənim gətirmişən mənə xar eliyəy?

Bu söz Eyvaza giran gəldi, dedi:

–Dəmirçioğlu, ölməmişəm ki?!

Eyvaz durdu ayağ üstünə, [dedi]:

–Hər cavan ki, istiiir pəncənərm eliyə, elə gəlsin mənimmən nəvərd eləsin.[Eyvaz Dəmirçioğlunu göstərərək deyir:]–Bu, yox, bu bizim tamam sərkəradəmizdi. Bunnan kimsə nəvərd eliyə bilməz, gördüyüz ki?! Bir bu cavannarın itiydi. Dedilər:

– Bu küşdiyə məlimin əli yox, yıxarık biz bunu. Amma baxtı Dəmirçioğlu Koroğluya, Koroğlu baxdı Eyvaza. Burda beş dənə Koroğlu Dəmirçioğluna deyə:

Məlul-məlul mənə baxma,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu,
Ciyərimə xəncər taxma,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Sənəy dəlilərin başı,
Durmuşdun düşmana qarşı,
Səniynən vardır savaşı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Eyvazın toyu bugündi,
Yaralar canda dügindi,
Mərdi meydan tez bilindi,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Dəmirçioğlu, mənə baxma,

Cigəriyə qəmlər atma,
Tutginan bir yerə basma,
Dəmirçiğlu, Dəmirçiğlu.

Səniy toyun mən tutaram,
Bəsatdarı mən quraram,
Mey şərbəti dağıdaram,
Məst elərəm, Dəmirçiğlu.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, ağa, neçə dənə cavan gəldi
Dəmirçiğlu Həsənnən pəncə eliyə Dəmirçiğlu götdü qovzadı
dolandırdı Eyvazın başına qoydu yerə. Dedilər:

–Babacan, dilinə görə bunun dilçəyi var, əhsən...

BU DASTAN KOROĞLUNUN BOLU SƏRDARI AXTARMAĞIDI

... Koroğlunun dəlilərinin gözü yoldaydı. [Toqatdakı zindandan dəliləriy azad edib qayıtmasını gözlüyürdülər.] Ağa, sizə kimnən xəbər verək, Bolu Sərdardan. Bolu Sərdar gedip Arzuruma. Nə xəbər verip? [Deyib:]–Koroğlunun dəliləri başında [gedib Toqata. Çünki orda] əsil novça dəlilərinə tutuplar. Mən də ordaydum. Vəxtən istifadə eləmişəm, qaçmışam. Koroğlu özü Çəmliheldə deyir. Hücüm eliyin şəəri alın.

Ağa, düşman bu tərəfdən üz qoyup [Çəmliheldə]. Hərat tərəfdən, Araz tərəfindən, Arzurum tərəfindən, ağa, tökülüplər Çəmliheldə. Dəlilər qappuşuplar, ağa, düşman çoxidi.

Bağlanılan sizə kimnən xəbər verək, Ərəp Reyhannan. Ərəp Reyhannan Koroğlunun əslən sözü bir gəlməzdi, siyi bir ər xə getməzdi Ərəp Reyhan. Mustafa xan Koroğlu dayısıydı. Musstafa xan qeyidip gəlmişdi daa. Mustafaxan nicat verdi burda. Bular da iş görələr. Mustafa xan getdi Təkətürkəməne daa.

Ərəp Reyhan çıxmışdı dağ-daşdı görə. (Təngə Quzyə deyəllər) Təngədən aşdı. [Ərəp Reyhanın] bir atının adı da Quzyəydi. Ağ-təngədə Ərəp Reyhan gördü Çəmliheldə bir qovqa var, şup. Rikap basdı Quzyəyə, gördü xub dəvədi. Ama, Koroğlu özü yoxdi. Misli ki, hiş kis yox! Girdi şəərin içinə, gördü Bolu Sərdar dolanır tülki kimi. Ağa, qatıbdı düşməni-düşməne özü dalda gülür.

Ağa, Ərəp Reyhan şəspəri çəkib, gürzü çəkib qarışdı düşmənin içinə. Dedi:

–Mən düşmənam, Koroğluynan yamanam. Eyvaznan ki, yaman dəyiləm?! Buna görə mən işimə əncam verirəm. Bir vaxt olar Koroğlunun ruxuna çəkərəm ki, bəli, əgər olmasaydım şəərin talana getmişdi. Çəmliheldə qırana getmişdi. Ağa, dəva-cida eliyip-lər, aralanırlar. Bəəd, aralanıp gedənnən sora, Ərəp Reyhan üç gün qaldı Çardaxlıda, Çəmliheldə.

Koroğlu dəlilərnən ha gəlhağəl, gəldilər durna ovunnan.

...Burda Eyvaz baxdı Nigar xanımın rüxsarına gördü Nigar xanım çox pərişandı. Üz oldu ki, ana, səni mən bu halda görməmişdim, sən niyə bu cür pərişanay?

Çox ağılırdı Nigar xanım. Götürüp Eyvaza [Nigar xanım] deyiri:

– Gözlə atan bilməsin⁹⁰.

Sənə qurban, xan Eyvazım,
Düşman bizə ayağ aldı.
Yolda qaldı iki gözüm,
Öz ellərim yada qaldı.

Düşman girdi Çəmli belə,
Adım düşdü dildən-dilə,
Dedim, bəlkə tez el gələ,
Baxar gözüm yolda qaldı.

Ərəp Reyhan pəs kim idi?!
Ürəgimdə düğün idi,
O gün deyən bu gün idi,
Gedən aylar yildə qaldı.

Gözəliyə olmaz arxası,
Üzünənə getsin həyası,
Yar olsun başda xudası,
Adım dildən-dilə qaldı.

Çəmli belin qarı çoxdı,
Baxçasının barı yoxdı,
Dövrünün düşmanı çoxdı,
Dövrəmizi düşman aldı.

Nigar xanım yol gözlədi,

⁹⁰ Aşıq belə izah verir: -Amma, atası ki, dəyildi, oğulluq eləmişdi özünə

Cigər başını közlədi,
Ərəp Reyhan iz izlədi,
İzginçilər üzdə qaldı.

Sözünü tamam eliyəndən sonra dedi:

–Ərəp Reyhan çox kömək elədi bizə. Məllavəilla düşman buranı qarət elədi, dəlilərdən də çoxu beyinnən getdi. Xub, kim bilirdi Koroğlu burdan gedib Toqat vələyətində?!

[Eyvaz] dəlilərin sanın gördü. Gördü heç kəs çıxmıyıp çölə. Bildi o cəngi-cədəldə Bolu Sərdar yoxdı. Ağ, burdan[başə düşdü ki,] Bolu Sərdar qaçub gizləndi. Hardə? İstanbulun şəərində. Koroğlu dəliləri casusluq libasında çıxartdı şəərdən çölə. Dedi:

–[Bolu Sərdar] hər yerdədi tapın gətirin. ...Qaçıbdı tutun gətirin.

Əlimnən çəkər haşa⁹¹,
Çəkər özün başdan-başə,
Qoymuyun gedə dəlikli daşə,
Fəhratı tapın, çapın gətirin.

(Eyvazım) Sözüm deyim Eyvazə,
Kababı yatdırın közə,
Malını çəkin Təbrizə,
Dəyər dəyməzinə satın gətirin.

Özün salıp daşu–dağa,
Veripdi düşman dayağa,
Eyvazadı o sadağa,
Qolların çatın gətirin.

Koroğlunun bəxti vardı,
Göylündə bu bir qubardı,
Çan ölmərəm Eyvaz vardı,
Məslək* kimi satın gətirin.

⁹¹ Şeirin ilk bəndləri yoxdur

Ağa, bu da [Bolu Sərdar] gedib üz qoymuşdu şəəri İstambulda Teymur paşaya. [Teymur paşa] şəəri İstambulun şahıydı. O zaman paşa deyərdilər. Teymur paşa da deyirdi: «Koroğlunun sirrini hər kəs mənə deyə, mən tovlı Koroğlunun evin yıxaram».

Bolu Sərdar sirtabyaz buna dedi:

–Koroğlunun Eyvazın tutay çıraqı keçip, Dəmirçioğlunu tutay evi yıxılıp. Amma onun bir bəd səsi var. Qıratın da kızı, aparayız beli bükülüp.

Buları tamam demişdi.

... Baxdı, gördü dəlillərdən Bolu Sərdar yoxdu daa. Koroğlu dedi:

–Gərək bunun özünü mən tapam.

Ağa, Koroğlu da geyinip ayrı libasa, düşüb çöllərə Bolu Sərdarı tapa. Gəlirdi bir çən gördü çərçi yolınan gəlir. Dedi:

–Qardaş, sən kimsən?

Dedi:

–Mən çərçiyəm. Bu kəndlə o kəndə çərçiliğ elərəm.

Koroğlu [öz-özünə] dedi: «Xub, elə mən də yaxçıdı çərçiliğ eliyim. Bunu çərçilix libasında tapım».

Dedi:

–Çərçi qardaş, məni də şərik elərəy?

Dedi:

–Çərçidən şərik çıxmaz. Özü də bir şey deyil, bir xurcundu, bir az nabatdan- zaddan götürəy. Üzdənirax, üzüyüzə güləp, yeddi mədaristən uzax, bir ədəbanə ulax götürəy. Bəli, bunu yüklərəy, düşərən şəərə ollay çərçi.

[Öz-özünə] dedi:

–Bularınan mən başara bilməm, becərə bilməm.

Götürüb çərçidən görək nə cür ulağı alur, üzdən irax, eşdənnərdən uzax.

Deyər:

Çərçim gəliray Həratdan,

Çərçim, mənə nəyi vardı?
Noğuldan, qənddən, nabatdan,
Çərçim, mənə payı vardı?

Çərçi dedi:

– Hər nə istirəy xurcunumda var.
Qoy bir gəzim xurcunuyu,
Bilim, açım düğünüyü,
Yeyim nabat yeginiyi,
Çərçim, mənə nəyi vardı?

Çərçilərin daş, tarazı,
Belə sənnən Alla razı,
Ver mənə bir çər saqqızı,
Çeyniyim gör əngim vardı?⁹²

Çərçilərə buğda verin,
Buğda verin, uğda verin,
Alın cinsin suda verin,
Çərçiy, mənə nəyi vardı?

Mən çərçilik başarma nam,
Başarsam da ki, becərmənəm,
Bolu Sərdardan danışmanam,
Çərçim, mənə xəbər vardı?

Çərçi deyir:

– Valla, mən Bolu Sərdar, Molu Sərdar tanımam. Bu kəntdən o kəndə [gedib mal sataram], mən bunuynan zindəgim dolandıraram. Bir beş şaha tapam, alam.

Ağa, bu söhbətdəydi, Koroğlu əlini saldı çərçinin üzdən irax ulağınan. Yəni xurcunu tuta. Palanı ilə xurcunu birdən tutdu. Ağa,

⁹² Aşıq misraya belə şərh verir:– Ver saqqız çeyniyim, görüm əngim tutar..

vurdu [ulağı] qoltuğuna gedirdi, ulağı da qovzamışdı, aparır. Çərçi gördü vurup [ulağı] qoltuğuna bu, olax balası kimi aparır.

Dedi:

–Ay dadaş, hara aparran? Xurcunumu, ulağımı, hamı sirvətimi, dövlətimi aparıray?

Koroğlu boş elədi. Ulaş üzdənirax palanı dibinnən düşdü. Palannan, xurcun qaldı qoltuğunda, Koroğlu getdi. Çərçi dedi:

–Bu adamnan qorxmalıdı. Bu adamnan bəla yağır üz-gözünnən. İstəmədik baba, bu xurcunnan, palanı. Qoy elə aparsın, xurcunnan palan qoltuğunda qala.

Ağa, Koroğlu gəlir bunun [yəni eşşəyin üstündəki] xurcununu atıp çiyinə, düşdü bu şəərdən o şəərə. Çərçilix çağırırdı. Girirdi meydanın ortasında, ağa, İstanbulun ortasında gəzirdi, dolanırdı ayrı libasda. Amma xub, Koroğlu Bolu Sərdar göyərdi tanırdı. Gördü Bolu Sərdar bir öddə cavan yığıp dövrünə misli ki, istiir üz aç, ayağ aç Çəmlibelə. Yəni cəng eliyə Koroğluyun, cədəl eliyə. [Öz-özünə] dedi: “Yaxçı yerdə tapmışam. Amma ki, yalquzam, özümü deyə bilməm, mən Koroğluyam. Bir qədir gəldi qabağa. Bolu Sərdar gəldi yaxına, baxancək Bolu Sərdarın tükləri kəlləsində çuvaldız kimi dayandı. Dedi:

–Ay çərçi qardaş, sən Koroğlu dəgiləy?

Dedi:

–Koroğlu kimdi?

Dedi:

–Koroğlu, bu Çardaxlıda, Çəmlibeldə, o yanda məskanı var, şəni var, şovkəti var. Başında dəliləri var, o Koroğlu.

Dedi:

–Yox, baba, mən çərçiyəm.

Götürüp bu hal gördü dəvərdir ki, şayət Koroğludu. Koroğlu gördü dövründə neçə nəfərlər var, düşmannıg eliyif xəlxə. Mümkündü burda hecə ölümə gedə. Deyər:

Mən olmuşam çərçi başı,

Bolu Sərdar, mən Koroğlu dəgiləm.
Çərçilər işində naşı,
Xəm olmaram, hər kimsənə əyiləm.

Düşmannarım mənim gələr dallardan,
Gahı baxar ucalardan, yollardan,
Soruşak biz dəlilərdən, hallardan,
Bolu Sərdar, mən Koroğlu dəgiləm...

Koroğlu buları deyənnən sora özü qeyidip dala, gəldi Çəm-
libelə.

...Eyvaznan Dəmirçioğlu düşüb dağı-daşı gəzirdi. Gəldilər
İstambul şərinə ki, girdilər, bir gördülər qovğadı, iftızadı obaşına
peydadı.

Dedilər:

–Baba, nədi? Bu şəərdə, nə olup?

Dedilər:

–Bəli, bu şəərdə əlan, istiillər fəvc yığalar, ləşkər yığalar, hücm
bağlıyalar Çardaxlıda Çəmlibelə. Koroğlu var, Qoş Koroğlu! Deyər
tamam yolları bağliyp, bazırqannar kəsip, bazırqannari soyar, neçə
şəələri talıyp. Əlan özdərinən bir nəfər gəlip, burda deyər:

–Koroğlunu iki dəlisi var, oları kim tuta Koroğlunun çırağı
keçip.

Dedilər:

–Əy...evin yıxıldı Bolu Sərdar.

Dəmirçioğlu dedi: –Bu bir belə düşmandı? Bir belə ətdi əzandı?
O yək...

Eyvaz dedi:

–Mən billəm, necə eliyək? Gəl biz də qarışak bulara. Bularnan
qoşulak elə Çəmlibelə çatdılar ittila verək Qoş Koroğlya, o yannan
dəlilər, bu yannan biz. Bir dənə salim qoymuyak qayıda.

Ağa, Bolu Sərdar, indi bular olup sərdar, biistilah fərmandeh.
Koroğlu, xub, durnalardan gətiriplər, telinnən, sümüyünnən,

ətinnən. İstiillər neçə zamannardı zəhmət çəkip xan Eyvaz bu yollarda, Nigar xanım yolunu gözlüyüp. Bu da [Bolu Sərdar], bu yannan casuz olup, buların içinə hələ-hələ salıp. Burda, Eyvaz bilirdi ki, əgər bu Dəmirçioğluynan bahəm olsalar payıq omazlar. Amma, bu Bolu Sərdar, burda əgər görə Eyvazı, tanır. Eyvaz özünü vurup ayrı yola ki, bu bilmiyə. Ağ, bular dəstə bağladılar, gecə düşdülər yola. Eyvaz çəkdi atı Dəmirçioğluynan düşdü bulardan qanşara. Yetirhayetir gəldilər Çəmlibelə çatdılar. Koroğlu çıxdı dedi:

–Pəs, Xan Eyvazım, tapmadıyz Bolu Sərdarı?

Dedi:

–Qurban, özü əyağıynan gəlir.

Dedi:

–Necə əyağıynan gəlir?

Dedi:

–Bəli, gecə gəlirlər, hücm gətirirlər, şəbxum vuralar, Çəmlibelə şəbxum vuralar. Car gəlir.

Koroğlu dedi:

–Hə...budur ki, deyər, daşda ahəg olmasa çırtləməz.

Deyər:

İndi bulunacax bəndi,
Bağlanacax bəndi bərbər.
Yıxıləcək qala Xeybər,
Şeşpər indi açar pər-pər.
(Necə başlar biçək- tökək).

Dağı-daşı teyliyərik,
Cidaları sovlıyarık,
Düşmannarı qovluyarık,
Ləş-ləş üstə tökər sər-sər.

Deyər, vurak dağı-daşa,

Düşman kimlərə qarışa,
Ot tutup yana-alışa,
Deyən yandurur əydər.

Düğü- pilovu yeyəllər,
Məni hər yerdə öyəllər,
Adıma Roşan deyəllər,
At üstündə durup Yəl-yəl⁹³.

Sözü tamam eliyənnən sora [Koroğlu] dəliləri yığdı başına,
dedi:

–Hər tərəfdən ki, düşman gələ qoymuyun da qəyidə. Baxdınız
gördüyüz at üstədilər, siz yerdə dava eliyin.

[Dəlilər dedi:]

–Niyə?

[Koroğlu dedi:]

–At üstəki düzdə dava eliyər, dağda dava eliyə bilməz. Gördünüz
yerdədi, siz at üstə minin.

[Dəlilər dedi:]

–Niyə?

[Koroğlu dedi:]

–O yannan gəlip yerdədi, yorğundu qaça bilməz. Qaçarız
ardıyızca gələllər. İnqarı ki, elə beş dənə, beş dənə oday gəldi tez
qayıdınız o gələnnəri vurruz, əldən allız genə qaçarız⁹⁴.

⁹³ Yəl-yəl- yer adıdır. İslam dini yayılmağa başlayan ilk illərdə Yəl-yəldə cəsür bir atlı pəhləvan varmış. O, islam dinini yayan orduya qarşı döyüşdə İmam Əli tərəfindən öldürülür. Şərq ədəbiyyatında o, «Fəris Yəl-yəl» kimi xatırlınır. Şeyrin son mısrası ona işarədir.

⁹⁴ Aşıq belə izah verir: Deyər, Koroğlu davanın təlimini üzdən irax itdən götürdi. Bir yerdə itlər qovuşanda hey o itlər qovuşar, o bir iti qovalar. O, dönə basar, genə qaçar. Eyni bu cür.

Nigar xanım çox pərişan idi. Ağlırdı. [Koroğlu] deyir:

–Nigar niyə ağlıran?

Deyər:

–Buna görə, mən Bolu Sərdarı öz Eyvazımnan çox istərdim xatırasın. Öz qardaşımdan çox istərdim xatırasın. Burda düşman olup, düşman tökür məni sala əyağa, mən düşəm əllərə.

Qoş Koroğlu dedi:

–Ağlama Nigar, məgər ölüp mənim kimin sənün munisin ki, səni salalar əyağa? Qulağ as, qoy deyim:

Ağlama, Nigar, ağlama,
Mənim qəddim kaman olur.
Cığırımı sən dağlama,
Dəlilərim düşman olur.

Budur gülün bənövşəsi,
Gəlir dağlardan ay səsi,
Gülə var bulbul həvəsi,
Eyvazım pərişan olur.

Uca dağdan daş kəsilir,
Qələm üstə qaş kəsilir,
Şəmşir dəyir baş kəsilir,
Yağış yağar yer yaş olur.

Çardaxlıya qoşun gələ,
Eyni dağda yağış çilə,
Düşür indi dildən-dilə,
Öz işinə peşiman olur.

Koroğluyam, vurram lafı,
Heç kimnən çəkmərəm qorxu,
Heç annamam pulat qapı,
Barmaxlarım mismar olur.

Sözləri dedi, Nigar xanımın könlünü aldı. [Koroğlu dedi:]

–Nigarcən, heş qəm yemə, heş kəmsənə, Eyvazımız yandadı.
Heş kəmsənə bizə ayax sala bilməz⁹⁵.

⁹⁵ Ağayi Kamali, mən dedim Koroğlu tamam sinəmdəydi, tökdüm əliyizə. Beş dənə saxladım ta onu demiyəciyəm. Bərai buna görə ki, bu sözdərin kəlamını buna deməzdər.}

ƏLİ KAMALİNİN TOPLADIĞI VƏ SİFARIŞLƏ YAZDIRDIĞI MƏTNLƏR

Bismillahir Rahmanir Rəhim

DASTANI – KOROĞLI VƏ NIGAR XANIM

Günlərin bir gününə, Nigar xanum Qoş Koroğlın əksini gördi. Nigar xanum Koroğlın əksini görənə bir gönyüldən min gönyülə aşiq oldu. Bir zad Koroğlıya yazdı: «Sən əgər igidsən, gələsən mənə İstambuldan aparasan». Verdi naməni nökarinə. Nökarin adı İsaballıydı, dedi:

–İsa can, bu naməni aparay Çartaxlı Çamlıbelə Qoş Koroğlıya verəy, cavabun alay, gətirəy.

İsa naməni aldı Nigar xanumnan, Çamlıbelin yolun gözlədi. Özünü Çamlıbelə çadduranda naməni Koroğlıya verdi. Koroğlı naməni oxudu. Cavabını İsaya verdi, dedi:

–Gəlləm, aparram.

Beləsinə, İsa xudahafizlik elədi. Koroğlı nökarları yığdı, dedi:

–Mən issiirəm gedəm Nigar xanumı İssambul şəhrinnən gətirəm. Mən gərək sizin böyüğüzi məlum eliyəm.

Saz Koroğlının gəldi əlinə, gərək nəmə deyir:

Tuş oldum bir ala gözlü Nigara,
Tutsun toyun dəlilər, mən gəlincəy.
Urumunan, Şama eyliyin xəbər,
Tutsun toyun dəlilər, mən gəlincəy.

Göreydim xanum Nigarın üzünü,
Öpeydim allunu, ala gözüni,
Çəkin şişə beş yüz əmnik quzuni,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlincəy.

Qıratumu bağlamışam axura,
Gümüş piyalələr qaldı paxıra,
Beş yüz tümən xərc eyliyə çaxura,
İçin-için dəlillər, mən gəlincəy.

Koroğlu Qıratı minib axırı,
Düşmənlərim daldan-dala baxırı,
Axar çaylar kimin tökün çaxurı,
Qəvvaz olun üzün, ta mən gəlincəy.

Koroğlu sözünü təmam etdi, dəlilərinə xudafizlik etdi,
Çamlıbeldən çıxdı. İssambul şəhrini gözlədi. Axşamçağda İssam-
bula çaddı. Bir qəriyə tuş gəldi, dedi:

–Qərri nənə, mənə bir mənzil olar bu gecə?

Qərri dedi:

–Buyurun, balam, öz övüzdü.

Koroğlu qərrinin mənzilinə geddi, atını bağlıyub, qərri taruf
etdi, övə geşdi, oturub Koroğlu dedi:

–Qərri, mənim igirmi nəfər daldan qonağım gəlir.

Nə qədər pul qərriyə verdi, dedi:

–Gedərsən bazardan yağ, dügi alay, gətirəy. Mənim otuz⁹⁶ nəfər
qonağım daldan gəlir.

Qərri bazara gəldi, yağ, dügi aldı. Qeyidib özünü övə çaddırdı.
Ocağı odlıyub qazanı asdı. Qərrinin bir oğlu varıdı, körpəyə
gedərdi, gəlib.

–Nənə, mənə çörək gəti.

Qərri dedi:

–Danışma balam, pilov asmuşam.

Oğlan danuşmadı, otırdı. Koroğlu gördi pilov bişib, qərrinin əli
çatsun, daa pilovdan qalmıyacəkdi. Koroğlu dedi:

⁹⁶ Bundan əvvəlki cümlədə iyirmidir

–Qərri, qonaxlarumnan xəbər olmadı. Çıxgınan dama, gör qonaxlar gələy?

Qərri dama çıxıb, bu yan–o yana baxır. Koroğlu özini qazanın yanuna çaddurdu. Qərrinin övünnən zərafi tapmadı pilovı tökə üssünə, yiyə. Qərrini surfası var idi dəridən, aşından çağarmuşdı, mıxa vurmuşdu. Koroğlu surfanı mıxdan aşsağı gətirdi. Pilovı üssünə töküb neççə tikədə addı aşsağıya. Qərrinin oğlu gəldi övə, nənəsini damnan səslənni. Qərri aşsağıya gəlüb dedi:

–Nənnə, qazanumuz calanub.

Qərri dedi:

–Balam, heş müsülmanın qazanı belə calanmasun.

Qərri aldı görək oğluna nəmə deyir:

Sənə deyim, mənim balam,
Hardeydi bu tabdı bizi.
Əl qoyıb bizi yimağa,
Bu yərtan tükədən bizi.

Yedigün boynuna almaz,
Heş kim belə qılıc çalmaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Bir utanmaz vardır üzi.

Zörə deyər baxsın süzə,
Əbəs qonax oldu bizə,
Dədəsi miləxor Mirzə,
Qırat üssə çıxdı gözi.

Qərri sözün təmam eylədi, Koroğlu gördi qərri dədəsinnən başladı, yaxçı tanıır, dedi:

–Qərri, əlim ətəgin, gəl, bu pul, ged bazara, yağ, dügi al, götür, ged bişir qonşularıya da dağut, mənim dədəmnən işin olmasun. Mən yorulmuşam, palas varı ver, mən yatam.

Qərrinin bir dənə yorğanı var idi, əvvəlki ərinnən qalmışdı. Gəddi addı Koroğlının başuna. Koroğlu yorğanı çəküb başına, yaddı. Süb durub əyağa, dedi:

–Qərri, mənim atum burda qalsun. Mən gedirəm şəhər içinə, Nigarı tapam.

Qərridən xudafizlik edlənib çıxdı şəhər içinə. Soruşurdu, Nigar xanumın bəxçəsi harda olar, bir nəfər nişan verdi, dedi:

–O rubaruda ki, Nigar xanum bəxçədə, səni o bəxçəyə qoymazla.

Koroğlu gəldi, bağın qapusuna çaddı. Bağın qapusunna durana yalvarub:

–Məni bu bağa qoyguna.

Namay ki Koroğlıya Nigar gönnərmişdi, o naməni nişan verdi. Qapuçı irad tudmadı, dedi:

–Geş bağın içinə.

Gördi Nigar xanum oturub hovuzu başunna, qırx dənə incə qız döörünne. Koroğlu bir yekkə salam Nigar xanuma verdi. Nigar xanum Koroğlının salamunu almadı. Koroğlıya çox bədi gəldi. Saz gəldi sinəsinə, aldı görək nəmə deyir:

Salam verdim, salam almaz,

Görüm, tutsun salam səni.

Axçasız, pulsuz aşığam,

Pulum yoxdu alam səni.

Güllü bağlarda gəzərsən,

Cahallar barğun əzərsən,

Nigar kağaza bənzərsən,

Qələm tudmaz yazam səni.

Xəzinəm yox aqzun açam,

Dövlətim yox tökəm seçəm,

Əlaş budu alam qaçam,

Çamlıbelə salam səni.

Hansı dağların qarısan,
Hansı bağların barısan,
Nigar, Koroğlu yarısan,
Tanır külli-aləm səni.

Söz tamam oldu, Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, bağışlagunan, tanumadum səni. Əksin özünən
[şəngdir] Mən bir dənə libas tikmişəm sənə. Əhd eyləmişəm, sənin
arxaya böyük olsun, verim qıççını kəssilər, küçük olsun, qıççı altuna
taxda oturdsular. Əlaan qızlar gedəllər o libası gətirəllər.

Dedi:

–Qızlar o libası gədsin.

Getdi qızlar libası gəddilər. Koroğlu başladı arxasuna giyməğa.
Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, heyf sənə, gözümə bir az qərrə gəldi.

Koroğluy bu sözdən bədi gəldi, dedi:

–Nigar xanum, əgər, issəsən qərəklik eyb olsun, qulax ver, gör
nəmə deyirəm.

Koroğlu sazı sinəsinə aldı, görək nəmə deyir:

Sən mənə qara deyərsən,
Qaşların qara dəgildi?
Tökülübdür dal gərdana,
Saşların qara dəgildi?

Açıldı həqqin əşiyi,
Aləmi tuddı işığı
Həsənü-Hüseyn beşigi,
Sərpuşi qara dəgildi?

Gözəllər bağda gəzəllər,
Bağrımın başun əzəllər,
Quran üssə xənd yazallar,

Xəd məgər qara dəgildi?

Koroğlyam, hərdə-hərdə,
Aq üzündə vardır pərdə,
Qara gözə siyah sürmə,
Çəkdigin qara dəgildi?

Söz tamam oldu, Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, baguşla, bilmədim.

Koroğlu dedi:

–Nigar xanum, mənim bir dənə ayrı eybim var, deyirəm, biləyə.

Gediblər otağa, deyillər, danuşıllar, gülilər. Nigar xanum verdi, Koroğlu şam gəddilər. Koroğlu çırağı əlinə bir bu yanunan, gələndə o yanunnan əlinə götürərdi, Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, çırağı salaray.

Koroğlu dedi:

–Mənim eybim elə budu, gecələr şukaram, gecələr gözüüm görməz.

Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, mənim əmim oğlu Bürzə bəg məni almışdı. Ged atıyı gətir bura, məni minnir, götür ged.

Koroğlu qərrinin övünə gəldi, dedi:

–Qərri, mən gedirəm Nigar xanumu götürəm qaçam.

Pul qərriyə verdi, dedi:

–Heş yerdə deməginən Nigarı Koroğlu apardı.

Qərri dedi:

–Mənim işim yoxdur, deməm heş yerdə.

Koroğlu xudafızlik eylədi, Nigar xanumun qələsinə gəldi. Nigar xanumu gecəni vaxtında atunun tərkinə minirdi, pəşiman oldu, dedi, qızın göynü ola, oğlanın göynü ola, münə, elə hamı aparram. Mən qoyum, gün çalsun, gününüzki gününə aparum, hamı görsün. Ama gün çalanacan qələ dörünənə dolannı. Gün çaldı, dedi:

–Nigar xanum, bax gör hara çatmışux?

Nigar xanum dedi:

–Öyün abad olsun, mənim öz qələmə!

Koroğlu dedi:

–Mən ki dedim, gecələr gözüm görməz mənim. Yenicə gözüm işıxlansın, bu, Çamlıbelin yoludu.

Belədə qalub Koroğlu başladı gedməyə. Car çalublar İssambul şəhərinə, Nigar xanum yoxdu. Qərri dedi, gedərəm bir muşdulux allam. Gəldi dedi:

–Bürzə bəg sağ olsun, Nigarı Koroğlu göddü, geddi.

Bürzə bəg durdu. Car çəkдилər, yeddi yaşunna yetmiş yaşuna çıxdılar Koroğlunun dalıca.

Nigar xanum Koroğlunun tərkinnən dolannı baxdı, gördi İssambuldan çıxan gəliyi:

–Hamu adludan qabax gələn əmim oğlu Bürzə bəgdi, çatayu, öldürə biləyi ikimizi birdəyi.

Koroğlu Nigar xanumu cavabunna aldı görək nəmə deyir:

Başına dönnügüm, alagöz Nigar,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?
Əgər qəbul eyləyəsən Koroğlunun sözünü,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Meydana girəndə nərre çəkərəm,
Mən deyim sənə, qanlı yaşlar tökərəm,
Qırram Osmanlunu, bir–bir üssə tökərəm,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Koroğlu deyər yolunna keşmişəm cannan,
(Qılıcı çəkərəm) Qorxum yoxdur mənim sultannan, xannan,
Qaşmanam mən heş vaxt belə meydannan,
(Nigar) Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Söz tamam oldu, Nigar xanumu ennirdi aşsağı, dolannı qoşunun üssünə. Əvvəlki qılıçnan vurdu, Bürzə bəg atdan gəldi aşsağı. Qoşun dalı qayıddı. Nigar xanumu tərkinə minnirdi, dedi:

–Nigar xanum, necə oğlan gördü məni?

Nigar xanum dedi:

–Çox özünən tərif eyləmə.

Başladular gedməgə. Xəbər verək Firəng oğlunna. Firəng oğlu Nigar xanumu issiirdi, vermirdilə. Firəng oğlu eşidmişdi Koroğlu gedib Nigar xanumu gətirə. Firəng oğlu qoşunu yığmışdı, gəlmişdi, dərbənd varudu, dərbənddə turmuşdı. Koroğlu yuxarı baxdı, gördi Firəng oğlu dərbəndi kəsib. Firəng oğlu dedi:

–Koroğlu, Nigarı ənnir aşsağə atdan, özin səha-salim ged.

Koroğlu aldı sazu görək nəmə deyir:

Hardeydin, çıxdın qarşuma,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.
Nahaq qan salma başuma,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Misri qılıc bağladuram,
Səni çəprast dağladuram,
İnni səni ağladuram,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Koroğlu deyər dönnü baxdı,
Cigərim odlara yaxdı,
Qeyiddi Nigara baxdı,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Sözün tamam eylədi Koroğlu.

Firəng oğlu dedi: –Mən Misri qılıc qabağuna davam gətirə bil-məm.

Dedi:

–Koroğlu, sənnən işim yoxdu, gəl geşginən.

Koroğlu başladı gedməgə, Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, sən çox özünən məən eləyirsən. Bizim tərəfdə sodəgər Haşum var. Gedər sizin tərəfdə sodəgərliyə. Əgər tuş gəldi, malunı böl- dedi.

Sən deyənən, Koroğlu sodəgər Haşumnan qorxardı. Dedi:

–Nigar xanum, mən sodəgər Haşumı heş saymam.

Bu söz deyilə sodəgər Haşumı qafulası dərbənddən çıxdı. Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, sodəgər Haşum gəlir, malunı böl, görüm necə bölürsən.

Koroğlu geşdi sodəgər Haşumın qafülasinin qabağuna, dedi:

–Qulax ver, sodəgər Haşuma gör nəmə deyirəm.

Aldı sazın, Koroğlu görək sodəgər Haşuma nəmə deyir:

Hardeydi, düşdi girimə,
Gəl bölək malı, sodəgər.
Nəhəxdən gedmə ölümə,
Gəl bölək malı, sodəgər.

Sodəgər Haşum deyir:

Sənə diyim, Qoş Koroğlu,
Qorxmanam paşadan, xannan.
Geşmişəm sərinən, kannan,
Gəl buradan geş, Koroğlu.

Koroğlu deyir:

Koroğlıyam, donnan–dona,
Qılış çəkməm beşdən ona,
Leşiyə quzğunlar qona,
Gəl bölək malı, sodəgər.

Sodəgər Haşum deyir:

Adumdu sodəgər Haşum,
Qoğaludur mənim başum,
Quldur öldürməkdir işim,
Gəl buradan geş, Koroğlu.

Sözü təmam oldı, Koroğlu sodəgər Haşumın qulağına dedi:

–Nigar xanumın yanunna məni xəcalət eyləmə.

Sodəgər Haşum dedi:

–Koroğlu oldu sədaqətti?

Dedi:

–Həyi, valla.

Dedi:

–Mənim malumnan əlini arala.

Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, o oldı cəngi-zərqərə. Gəl, gedək.

Başladular gedməgə.

Gedhaged özlərini çaddurdular Çamlıbelə. Dəlilər təmam atdara miniblər, çıxdılar Koroğlu və Nigar xanumı peşvazuna. At gəzdirdilər, Koroğlu şad olub dedi, eşidənlər şad olsun, alub görək nəmə dedi:

Sənə diyim, Nigar xanum,

Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Sənə qurban şirin canum,

Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Nigar xanum dedi:

–Koroğlu, Eyvəz hansudu?

Koroğlu dedi, yəqin Nigar xanumın gözi düşdü Eyvəzə. Nigar xanumın cavabunna Koroğlu aldı görək nə deyir:

Bax alluların beşinə,

On dördünə, on beşinə.

Humayül salub döşünə,

Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Dedi:

–O hamudan yekkə kimsənə?

Koroğlu aldı görək nəmə dedi:

Dəli Mehtər dəlilər başı,

Axudma didənnən yaşı,

Koroğlının qoş qardaşı,
Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Söz tamam olub, Nigar xanum və dəlilər Koroğlıynan belə
Çamlıbelə çaddular. Koroğlu başladı yeddi gecə, yeddi günnüz
Nigar xanumın toyunu tudmağa.

Eşidənləri və ağayı Kəmalinin saluğuna.

BU DASTAN AŞIQ CUNUNUN QAÇMAĞI DASTANIDI

12. 4. 1353

Yazaram mən bu hekayəti bugün qardaşuma,
İki ildür ki, salub dörd dəfə minnət başuma.
Əhd edüb üç gecədə vaxtimi dutdum mən özüm,
Yazmuşam, var bu kitab içrə nə həngamə sözüm.
Yadigarı qalacaq saxlasa hər kəs bu sözü,
Axtarur katibini vaxti- müəyyəndə özü.
Vari imkan həzün xəlqi-nihan dutsa məni,
Taniyullar məni, aləmdə cəhan əncüməni.
Afərin, təbi-rəvanımdan açub dərcə-dəhan,
Edüb Əfşarı bu qofar arada rütəb lisan.
Şöhrətün bilmişəm axirət şirin nohənün,
Mübarəkdü haman zülfə Məhəmmədhəsən.
Çün sifariş mənə təsir elədi bədəli-can,
Yazmuşam şad ola aləmdə haman tazə cəvan.
Vəssəlamu əleykum Əfşari.

Huvallahu

Ay dastanım oxuyan və talib olan din qardaşlarum!

«Koroğlu» dastanı 12 məclisdür. Hər məclisi bir dastan, eşidməli hekayətlər var. 11 dastanını ta kunun cüda-cüda yazmışam. Hər 11 cildin talib olanların ixtiyarına qoymuşam. Və hala on ikiminci cildi ta kunun yazılmamışdı, bu tarixdən onu yazaram. Və təmam ədəbiyyatını və hekayəni bexatere fərmayəşe duste-əzizəm, Ağayi Qulamhəsən fərzəndə, Məhəmmədhəsən sakini Musaxanınbulağı. Və ümidvarəm oxuyan vaxtə hər məclisdə və hər yerdə məni yadə salub duayi-xeyir göndərsün. Çün bu hekayət ta kunun heç aşiq bilməyüb. Bəndə zərrə bi miqdar öz təbə şerim ilə yazdum. Çün o cəvanın məhəbbəti həmişə qəlbimə təsir egüb və yazmışam.

Vəssəlamu əleykum və rəhmətullah.

İslam Əfşar
Fitarixe 9.8.1354

Günlərin bir günü Koroğlu Çamlıbeldə məclis qurub və hər tərəfdən xanlar, bəglər, paşalar və hər noqatəbaşı bəlli mühtərəm şəxs varıydı, dəvət edmişdi. Hər gün yemaq-ıçmaqdan sora Aşıq Cunun olarçun çalurdı, qonaqlar xoş olurdular. Bir gün qonaqların biri bir cami-şərab saqidən alub Aşıq Cununə verüb. Aşıq Cunun ruze əvvəldən şərab içməzdi. Bu cami qonağun əlindən alub dübarə özünə taruf edüb dedi:

–Ay əziz qonaqlar, mən ta kunun ərəq içməmişəm.

Qonaqlar dedilər:

–Sən Koroğlının aşığısan, sinnün həştadə çatub, bir belə mərd adamun məclisində çalmusan və müzd aparmusan, vəli, əğlə gəlməmişən. Bunə görə ki, adəm dünyadə gərək özi öz vəzifəsinə aşına olar. Fihal biz sənə şərab verdik, sən bizim əlimizi dala vurdun şərabı içmədün.

Aşıq Cunun dedi:

–Mən cəvan ömrümü Çamlıbeldə, bu Koroğlu qapusunda qo-caldmuşam. Vəli, bir cürə ərəq və şərab içməmişəm.

Bu sözdə Koroğlu bir cami doldurub dedi:

–Aşıq, sən qonaqları məyus eyləmə, al bu camı. Sən də bu mühtərəm qonaqlarumuzun səlamətluğınə çək başiyə, qonaqlar xoş olsun.

Aşıq Cunun başun salub əsağə, camı almıyub. Koroğlıya ağır gəlüb. Sözi təkrar edüb. Aşıq əslən Koroğlının sözünə baxmayub. Koroğlu camı yerə qoyub, bir möhkəm kəşiydə vurub, aşığın qulağundan dutub məclisdən yazıya atdı.

Dedi:

–Gid, ta səhər sənün hesabıya çataram.

Aşıq məclisdən çıxan zəman öz xəttini oxudı. Bildi ki, səhər Koroğlu əziyyət və azar edər. Fərsəti qənimət bilib çöğürün götürüb gecə vaxtı gəlüb Sıldırımday qaladan enüb, qərətikannluqdan keçüb, çahar dağlı qəyələrdən enüb, fərar edüb gəldi səfiddə dəmi Ərzurum caddəsi kənarında bir qəyənin dibində pünhan olub.

Səhər işıqlandı. Bu tərəfdən bir iddə bazurgan yabu-qatır ilə çatub.
Aşıq Cunun əyağə durub bazurganbaşıya bircə gərm səlam verdi.
Bazurganbaşı əleyk alub dedi:

–Ay aşiq, burda niyə durmuşay?

Aşıq bina elədi ağlamağa. Bazurganun ürəgi yanub dedi:

–Ay aşiq, niyə ağluray?

Aşıq dedi:

–Ay bazurganbaşı, mənim bu qocaluq çağumda dörd mərəz
mənə üz verüb. Hamı bir-birindən dərdli.

Bazurganbaşı dedi:

–Dərdün nədür?

Aşıq çögürün zilü-bəmin tutub görək nəmə deyir:

Sənə deyüm, xan bazurgan,
Dərdim başumdan aşıbdur.
Bu məclisdə qocalmışam,
Ürəgim başı şişibdür.

Cəvan ömrüm gedüb bada,
Qocalmışam bu arada,
Giriftaram bu dünyada,
Dərdü-qəmim qarşıbdur.

Bu mahaldan mən qaçaram,
Canü-başumdan keçərəm,
Qanat çağatsam uçaram,
Yolum buradan düşübdür.

Aşıq Cunun edər havar,
Başunda şuru-qoğa var,
Məni səvar edüb apar,
Nəfim sənə yetüşübdür.

Söz təmam oldu, dedi:

–Ay sodagər, məni sən aparmasay, xülasə, ticarətün zər edər.

Bazurgan dedi:

–Hara aparum səni?

Aşıq dedi:

Sənə deyüm, xan sodagər,
Mübarəkdür səfər sənə.
Məni özünlə sən apar,
Faydası çox yetər sənə.

Yükü-barun hamı mühtac,
Gəl elə dərdimə əlac,
Sən elə rəfi -ehtiyac,
Xudam edər nəzər sənə.

Hacılar gidərlər Haca,
Vəli baxmazlar muhtaca,
Mən eləyəm çox iltica,
Duam edər əsər sənə.

Bazurgan dedi:

–Mən qorxuram sənün şərün məni duta.

Aşıq Cunun dedi:

Məni səvar elə ata,
Ya Türkmənə, ya Kəlata,
Ya Ruma, ya ki, Şama ta,
Apar çatmaz xətər sənə.

Mənəm həqiqət aşığı,
Məclislərin yaraşığı,
Abbasun qəlbi, işığı,
Dua oxur səhər sənə.

Söz təمام olub, bazurganbaşı baxub tanudi, dedi:

–Ay aşiq, sən Koroğlu aşıqlarundansan. Mən bilmərəm sənə nə olub ki, qaçuray və mən də səni nə unvan aparum. Səhər Koroğlu baş tapa, mənim ruzgarımı qara edər. Hala bilmərəm nə çarə edim.

Aşıq Cunun dedi:

–Ay sodagər, qulaq ver, ta deyüm:

Bulbul azad olan vəxtə qəfəsdən,
Qənat vurur yetə öz məclisinə.
Xurd–xabi həram edər özünə,
Əli çata əqvamuna, əlinə,

Mən aşıqəm, bu dünyada yox malum,
Sənə qurban olsun, qocalan canum,
Koroğlu qorxusu pozub əhvalum,
Özümi vurmuşam xuda çölünə.

Xudam yetirübdür bu saət səni,
Az qalub aluşa ömrüm xərməni,
Görürkən Koroğlu öldürür məni,
Ləşim salur Çamlıbelün çölünə.

Qorxusundan bilməm günüz–gecəni,
Gözüm görməz çala ilə ucanı,
Türkəməne yetür məni-qocanı,
Yetür məni Türkəməninin elinə.

Söz tamam olub, dedi:

–Ay sodagər, məni sən apar, bu qədər olsun çatım Türkməndə
Qəşqayı-Türkmən şəhərinə. Daha Koroğlu ora gələ bilməz. Vəli,
həft taq Süleymanə gəldim, gəlür məni tapar öldürür.

Bazurganbaşunun ürəgi yanub, aşığa dəstur dedi. Çarvadarlar
götürüb atublar bir danə qaturun yüyü üstünə. Mal-hevanı bina
eylədilər surmağa. Dedi:

–Ay aşıq, biz səni aparax, ta görək sənün şərün bizi nə vəxt
dutsun?

Xülasə, bina elədilər gidməgə. Gəl sənə kimdən xəbər verüm,
Çamlıbeldən. Koroğlu gecə aşığı məclisdən qovub, qonaqlar
dedilər:

–Koroğlu, bu aşığa səhər bir kuşmal vergünən ki, laəql ömründə olsun.

Xülasə, o gecə Koroğluya, məclisdəki qonaqlara acıq bərzəx olub və əmma səhər tezdən gün çalub, genə yeddi min dəlilər yığılıb gəlüb. Məclis quruldu, qonaqlar ilə məşqul olub yemağ-ıçmağa. Koroğlu dedi:

–Gedün, Aşıq Cununa deyün gəlsün məclisə.

Bir nəfər gedüb gördi aşığın otağında heç kəs yoxdur. Aşıq çögürün götürüb gedübdür. Xülasə, hər yandan aşıq soruşub, heç kəs bilmədi. Gəlüb Koroğluya ərz elədi:

–Aşıq bilməm hara gedüb. Otağında heç kəs yoxdur və həmişə özi otağda olmasaydı çögürü olirdi. Vəli, nə özi var, nə çögürü.

Koroğlu dedi:

–Hətmən mənim abrum gیدər.

Çün o zaman hər kəs məclis qurseydi, bir danə aşıq tapardı ki, o məclisdə çala və hər kəs tapa bilmidi, böyük eybdi. Xülasə, Koroğlu dəliləri çağurub dedi:

–Görün, bu nanəcib aşıq hara gidi, onı gətürün.

Dəlilər hamısı Çamlıbeli dolanub, tapulmadı. Bir nəfər nigah-banlardan dedi:

–Gecənin vaxtı mən aşığı gördüm. Çögürün salub çiyinə, qərə Sıldırımdaş qalaya tərəf gedərdi.

Dəlilər gəlirlər bu xəbəri Koroğluya verdilər. Koroğlu dedi:

–Gedün, dolanun, görün harda bərkünüb.

Dəlilər gəldilər Qərədaş qala yolunda gördülər bir adam izi burdan Sıldırımdaş qalaya tərəf gedüb. Xülasə, o iz ilə gəlirlər Sıldırımdaş qaladan keçüb Qərətikanluqdan və sıldırım qəyələdən keçüb izi götürdülər, ta Ərzurum caddəsinə yetürdülər. Əmma baxub gördülər bu caddə ilə təzə bazırgan yabu-qatır ilə keçüb. Yolda çox at və qatır izi vardır. Dedilər, aşıq gəlüb bu caddədə, bu qatır sahibi ilə gedüb. Bu xəbəri dəlilər gəldilər Koroğluya dedilər. Koroğlu rəngi-ruxi qərəlüb dedi:

–Mənim aşığımi hər kəs aparsun, nə onun mal-əmlakını qarət edüb, özlərini xurd-bərzək qırram.

Bu sözi dedi, bir dəli nəərə çəküb yedi min yetmiş yedi dəli Koroğlınu döörinə cəm olub dedilər:

–Ay Koroğlu, genə nəmə olub ki, sən dəli nəərə çəkdün.?

Koroğlu dedi:

–Qulaq verün, ta deyüm nə olub. Dedi:

Dəlilərim, Aşıq Cunun qaçubdur,
Dolanun dağları, tapun gətürün.
Kəsilib taqətim, ruhum uçubdur,
Dolanun bağları tapun gətürün.

Aşıq gidsün, təməşadur, təməşə,
Tapulmasun işim yetişməz başa,
Əgər gedüb girüb sıldırımdaya,
Fərhadı aparun, qazun gətürün.

Atlularum səvar olsun mərdana,
Yolda gərək toz qarışa dumana,
Ac qurd kimin çatun o bazurgana,
Atu-qatırını alun gətürün.

Fürsət əldən vermün, yoxdur məcalı,
Dolanun çölləri, şəhrü-mahalı,
Mərəndi, Kəlatı, şəhri-Xəlxalı,
Elam şəhrün yıxun, çapun gətürün.

At belində mərd-mərdanə yatun,
Yıxun mahallatı bir yerə qatun,
Səğiri, kəbiri qol–qola çatun,
Qızıl–gümüşünü alun gətürün.

Koroğlu yetişüb bu saat cana,

Vurun, capon, dəlilərim, hər yana,
Desün Abbas bu sözləri yazana,
Ondan bircə xəbər alun gətürün.

Koroğlu saz ilə dediklərini söz ilə dedi:

–Ay dəlilərim, Aşıq Cununu gərək tapub gətirəsüz.

Bu tərəfdən on nəfər dəlildən ərəbi atdardan çəküblər yazıya. Möhkəm zinü bərk edüb tənği-zir tənglərin çəküb amadə gidmaq olublar. Koroğlu hala gəlüb yerinə, sazın endirüb sinəsinə görək qoç dəlilərə nəmə sifariş edər:

At belinə dolan, qoç dəlilərim,
Sizdən iki intizarum var mənim.
Təmam bir-birindən xoş dəlilərim,
İntizarda bu qərarum var mənim.

Məclisimi aşıq eyləyübdür xar,
Çamlıbeldən gecə edübdür fərar,
Əgər sizün varuuz namus ilə ar,
Aşıq edüb məclisimi xar mənim.

Dolanun hər tərəf, gözün dünyanı,
Təbrizi-miskin, şəhri-Yəzd, Girmanı,
Aşığımın ta kətürün nişanı,
Gətürəndə iftixarum var mənim.

Koroğlının sözi varidür əsər,
Hər yana, hər tərəf eylüyün guzər,
Türkəmən şəhrinə eliyün həzər,
Qaşqayınan səru karum var mənim.

Söz təmam olub, dəlilər səvar olub, Çamlıbeldən çıxub, Sıldırımdaş qaladan enüb, yol başlanub caddə ilən sürət təmam ilə at başı salublar. Və əmma bazurganbaşı neçə aqac aralanmışdı, belə dalı baxanda gördi bir caddə ilən atlu gəlür. Atdarın əyağı altundan toz çıxub gögdə dumana qaruşur. Bazurganlar bu

həngaməni görəndə təmamun dodaqları qurudı. Dedilər, hətmən Çamlıbelün adamları bu aşığın dalıcək gəlullər. Əgər çatsular, bizi küllü-pamal edillər. Çarə nəmədür?

Bazurganbaşı fourən bir danə sənduğ boşadub aşığı çögürü ilə sənduğə qoydı, aparub yoldan kənarə bircə çuxura qoydı. Dedi:

–Ay bizi bəlayə verən, qal burda və səsün çıxatma ki, bizi və özüyü ölümə verdün.

Sənduğı orda qoyub, qeyri mal-qatırlara hərəkət verüb, bina edüb gitmağə. Bu tərəfdən atlular çatub, karvanları çəküb barbəndləri³⁷ qırub yükləri təmamən yerə töküblər. Bazurganbaşı qorxudan çəkilüb caddə kənarında dizlərini qucaqlıyub baxardı. Dəlilər təmam sənduğları dağudub hər tərəfi axtardılar. Aşığı tapa bilmədilər. Bazurganbaşı dedi:

–Ay cəvanlar, siz nəmə axtarursız?

Dedilər:

–Koroğlının aşığı Çamlıbeldən qaçub, onı axtaruruk.

Bazurganbaşı dedi:

–Ay cəvanlar, bu hikayətdən mənim bir cüzi xəbər varumdur. Qulaq verün, ta diyum. Mən caddəylə qafilə ilə gəlürdik. Çamlıbel tuşunda, caddə kənarında bir danə aşıq çögürü əlində bircə səvar ilə danuşurdi. Biz ordan rədd olanda ki, mən dalı baxdum, gördüm o səvarə aşığı tərkinə çəkdi, Ərzurum caddəsi ilə gidillər. Haala bilmədim daha kimdi. Xülasə, mətləb bu unvandır.

Dəlilər dedilər:

–Bəs niyə əvvəldən bu xəbəri vermədün?

Bazurgan dedi:

–Haçan siz məndən sual elədüz ki, mən diyim. Mənə bir belə zərbət vurduz.

Dəlilər dedilər:

–Bəs bir danə qatır yükü ilə gətirün gidək Çamlıbelə. Koroğlıya diyək ki, aşığı bazurgan aparmamışdı. Bu qatırı da nişan verək ki, inansun.

Xülasə, bir danə qatır yükü ilə dəlilər gətürüb Çamlıbelə tərəf gidillər. Vəxti ki, nəzərdən itüblər, bazurgan gəlüb sənduği çaladan çaxardub dedi:

–Ay başibəlalı, az qalmışdı bizi girranə verə. Dur, sənduğdan çıx, yazıya gedək.

Aşıq sənduğdan çıxub, gəlüb bircə qatıra minüb. Malları caddə-təmam ilə sürdilər, gecə-günüz yol gəlüb Türkmən şəhərinə yetişdilər. Gəlüblər şəhərin içində Tuccar meydanunda barxanəni açublar. Cəvanlar yığılub aşığın döörinə, dedilər:

–Ay bazurgan, bu aşığı ver, biz aparax məclisə, toy məclisimiz vardır, aşıq yoxumuz.

Bazurgan dedi:

–Bu aşığı hər kəs apara, görək yüz tümən mənə verə. Buna görə ki, mən bu aşığa yüz min tuman vermişəm.

Bu sözdə on nəfər Türkmən cəvanlarından əl aparub ciblərinədən biri on tümən çıxardub yüz tümən aşığın tuvanını bazurgana verdilər. Aşığı gətürüblər toy məclisinə. Bəd az yemaq-ıçmaq, dedilər:

–Aşıq, çal-çağur görək, nə unvan çalursan.

Aşıq çögürünün ziyü-bəmin dutub aldı görək Türkmənin qeyrətlü cəvanlarına nəmə dedi:

Bir mahaldan mən qaçmuşam
Gəlmişəm bu Türkəməne.
Çox dərə-təpə açmışam,
Gəlmişəm bu Türkəməne.

Türkəmənin var cəvanı,
Hamı bir yerdən əhyanı,
Yaxşı sürüblər döranı,
Gəlmişəm bu Türkəməne.

Türkəmənin şəhri basəfa,

Cəvanlarıdır bavəfa,
Yolda çox çəkmişəm cəfa,
Ta gəlmişəm Türkmənə.

Dərə-təpələr açmışam,
Can ilə başdan keçmişəm,
Canum götürüb qaçmışam,
Gəlmişəm bu Türkmənə.

Aşiq Cunun çalır sazı,
Budur ki, sözümin düzi,
Yatmadum gecə-gündüzi,
Ta yetişdüm Türkmənə.

Söz təمام olub, bir miqdar aşığa dörən verüblər. Vəli, aşığı xəstə görəndə dedilər:

–Aşiq, məlumdur, sən yol gəlüb xəstə olmuşay. Dur əyağə, gid o biri otağda istirahət elə. Səbah xəstəluğun çıxsun, o vaxt gəl, çal, bir xoş olağ.

Eyvəz xan – Qəşqayi-Türkmənün oğlu aşığı götürüb öz dəstgahlarına. Və əmma, aşiq burda və toylarda çalırdu. Cəvanlar xoş olub çox dörən vurudular. Bular burda qalsun, gəl sənə dəlilərdən xəbər verüm. Dəlilər bazurganı axtarandan sora bir danə qatır yükü ilə Çamlıbelə apardular. Koroğlıya dedilər ki, təمام mahalı illa bazurganı Türkmən caddəsində axtarduq, əsəri-aşıqdan tapa bilmədik. Bu qatırı də nişanə gətürdük. Bazurgan dedi, bir nəfər aşığı səvar elədi Ərzuruma tərəf apardı. Biz də təمام Ərzurum və hamı dünyanı dolandık tapulmadı.

Koroğlı bu sözdə rəngi qərəldi və bəəd aqardı. Gidüb bir saat baş atub yatdı və bəəd əyağa durub o aşığı tapa bilməyən dəlilərə görə necə söz dedi:

Getdi daha adu-sanun, Koroğlı,
Bundan belə ruzigarun necolur?!

Ümid oldum mən on nəfər nadana,
İtirdilər, indi başum gic olur!

Bütün adu-sanum xub oldu para,
Düşdi sirrim düşmən içrə aşkara,
İndi gəldüm mən ömrimdən bizara,
İşıq günüm qəranluqlu gec olur.

Hamı kəsdə namus olmaz, ar olmaz,
Dəlilərdən daha mənə kar olmaz,
Ağ serçələr aluçı quş, sar olmaz,
Vurucu quş dümdügündən kəc olur.

Əfşara tez deyün gəlsün yanuma,
Ondan səva bir şairi tanuma,
Dua edsün bu qocalmuş canuma,
Tez de gəlsün mənim vəxtim gec olur.

Söz tamam olub, saz ilə dedigini söz ilə dedi. O aşığı tapa bilmeyən dəlilər dedilər:

–Ay Koroğlu, əvvələn, biz dünyanı dolandık, aşığı tapa bilmədik və bir də bir nəfər aşiq ki, qocalub qadere hərəkət dəgül, onun üstə bizə xiffət verürsən və halaanke, bir onı tapa bilmədik. İndi qaçub gedüb, məgər aşiq qəhətidür? Bir danə cəvan aşiq tapub gətürək. Aşiq Cunun otuz ildür burda çalır, haala indi nə olub?

Koroğlu dedi:

–Ay naşı cəvanlarum, qulaq verün:

Cəvanluğun sizə deyüm yolunu,
Əvvəl gərək namus ola, ar ola.
Əhdə vəfa edər bütün kişilər,
İqrarunda gərək etibar ola.

İşıqlı ulduzlar gəlüb ay olmaz,
İqrarşekən adam, adam sayulmaz,

Bimərifət al günüyçün alunmaz,
Bilərşədur yox olaya var ola.

Bu dünya insanı edər imtahan,
Düşər hər bəşər yaxçıyu-yəman,
Dünyada qeyrətli vicdanlu cəvan,
Qoymazlar ömrində var-kar ola.

Koroğlu da indi olub biçara,
Aşıq salur mənim sirrim aşikara,
Lazım olub xəbər verim Əfşara,
O da bu sözlərdən xəbərdar ola.

Saz ilə dediklərini söz ilə dedi. Dedi:

–Ay cəvanlarum, qırx ildür bir nəfərin bu Çamlıbəldən xəbəri yoxdur. Təmam məmləkətlərdən məşhur olan bir qüdrətli mahal qələmə keçüb. İndi Aşıq Cunun gidub təmam məmləkəti dolanur, Çamlıbelin olur – olmazun deyər. Səhər hər tərəfdən xanlar, paşalar baş tapub gəlüllər, bizim ruzgarımız birəhm olur. O vaxt rahatçuluq bizə hərəm olur. Odur ki, mənim halum vuruşub.

Bu sözdə on nəfər cəvanlardan Dəli Həsən, Tarıtanumaz, İsabalı... neçə nəfər pəhlivanlardan, ta on nəfər əcəg furən durublar atdarunı zinlədilər, dedilər:

–Ay Koroğlu, əgər aşiq qənat çaxadub ölkə asimanə uçmuş ola, onı əvvələn endirüb gətürək.

Forən səvar olublar, istədilər gitsinlər, Koroğlu dedi:

–Ay dəlilərim, indi ki sizün xəyaluzdadur aşığı tapub gətürəsiniz, qulaq verün, sizə neçə nəsihət varum, onı deyüm. Sazun alub sinəsinə, görək nəmə dedi:

Sizə deyüm, cəvanlarum,
Aşığı sizdən istərim.
Şir pəncəli aslanlarum,
Aşığı sizdən istərim.

Zəhmətlərim zaya keçüb,
Əqlu–huşim sərdən uçub,
Daxi işim qeybdən keçüb,
Aşığı sizdən istərim.

Sənə deyüm, İsabalum,
Sizə qurban malu–halum,
Qoymuyun müntəzir qalum,
Sizdən aşığım istərim.

Telli Həsən sənə qurban,
Tarıtanımaz mənə can,
Yümuq Əhməddən bu zəman,
Aşıqı səndən istərim.

Koroğlu intizar qalur,
Hirsindən rəngi saralur,
Aşıq gəlməsün xar olur,
Aşıqı sizdən istərim.

Söz təmam olub, Koroğlu çox sifarişlər edüb, dəlilərin yüz–gözlərin
öpüb yola saldı. Dəlilər atdarı cöulanə gətürüb xudahavizluq edüblər,
yüz döndərdilər məmləkətə tərəf sürət ilə atdarı qovmağə. Koroğlu
görəndə halı gəlüb yerinə, sazun alub əlinə görək baqi–qalan dəlilərinə,
xan və paşa olan qonaqlarına nəmə dedi:

Qoç igitlər at belinə dolublar,
Çamlıbeldən səfər idi hayana.
Atlarınun dırnaqundan, nalundan,
Toz qouzanur, qaruşubdur dumana.

Bilməm hansı şəhri dutar hədəfə,
Verur milləti yeksər tələfə,
Yüz gər döndərsölər Kəbə tərəfə,

Şivən səsi o mahala qalana.

İsabalı hər mahalda savaşa,
O mahalda tamaşa var, tamaşa,
Dedi ki, sözlərin eyləməz haşa,
Düşmən üstə yerləşində mərdana.

Dəli Həsənin gur olur nəyəsi,
Düşmən bağrun yarur dəlilər səsi,
Meydan ortasunun qumu, qəyəsi,
İldırım tək çəkər gökdə zəbanə.

Söz təmam olub, qonaqlar dedilər:

–Koroğlu, bizim bağrumuzu yardun, daha bəsdür.

Xülasə, söz burda qaldı. Gəl sənə kimdən xəbər verüm, dəlilərdən. Çamlıbeldən çıxıblar hər tərəfdən və hər yandan axtarub tapa bilmədilər. Naçar qalub gəldilər Türkmən şəhərinə. Gələn vaxtə Qəşqayi-Türkməndə məclis qurmuşdi. Təmam Türkməndə olan xan və paşa hər tərəfdən izzətli, ucaboylu cəvanlar o məclisdə və aşiq Cunun da olarçün çalurdı və çağururdu. Bu tərəfdən xəbər verdilər Qəşqayi-Türkmənə ki, Türkmən sağ olsun, on nəfər səvarə neçə atludular, dərvazədə atların saxluublar, icazə istərlər. Qəşqayi-Türkmən dedi:

–Eyvəz xanum, qonaq gəlür, oları pişvaz edün.

Eyvəz xan və neçə nəfər nökrərdən fourən durub əyağə gəldilər. Bu tərəfdən də dəlilər at dalunda möhkəm durublar. Bir vaxt gördülər dərvazə açıldı, bir danə cəvan bu imarətdən yazı gəlür. Xudavənd bir belə cəvan yaradməyub. Dəlilər hamusu bu cəvanun qədd-qamətinə və cəvanluğuna mat qalublar. Xülasə, Eyvəz xan dedi:

–Qonaqlar, təşrif gətürün.

Dəlilər atdarundan piyadə olublar. Nökrələr atdarı dutublar, Eyvəz xan qonaqlar ilə gəlublər. Daxili-məclis olanda dəlilər

baxublar gözləri Qəşqayi-Türkmənə düşüb. Gördülər belə cəvan əslən məmləkətdə yoxdur. Xülasə, Türkmənbaşı qonaqlarunan hal-əhval edüb dəstur verdi, şam gətirüblər. Beş danə məcmiyə tələtə tamam zurufati qızıldən və hər məcmədə ənva-əqsan xurakət var, iki nəfərə bir danə quzi biryanı. Xülasə, şam tükəndi. Qəhvə və qəliyan gəlüb, məşğul oldular. Qəşqayi dedi:

–Mənim aşığım hardadır? Deyün, gəlsün, əziz qonaqlarumuz var, olarçün çalsun.

Bir nəfər gidüb o biri məclisdən aşığı çağurub. Aşiq Cunun zovq-şovq ilə gəlüb məclisə girəndə:

Xərnək markoş ba mar şod coft,
Ğəza ləb xənde zəd səd afərin qoft⁹⁷.

Aşiq məclisə girəndə dəliləri gördi və dəlilər də aşığı bu saat görəndə nə dəlilərdə qüdrət oldı aşıqdən bir söz soruşa, nə aşiq qüdrət elədi ki, bir söz diyə. Və əmma Qəşqayi-Türkmən dedi:

–Aşiq, dur əyağə, bir qədər çal, qonaqlarum xoş olsun.

Aşiq Cunun neçə müddətdür bu şəhərə gəlmişdi, özünü nişan verməmişdi və Çamlıbəldən tərif eləməmişdi. Öz-özünə dedi, əgər mən bu saat Çamlıbelün qüdrətündən bu məclisdə diməsəm, səhər dəlilər Koroğlu xəbər verüllər, aqibətə kar pis olur. Bu fikri edüb durub əyağə, sazun alub sinəsinə, görək Türkmən vilayətində, məclisi-Qəşqayda oturan cəvanlar və xanlar və təzə varid olan qonaqlara nəmə deyir:

Çamlıbəldən sizə verüm bir xəbər,
Qurub möhkəm daşdan qala Koroğlu.
Qıratını vura sıldırım dağa,
Dərəyə, tərəyə, yala Koroğlu.

Yığıb neçə başibəlli cəvanlar,

⁹⁷ Beytin tərcüməsi: İlanboğan ilanla oldu yoldaş,
Təsadüfən güldü ona yüz afərin dedi.

Qorxusundan qaçar bəgü-xaqanlar,
Bacu–xərac verir ona sultanlar,
Namə yazır hər mahala Koroğlu.

Qorxudubdur bəgü, sultanı, xanı,
Nənələr doğmıyub belə oğlanı,
Gündə açar məclis, verir fərmanı,
Yeyər-içər, gəlir hala Koroğlu.

Aşıq qaçub Koroğlunun əlindən,
Bəlkə rahat ola onun dilindən,
Qasid gəlüb Çamlıbelün elindən,
Gəlir yəqin bu mahala Koroğlu.

Söz tamam olub. Aşıq Cunun bu tərifini edəndə söz onda Eyvəz xana bərg düşdü. Daxi təqət eləmədi, otaqun təqəsinə danənişan çögürü alıb sinəsinə basandan və qonaqlardan icazə alıb aşıqın cavabunda kömək nəmə dedi:

Sənə diyum, Dəli Aşıq,
Bizə Türkəmən diyəllər.
Bu sözlər dəgü yaraşıq,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Türkəməninin cavənləri,
Tozlu olur meydanları,
Saymazlar paşa, xanları,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Aşıq, açma söz başını,
Dimə Çamlıbel işini,
Çərçi soyandır qoşunu,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Koroğlu gər gələ bura,
Başun keçirdərəm dara,

Ağ günün elərəm qara,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Aşıqsan, olma divanə,
Laf eyləmə sən nadanə,
Dəgdi sözün Eyvəz xana,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Söz təmam olub. Eyvəz xan və Qəşqayi bilmirdilər ki, bu qonaalar Çamlıbeldən gəlüb bu aşığı axtarullar. Əmma Eyvəz xan sözi təmam olub, qonaqlar baxdular bir-birinə, gördülər heç günə qudrət edüb danuşa bilməzlər. Başların salublar əşəgə rəng-ruxları qərəldi. Eyvəz xan gördi qonaqlar pərişan oldular, dedi:

–Ay əziz qonaqlarım, mən aşığın cəvabun dedüm, sizün halınız təğyir tapdı. Siz hardan gələn, hara gidənsiz?

Tarıtanmaz dedi:

–Bircə çögürün mənə, ta ərz eliyüm hardan gələn və hara gidənig.

Eyvəz xan danənişan çoqurü verdi Tarıtanımaza. Tarıtanımaz çoqurün zilü-bəmini dutub görək özlərin necə nişan verir:

Başıya döndüğüm, Türkəmən zadə,
Mərd igidün höösələsi dar olmaz.
Kəşkəşana çəkilməsin uca dağ,
Əglənübdür sinəsində qar olmaz.

Saxlamaz baala dağ özündə qarı,
Hər meevə gül açə gətürməz barı,
Bu ölkədə olmaz Xunsarın narı,
Türkəmən cəngəli barı nar olmaz.

Laf eləmək hər cəvana ar olur,
Kəc adamlar bu dünyada xar olur,
Həqq yolunu gidən varu–kar olur,
İncəlsə dööləti, xaru–zar olmaz.

Çamlıbeldən Türkmənə gəlmişik,
Hər mahaldan sorağını almışık,
Aşığı biz bu məclisdə görmüşük,
Bu gecədə goftugudan kar olmaz.

Söz tamam olub. Taritanıma aşığın Çamlıbeldən qaçmağını, dəlilər onı axtarmağını əvvəldən ta axırə Türkmənbaşına tərif edüb. Türkmənbaşı qah-qah gülüb dedi:

–Bəh-bəh, bəs lazım olub biz Koroğluya qonaq olak. Səhər tezdən siz aşığı aparun və mənim salamımı Koroğluya yetirün. Və bəəd deyün Türkmən on nəfər ilə qonaq gəlür.

Aşıq Cunun dedi:

–Ay Türkmənbaşı, əgər mən gedəm, Koroğlu məni öldürür.

Türkmən dedi:

–Koroğlu mənimnən qardaşlıqdur. Əgər sənə çəb baxa gözlərini çağarduram və bəəd Koroğlu heç vədə mənsiz Çamlıbeldə dura bilməz, qorxma.

Xülasə, gecə keçüb tamam məxluq gedilir. Məclis boşalub, qonaqlar yatdılar. Səhər olub yuxudan durdular. Bəəd əz yemaq-ıçmaqdan sora dəlilər icazə alublar atdaruna səvar olublar və bir danə at aşığa verdilər. Aşıq da minub, xudahafızluğ edüb, yüz döndərdilər şad-xurram Çamlıbelə tərəf gəldilər. Ta Çamlıbelə çatublar, nökrələr atdarı dutub, dəlilər piyadə oldılar. Koroğlu aşığı görəndə höösələsi gəlib yerinə, vəli bir sibillərin burdi, dedi:

–Ay dəlilərim, bu aşiq hara gidmişdi?

Taritanıma dedi:

–Ay Koroğlu, aşığı Təkə-Türkməndən Türkmənbaşı məclisində tapdık. Türkmənbaşı adı gələndə Koroğlu hirsinə dur elədi, dırub məclisə giddi. Dəstur verdi, dəlilərə nəhar verdilər və bəəd sual elədi. Aşığa dedi:

–Ay aşiq, tərif elə görək, hardan giddün, hara gəldün və Türkmən mahalı necə mahaldur.

Aşıq Cununu sazın alub sinəsinə, görək məclisdə olan aqayalara Koroğlının cavabında nəmə deyir:

Türkəməndən xəbər verum mən sənə,
Türkəmənin var cəvanı, Koroğlu.
Özüm Türkəməndə göz ilə gördüm,
Türkəməntək mahal hanı, Koroğlu?

Koroğlu dedi:

- Danış, de görüm, nəmə gördün, kimsəni orda nişanə etlədün?

Aşıq Cunun dedi:

Gözüm düşdü orda bircə cəvana,
Qərəqas, durnatəl, mərdü-mərdana,
Bak eləməz, şirü-pələng aslana,
Nənə doğub tək oğlanı, Koroğlu.

Koroğlu dedi:

-Aya, bu cəvanlardan rəşiddür və qüdrəti bu dəlillərdən başdur?

Aşıq dedi:

-Qulaq ver, ta deyüm:

Bu ölkədə elə cəvan tapulmaz,
Qüdrətu—quvvətün disəm sayulmaz,
Rüstəm gələ, əl başuna çatulmaz,
Bəgənməz sultanı, xanı, Koroğlu.

Dedi:- Koroğlu, bu qədər bil o cəvan tək cəvan gün altunda yoxdur. Belə cəvandır ki, necə onu nişanə etləyüm:

Aşıq Cunun tanur yaxçı-yəmanı,
Sənə verrəm o cəvandan nişanı,
Əşarı yazulur Əfşar zəmanı,
Oxu sən xəttü—nişanı, Koroğlu.

Söz təmam olub, saz ilə dedigini söz ilə dedi. Və təmam sərgüzəşti tərif edüb. Vəli bazırgan aparmağını dimədi. Və bəəd dedi:

—Türkmənbaşı on nəfər ilə gələcək sənə qonaq ola.

Koroğlu Çamlıbeldə olan qonaqları dubar on gün dəvət elədi, dedi:

–Təkə-Türkməndən mənə qonaq gəlür. Siz də qalun gedməyün.

Xülasə, Koroğlu verdi yeddi min pərvar amadə edüb təmam aş-pəzxanələrə düyi on xərvər ilə verdi. Çamlıbelə zinət verüb. Bir vəxt nigahbanlar səsləndi:

–Ay Koroğlu, Türkmən caddəsi ilə on nəfər atlu gəlür. Atdarun nəlündən ot xərməntək caddəni rouşən edər.

Fourən Koroğlu on danə gənçə dəstür verdi. Atlular çatan səttə olarun qəbağunda qurban edublər. İzzəti təmam ilə Türkmənbaşı on cəvan türkmən ilə varid oldılar. Koroğlu Eyvəzi görəndə hezar afərin diyüb. Koroğlu Türkmən ilə görüşdilər. Hamı yer-yerindən did baz did edüb Koroğlu soruşdı, dedi:

–Türkmənbaşı, bu Eyvəz xan sənün oğlundur?

Türkmən dedi:

–Eyvəz sənün qulamundur.

Xülasə, burda yidilər-işdilər. Bəəd əz on gündən sonra Türk-mən dedi:

–Ay Koroğlu, səhər biz murəxəs olacağıq. Vəli səhər nəhara qaz, ördək biryanı aşpəzlər hazır eləsün. Daha davar biryanı bəsdür.

Koroğlu gəldi aşpəzxanəyə, dedi:

–Qaz və ördəklər harda vardır?

Yumuq Əhməd dedi:

–Qaz və ördək bu mahalda tapulmaz. Məgər Ərzurumda Cəfər paşanın göllü bağunda ola. Ora da gidmaq müşküldür. Çox çətin dağlar qabaqda var. Xətərli yolları vardır və bir də Cəfər paşa bir qudrətli paşadır.

Koroğlu gəlüb dəliləri çağurub dedi:

–Kim gidə bilür Ərzurumdan Cəfər paşanın bağundan qaz və ördək gətürə?

Heç kəsdə qudrət olmadı. Tarıtanumaz dedi:

–Mən gedərəm.

Türkmənin oğlu Eyvəz də dedi:

–Mən Tarıtanumaz ilə gedərəm.

Koroğlu dedi:

–Sən qonağay, lazım dəgül sən gidasən.

Eyvəz dedi:

- Mən gیدərəm.

Koroğlu dedi:

–Sənün gیدmağun səlah dəgül.

Xülasə, Tarıtanumaz atlanub gیدə, Eyvəz də fourən gedub ərəbi atı minüb gəldi, Koroğluya dedi:

–Mənim ağama xəbər vermün, ta biz gedək, gələk.

Xülasə, Koroğlu hər tərəfə vardı ki, Eyvəz gedməyə. Gördi ki, gedir, dedi:

–Bəs qulaq verün, sizə sifariş edüm.

Eyvəz xan dedi:

–Koroğlu, sifarişün nəmədür?

Koroğlu dedi:

Gedər olduz Ərzuruma,
Tuşdur, bu dağun yolları.
Sağ caddəsi gedər Ruma,
Üçdür, bu dağun yolları.

Daqlarda aslan yatubdur,
Çəngəli qanə batubdur,
Kələ-kələyə çatubdur,
Ləşdür bu dağun yolları.

İsabalun götür nökər,
Atlar nalu–mıxun tökər,
Qul Əhməd məclisün çəkər,
Daşdur, bu dağun yolları.

Dağlarda vardur çox məğar,
Gərdəngahında yatub qar,
Müşküldür keçə bir səvar,

Qışdır, bu dağın yolları.

Söz tәмam olub, Koroğlu dedi:

–Muvazibәtluq insanda böyük sәrmayәdur. Gedün, bu dağlar xәtәrli dağlardır. Mәbada, xuda nәkәrdә bir bәrәdә dara bәnd olunar. Xülasә, muvazib olun.

Bu sözә Eyvәz xan taqәt gәtүrmәdi, Koroğluya necә cәvab verdi:

Vәsfün vermә bu dağların, Koroğlu,
Türkәmәndә mәнә yәlil diyәllәr.
Başı bәlli qırx min cәvan içindә,
Mәнә, valla, mәrdi-әvvәl diyәllәr.

Atı vurdum mән dә sıldırım dağa,
Meydanda dolanam bir sola–sağa,
Düşmәnimi sallam әldән әyaqa,
Meydan açan cәngü-cәdәl diyәllәr.

Atum sürüm dava günü meydana,
Sürsәm toz qouzanur çatar dumana,
Çәngәlim şir kimin boyaram qana,
Tanuyanlar gәрәk әcәl diyәllәr.

Әgәр qәsdән hücum edәм kәffarә,
Ağ günün elәрәм düşmәnün qarә,
Sözlәrүmi Әfşar çәkәр әşarә,
Oxuyanlar şerü-qәzәl diyәllәr.

Söz tez dәgәр hәр qeyrәtlü cәvana,
Xüsusән bu sözlәр mән Eyvәz xana,
Mәnim sözüм deyün şerim yazana,
Türkәmәndә mәнә yәlil diyәllәr.

Söz təmam olub, Taritanumaz Eyv z xan ilə yüz döndərdilər  rzuruma tərəf gedma a. Vəli, Türkmənbaşı hala bilməyir oğlu Eyv z hara ged b. Xəbəri yoxdur, b lm z.

Ay  ziz, qardaşlarum, bu dastan burda xatim  tapdı, yəni bu dastan Aşıq Cunun qaçmağı dastanıydı. Yazdum, in a allah, əgər  m r oldu Taritanumaz ilə Eyv z xanun qaz və ördək g t rmax dastanun da talib olanlara yaza c k m.

Vəssəlam, söz təmam.

 slam    ar
N  rli m v rrix  1 .8.53

KOROĞLINUN TÜRKMƏN S F RI

Qərar budur, dastan əvvəldən ta axırac k yazulsun.   n Aşıq Cunun  amlıbel n qəhr edüb getmişdi v  Türkmən vilayətinə və onun dastanun yazmu am. Aşıq Abbas ⁹⁸n var  Salub v  v xti ki Aşıq Cununu dübarə g t rd l r  amlıbel , Koro lı ondan Türkmən vilay t n soru dı. Aşıq Cunun Eyv z xanı Koro lıya tərif el y b. Koro lı dedi:

–Mən g r k özüm ged m o cəvanı g r m, əgər mənim dərdimə d g , g t r m.

Xülasə, o dastan yazılıb.  ndi be omide xoda Koro lınun Türkmən səfəri ki, on birinci dastandur, dübarə yazaram. Oxuyan qardaşlar oxuyub  ad olsunlar. Bəs be omide xoda t v cc h ed n.

* * *

Bismill hiaala.

Koro lı Aşıq Cunundan Eyv z xanun v sfo- safun   id b dəxi taqət g t rm y b bir dəli nərə c k b, yeddi min yetmiş yeddi dəli

⁹⁸ M layirli Aşıq Abbas Qulami Qumda lentə yazdırdı ı dastanlar arasında   Koro lu  da var. Ehtimal ki, söhbət ondan gedir.

hər tərəfdən tökülüb gəlüb, çahar ətraf Koroğlını əhatə edüblər.
Ərz eylədilər:

– Ağa, gənə vaqə var, sənün qərarun kəsilib?

Koroğlının adətidi, bir qərarıydı, hər mövqe bir iradə edəndən qabaqdan bir nəre çəkərdi. Bu dəfə nəre çəküb dəlilər cəm olub cuya oldular. Koroğlu görək nəmə deyir:

Dəlilərim, Çamlıbeldən gedirəm,
Bu səfərdə bir niyyətim var mənim.
Əvvəl sizdən mən məşvərət edirəm,
Bu səfərdə bir həsrətim var mənim.

İsabalı dedi:

–Ağa, əvvələn niyyətin mübarəkdir. Buyur görək, nə kari–xeyr varundur ki, çox həsrəti var?

Koroğlu dedi:

Aşiq Cunun gedib, gəzib cahanı,
Çahar iqlim–Hərat, Şiraz, Kirmanı.
Türkməndə görüb bircə cavanı,
Məlum olsun o söhbətim var mənim.

Aşiq Cunun götürüb oğlanun nə ünvan getməğün dedi:

Acığun gəlməsün sənün, Koroğlu!
Cəvanları Türkmənin cəridür.
Tanusular səni hətmən tutallar,
Caddələri şiru-aslan yeridür.

Koroğlıyun təbi gəlüb görək Aşiq Cununa nəmə dedi:

Aqıl olan divanətək danuşmaz,
Ot vurmasay yaşü-quru aluşmaz,
Qorxaq olan xeyrü-şərə qaruşmaz,
Həras yoxumdur, qüdrətim var mənim.

Dəlilər dedilər:

–Sən bir fərman versəy, biz itaət edərik. Haala əmrün nəmədür, buyurgunan.

Koroğlu dedi:

Gün çalanda Çamlıbelə vurubdur,
Qəvi düşməni qiyabunda durubdur,
Aşıq Cunun sözü məni yorubdur,
Yorulmuşam kəsalətim var mənim.

Söz tamam olub. Koroğlu yun halı böylədi. Əgər sözünün qaba-
ğına söz gətürsəydin ya tərəfi öldürərdi, ya üç gecə-gündüz baş
atub yataıdı. Bu dəfə dəlillərə dedi:

—Gedin, mən minnur fikrim cumubdur.

Dəlilər hamı dööründən dağılub. Koroğlu da gedib yatdı. İsabalı
dedi:

—Aşıq, Koroğlu yatdı. Əgər, bu gün yuxudan dursun, sənə ənam
verər. Vəilla, üç gündən sonra dura, əvvəl iki qulağı qaza və buna
görə ki, sənə çox sifariş edib ki, bəzi mövqe mənim sözümə söz
demə. Koroğlu ouqatı təl x olub, yatub. Təvəkkül ol Xudaya ki, bu gün
yuxudan dursun, vəilla, dedüm, neməti tamamıdır.

Aşıq Cunun da Koroğlının adətin bilirdü. Vəli bu dəfə çox xofə
düşüb çögürün alub əlünə, zilü-bəmin dutub görək necə Xudadan
istiyir ki, Koroğlu bu gün yuxudan dura:

Sidqinən çağurram qədri-ilahi,
Yuxudan tez bu gün dura Koroğlu.
Qorxusundan gedüb ürəgim ahı,
Xof edirəm durub vura Koroğlu.

Sən ağəhsən, onun yaman halı var,
Qüdrəti var, cəlalı var, malı var,
Ənkirü—mənkirün nə suvalı var,
Durır məni basar gora Koroğlu.

Yuxudan ayılıb bu gün şad olsun,
Qoymagunan məniminən yad olsun,
Fikri bu bərədən çox azad olsun,
Durub gözəl məclis qura Koroğlu.

Aşıq Cunun duasın et icabət,
Yetiş harayıma vahid-ü əhəd.
Bu gün Koroğlınu yatıbdur, oyat,
Qoyma üç gün yata, dura Koroğlı.

Söz təمام olub. Koroğlı yeddi saat yatmışdı. Aşığün duası isabət edüb Koroğlı yuxudan durdu. Bir dəli nəre çəküb dəlilər hamı tərəfdən tökülüb gəldilər dedilər:

-Ay Koroğlı, nə xəbər vardır?

Koroğlı dedi:

– Aşıq Cunun hardadur, gəlsin.

Aşıq Cunun gəlüb Koroğlı üç danə axça Aşıq Cununa verub dedi:

– Ay aşıq, mən istərəm gedəm Türkəmənə. Sən Türkəmən yolların getmişey. De, görüm, hansı caddə yaxıntəhərdür və hansı xətər var və hansı bixətərdür.

Aşıq Cunun dedi:

– Koroğlı, dörd danə caddə var Türkəmənə gedər. Hər dördünün də vəsfini icazə versey saz ilə deyərəm ki, sən xoş olay.

Koroğlı dəstur verdi, bir məclis qurub şərbəti-şərbət, yemağ-ıçmağ başlandı. Koroğlı dedi:

– Aşıq, de!

Aşıq Cunun sazını basıb sinəsinə çahar caddənin vəsfini belə deyir:

Çamlıbeldən Türkəmənə gedəndə,
Əvvəl çatar Ərcistana, Koroğlı.
Dörd yolu var Ərcistandan aralı,
Hər biri gedər bir yana, Koroğlı.

Məğribdən yol salma, xəteri çoxdur,
Vəli bu yollardan çox-çox yovuqdur,
Dağ-daşdur, qardur-qışdur, souqdur,
Dağlar qərq olub dumana, Koroğlı.

Havaludur, basəfadur hər yeri,
Gülüstandu yolu, bağı-İrəmi,
Yeddi yerdən yolu kəsüb hərami,
Yola qoymazlar quş qona, Koroğlu.

Toqat şəhri caddəsi də üç olur,
İkisi sərrastdur, biri piç olur,
Sərrast caddə axır gedər heç olur,
Gedən gedər biyabanə, Koroğlu.

Kəç olan caddədür Türkəmən yolu,
O caddədür dayim ticarət malı,
Üzülməz caddədən karvanun dalı,
Çox uzaxdır Türkəmanə, Koroğlu.

Aşıq Cunun deyər, budur nişanə,
Sol tərəf caddədür gedər Kirmanə,
Sağ caddədə gördün aşna biganə,
Yol vəsfini sən de ona, Koroğlu.

Söz təمام olub. Koroğlu yolları bildi. Vəli gördü Aşıq Cunun çox yolları xətərli eylədi. Fourən durub ayaqa, bir dəst libasi-bazurganluq geyüb, altundan misri qılıcı bağladı. Şəmşirin və təمام əsləhədən müsəlləh olub Qırata minüb sazun alub əlinə, görək Çamlıbeli kimə tapşurur ki, gələncək mivazibət eyləsünlər.

Dəlilərim, mən gedərəm, gəlincək
Can kimi saxlayun bu Çamlıbeli.
Mən gedərəm xan Eyvəzun daluycak,
Xan kimi saxlıyun bu Çamlıbeli.

Yumuğ Əhməd sənə verim fərmanı,
Dəli Həsən görsün dəlilər sanı,
Gündə yiyün üç yüz şişək büryanı,
Çox əlvən saxlıyun bu Çamlıbeli.

Sifarişim budur dəlilərimə,
Əgər gedüm mətləb gəldi əlimə,
Əgərçi gəlmədim getdim ölümə,
Siz mizan saxlıyun bu Çamlıbeli.

Tökün, yiyün, Koroğlının malıdır,
Vəsiyyətdür sizə sözüm dalıdır,
Sizə böyük bu gün İsabalıdır,
Bigüman saxlıyun bu Çamlıbeli.

Söz tamam olub, dedi:

– Dəlilərim, sizün sərkərdəz bu gün İsabalıdır, sizə fərman verdi, əncam verin. Və bir də heç tərəfə kimsə getməsün, ta mən gəlincək. Vəssəlam.

Xudahafizluq edüb Qırata bir nəhib vırdı. Sıldırımqayadan atılıb, Qərətikanlıqdan çıxdı, Daşqaladan rədd olub düşdi Şahcadd deyilən Ərcistana tərəf getməgə.

Bu tərəfdən Koroğlu gəlüb bir saat günbatana qalmışdı, həm özü və həm Qırat xəstə olub. Bir balaca kəndə çatub, aduna Tahirabad deyirdilər, gəlüb Tahirabadın kənarına bircə dərvazəni dəxili-bab edib. Bu imarət bircə qərri arvadun ki, qırx ildə əri ölmüşdü. Bircə oğlu varıydı, altmış salə qocalmışdı. Vəli, əl və gözdən tabınakdı, heç arvad almamışdı. Oğlan həmişə əvdə, qərri yünü əgürürdü, haqqını alub o çolaq oğlan ilə maaş edərdi.

Qərri gəlüb dərvazaya, gördü bircə kişidür, bu kişilərcək və bir danə ata minübmiş bu atdar boyunnda. Təəccüb qalub dedi:

– Qonaq, nəmə fərmayışün var?

Koroğlu dedi:

– Mənim atum yorulub, özüm də acam. Əgər mümkün olur, bir qədər yemağ və içmağ mən özümə və bir miqdar arpa-saman bu atuma alay və pul verəm.

Qərri dedi:

– Baba, mən nə səni və nə atunu tox eliyə bilməm.

Koroğlu əl eylədi cibə, bir məbləğ ağ–sarıdan töküb qərrinün
ətəginə. Qərri pulu görəndə dedi:

–Qonaqcan, xoş gəlmişey, səfa və qədəmün gözlərim üstə. Bu-
yur içəri.

Koroğlu varid olub, dedi:

–Qərri nənə, dur bu pulları götür get qırx badman arpa al və bir danə
də quzu büryanı. Miqdari çörək hazır eylə, indi mənim rəfiqlərim gəlür
süzlərə. Biz bazurganlıq varumuzdı, qafilə daldan gəlür.

Qərri bir çəp Koroğluya baxub dedi:

–Məgər mən qərriyəm?! Mənim ərim üç aydır ölüb. Və on gün
bundan qabağı çün bizim toyumuzun dağlardan səsi gəlirdi, haala
altı aydır ki, biz toy eyləmişdik. Mənim ərim ölüb.

Koroğlu gördü bunun təməi-nəfsanisi cuşa gəlüb, dedi:

–Bağışla, həqiqət sən tazə atdan düşən gəlin kimin. Mən əvvəl
sənə baxmadum görüm.

Qərri sözdəri eşidüb bina eylədi əzilməgə, hey qaş-göz tutmağa,
dedi, əl-ayaqum hənasına bax. Axır Koroğlu dedi:

–Məgər gedmirsən arpa almağa?

Dedi:

–Gedirəm, əvvələn de görüm, məni alay, ya yox.

Koroğlu fikir eylədi, dedi, əgər deyim allam, bisəri-səda, bu zaman
aparur, vəli disəm almam, burda gərək şəərin dərsün tütək.

Dedi:

–Qərri, mən səni allam.

Qərri deyəndə, dübaurə ki, acuğı gəlüb, dedi:

–Sən mənə genə qərri dedün? Bir həyətim, bir danə bağum var-
dur.

Koroğlu sazun alub əlinə, görək qərriyə necə cavab verüb:

Bu gün bir qərri gördüm,

Hənali əl-ayağı var.

Gərək bu qərni mən alam,

Bir həyətim, bir də bağı var.

Qərrinin acuğı gəlüb yüzün döndərdi o yana, dalun çövir
Koroğlu. Koroğlu dedi:

Qərri deyirəm tozlanur,
Gəlün deyirəm nazlanur,
Yüzünü məndən gizlədür,
Heç bilmirmi qonağı var.

Qərri dedi:

–Bilürəm, qonaq varum. Vəli mənim üç tovuq varum, naharda
qeyqanaq və beş danə geçi varum. Səhərlər hər şey verrəm sənə,
burda yeyək-içək şad olağ.

Koroğlu dedi:

Gəzmişəm uzağ-yovuğu,
Çəkmişəm isti-sovuğu,
Gəlün varı üş tovuğu,
Naharda qayğanağı var.

Qərri gülüb dedi:

–Bir dəst rəxti-xab varum. İki qaşuq ağacdən və bir danə çanaq
ki, əlli ildür əslindən ərim gətürmüşdi, saxlamışam. Onda ikimiz
qəza yərik.

Koroğlu dedi:

Gəlün mənə verür cavab,
İki qaşuq, bir rəxti-xab,
Sovün, daxi xanə–xərab,
Bir danə gər çanağı var.

Qərri dedi:

–Bu atı satgunan. Gəl, malı mala, canı cana qatağ, yeyək–içək,
bir dööran edək.

Koroğlu dedi:

Koroğlu Qıratı sata,
Malını malunə qata,
Gözəlinən yiyib yata,
Bircə kiçik otağı var.

Söz təmam olub. Koroğlu dedi:

–Mən səni allam.

Q rri xatircəm olub durub  yağ , geddi miqdari ürək və bir dan  b ryan v  qırx batman arpa bazardan alub, verüb qabaqdan h mmal götürüb. H mmal  dedi:

–Buları apar, mənim ərim  vd  atunu baėlıyub həyatı. V r ona, ta mən gəlim.

H mmal buları götürüb Koroėlıya verüb qayıtdı. Ta q rri bazardan bir qədər sürmə alub g l nc  Koroėlı ürək ilə büryanı yedi v  Qırat da arpan  t k td . Q rri g l b gördü arpan  pak at yey b, qonaq da büryanı,  r gi yey b, fəqət s m kd  qalur. Q rri bir g zalt  baxub dedi:

–Ay  y  abad, bu Koroėlıdur!

Götürüb q rri dedi:

–Bəs qonaqlar g lm di? Sən bu gün n  t  r bir dan  büryanı yed n v  atun da qırx batman arpan  yedi?  vv l n mən səni indi tanudum ki, sən kimsən.

Koroėlı dedi:

– g r rastdur, de görüm, mən kiməm? Mən büryanı yem mi  m. Hələ səbr eylədim sən g ley, yarım yeyək.

Q rri dedi:

–Namərd təmam yiy b, o vaxt deyir yem mi  m.

Baxdı gördü bu Koroėlıdur, dedi:

– Ay qonaq, sən namıdar  mən tanıram.

Koroėlı dedi:

–N  t  r tanıdın?

Q rri dedi:

–İndi g r mən səni tanıram, ya yox. Götürüb g r k nəmə dedi:

T  cc b m, belə qonaq,
Hardan g l b tapub bizi?!
Mənə olub həlqə munaq,
Yalandur hər diy n sözi.

Koroėlu dedi:

– Necə yalandur, mən yalan danu uram?

Q rri dedi:

Yalan sözündən utanmaz,
Yedigün boynuna almaz,
Əmisi Şəbannan qalmaz,
Heç yoxdur utanan üzü.

Koroğlu gördü ki, əmisin tanıır, dedi:

-Şəban kimdür?

Çəp baxdı qərriyə. Qərri dedi:

Mən qurbanam ala gözə,
Xəşm eyləyüb baxdı bizə,
Atasıdur Xacə Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.

Koroğlu dedi:

-Ay qərri, əgər burda bu sözlərdən desən-deməsən, mən səni tanumuray.

Qərri dedi:

Qonaqım mənə yağıdır,
Axır təbləri vağudur,
Çaar iqlimin boyadır,
Nəzaf itirəndə mazi.

Koroğlu dedi:

-Əgər rast deyirsən, de görüm, mənim adum nəmədür?

Qərri dedi:

Koroğlıdur, Rouşən xanay,
Mənim bu cismimə canay,
Qeys qızı Səlbidür anay,
Qırat vurub sınıb dizi.

Dedi:

-Koroğlu, mən səni kamilən tanudum. Sən Rouşən Əli xan Xacə Mirzənin oğlu və nəşəbi Səlbə xanum Qeysəri Rumin qızı və əmisi adı Şəban xan. Qırat vurub nənəsin dizi çatılıb. Haala mən səni tanıram, ya yox?! Əgər boynuna almasay əlan gedərdim Türkmənbaşıya xəbər verərdim, səni tutalar. Burda sənün atun misqalı bircə tümən quruş olur. Bəli, bu şəhrin xalqı sən ilə düşməndir.

Koroğlu dedi:

-Mən səni allam, genə nə ərz varındur?

Qərinin qoşqunu boş oldu, dedi:

–Yox, amma bu atı gərək satay. Bu bizim hamu zadımızı yeyər tükədür.

Koroğlu dedi:

.....

Qərri girüb yer sala, Koroğlu dedi:

–Gözəl, hələ kəbin kəsilməyib. İki yer sal.

Qərri dedi:

–Bir yer sallam, dalumuz bir-birinə dayansun.

Xülasə, hər tür yatdular, deyən özü bilsin nə ünvandır, eləcə yatublar. Səhər olub Koroğlu yuxudan durub vüzu alıb namazun qıldı. Qərri durub əyağə, sarı yağ götürüb neçə toxmmurq ilə zirqəlyan çay gətürüb yedilər. Gördilər car çəkünlər, gəlün toya. Koroğlu dedi:

–Gözəl, kimün toyudur?

Dedi:

–Bir nəfər çadurpa oğlunun toyudur. Elin bəgi özündən onun toyun tutub. İndi o cardur ki, xalq gedə toya.

Koroğlu dedi:

–Bəs sən övdə oturmusan, aparum Qıratu satum gəlüm, bahəm toya gedək.

Qərri dedi:

–Get, tez gəl.

Koroğlu dedi:

–Şayət şəhəri talomaya, gün batanda mən gəlləm.

Qərri qəbul edib. Koroğlu atun yüyənün çəküb, gəldi bir kər-vansərayə, dalandara dedi:

–Bu atun yerünü mürəttəb eylə, qırx tas da arpa buna tök və bir miqdar pul verib.

Dalandar zövq-şövqlə məşğul olub ata xidmət etməyə. Koroğlu gələndə libasun əvəz edib. Bir aşığluğ libası geyüb, çögürün altundan salub getdi. Toy məclisində bircə tərəfdə oturub baxdı məclisə, gördü neçə cəvanlar gəlüllər.

Hər tərəfdən xanlar, bəglər və cəvanlar gələndə, məclis mürəttəb olub. Dedilər:

–Durun əyaqə, ehtiram edun Türkəmənbaşı təşrif gətürür!

Məxluq hamını durub əyağə. Koroğlu gördü bir qəvi heykəl şəxs gəlir, kəlləsi günbəd düvar, sibilləri binaguşdən keçüb, gözləri kasəxun kimi, ucaboy şəfi-cəvan, necə cəvan tayı heç məmləkəttə yoxdur. Qızıl həmayul salub, qızıldan kəmərbənd. Sağ tərəfində bir danə cəvan gəlir, güntək şüa verir, ağça, ucaboy, məstü-alagöz, qələmqaş. Əslən adam baxmağunan tox olmaz. Bu cəvan pəhlüvanun surəti on dörd keçəluğ ay kimin şöləvər. Başunun tükləri durna teli tək çin-çin olub. Çox ucaboy cəvandır. Koroğlu dedi:

–Əgər bu Eyvəz ola, Aşıq Cunun həqvarı başarməyub vəsfən verə, çox aşıq deməğundan başdur.

Xülasə, gəlublər məclisdə oturublar. Hamı məxluq cəbəcə oturub. Bir nəfər cəvanlardan əyağə durub dedi:

–Türkmənbaşı sağ olsun, biz hər şəhərə getdik, aşıq tapulmadı. Boş gəlmişik. İndi fərmayüşün nəmədür?

Türkmən dedi:

–Əgər, aşıq tapulmaya, naçaram, Eyvəzi göndərəm Ərzurum vi-layətində bir əcəm aşığı gətürələr. Mən gedirəm, gün batanda məclisə gəlləm, gərək aşıq tapula,–bunu dedi, təmam yerli-yerindən əyağə durub Türkəmənbaşını yola saldular.

Eyvəz qaldı. Cəvanlar yığılub Eyvəz başuna, misli-pərvanə şəm döörünə cəm olur. Bir nəfər dedi:

–Ay Eyvəz xan, bircə yekə adam məclüsün o başunda oturub, bir danə çögürü varudur.

Eyvəz dedi:

–Kimdür?

Eyvəz baxub görüb qəribədür. Dedi:

–Qonaqcan? Dur çögürün və özün təşrif gətir bizim cələsəmişə.

Koroğlu dedi:

–Mən aşıq dəğüləm.

Eyvəz xan güldi, dedi:

–Bəs o başı yekə nəmədür?

Koroğlu dedi:

–Bu aşıq cəvabı verəndür.

Dübarə gəlüb dedi:

–Necə aşıq cəvabı verəndür?

Koroğlu dedi:

–Gər məclisdə aşiq oxusun və çalsun–çağursun, bu onun cavabun verəndür. Mən lafçı adam dəgüləm. Mənim zatumda bir misqal ixtilaf yox. Sənə də tə məlum olur.

Eyvəz xan sazı basub sinəsinə. Təməm məclisün cavənları xurd-büzürk mütəvəccə olub görələr Eyvəz xan nəmə sual edir. Eyvəz xan dedi:

Neçə sualum var cavab verəndən,
O kimdür ki, ləşi yoxdur, başı var.
On əyağı, altı gözü, üç canı,
Aqzı yoxdur, vəli bircə dişi var.

Koroğlu sazını çiyindən düşür, ruhsat səndədür. Görək Türk-mənzadənin necə cavabun verdi:

Cavabun ərz edüm Türkəmənzadə,
Ayü-gündür, ləşi yoxdur, başı var.
On əyağı, altı gözü, üç canı,
Xışu-bərzigərdür, bircə dişi var.

Eyvəz xan dedi:

O nəmədür dəgmə deyəndə dəgər?
O nəmədür dəgər, dağ olsay, əgər?
Nəmədür görsənməz bir-birin çəkər?
O nəmədür bir dalı, üç döşü var?

Koroğlu dedi:

O dodaqdur, dəgmə, deyəndə dəgər,
O, töhmətdür, hətmən insanı əgər,
O, varis qanıdır, bir-birin çəkər.
Təpədür bir dalı üç də döşü var.

Eyvəz dedi:

Nə qüdrətdür, nəmə çəkər gurlar,
O kimdür ki, dalu-döşün vurlar,
O nədür başı yanar təhi qurlar,

.....

Cavab dedi:

Xuda qudrətündən bulut gurlar,
O davuldur, dalu-döşün vurular,
O qəliyəndür ki, küldən tutular,

.....

Eyvəz dedi:

O kimdür ki, hər nə veri qənadur,
O kimdür ki, hər yerdə çox fənadur,
Nədür issiz ölə qənat çaladur,
O nəmədür quyruğunda nişi var.

Koroqlı dedi:

O uşaqdur, hər nə varı qənaddur,
Məzur insandur, fikri fəsaddur,
Qərrişca öləndə qanad çağadu,
O əqrəbdür, quyruğunda nişi var.

Söz təمام olub. Bu sual–cəvabə hamı məclis xoş olub. Eyvəz xan göndərüb atası məclisə gəldi, dedilər:

–Ay Türkmənbaşı, bu aşiq çox yaxşı aşığdır. Eyvəz xanunna sual-cəvab edüblər, xülasə, məclisi şad–xurrəm edüblər.

Türkmənbaşı dedi:

–Aşiq haralıdır, hara aşığdır?

Dedilər:

–Bilmərik haralıdır.

Türkmənbaşı dedi:

–Aşuğ, sən haralısan?

Aşiq dedi:

–Türkmənbaşı, ehtiyac yoxumdur deyim haralıyam. Mən aşiq dəgüləm.

Türkmənbaşının acığu gəlüb dedi:

–Bəs o başı yekə nəmədür səndə?

Koroqlı dedi:

–Bu moxi yox, adam başıdır.

Türkmənün bədtər oqatı təlx olub, dübarə dedi:

–Aşiq, əgər sənün əsli-nəsəbünnən baxəbər oleydüm, verərdüm səni öldürür, digər çox bikəmal aşuğay.

Koroqlı gördi Türkmənün mətləbünnən hali dəgül. Sazı alub sinəsinə, görək nəmə deyir:

Mən aşığam, vilayətlər gəzəram,
Görməmişəm sənün kimin kohənsal.

Böyükzadə olana belə söz dəgməz,
Zirəsi hər qədəri ola bikəmal.

Bu sözdə Türkmən bir fikir elədi, bir az höösələ tapdı. Koroğlu dedi:

Aşıq ağzı biri otdür, biri su,
Nijadı bəd olan olur iki xu,
Yüzdə bir pərdə var, adı abi–ru,
Bipərdə nişanı mənsay qərəmal.

Bu sözdə Türkmən şərməndə olub, başun salub əsağə, rəngi qızardı,
dedi:

–Aşıq, ağzun qurban, de görüm.

Koroğlu dedi:

Böyügün rəsmidür yuxarı baxmaz,
Qədəmi fuladdur, payası axmaz,
Sultan olan əyağun biraxmaz,
Əgərçi qəlbi karü-lal ola.

Türkmən daha xoşhal olub əl elədi cibiyə, yeddi danə lirə aşığa verüb.
Bu tərəfdən məclis adamları dedilər:

–Türkmənbaşı, nə xəbərdür, bir belə pulı bu aşığa verdün?!

Türkmən dedi:

–Sizə mərbut degül.

Koroğlu dedi:

Əqli kəmlər fikr eləməz, danuşur,
Böyükülərün qəmdən qəlbi aluşur,
Dərya gedir dəryalərə qaruşur,
Aşıq o dəryadə verir pərü-bal.

Söz təmam olub. Dedi:

–Yaq gedər yaq üsdünə, yarma qalır yavan.

Türkmənbaşa agah olub, bu aşığın bir mətləb varıdır. İnsan oqatı təlx olanda, deyillər, xuda onı şadman eyləsünlər. Çox tohi-təb tapar və rəhməti-cuşə gəlür, ələxüssüs, Böyükzadənin bu sözi. Türkmən dedi:

–Aşıq, əz qərar məlum, sən mali-dünyayə ehtiyac yoxundur. Sənün ayrı nəzər varun və əlan nəzərdə bəyan eləsi. Bu qədər bil hətmən bəaurdə edərəm. Məgər onı ki sənün mədd nəzərində ola, Türkmən vilayətində tapulmiya və yainki fərahəm olsün qeyri–mümkündür.

Mən sənün hacətin rəva eylərəm. Hala de, görüm, əsl mətləbin nəmədür?
Tamamən təklif ilə gəlsün bu məclisdə oturan cəvanlar da şad olsun və sən də
canu-dil ilə çalub-çağaray, bizi xoş edəy

Koroğlu fürsəti qənimət bilüb aldı görək nəmə dedi:

Bu saət, Türkmənbaşı,
Mən istərəm, ağa səndən.
Misali seldən, yağışi,
Dürrü-mərcan yağa səndən.

Bu sözdən Türkmənbaşı çox şad olub dedi:

–Əgər, bu aşiq məndən məmləkət dərxast eləsün, verəcəyəm. Aşiq,
de görüm, mənzurun nəmədür?

Koroğlu dedi:

Ot tapulmaz ocağumda,
Əlim qalub qucağumda,
Mən istərəm bu çağumda,
Düşməyəm irağa səndən.

Türkmən dedi:

–Heyf olsun ki, sənün övladun yoxdur. Bavər edun, ey məclis cəvan-
ları, mənim iki oğlum olseydi birini bu aşığa peşkeş edərdüm. Aşiq, de
görüm.

Koroğlu dedi:

Gər ən uca bir dağam,
Bilürəm Əlidür ağam,
Bircə sər çeşməli bağam,
Gəldim gül dərməyə səndən.

Dedi:

–Aşiq, ismət sözün de görüm, mənim əlimdən acılır, ya yox?!

Koroğlu gördi Eyvəz xan məst əslan kimi keçdi atasının sağ tərəfində
oturdi. Koroğlu dedi:

Mən aşiq bu dööranam,
Yandırur ot gərək yanam,
Mühtac bircə oğlanam,
O ki keçüb sağa səndən.

Bu sözü aşığ deyəndə Türkmən gördi bu çox böyük hikayətdür.
Dedi:

–Aşıq, bu mənim Eyvəzim əlavə, mənim gözümlün çıraqıdı. Bəlkə bu məntəğənün cəvanlarınun işıqlı ayudur. Bu cəvannlardan dəstur verənləridi. Bu malun iş yola salanı, məclis qurani Eyvəzdür. Məgər səndə o ləyaqət vardır ki, Eyvəzə bərabər?! Əvvələn ki, əgər Eyvəzün bir şögl ki, münasib olmasa, Eyvəz qəbul eləməz. Hala, de görüm, mən Eyvəzi sənə versəm, sən onu ilə necə maamilə edəcəksən və bir də de görüm, sən haralısan və adun nəmədür və nəsl-i əslün nəmədür?

Koroğlu gördi Eyvəzün rəngi açuluşur, qızarur və ağarur. Dedi, hətmən Eyvəz böyründən oğlanca,

Baala dağun damənində qar olmaz.

Eyvəz xana bu sözdə bir az höösələsi gəlüb dedi:

–Aşıq, sözün de. dağuluz. Götürüb görək nəmə dedi, Eyvəz xana ki:

Başıya dolanum gülüzlü oğlan,

Cəvan mərdün höösələsi dar olmaz.

Böyük dağlarda qar qalır

Koroğlu dedi:

İki sözdür bir- birinnən saruşur,

Dəva olur, cəng-cədəl qaruşur,

Bir otunan məmləkətlər alışur,

Xəşmin utan cəvan köhənkər olmaz.

Eyvəz bu sözə küllən xəşm eləmişdi, xəşmini utub, gültək çehrəsi açulub dedi:

–Aşıq de:

Çamlıbelidür əsl mənim məkanum,

Aləmə şöhrətdür bu adu–sanum,

Keçüb Koroğlınan keçən dörənum,

İndi bilməm yox övlada var olmaz.

Bu sözdə məclis dəgdi bir-birinə. Dedilər:

–Ay uşaq, əcəb oldi, bu, Çamlıbel adamlarınandır. Gəlün bunu dutax salax zindana, o vəqt kağəz yazax Koroğlıya ki, sən əgər vəqəən qolçomaqə zərəngi, gəl Türkmənə, sənün adaşlarından birini tutmuşux zindandadır.

Türkmənbaşı dedi:

–Haala danışmıyun, görüm adı nəmədür, dedi:

–Aşuq, adun nəmədur, de görüm, Çamlıbeldən tərif elə görüm xəbər varun, nə unvandır?

Koroğlu dedi:

Bir qasidi bir mahala girəndə,
Sifarişi gərək bu qərar ola.
Cəfa sözi mərd igidə yaramaz,
Həqiqət söz gərək aşikar ola.

Kifayətli cavan bilibdür səndə,
O, mənsəb sahibi bu Türkəməndə,
Ərz budur sənə, gəlmişəm mən də,
Gərəkər qasidi köhnəkar ola.

Koroğlu çox gedüb-gəzüb dünyanı,
Tapmıyıbdur ləyaqətli cavanı,
Onu edə dəlilərin sultanı,
Küllən Çamlıbelə o sərdar ola.

Türkmən bu sözə çox xoşı gəlüb, dedi:

–Əcəb, baxub gördi Eyvəz xanun rəngi açılıb. Məsələn ki, bu hika-yətə nəzəri varıdır.

Türkmən dedi:

–Aşuq, Koroğlu nə işə məşğuldur ki, bir belə adama möhtac olub?

Aşuq dedi:

Min-min ağac olmaz bir şam ağacı,
Hamı quşlar ola bilməz aluci.
Hər dəmirdən olmaz Misri qılıcı,
Polad isdər təmiz cəhərdar ola.

Türkmən dedi:

–Bərəkəllah, əhsən! Xoşum gəldi. Haala, de, görüm, Çamlıbel nə qərardur, basəfadır, ya yox.

Koroğlu dedi:

Çamlıbel bir uca sıldırım daşdır,
Qeyrəz Türkəməndən hamudan başdır,
O vaxt Koroğluya, millətə xoşdur,
Eyvəz kimin cavan sipəhdar ola.

Türkmənbaşı dedi:

–Xeyli xub, bəs vacib old bizə Koroğlının Çamlıbelinə gəlməg. Ziyarət və həm ticarət, beqoule qədimian görək, necə mahaldur. Bəs indi durun gedün yatun. Səhər sənünlə biz neçə səvarə Çamlıbelə gəllik.

Aşıq dedi:

–Türkmənbaşı, indi ki, lütf elədü, qulaq ver ərzim var.

Türkmənbaşı dedi:

–Danuş, arada daha sən bizimlə aşına oldun.

Koroglinin kefi gələb yerinə, sazı alub sinəsinün üstünə, görək nəmə deyir:

Bir ərzim var sənə, Türkmənbaşı,
Mərd igitlər ələ verməz mahana.
Dəva günü coşğun bulut bək coşar,
İldırım tək çağub girər meydana.

İcazə ver Eyvəz mən ilə gələ,
Girə bilməz hər kəs o Çamlıbelə,
Eyvəzün gəlmağın Koroğlu bilə,
Özü öz hesabın çəkər bəyana.

Böyükərdə bu rəsmidir gidelər,
Neçə gündən bircə didən edərlər.
Çox fərqi var qoruq ola caddələr,
Müşgülə qeyri çarələr calana.

İcazə ver, Eyvəznən mən gidim,
Sizdə gəlmağizi baxəbər idim,
Qurbanluqlar kəsər qədəmbəqədəm,
Ögəc leşi caddələrdə qalana.

Söz tamam olub. Saz ilə dedigin söz ilə dedi. Dedi ki, Türkmənbaşı, əvvələn dünyadə rəsmidür cəvanı ki qüdrətmənd ola, lazım bilər bir nəfər onı bir şouğlə tərufluğ edə. Cəvan şirumənd və kardan parti istəmər. Buyur, sözüüm mətləbi dübarə Eyvəz xan özü mənim kəlamıma fi nəticə varı. Hər xan və xaqan və hər məmləkətdən paşalar, sultanlar və hər dəstə Çamlıbelə

gələlər namə yazalar. Nöbət gəlməğ Koroğlıdan alullar. O vaxt çox bac-xərac gəlirlər. Dünənnən ta bugünə kimdə qüdrət ölməyub, bizdən icazə var. Əvvələn, Çamlıbelə əmma Eyvəz gəlsün. Koroğlu bir ibrət aparsun, bilsün ki, Böyükzadələr bibak olullar və getməgə mətləb budur. Bu miğdar on gündən siz neçə atluynan didən və təfrih Çamlıbelə təşrif gətirir. Koroğlu o vaxtdür ücrətindən tirmə yollara salacağdır. Qədəmdə neçə qurbanluqlar kəsər. Haala mən bəd danuşuram, ya xoş onu da xuda bilir.

Ələlxüsus, Eyvəz çox pəsənd edüb, dedi:

–Ağacan, mən səhər gedərəm, siz də on gündən sora gəlün, döyran edün.

Söz tamam olub, Türkmənbaşı qəbul edub. Ta qalsun səhərə, görək Eyvəz Koroğlıynan istər Çamlıbelə gedə, ata-ana, Türkməndə olan cəvanlar, rüfəqələrindən necə üzr və xudahafizluq istər. Ümidə xuda onu da ayrı məqulda yazaram.

Qardaşlar, aşığün vadə-vəidləri və Eyvəzdən məğdur olmağı, atası da razı olmağı səhər gün çalup. Munadi nida verdi ki, Türkmən cəvanları cəm olsun, Eyvəz xan gedir müsafirətə, şayəd neçə muddət tul çəkə. Bu cara hər tərəfdən cəvanlar, rəfiqlər, aşinalar tökülüb gəlülblər. Eyvəz bir-bir hamıynan görüşməgə başladı. Dedi:

Gəlün–gəlün rəfiqlərim,
Həlal edün mən Eyvəzə.
Rüfəqa-aşinalərim,
Həlal edün siz Eyvəzə.

Bu sözdə təmam ağladular, dedilər:

–Sən hara gedirsən?

Eyvəz dedi:

Həlal edün, həlallaşax,
Cəvanları ki yoldaşix,
Həqiqət ilə qardaşix,
Həlal edün mən Eyvəzə.

Türkmənün cəvanları,
Nizami sazumanları,
Səvari pəhlüvanları,
Həlal edün mən Eyvəzə.

Eyvəz iradə edüb gedər,
Türkmənün tərkini edər,
Atacan, olasən pəkər,
Hələl elə sən Eyvəzə.

Söz tamam olub. Hamı cavənlər yığılıb görüşdülər və ana- atadan xudahafizluq edüblər. Koroğlu dedi:

–Türkmənbaşı sağ olsun, səbr edün mən də gedüm atum gətürüm.

Koroğlu getdi at gətirə. Eyvəz libasi-faxir geyüb, tamam tac-tələi başına qoyub, durna telli taçun üstündən alub, qızıl heykəl humayını çiyinə çəp salub, qızıl kəmərbəndi bağladı. Qızıl çəkmələrin geyüb, bir ərəbi ata səvar oldi. Xəlvə tamam onun cəmalına məbhut qalmışdı. Bir vaxt gördilər aşiq bir at minüb gəlür. Dərvazanun qəbağunda dayandı. At belə uca, xoşxolq əslən ruzgarda belə at didə ruzgar görməyüb. Türkmənbaşı və tamam Türkmənü məxluqi bu atun heykəl hər tərəfinə məbhut qaldular. Türkmən soruşdi:

–Aşiq, bu at özünüdür, ya Koroğlu atıdır?

Koroğlu dedi:

–Türkmən, sağ olsun, bu Qıratdur, Koroğlınundur.

Türkmən dedi:

–Aşiq, deyillər Qıratta neçə xasiyyət var, gerçəkdür?

Koroğlu dedi:

–Bəli, dörd xasiyyət vari. Xasiyyətlərin deyərəm.

Türkmən dedi:- De:

Koroğlu at dalundan sazını əlinə alub, Qırata fərman verdi. Hər touri mən çaldum, o tür sən əyaq götür. Koroğlu məşğuli-dimağ olub görək nəmə deyər və at necə dolanur:

Başıya dolanum yerişli-yolli,
Tavus bəzək, durna telli Qıratum.
Şirpəncəli, doşu mina sağulı,
Darçunlu, mixəkli, hilli, Qıratum.

Nə yaxşı yaradub səni yaradan,
Qaşları nəqşdür, o ayi-paradan,
Hər cəngdə salum çıxən aradan,

Gümuş yəhər, qızıl nallı Qıratum.

Girəndə meydana özün itirməz,
Jad olanı öz belində götürməz,
Qəbağunda olan dəvam götürməz,
On iki min adı bəlli Qıratum.

Varı Koroğlının Qırata niyaz,
Dəryalər üstündən edər taxtū-taz,
Qırat Koroğlını edüb səfəraz,
Düşməninə kəsən yolu, Qıratum

EYVAZIN DURNA GƏTİRMƏYƏ GETMƏSİ

Cəlali Qoş Koroğlu günlərin birisində oturmuşdu, tamam dəlilər döyrəsində. Qoş Koroğlu bir zaman baxdı–gördi Eyvəz xan züm-rüdnışan taxtı üstündə oturubdur. Vəli Dəmirçioğlu, Dəli Həsən, bular da muni döyrəsindələr, neçə dənə dəlilərdən. Baxdı–gördi Eyvəz çox sadə nəzərə gəlir. Bərayin ki, Eyvəz yeddi min yeddi yüz altmış⁹⁹ yeddi dənə dəlinin sərkərdəsidir. Baxdı–gördi Eyvəz da bir nəfər bulardakı sadə oturub buların vəsətində. Amma Qoş Koroğlu bir ahı çəkdi. Öz ürəgində fikr elədi, mən bir dənə dəlilərdən yollıyam gedə Toqata, getsin, əlbəttə durna teli gətirə, mən tutam qızıl suyuna, tikəm Eyvəz xanın başuna. Məlum ola Eyvəz xan bu dəlilərin sərkərdəsidir. Əlbəttə, yel vuranda durna teli əsənnə elə-belə mən baxam, ləzzət aparam.

Durub ayağı üstünə, bir cam şərbəti doldurub döürə səsləndi:

–Mənim qardaşlarım, bir nəfər istərim bu camı mənim əlimnən ala, içə, gedə Toqata, əlbəttə, durna teli gətirə, mən tutam təlaya Eyvəz xan başuna tikəm. Yel vura, Eyvəz xan başunda elə-belə aparanda mən baxam, ləzzət aparam. Hər cavan-mərdi hazır mənim əlimnən bu cami-şərbəti alsun nuş eləsin.

Koroğlu bir döürə dolandı dəlilərin içində. Eyvəz xanın nəzəri Koroğluda idi. Baxdı–gördi heç kim əlini uzatmadı. İkiminci döür-də Eyvəz xan özü durub ayağı üstünə əl uzadı kasiyə. Qoş Ko-roğlu vermədi Eyvəz xana, rədd elədi Eyvəz xannan. Yəni razı dəgildi Eyvəz xan gedə. Razı dəgildi Eyvəz xan bir saat yanundan gedə. Əlbəttə, üçüncü dəfə də Qoş Koroğlunun nəzəri Eyvəz xana düşdi. Gördü ağ dəsti xəncər çağadub dayuub döşünə, bir əlin də uzadur Koroğlu tərəf, camı əlinnə şərbətin istər bilsin. Baxdı–gördi, əgər vermiyə Eyvəz xana, Eyvəz xan mümkündü özünü öldürə.

⁹⁹ Adətən Koroğlunun dəlilərinin sayı yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi deyə göstərilir. Burada isə bir neçə dəfə altmış deyilir

Amma bu kası ki, əlində vardı, doluydu şərbətnən, veribdir Eyvəzə. Eyvəz bu şərbət Koroğlının əlindən nuş eliyibdir. Dəstur verdi didi:

–Mənim atum amadə eliyi.

Dəmirçioğlu baxdı–gördi Eyvəz xan vaqeən bir belə dəliləri sərkərdəsidi istər gedə, didi:

–Dahı mənim qalmağum fayda eyləməz, sənin də mənim də atum amadə eliyi.

Dəli Həsən baxdı–gördi bu iki sərkərdə buların içindən gedəri, ərzişi yoxi dahı bular üçün, tələsdi:

–Mənim də atum amadə eliyi.

Qoş Koroğlu baxdı–gördi üç dənə sərkərdələrinən gedər, əgər xudanəkərdə bularçın bir kuçektərin pişaməd ola, didi:

–Mən hətmən biçarə ollam.

Bəs səsləndi:

–Uşaxlar mənim sazımı gətiri!

Saz gətiriblər, deyər, Eyvəza bir neçə dənə dəlalət nəsihət eyliyim Eyvəz getmiyə bu səfərə, öz ürəgində. Əlbəttə, bu fikrlə, mən tavus teli gətirəm, tikəm Eyvəzin başuna, mənçün çətin bir iş dəgil. Qoş Koroğlu görək nə deyər:

Xan Eyvəzım, tərsad getmə,

Daşdur bu dağın yoları.

Boran olar, çiskin elər,

Yaşdur bu dağın yoları.

Qılıc oynaşar əllərdə,

Qalxan oynaşar qollarda,

Hərifi çoxdur yollarda,

Leşdir bu dağın yoları,

Sənə deyim olma nökar,

Nökar olan cəfa çəkər,

Atdar nal-mıxını tökər,
Daşdur bu dağın yoları.

Koroğlu ah çəkər ağlar,
Sinəsin çəp-ras dağlar,
Qar yağar kəmanə bağlar,
Qışdır bu dağın yolaru.

Eyvəz qulaq asmadu. Səvar olub ata yola düşdü. Əlbəttə, Dəli Həsən, Dəmirçioğlu Eyvəzi dalıycək. Bular şəhərdən çıxıblər. Müddəti yola gəliblər, məşəqətdən səvara özlərinə yetirdilər İstambul şəhrinə, üç ağac, ya bir ağac qalan, xilasə, bir bağ vardı, benami Tokat gölü deyirdilər bura. Bu əndazə yaxçidu, basəfa yerdə yaxçı çeşmələr, dörd ətrafdan tökərdi gələrdi [durnalar] bura. Buranı xünkar dəstur vermişdir, əlbəttə, vila eləmişdilər. Əlbəttə, vilanın çahar ətrafı da bağdu. Bular yetişdilər bağı içinə. Gəliblər bu vilanın otağlarının birində oturublar. Nəfəslərini tazə eyləyiblər. Nahar yeyiblər. Pəs əz nahardan sonra Dəli Həsən baxdı–gördi bu əndazə, bu su başuna durna töküldü, hesaba gəlmədi. Amma çəkiblər ox–kəmanlar və bir neçə dənə, xülasə, bu durnalardan vurublar. Amma vurandan sora gətiriblər otağı içində, buları amadə eliyiblər. Kəbab çəkməkçin hər tərəfə baxdular, bağ həm tazə çün düzəlmişdi, təmam ağaşları tazə mumaydu. Xan Eyvəz səsləndi:

–Uşaxlar, dur gedi bu bağı içindən quri ağaçı tapa biliiz, gətiriiz.

Dəli Həsən didi:

–Nəmə, dədəmiz gəlib, zəhmət çəkib nəcarluq eliyib, qapı düzəldib? Rəhmətligi oğlu, görmir məgər bağ içi təmam tazə mudadu. Bu qapulardan çağadım, sındırım burda, otağı içində kabab eləm. Elə haala biləxir İstambulli şah bir gün olar gələr, buranı görər, ayırdan qapı alar salar. Məgər qorxan yoxdur?

Əl atublar Dəli Həsən qapulardan, pəncərələrdən çıgadublar. Gətiriblər sındırıblar otağın içində kəbabı çəkələr.

Qalmaxdan olsunlar, amma xəbər kimnən verək, ağa, Qoş Koroğlıdan! Qoş Koroğlu əgləşmişdi Çardaxlı Çamlıbeldə. Əslan belə birdən səsləndi:

–Uşaxlar, mənim belə ürəgim qəmnək oldu, qəm tutdu məni. Mənim sazım gətiri.

Sazı gətiriblər Koroğlıçün. Koroğlu baxdı–gördi miqdari durna gögnən gediri, durnalar da qəmnək gediri. Amma beyti xətinə gəlib söhbət elər. Qoş Koroğlu görək nə deyir:

Gögdən gedən beyt¹⁰⁰ durnalar,
Eyvəzdən xəbər olmadu?
Diqqəti sərxoş durnalar,
Eyvəzdən xəbər olmadu?

Durnam gedər düzüm–düzüm,
Boynu qənətinən uzun,
Eyvəz mənim iki gözüüm,
Eyvəzdən xəbər olmadu?

Tökülər çaya, çəmənə,
Arzumanı qalar mənə,
Durnacan, qalx havaya dönə–dönə,
Eyvəzdan xəbər olmadu?

Bu tərəfdən dəlillərdən yığışeylər Koroğlının döyrəsinə. Koroğlın baxdular gördilər çox narahatdu.

–Ağa əgər icazə versə, beyti yüz atla atlınağ. Bərayinki sən Eyvəzdən sarı narahat olay, biz səni narahatçuluğuna dözə bilmək.

¹⁰⁰ Ərəbcədən alınmış bu söz dilimizdə iki misralıq şeir anlamında işlədilir. Aşıq musiqisində də dubeyti saz havası var. Durnalar uçarkən qarşıda bir başçı olsa da arxasında iki sıra düzülür. Sonralar beyt durnalar sözü arxaikləşdiyindən onu beş durnalar kimi yazmağa və söyləməyə başlamışlar ki, bu da yanlışdı. Birincisi, dilimizin qanunlarına görə beş sayından sonra cəm şəkilçisi olanlar işlənməməlidir.

İkincisi, durnalar qatara düzüləndə beş-beş düzülüb uçmurlar, qatarda durnaların sayı çox olur.

Koroğlu deyir:

–Haala səbr eyləyün, görək nə cür olar.

Çartaxludur Çamlıbeli,
Açılbudur qızılgülü,
Eyvəz Koroğlının şirin dili,
Eyvəzdən xəbər olmadı.

Dəlilərdən səsləndilər:

–Qoş Koroğlu, əgər çinançı narahatay, dəstur verginən neçə dənə atlı atlanı.

İcazə vermiri Koroğlu. Koroğlu burda qalsun, xəbər verək dəlilərdən.

Dəlilər qalublar burda, bir neçə gün. Bu vilada damın qapısın, pəncərəsin qoymadılar qala. Amma xəbəri verək bağbannan. Bağban bir gün, günbatan çağı durub ayağı üstünə. Bağın su nöübəsində gəlir bağı suvara. Gələndə, dahi bu vilaya tərəf getmədi. Əlbəttə, gəlib gedibdir bağı üstünə. Burda bir göləklər düzəltmişdilər. Didi: «Yaxcısı budur, mən bu gölə su bağlaram, bir sər xabim vuram. Çün o zamanı ayuldum, şuru elədim su suvaram, damı yoxlıya bilməm.

Onda gölə bağlıybdur bağban, belini qoyub yanuna. Bəna ey-lədi sər xab vurmağa. Yuxluyub, yarı gecə keçirdi–geçməzdi bağ-ban yuxusından ayulub. Amma ayulanda suyu bağladı, su gəldi ayağa. Özü də suynan gəldi ayağa. Gələndə gördi təmam bu bağın tazə mumalaru əgilib suya səlam veri. Yəni dəlilərdən bu oldu Eyvəz, səsləndi:

–Qardaşlar, bizim ağacumuz burda tükəndi.

Ağaşı fikr eyliyən Dəli Həsən didi:

–Qardaş, dahi ağaş yoxdur, gəli çıxax gedəx.

Dəmirçioğlu didi:

–Məgər biz bura namə gətirməgə gəldik, çatan saat verək çıxıb gedək? Gəlmişik burda bir neçə gün israhatçılıq eliyək. Sən niyə bir belə narahata, Dəli Həsən?

Bu cür deyəndə, durub gəlib bağın bir tərəfinə. Şəmşirinən xak tərəşi alıb yerə tökmüşdi. Bağban baxdı–gördi təmam bu tazə mumalar əgilibi suya səlam verilər, didi:

–Deyillər ildə bir dəfə, xülasə, ağaş suya səlam verilə. O zaman əgər hər kəsin əqidəsi pak ola, nəzərinə gələ, görə bilə əlində bel ola, qazma ola, külüng ola diyə «qızıl», qızıl olar. Beli dayadı qarnuna, didi: «Bel qızıl, bel qızıl!»

Xülasə, beləsinə yuxu apardı. Amma səhər tezdən ayuldi, gördi xəbərcilər yoxdur, belə iki batman da palçux yapuşub. Qızıl–mızıldan xəbər yoxdur. Belə baxanda baxdı–gördi xeyr, bular söhbəti səlam vermək degil. Buları dibdən xak tərəş eliblər. Durub ayağı üstünə vilaya tərəf gəlməgə. Gəldi vilaya nəzdik oldu. Gördü vilanın qapularının tutun verir çölə. Didi:

–Hətmən, bu İsfahan lotularının geçi–meçi tutublar, gətiriblər burda yeyilər. Ərz eyləyim xidmətinə, bu bağı ağaşların da bular kəsiblər.

Tamam bir miqdar vardı çata, bina elədi söyməgə:

–Siz belə olmuşuz, gəliriz Cəfər paşanın bağında, aqacunu təmam xak tərəş eləyib yerə tökürüz?

Amma Xan Eyvəz səsləndi:

–Dəli Həsən, qulağ as, gör bağban dədəyə, gör necə dua eylər.

Gördülər, bəli, bağban əlini qoyub qulağına, sögə–sögə özünü yetirdi. Bulara qapudan baxanda baxdı–gördi üş nəfər burda oturub. Əslən, bu bir belə, bu yekəlikdə adam görmüyüb. İndicə birdən gəldi diyə, «salam» sözün itirdi, didi:

–Bismillah?!

Xan Eyvəz səsləndi:

–Əleykəsəlam bağban, biz cinik?

Didi:

–Yox! Vallah mən ərz eləmədim, siz ciniz!

–Keş gəl mənim yanımda otur!

Keçib Xan Eyvəzi yanunda oturub. Əlbəttə, xub Xan Eyvəz bələsindən soruşdu:

–Xub, bağban sən bura nə vaxtlər gəliyə?

Gələn elə burda ərz elədi:

–Vallah, buranı o gün ki bünyadi bu bağ burda qoyulub, əvvələn mən bağbanı olmuşam. On gündən, on iki gündən bir, həftədən gəlləm bağı bir suvarram, çıxaram gedərəm. Bu gün nöbətində gəlmişəm, xülasə, görmüşəm yerindən bağ tamam xak tərəş olub. Eyb eləməz, olar keçər.

Müsəddən gənə ögrənib:

–Bağban can, səni nə qədər hüquq alıy, bu ərbabınan, İstambul¹⁰¹ padşahınnan?

Didi:

- Vallah, mənə hüquq, mənə bir zad verməz, mən fəqət gəlləm. Hər zaman gəlləm burda üç dənə durna vuram, dörd dənə vuram, iki dənə vuram aparam üç qıran mənim haqqumu verər¹⁰².

Bu didi:

–Şayət bir moqə on dənə apardı.

Didi:

–Əliyə üç qırana verər.

Didi:

–Bir moqə gəldi bir dənə apardı?

Didi:

–Elə üç qıran verər.

Səsləndi: –Dəli Həsən!-didi:–Həsən can, bu durnalardan beş-on dənə ver bu bağban aparsun, bu məsləkdən qalmasun, gündə üç dənə aparsun. Çün bu durnalara biz ox–kaman atmışak, dahi bir müddət gəlməzlər. Bu biçarə gələ, hər rayumisindən qalmasun. Gündə üç qıranun alsun, biləxərə bir üç qıran da biz verək.

¹⁰¹ Əvvəldə Tokatdan söz getdiyi halda burada İstambul yazılır

¹⁰² Bağban indi ovçu kimi təqdim edilir

Beləsinə olmya bir moqə, xudanəkərdə biləsinə İstambul paşa ixrac eliyə, işindən əl salu.

Əlbəttə, Eyvəz bir ovucu tutan doldurub bağbanı ovcuna. Bağban baxdı gördi Osman lirəsidi. Amma Dəmirçiogli didi:

–Pəs gəl mən də verim.

Dəmirçiogli da bir ovuc verdi. Dəli Həsən bulardan çox verdi. Bağban töküb cibinə yavaş-yavaş gələrdi. Qapudan çıxdı, əlbəttə, öz ürəgində didi: «Pir didi, sizdən yandurum, aşıqlar dəstan eləsin ta qiyamətə desinlər. Siz gəloriz burda, yəni belə olmuşuz, gəloriz aqaş tərəşlır, yerə tökürüz».

Bağban çıxıb özünü yetirib xunkarın yanına. Durnaların leşi gətirib atu xunkarın bərabərində. Xunkar dəstur verdi, didi:

–Bunu ənamını ver!

Xub, üç qıran verdilər. Baxdı bu cibindəki üç qırana. Bu üç qıranı addı geddi.

Xunkar didi ki:

–Bağban, məgər dəli olmuşay?

–Xeyr, qurban, dəli olmamışam. Sən heç zaman bu ənamı bir tərəfən tənəzzül vermədi. Bağa getmişəm, Koroğlının dəlilərinən üç dənə gəlmişdi bağa. Haala dilim tutuldu səlam verə bilmədim, «bismillah» didim. Əgər, səlam versəydim bir qatır yükü mənə lələcəvahirat verərdilər. Mənə diyirsən sən həməşə məndən bu üç qıranı alanda dua elərdin, bu gün addın getdin.

Didi:

– Ərz elədim, səbr elə, ya bax,- çibini görsəddi xunkara. Xunkar gördi, xeyr, cibi doludur oğlanın.

–Kim məgər vardı, bağda?

Didi:

–Üç dənə Koroğlının dəliləri. Sağluğa tamam qapı pəncərənin ağacunu çağadublar, yandurublar. Da hiş zad yoxdur. Bu gün şəhər də ki, bəğini də yandurallar.

Amma xunkar istədi neçə nəfər əyarlarından döyrəsinə, təğtə çala. Xülasə, biz gedək buları tutax. Bir cür tutax belələrini ki, Koroğluya şikəstlik verək. Yığılıblar, gəliblər. Amma əyar vəzir varıydı. Əyar vəzir üç dənə bu tərəflərdən amadə elədi, didi:

–Siz ikiiz çalınız, biz oynarız.

Bu oynayana didi:

- Oynayın.

Didi:

- Oynıyan tənəbbazdır. Üç dənə mey dolduray, üçündə də içinə bihuşi darıdan dəxl elər, aparay verər. Bular üçləri, birdən-birə gələr yuxları. Üçləri də yxılar, tutarık bilələrini.

Eyvəz xan səsləndi:

–Xub, qardaşlar dahi bəsdı, durna bundan çox olmaz, tel bundan çox olmaz! Dur yavaş-yavaş gedək biz, indi Koroğlu narahat olar.

Durubdular ayağ üstünə ayaxlarını qoyalar həlqeyi-rikaba, yola düşələr. Bu tərəfdən gördilər, bəli, bağın aşağı tərəfində mütrüblərin sərsədası çıxdı, bezənbekub berəks. Eyvəz səsləndi:

–Qardaşlar, bular hətmən bizi bürgəliyənlərdir ki, biz gəlmişik. Gör bular da gəlülər bizdən üç qıran alalar. Gəley, gedək buları məclisində bir dəfə oturak.

Zamanı ki, buları tuddular. Dəmirçioğlu gəldi Eyvəzi başı üstünə baxdı gördi Eyvəz xan yatub. Amma bu əndazə Eyvəzə xudavəndə cəmalı beləsinə vermişdi Eyvəzin cəmalın görəndə, mübarizə apardı, ürəgi yandı. Eyvəz xan dur ayaq üstə. Dəmirçioğlu deyərdi:

Şıkar eddim, tudum şuxi-tərlanı,

Əqlimi eylədi zayıl, Eyvəz xan.

Şeyx Sənan kimi dinindən döndi,

Düşməni üstümüzə eylədi mail Eyvəz xan.

Oxu qoyub kamandara atallar,

Qulac qolu dal gərdana çatallar,
Musayı gələllər, bizi tutallar,
Əgər sərxoşisən, ayıl, Eyvəz xan.

Bəsdi, oğlan, bizə qıldın sən nazu,
Əcəl yorğanudur tutub üz-gözü,
Şəmsi Qəmər kimi görsədə üzü,
Gün kimin ağlama ayıl, Eyvəz xan.

Dəmirçioğlu der, haqdır yaradan,
Həqq saxlasun mərd igidi bələdan,
Hökm eyləsəm atlar keçər Tonadan,
Əgər sərxoşisən, ayıl, Eyvəz xan.

Amma Eyvəz xannan xəbər olmadı. Qoşun töküldü buların dörd ətrafına. Dəmiçioğlu bina eylədi bulardan qırmağa. Vəli qoymazdı bular heç birləri, əlbəttə, Eyvəz xanın döürinə dolana. Bulardan miqdari qırıb cəng eyliyə-eyliyə. Əlbəttə, Dəmirçioğlu bağdan çıxıb qoşunu, xülasə, qatub şəmşirin qabağına. Vəli, qoşun baxdular gördilər əgər bir yerdə olsunlar hərif olmazlar. Üç-dörd bölük oldular. Qoşun, əlbəttə, bir-iki bölüğün bu cəngilərdə, o birlər gəldilər Eyvəznən Dəli Həsənin qollarunu bağliyublar, hər birisini çəkiblər öz atını üstünə. Amma bir miqdarı, xülasə, Dəmirçioğlu bu qoşunndan qırıb. Pəs əz bir miqdardan sonra baxdı–gördi, xeyir dahi qol işdən düşdi, dahi qıra bilmir, didi:

–Baba, bir nəfər də gəlsün mənim qolum bağlasun.

Bir nəfər göndərdilər gəldü Dəmiçioğlunu qolunu bağliya, Dəmirçioğluna didi:

–Otur yerə, qolu bağliyum.

Baxdı bu kişiyə, didi, xudavənda, sezavardur, mən oturam yerə bir nəfər gələ qolum bağliya. Bunu çənəsinin dibini yümürügnan vuranda başı dığırlandı, geddi kənardan düşdi yerə, didi:

–Baba, bu kimdi? Uşaxdu, sütəmər yollamısınız mənim qolum bağlıya. Ağıldan bir böyüg adam yollay.

Bir yekə adam tapdular, didilər:

–Ömo, sən gəl, get oğlanın qolunu bağla.

Didi:

–Onı kəlləsi hara gedə, mənimki hara gedəmmənəm. Məgər dəliyəm gedəm onın qolunu bağliyam?! Sən gəl gedginən onı kəlləsi də mənim kəlləm də calqaxdu. Əslan mənim işim dəgil.

Amma bir nəfər bu yanda varudu, bu belə çox yekə–mekə idi. Vəli işliyə bilməzdi. Yemək yeirsə fəqət yaxçıdu, hərdən iki batman yeyərdi, arvada əyilməz on iki ay. Evə gedəndə kətək vurardı, qovardı eşigə, beləsinə ki, işləmirsən gəlir evdə nəmi axtaray bu didi:

–Xub, mən ki, dahi canumnan tox olmuşam, mən gedərəm. Əgər, mən muni qolunu bağladım, diyəllər, filankəs Koroğlu dəlilərinin birisin qolunu bağliyub. Əgər vurdu öldürdi, de ki, rahat olam.

Əğldən arvadın kətəkləməgi gəldi, didi:

–Dayan, mən qolunu bağliyum.

Xülasə, Dəmirçioğlu baxdı gördi bu busuda dayanub. Əlbəttə, qolu bağliyub bunu da çəküblər öz atunun üstünə, bular getməkdə olsunlar. Nəzdikdə İstanbul şəhrini bular varid olalar. Bir zaman Eyvəz xan hava vurdu. Ayuldu, gördi belə Qaşğardan ticarət gəlir, Eyvəz xan tanurdu, bular içində bir tacirbaşı vardı, Əli tacirbaşı. Gözü sataşdı, baxdı-gördi üç dənə Koroğlının sərkərdələrinə bağliyublar atdarı üstünə, aparıllar yavaş–yavaş. Gəldi Eyvəza tərəf, pəs necə bu cür. Didi:

–Vallah, cərəyanumuzu heç soruşma. Güman bizi aparullar öldürələr. Əgər, sən özi yetirə Koroğliya, Koroğlu bizim dadumuza çatar.

Xan Eyvəz səsləndi.

- Əlbəttə, bu rəisi-qoşun da müsəlman vəzirdi. Həm əyar idi, həm vəzirdi ki, vəzir didi:

–Bəli.

Didi:

–Bizi aparullar öldürələr, bizim arzumuz ürəgimizdə qalar. Mən bir neçə kəlam söz yazum bu kağıza, bu Əli tüccar hərdəm bir bizim məmləkətə yolu düşərdi, bəlkə, inşallah, gedə bu kağız verə mənim anama. Mənim anam bu kağızınan məşğul ola. Mənim otumu pəramuş eliyə.

Didi:

–Eybi yoxdur, yazginan.

Amma Əli tacir səsləndi:

–Əli tacür, məndən yazginan, apar ver Koroğluya, deginən özünü yetirməsə, bizi öldürəllər.

Görək Xan Eyvəz nə deyər. Eyvəz deyir:

Qoş Koroğlu, bəyan oldu halumuz,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.
Pus dağıldı, talan getdi malumuz,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Bizi tutdu neçə-neçə cüssələr,
Az qaldı qollarmuzu kəsələr,
İstambulda bizi dardan asalar,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Eşitmədim, sərxoşudum, tuddular,
Qulac qolum dal gərdana çaddular,
İstambulda bizi dustağ eddilər,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Eyvəz deyər, çıxmışdım mən ovuma,
Dov eylədim, heç kəs gəlməz dovuma,
Qoş Koroğlu, özin yetir hovuma,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Əlbəttə, Əli tüccar yola düşdi. Əli tacir gəlməkdə, amma xəbər verək, əlbəttə, Qoş Koroğlıdan. Qoş Koroğlu çox narahat, bir dənə əyyarlarınan–dəlilərinən vardı, benami Yumuq Əhməd derdilər. Yumuq Əhməd çağurib:

–Əhmədcan, gəli sən gedə bir Tokat gölünə, gör pəs bu uşaxlar niyə gəlmillər. Deginən, yatax salmadız, bizim cigərimiz tükəndi. Cigərimizi yağı əridi, pəs niyə gəlmiriz?

Yumuq Əhməd didi:

–Mən getməm. Püşk atax bir nəfər düşsün getsin. Necə hamı müsafirət elər, mənə yollursız?

Gətiriblər püşk atıblar. Əlbəttə o kəs ki, püşk gətirdi, Koroğlu işarə eylədi ona, istiirəm bu səfər Yumuq Əhməd gedə, bərayin ki, bu zirəngdi. Püşk çağardular Yumuq Əhmədçün. Püşkü görən döürdə yola düşdi. Amma yola düşüb, ağa, əlbəttə, Çartaxtlı Çamlıbeldən miqdari ara tutmuşdu.

Çamlıbelnən İstanbulun ortalarında gedərdi. Bir zaman gördi bir nəfər əlində bir kif belə qaçur, hesaba gəlmiyə. Gəlsə də qabağuna:

–Əmo, hara gedirəy,

Əlbəttə, Yumuq Əhməd soruşdu.

Bu qasid didi:

–Sənə nə məbuddu, mən hara gedirəm. Məgər, mən sənnən soruşuram sən hara gedirəy?

Didi:

–Xub, sən də soruş mən deyim. Adam vaxtı ki, çöldə rəfiq oldu, xub dost oldu, bir–birinə, deyər hara gedirəm. Xub, mən gedirəm İstanbula. Sən hara gədirey, qardaş?

Didi:

–Təmam məkanları görək mən bir həftiyə gəzəm,—didi— bu kifin içində görürsən bu təmam kağızdu. Koroğlının üç dənə qoçaqlarunnan tutmuşuk. Əlbəttə, xunkar dəstur verib, elaniyə eliyillər, təmam məkanlara dağudək. Bir neçə gün bundan sonra

təməm töküləllər, çahar ətrafdan gələllər. Əlbəttə, günlərin birisində Qoş Koroğlını bu üç dənə dəlilərin dara vurak. Hamı bilə biz Koroğlıya şikəstlik vurmuşux.

Didi:

–Xub, qardaş, dahi bunun bir davası var, xub, olar necə adamdur? Məgər, üç nəfərçün ərz eliyəsiz təməm məmləkətlərə xəbər elirsüüz.

Didi:

–Necə üç nəfər adamdular?! Vəli bu əndazə, bular yekədilər, qəvi pəhlivandular! Yedi gününə Hindustana yollar dögüblər. Bular məgər üç nəfərdilər? Əgər, biz bu üç nəfəri öldürək, yeddi min yeddi yüz altmış¹⁰³ yeddi nəfərə biz şikəstlik vermişik.

Didi:

–Hay baba, yalannan?

Didi:

–Caançün, pəs bu üç nəfər nə cürdür?

Didi:

–Ərz elədim ki, bu üç nəfəri qəviligində heç pəhlivan yox.

Didi:

–Necə ağaş gətmiş İstambuldan buları?

–İstambuldan bura altı aqaşa gətmişəm, didi.

–Bu altı ağacın hər ağacuna üş tımən verəm, olur on səkkiz tımən. Qeeydək, gedək, sən bu üç nəfəri mənə görsət və qeyit gəl.

Bu bir fikr elədi, didi:

–Xub, mənə yol ortasında bir on səkkiz tımən tapam, pis dəgil.

Didi:

–Vermiyə?

Didi:

–Gəl, ala qoy cibinə.

¹⁰³ Adətən yetmiş yeddi deyilir. Burada bir neçə dəfə altmış və ya altmış yeddi deyilir

On səkkiz түмән alub qoyub cibinə. Xülasə, Yumuq Əhməd bu məmuru qeytərdi dala. Fərəşla qeydiblər. Gəlhagəldə, nişan verdi, didi:

–Odular, o siyah çaladadular.

Didi:

–Yox, kişi, gəl qanşara, qəşəng nişan ver.

Keşdi, gəldi qanşarda didi:

–Odu dana.

Amma Yumuq Əhməd baxdı, gördi buları, üçlərin də salublar siyah çalada. Üçləri də zəncirə bağludur.

Didi:

–Buları, deginən, toyladınız?

Didi:

–Ağacan, bular bir girdəcik.

Didi:

–Ağacan, sən mənim adamıma dəymir, on səkkiz түмән ver.

Biçarə qaldı məcbur, didi:

–Diirəm, bir belə yol mən gəlmişəm, hal indi dəymir on səkkiz түмән verəm.

Əgildi buları diyə. Xülasə, Yumuq Əhməd əgiləndə şəmşirənə vurdu boynu düşdi, getdi quyuya. Kəllə taraq–taraqqunan quyuya düşdi. Əlbəttə, Dəmirçioğlu qanşardadı. Düşdi Dəmirçioğlunu yanına. Əlin atdı tuta, gördi bəli, bir dənə kəllə saldular. Səsləndi:

–Xan Eyvəz, bizə xilasə xəbərdarlıx verilər. Haala neçə gün qalub bizim dara çəkilməgimizə, bizim iqamə eyləməgimizə. Bizə deyillə sizün də kəllizi belə qopardaceyik.

Xan Eyvəz didi:

– Xub, bizə açux özin görsədür. Ay kəllə salan hər kəssən, əgər Qoş Koroğlını ayağı dəgər bu məmləkətə, onda məlum olar kəllə qopardan kimdir!

Yumuq Əhməd səsləndi:

–Qardaşlar, narahat olmayın, mənəm. Bir nəfəriiz öldürmüşəm ki, on min dənə düşmən gələcəkdi.

–Bax aa, Yumuxcan, sən ərz elədin. Belə, Yumuq Əhməd özün yetir Qoş Koroğluya, deginən bizi öldürülməgimizə daxi bir zad qalmıyb. Tez özini yetirsin bizə.

Yumuq Əhməd bilafasilə bu fərraşın libaslarını soyunub giyüb əyninə qeyidüb gəldi şəhərə. Qeyitdiyi bu gəlməkdən olsun, xəbər verək Əli tacürdən. Əli tacüri Qoş Koroğlu yarı gecədə bir zaman gördi qapunu vurullar. Əlbəttə, nökərlərdən qapunu açdılar. Baxdılar, gördilər Əli tacürdür.

–Əli tacür, sən də gəlmiyə–gəlmiyə gələndə ya gecə, ya səhərə yovuq gələrsən bura?

Didi:

–Vallah, narəhətçülüğüm var. Bir kağız var, istiirəm verəm Qoş Koroğluya.

Qoş Koroğlu kağız adı gələndə hövül yuxudan ayılıbdur. Dəstur verib çırağlar yandırublar. Kaqazı gətiribdir Əli tacir verib Qoş Koroğluya. Mirzalardan çaqırdırub. Hər kəsə bu kağız verdi görə, xülasə, bu kağızu oxudular. Gördülər çün yaman xəbərdir. Koroğluya yaman xəbər verəndə öldürərdi, hər kəs olaydu. Birisi didi:

–Fransidi.

Birisi didi:

–Şikəstədi, biz oxuya bilmirik bu kağızu.

Bu tərəfdən Yumuq Əhməd yetişdi. Gördü Əli tacür kağız gətirib mirzalar heç biri oxuya bilmiri.

Didi:

–Ağa, mən oxuyaram. Mən bir ayağım qoyaram qapıdan içəri, bir ayağım qapıdan çölə. Oxuyaram beləy.

Didi:

–Oxı!

–Həri, oxıram, –didi. Özü biliri ki, mənim savatum bir belə yoxdur. Qaşdı çölə səsləndi:

–Eyvəz xan, canıuçün biləyə dimməm. Gəl kağız oxuginan.

Didi:

–İndi daxi verdilər oxusun.

Mirzalar oxudu kağızu. Xülasə, Qoş Koroğlu baxdı, gördi bəli, Xan Eyvəzi və bu üç dənə sərkərdə ki, burdan getdilər, buları tutublar. Eşidəndə Qoş Koroğlının tamam dünya başuna tirü-tar oldu. Səsləndi, təmam dəlilər yığıldılar döürəsinə. Götürüb əlin bir Həsən vardı, Dəli Həsən xeyr, bu da bir Həsəndi, Rum uşağıydu. Koroğlu ona dəstur verir, deyir:

–Sən gedginən Təkə Türkmənə, Qəcər Mustafa bəg vardu, Koroğlının dayusıdu. Bir kağız yazaram, aparur beləyçü.

Qoş Koroğlu namə yazur Qəcər Mustafa bəgə:

Həsən paşa tutub Eyvəzbalını,
Yaz, Təkə Türkmənnan dayılar gələ.
Eyvəzsız neyliirəm dünya malını,
Yaz, Təkə Türkmənnan dayılar gələ.

Amma Həsənə sifariş elədi:

–Həsəncan, sənə qurban, dil cəvabı da deyər Qoş Koroğlu,–
derdi–daxi mənim bundan yaman günüm heç olmaz.

Qoşunumu ucalardan aşuram,
Torpağınu torbaanan daşuram,
Başı belə sərkərdənin düşürəm,
Yaz, Təkə Türkmənənnan dayılar gəlsin.

Həsən paşa üstümüzə yəgəndi,
Eyvəz dağı cigərimdə dögündü,
Koroğlu deer: imdad günü bu gündü,
Yaz, Təkə Türkmənənnan dayılar gələ.

Əlbəttə, söz təمام olub, Həsən yola düşib Təkə Türkmənə tərəf getməgə. Koroğlının carçısı var idi. Carçı səsləndi:

–Ged, car vurgunan, təمام dəlilər gəlsin, işim vardır.

Təمام dəlilər yığılıblar, gəliblər, Qoş Koroğlının döyrəsinə dəstbəsinə durublar.

–Koroğlu, səni narahatçılığa biz təqət eyliyə bilməyik. Hər əmrin var, əmr eləginən.

Amma Qoş Koroğlu alub deyər:

–İstərik Dağıstana gedək.

Koroğlu deyər:

Səfər oldu Dağıstana,
Məniminən gedən gəlsin,
Namərd meydana girməsin,
Mərd badəsin içən gəlsin.

Koroğlının dəlilər döyrəsinə yığılıblar, fitva bilənnən icazə istiilər, atlaşullar.

Qalxanı çəgən üzünə,
Dünya gəlməz gözünə,
Əcəl göynəgini özünə,
Xələt deyib biçən gəlsin.

–Qoş Koroğlu, sənə qurbanız. Hər zaman sən hər tərəfə əmr eləmisən, məgər eləməmişik?! Biz əslən hazırız təمام sənin yolunda ölümə gedək.

Amma Qoş Koroğlu deyər:

–Qulaq as. Bura ki, biz gedirik, burda cəng vardır, həyə zindənganluğundan toxanı asub gələ bilər.

Mənəm bu çölün əslanu,
Tutub şöhrətim dünyanu,
Qılıc qəbzəsindən damıyan qanu,
Şərbət deyib içən gəlsin!

Koroğlu deer: dəmhadəmdir,
İslam dini xub möhkəmdir,
Dögüş dəgil, toy–bayramdur,
Toy-bayrama gələn gəlsin!

Elinə sözləri təmam olub. Burdan Həsənə qərar qoymuşdular, Həsəncan, dayum Mustafa bəgdir, siz də İstambul gədiginə biz də İstambul gədiginə.

Cəlali Qoş Koroğlını təmam dəlilər döyrəsində istiilər hərəkət eyliyə. Amma Qoş Koroğlu baxdu gördi təmam atlanublar. Səsləndi ki, dəlilərim, mənim dünyada nə əndazə düşmən varımdur. Sizin bir miqdariz qalu, bir miqdariz mənimmən gəley, istiiriz hamız mənimmən gəliri, yaxçı bağuşlamaz.

Bilər, çün bir miqdarı burda qalmağ, bir miqdar Koroğlınan yola düşüb, gəlhagəl gəliblər İstambul gədiginə. Qəcər Mustafa bəg ki, dayısu olmuş ola, buynan qərar qoymuşdular İstambul gədiginə, gəldilər İstambul gədiginə. Qoş Koroğlu dəstur verdi, didi:

–Burda ordular qalandı və görək nə xəbərdi, burda.

Töküblər qalmağa. Koroğlu səsləndi. Əlbəttə, dəlilərinən bir nəfər duray ayağı üstünə:

–Çün biz bu şəhəri rəsm rusumatuna əlan bilən deyilik. Bilmirik bular nə nəqş töküblər, aya bizi də tutalar, bizi də dəstgir eyliyələr görək bu şəhri rəsm rusumatı nə cürdür? Bir nəfər bu çöldə çobannan-çoluxdan, biçin dərənnən gərək tapay gətirə.

Hər cürdü dəliləri irisi durub ayaq üstə, əlbəttə, dolanıb bu çölü, baxdı-gördi bir nəfər qoca biçin dərir, səlam verdi.

–Əleekiməssalam.

–Qocam, Allah qüvvət versin,- didi.

–Koroğlını,- didi,- gorbagör düşsün.

–Canum, Koroğlu sənə nəmə eliyib? Məgər, sən nəmən Koroğlının əlinnən narahatay?

Didi:

–Vallah, əgər, istiiir rastünə mən sənçün tərif eliyim çoxa çəkər. Müxtəsər belə deyim, Qoş Koroğlını üş dənə sərkərdələrinnən tutublar, gətiriblər. Üçləri də cəvandu. Bular, cümə günü öldürəcəkdilər. Mən buları xatirinə, mənim gözüüm bunları nahəqq qanına sataşmıya, mən narahətçılıqumnan çıxmışam, gəlmişəm, burda gecə–gündüz biçin dərirəm ki, mən şəhərə getmiyəm. Fəqət mən müsəlmanam, bu İstambulı içində cigərim kəbab olur. Hey yol gözlüürük Koroğlu gələcək. Vəqəən Koroğlını bir belə tərif elərdilər, tərifinə görə dəgməzmiş.

Amma, dəli baxdı gördi, xülasə, bu qoca ki, söhbət elər belə çün lut madərzad və yapışdı, aldı qucağına.

–Ay cəvan oğlan, qoy mən donumı geyim, hara aparıray məni?

–Səni aparıram bir nəfərin yanına, söhbət eliyə.

Götürüb gəlir Koroğlını yanına. Qoş Koroğlını bərabərində oturub yerə. Qoca səlam verdi. Didi ki, qurban, qoca səni dindirginən. Səsləndi:

–Qoca, məni Allah qüvvəti versin, burda nəmə eliiri?

Didi:

–Koroğlını dədəsi gorbəgör düşsün.

Didi:

–Baba, gecə tapub gətirənin bunun əlavə ağı olmaz didi,–götür apar, rədd elə, getsin.

Didi:

–Yox qurban, şah zamanın axırı xoşdur.

Əlbəttə, dəli didi:

–Narahat olma, onu tutdura biləni, qoca əmi, Qoş Koroğlu dünyanı qırıb, cəng eliyib, sənə ki, bir zülüm çatmıyıb?

Didi:

–Vallah, Qoş Koroğlını bu əndazə mənimçün tərif elərdilər, mən tərif görmürəm beləsində. Bərayin ki, üş dənə dərəcə yek sərkərdələrinnən tutublar, gətiriblər burda zindani eliyiblər, cümə bulları öldürəcəklər. Bu əndazə mən ah çəkmişəm, bu yola bax-

muşam, cigərim təməm olub. Mən çün müsəlmanam, ürəgim taqət eləmiri, üş dənə cəvan bular nahəqq öldürələr. Amma, ona görə ki, gözümləri nahəqq qanına dəgmiyə. O zamana ki, buları gətiriblər şəhərə, gecə-gündüz bu çölü-biyabandayam. Arvad-uşağumın üzünə həsrət olmuşam.

Amma Qoş Koroğlının bu sözdən çox xoşu gəldi. Səsləndi ki, qocadır, eybi yoxdur. İnşallah, səni narahatçılığı əvəzi biz səniçün xidmət elərik bundan belə. Amma, baxdı–gördi burda çox qoşun vardır. Didi:

–Sən Koroğlını heç görmüşə sögürə?

Ərz elədi:

–Xeyr, mən görməmişəm.

Didi:

–Elə sən məni gör, Koroğlını gör.

Ərz elədi:

–Pəs hətmən sən Koroğlısa?!

Didi:

–Bəli, Koroğlu mənəm, bu də mənim qoşunumdur. Amma biz çün bu şəhəri rəsminə bələd dəgilik, istədik səni çağırax soruşax, bu şəhrin rəsm-rusumatı nə cürdür? Biz nə cür varid ola billik bu şəhrə?

Amma Koroğlu alubdur əlinə bir saz, qocanın qəlbin şad eliiri. Gördük qocaçün söhbət elər, görək nə deyər:

Canum qoca, gözümlə qoca,
Qoca, bu gün necə olacax?
Çəkəndə Misri qılıcı,
Çox ürəklər su olacax!

Pozaram yıqıntılarun,
Dağudaram tifaxların,
Sərin-sərin yaylaxların,
Eyvəz gəlib dolanacax!

Amma qoca Koroğlını bu söhbətlərinə kefi eliiri, hər nə qocanın yorulduğu vardı, çıxdı.

Koroğlu gədikdən atlar,
Baqrular yarılar, ürəklər çatlar,
Coşa gələcək ərəb atlar,
Səhranı köpüklər yalanacax!

Səsləndi:

–Qocacan, sənə ərz elədim, bizə dəstür verginə. Aya, biz bu şəhrə nə cür varid ola bilək?

Didi:

–Sənə qurban, Qoş Koroğlu, əgər, sən istiyəsən bu hacatnan bu şəhərə gedə? Gündə iki saat qalan qapılar səni qorxunnan bağlanır, iki saat gün qovzananda qapı açılır. Heç zaman sənə gedib bi iş görə bilməz, da məgər iş sənə ticarətlik libasi giyə, libasi-cəngi üstündən. Bu dəlilərin də təmam iki bir, iki bir çapay. Bu atdarı üstünə benami ticarətlik səri, gecədən miqdari gedəndə varid bu şəhərə olay. Və əgərnə başara bilmiyə heç iş görə.

Əlbəttə Qoş Koroğlu qocanı sözünnən çox xoşu gəldi. Səsləndi:

–Qoca, istiyəm səni rahat eliyəm bu xərmən dögməkdən. Bizim atdarımız astadular. İcazə veriyə sənə xərmənini dögülə. Sən elə nəqdlən sizdən alqunan.

Qocanın xərmənnən döğüblər, gərzəlin də götürüblər. Bəli, dəstür verdi bu əndazə qocaya ənam verdilər. Qoş Koroğlu, əlbəttə, qocanın dəsturuna əməl eliyib. Durub ayağı üstünə gəlib gəzdi ki, İstanbul qələsi olanda təmam bu nöqərlər iki bir, iki bir hey çatullar, bu atdarı üstünə çatullar. Vəqti ki çatdular qapuya, Qoş Koroğlu qapını daqqulbab elədi. Dərban səsləndi:

–Kimdi?

Didi:

–Vallah, mən tacuram.

–Pəs, indi hardan gəlirey?

Didi:

–Vallah, biz ayrı şəhərdən çıxdıq. Gün batmışdı çıxdıq, idtifaqən bizə didilər indi çıxmıyaq, qalız gecə çöldə. Gəlmişik, xülasə, burçə gəlmişik. Əgər sən icazə versən, müzahim olmasax, aş, çöldə qalmıyaq, səzəvar dəgil çöldə qalmağumuz.

Didi:

–Vallah, sizi içəri gəlməgiz, ya gəlməməgiz mənimçün mühüm dəgil.

–Aş qapun.

Didi:

–Qapu açılmaz. Sənin məgər o zaddan xəbərin yoxdu?

Ərz elədi:

–Xeyr, məgər, nə xəbərdi?

Didi:

–Vallah, Koroğlını qorxusundan gündən iki saat qalan qapı bağlanıq, gündən iki saat qovzananda qapu açılır və mən heç günə başarmaram qapu açam.

Didi:

–Kişi, nadan olma, qapun aşgunan. Əgər, Koroğlını adını gətirməseydin, biz gecəni şəhər qalardix qapunu dalında. Amma mən bir öng zəhmət çəkmişəm, mali–dünya yığdırmışam, tacir olmuşam. İndi Qoş Koroğlu gələ, əgər mənim özümü də öldürməyə də, mən gəlib qədimgi Məlik tüccar olmam. Təmam darlığım qarət elərəm, didi, sərayında tutaram ətəgindən bir qiyamətdə, aş qapun, mənim balalarıma rəhm elə.

–Osmanlı başına and olsun, qapunu aşmam.

Didi:

–Xub, qapını açmuray? Hələ bir əlini gətirginən çölə, bir yolu çay məndən alqunan.

Əlini gərib çölə, dərbən baxdı–gördi Koroğlu ovucu hər nə qədər tuta doldurdu Osman lirəsiinnən. Əlin çəkdi içəri, baxdı, gördi ovuc dolu–doldu Osman lirəsiynən. Bunu necə ömrü ki, varib tükənməz. Səsləndi:

–Ürəgim yandı biləyən.

–Amma, biləyi fouri tamamilə çək içəri ki, heç kəs xəbəri ol-miya, bizdən.

Dedi:

–Gözümə minnət.

Qapını açıbdur, əlbəttə, Yumuq Əhmədə didi:

–Sən kəsginən dərbanın yanun. Olmuya dərban birdən baş tapa, qaça əlimizdən. Bizə heş zad eliyə bilməzlər, gedələr Eyyvəzi zindanda öldürələr. Onda suvay təmam dünya mənə veriblər mənimçün ərz etmən yoxdur.

Yumuq Əhməd kəsib əlbəttə, dərvazəbanın yanın, qoymur təkan yiyə yerindən. Qatır gəldi tükənmədi, bir zaman dərvazadan baxdı, gördi hər at ki, qapıdan rədd olur, bir miqdar gəlir qabağa, üstündən iki dənəsi bir yoğun düşür.

–Ay dədəm yandı, əcəm tacirbaşı, bular sənin malidünyamuş. Əlin ağrımasun, tükənmiyək. Əlan səhər olar.

Didi:

–Belə səninen biz söhbət eliirik, qaçır gedir içəri, eybi yoxdur.

Dəstur vermişdi qoca, gediriz Şah Abbasi var, İstanbul şəhrinin içindən. Qafilə tükəndi, Koroğlu dəstur verdi, Yumuq Əhmədə didi:

–Öldür beləsini.

Didi:

–Gözüm oyular və didi, nəməne pulu bulara o kişi mənə verdi, o bizi mədərhəşabımızdır. Hər yerə gedərik pullarımız verək ona, o xəşlər. Bizim üçün yolu vermən. Neçə il yaşamışay?

Didi:

–Təqribən əlli dörd, əlli beş, əlli üç.

Didi:

–Çox ömür, əlbəttə, pulu ver mən.

Pulu alıbdur, bu biçarə dərbanı öldürdü. Dərban libasları Osmanlı libasıdu. Libaslarına girib, eynən kilid sancub belinə oldu dərvazəban.

Gəliblər Qoş Koroğlının dəliləri, üz gəliblər yığılıblar həman Şah Abbasiya. Qoş Koroğlu bulara dəstur verdi, didi:

–Bura ba nəzdiki- sübhü. Ürəgim istiir səhərçün, xınkarın hər neçə nigahbanı var öldürəyiz. Öziizdən nigahban qoyeez yerinə.

Tamam bu şəhərdə hər neçə nigahban vardı, bular öldürüblər. Özlərindən nigahban qoyublar yerinə. Hər nigahban öldürdülər libasların geyirdilər əyinlərinə. Amma zindan dövrəsinə neçə dənə nigahban qoyarız. Fəqət belə əgər bilsə yalvar-yaxar elər çağadarız. Beləsinə biz xutkarı tutub öldürə bilərik təmam dəsturlarına mubəmu icra elədilər.

Dəlilər Qoş Koroğlını görüncə, necə oldu o sübhüdü özünü yetirdi tarsaz əminin dükanı yanına. Əlbəttə, dəlilərə didi:

–Mən gedirəm, tarsazı dükənina. Mənim sazımu üzü bir az batıbdur, bir neçə dənə də sədəflərindən düşüb. Mən gedim sazın verim qeyirsinlər. Mən gərək aşıqların libasunda casusluğ eliyəm, görəm hara haradu və nə xəbərdi?

Qoş Koroğlu aşıqlux libasunda özünü yetirdi tarsazı dükəninin qarşısında oturdu. Tarsaz ol səhəri də gəlmişdi dükana. Baxdı, gördi ədlbedil, xülasə, qapunu tutdu. Dəxi gün qapudan içəri düşmür.

–Hay ustamız, bu sazın düzəldən? Aşığam, gəlmişəm burda bir neçə dənə toy var, buları çalam. Sazum xərab olub. Bunı düzgünən.

Didi:

–Baba, çəkil kənara. Mürdəşür sənə, o saziya da verüm, özüyə də. Kişi əvvəli sübh sən bizim dükanımızın qapusın tutdun, dahi tapulımır məgər aşiq de, sən təki.

Amma bu yerə oturanda şagirdin gözə sataşdı, gördi paltovu dibinnən şəmşiri–zümrüd-nigar və ucu görüşür. Bildi, hey dad, bu adam qurddur, qoyun cildində gəlibdir. Səslədi:

–Ustacan, əvvəli sübh gəlib, qərribdi–biçaradu, pəs icazə, sazunu mən qeyirim.

Amma, usta bir səxt sillə şagirdə üzünən.

–Sən mənim şagirdim, mənə dəstür verir. Mən qeyirrəm özüm billəm, qeyirməm, qovaram gedər, özüm billəm.

Amma Koroğlu səsləndi:

–Usta, heyif olsun, bir neçə kəlam xatirimə gəlibdir, bilginən sazımı qeyirəsən.

Koroğlu deyir:

Çamlibeldən mən buraya gəlmişəm,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.
Sınıb sazum, mən sərgərdan qalmuşam,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Endim gəldim İstambulu düzünə,
Mən aşiqəm şagirdinün gözünə,
Cərgə sədəflərdən doğra üzünə,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Yoluya qoymuşam bu şirin canı,
Bazara tökülər uşanı qanu,
Tanu, mənəm Çəmlibelin sultanu,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Mən səndən soruşdum: dəstürüz neçə?
Amma dəstürüzü Koroğlu eylədi heçə,
Hökm elərəm əlan Misri qılıca,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Əlbəttə, sözüm təmam oldu. Vəli, uşanu öldürüp, bu tərəfdən baxdu, gördi şagird sazu düzəltdi. Mürəttəb elədi:

–Ağa, məni də öldürə?

Ərz elədi:

–Xeyr, səni öldürməm, vəli, bir şərtənən?! Əgər bu şəhərdə mən bir zaman gələm, görəəm, xəbər tapam kuçekdərin sən mənim adum demiş, dörd nəfər bilər mən bu şəhərə gəlmişəm, birisi qocaydu,

müsəlmandu öldürmədim, birisi dərvazabandı öldürdüm, birisi ustadu, birisi də sən.

Didi:

–Mənim ağzum daşdan bərkdi, bu sözlər əslan mənim ağzum-nan çıxmaz.

Sözləri təmām olub. Durub ayaq üstünə, gəlib mənzilə. Koroğlu səsləndi:

–Uşaxlar, vəz nə cürdür?

Ərz elədilər:

–Ağa, vəz çox mürəttəb, mürəzzəndir.

–Xub, mən istirəm aşılıx libasında bir çölə çıxam, gör nə cürdür.

Qoş Koroğlu bir dəs qarə libas geyib, üz-gözüne qarə yaxdı, çölə çıxıb. Xəbər verək Həsən paşa cəşn bepa eləmişdi otağunda. Xoşluq idu. Səsləndi:

–Vəzir, gedə bir dənə aşıq gətirə, bizim üçün sənət eliyə.

Əyar vəzir, çölə çıxanda baxdı–gördi bir qarə aşıq gələ, yekə qapqaradır, Mazəndəran kürələrindən çıxıb.

–Dadaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, aşığam, məgər nə cürəm?

Didi:

–Vallah, çox qarayay.

Didi:

–Hələ mən dudurğuyam, əgər, pədurqa göreydi ürəgi çatlardı.

–Nə cür yəni sən dudurqiyay?

Didi:

–Haala mənim nənəm ağumuş, məən dədəm qaramuş, vay olar-dan ki, həm dədəsi qara olur, həm nənəsi.

–Xub, hər nəmiyə özüyə. Söz yaxçı oxuya bilə?

Didi:

–Xülasə, gərək məni aparay, oxuda, ta bilən sözlərim nəmədi.

Götürüb gəlib xünkarın yanuna. Xünkarın gözi sataşanda bu aşığa, bədəni titrəşdi:

–Tapmadın, bu aşığı tapub gətirdigin?

Didi:

–Məgər, nə cürdür bu?

–Çox qaradur. Bir dənə ağ aşiq qəhəddi, sən tapay, gətirəy?

Didi:

–Vallah, şansa çıxdı, bu qədəruma gəldi, götürdüm gəldim beləsini.

–Xub, hələ söhbət eləsin, görək nə cür söhbət olur. Aşiq, söhbət elə bizimçün deyər.

Gözü möhnət Koroğlu, görək nə deyir. Koroğlu deyər:

Girmişəm aşiq pustuna,

Sövlə gəlirəm handan mən.

Çəkəndə Misri qılıcı,

Tökərəm qızıl qannan mən.

Həsən paşa didi:

–Vay-vay, bu aşiq özü qaradu, sözləri də nə qədər acudur. Aşiq, yaxçı söhbət eləginən!

–Çəşm.

Təpələr qabağunda duran,

Oxumu–yayumu vuran,

Təmam Osmanlunu qıran,

Ziyanam yüzdən, minnən mən.

Koroğliyam, qorxum yoxdur,

Pərtəxçiyəm sayım yoxdur,

Öldürəm aşagum yoxdur,

Paşadan, bəgdən, xannan mən.

Səsləndi:

–Daa demə!

Didi:

–Eybi yoxdur, istəyir deməm. Mənim huququm verginən. Məgər, canıya qənim oldu?!

–Nə qədər?

Didi:

–Huququm alay, üş kələmə demişəm, gəlməsə, iki yüz түмән.

–Məgər, sən ki tiryak çəkən, misqal tərəziyəndür?

Didi:

–Vermə, oxuyaram.

Çün oxumağunnan Həsən paşanın bədi gəldi, didi:

–Vəzir, hər nə qədər istiiir ver, qoyma oxusun. Pir olay, inşallah. Əslan bunun bu əndazə sözləri acudur, təmam Koroğlıdanı deyir. Xub, sən Koroğlıdan demə!

Didi:

–Xub, mən Koroğlı sözlərinən ögrənmişəm.

Yola saldılar Koroğlınu. Koroğlı çıxıb özünü yetirib mənzilə, didi:

–Uşaxlar, xilasə, tazə bələt olmuşam. Amma, huququm da veriblər.

Yetişibdir bir dəs gög libas geyib, bir gög rəng sürtüb üzünə. Ginə vəzirə səsləndi:

–Dur ayaq üstünə, dur aşiq tap gətir.

Durub ayaq üstünə xiyabana çıxanda baxdı, gördi bir gög aşiq gələr, belədi gömgög. Səsləndi:

–Qardaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, məgər, nəyimdir?

–Yox, belə pis dəgil. Çox gögə.

Didi:

–Mən girançuluxda başa düşmüşəm. O zaman çörək tapılmaz və dədəmnən nənəm beçaralar gög ot yeyiblər. Bu gög otdan odur ki, mən olmuşam. Mən ot uşağıyam, çörək uşağı degiləm. Amma sözlərim sarıyanı qoxusudur.

Gedək, görək, götürüb gəlib. Paşa gördi bir dənə gög aşiq.

–Pəs, necə bu aşiq gögdür?

Didi:

–Gögdür daa, mən nəmiyə eliyim. Mən didim, niyə sən gögəy və sən deerli sözlərin sarıyanı qoxusudur.

–Geçib, gəlib söhbət eləsin.

Koroğlu görək nə diir:

Sənədir Həsən paşa,
Avaz-avaz ürpərsən.
Osmanlını əqli kəm olar,
Bu çoxu aza verirən.

Əlan dəlilərim durar,
Duranda bıqların burar,
Beylə səni şəmşir vurar,
Təğyir asta sözə verərsən.

Həraşam səni dəstində,
Cəlladlar canı qəsdində,
Bizim Eyvəz xan üstündə,
Neçə bəgzadə verərsən?!

Amma, səsləndi:

–Dur! Bunu da rədd elə getsin. Tapmayıb bu aşığunnan. Hər yerdə
gedər qərə aşığnan gög aşıq tapıb gətirər.

Koroğlu sözün etməz haşa,
Şəmşirini çəkər daşa,
Sənə deyər: Həsən paşa,
Kəlləni bada verərsən!

Sözü təmam oldu. Durdu ayaq üstə, didi:

–Dur, bunun da məvacübün ver getsin!

Durublar ayağı üstünə, Koroğlunu vəzir mücəddədən həq- hüququn
alub gəldi öz mənzilinə. Səsləndi:

–Uşaxlar, mən yakçı tapmuşam xunkarı mənzinilin. Əgər, inşallah
müvəffəq olax, əlbəttə, qeyidib bu dəfə görək nə iş gördim.

Bir dəfə ağ libas geyibdir, üzünə ağ rənginən vurdu. Üzün ağardub,
saz çiyində çıxıb xiyabana. Xunkar səsləndi ki, vəzir, bircə yaxçı aşıq
gətirmədi, bu dəfə görək bizimçün nə cür aşıq tapub gətirə bilər. Vəzir
xiyabanunna gəlirdi, baxdı, gördi bir aşıq gəlir, çox ağdur. Ərz elədi:

–Dadaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, məgər necəyəm?

Didi:

–Vallah, sən çox ağa.

Didi:

–Vallah, mən dünyanı aşıq degiləm. Mən ölmüşdüm o dünyadaydım, mənə yer olmadı. Gəlmişəm Məhəmməddən bu dünyaya.

Səsləndi ki, aşıqcan, elə o qarə aşıqlar səndi, o göy aşıq da səndin, bu ağ aşıq da elə sənsən! Qurban, əgər, sən Koroğlıyay, mənim cigərim kəbab oldu. Mən özüm müsəlmanam, mənə vaqeən deginən, əgər sən Koroğlıyay? Çox təkrar eliyəndən sonra, çün hər üç mərtəbəsində təkrar eləmişdi, sən Koroğlıyay, demişdi, xeyr. Vəli baxdı, gördi vəzir cani–dilindən xəbər alır, biləsindən, ərz elədi:

–Bəli, mən Koroğlıyam.

Amma vəzir bu əndazə xoşbəxt oldu. Əlbəttə, didi:

–Xub, sən ol gün mənə deseydi, nə sən zəhmətə qalardı, nə mən zəhmətə qalardım.

Vəzir beləsini götürdü gəldi, xunkar baxdı, gördi bir dənə aşıq gətirir, çox ağdur. Səsləndi ki, vəzir tapmaya bu aşığı tapduğunnan?

Didi:

–Qurban, bu qiyamət aşıqdur!

Vəzir, əlbəttə, şərabdan verib xunkarı xurduna. Xunkar məst oldu, səsləndi:

–Xub, aşıq söhbət eləsin, görək nə deyər.

Koroğlu deyər:

Sənə diyü xunkar paşa,
Şəhrə vəlvələ sallam, inşaallah.
Qıram Osmanlınu təmam eyləyəm,
İstambulda sikkə çallam, inşaallah.

Çağuram Allah, vuram qılıcı,
Əli evladunun çox olar gücü,
İstambul içində dolanan gürcü,
Nökəri, mihtəri allam, inşaallah.

Koroğlu diir: neynəmişəm, neynərəm,

Xəncərinən bağrun başun yeylərəm,
Osmanlını qırram təmam eylərəm,
Xunkarı təxtindən sallam, inşallah.

Xunkar deyər:

–Vəzir! Bu aşıq yaxçı söhbət elər, o birilərdən yaxçı söhbət elər.

Ərz elədi:

–Qurban, demədim bu aşığın məlumatı çoxdur.

Koroğlını gecə vəzir qoymadı dahi gələ. Koroğlu gecə qalıb burda. Xunkar paşa səsləndi ki, vəzir aşığı qoymagünən gedə. Sübh əvvəli vəqt inşallah Koroğlını noçələrin dara çəkəndə bizim üçün oxusun, biz xoş olak.

Deyər:

–Mən gözümə minnət.

Əvvəli sübh dəlilər ayağı üstünə, gəliblər meydana. Amma, xəbər verək, Koroğlu gördi dar qurulubdur. Amma, Koroğlunu ah–nəhadunnan çəkildi: «Pərvərdigara, kaş mənim gözüüm kor olaydı, mən bu darı görmüyeydim». Amma Koroğlu oturub meydanın bir guşəsində. Dəli Həsən gəliblər meydana. Dəli Həsən gözlərini zindəda bağlyıblar, gətirirlər meydana, meydana beləsini dara çəkillər. Zaman ki, Dəli Həsən yetişdi meydana, gözü ki bağlyıdu, baxdı, gördi sər–səda çoxdur. Bildi ki, bəli, bura meydandır, Həsəni gətiriblər. Həsən səsləndi:

–Aya, bir nəfər istiirlər öldürələr, möhlət vardır vəsiyyət eyliyə?!

Görək Həsən nə dir meydanda:

Göylüm istər qoç Koroğlu,
İndi girə bu meydana.
Çəkə batmanan qılıcı,
Meydanı döndərə qana.

Amma Koroğlu kənarda durmuşdu. Keyf elədi Həsənin sözünnən. Ürəgində deyir, qorxma, burdayam, Həsəncan.

Mərdlər meydanada oturub,
Namərd şəmşirin götürüb,
Qıratı ağzı köpürüb,
Gəlir daşlana-daşlana.

Başuna qoyubdur börkü,

Mərd kişi meydanda gör kü,
Biz aslan, Osmanlılar tülkü,
Tülkü neynər bu aslana.

Həsən sözün deyər yana,
Yandı bağrum düşdü qana,
Bizim ikimizi öldür,
Dəyməginən Eyvəz xana.

Müsəlman vəzir indi bilir Koroğlu burda meydannadır. Səsləndi:

–Öldürməyə gedey, o yerlərdə bir dənə, bir dənə gətirey, üçünü də bir dəfə vurax.

Gələylər bu tərəfdən Xan Eyvəzi gətirmədilər. Çün xan Eyvəz Qoş Koroğlu çox istərdi. Didilər, bu qalsın axırə, axurda bunu öldürək. Koroğlunun cigərinə biz dağ çəkək. Dəmirçioğlunu gətirdilər. Dəmirçioğlu zaman kə yetişdi meydana, xunkar səsləndi:

–Vəzir, aşığumuza deginən, bir neçə kəlam söhbət eləsin, istiirik Koroğlu qoçaxların dara vurax.

Dəlilərim, bu gün meydan günüdür,
Gəlsin bu meydana beşi beşlərimiz.
Səf-səf olun düşmən bizi görməsin,
Girək bu meydana, beşi-beşlərimiz.

Xunkaru həvası cəmdədir, vəzir aşığa deyər gecəki tək söhbət eləmir.

Qədəm vurey bu meydanı izliyey,
Düşmən bağrun mıxa çəkib duzluyay,
Dava günü bir-birinə gözliyey,
Arada qalmasın leşlərimiz.

Girəm dost bağuna gül dərəm dəstə,
Təbərrük eyləyüm yolluyum dostə,
Çək qılıclar, leş tək leş üstə,
Ta pasdan arınsun qılıclarımız.

Qoş Koroğlu deyər:

Getdim dahi bu candan,
Heç qorxmuram həştat belə meydannan,
Ya budur Eyvəz çəkəm zindandan,

Ya gedə başam başlarımız.

Əlbəttə, dəstür verdilər məmurlara, gedey Koroğlını o bir qoçaqun da gətirey. Gəliblər Koroğlını Xan Eyvəzini zindandan gətirələr. Amma, Qoş Koroğlının gözü sataşdı Xan Eyvəza, ah-nəhadundan çəkildi. Zəmani ki, Eyvəz gətirdilər meydana, Eyvəz səsləndi:

–Ağa, yan bir nəfər istiir öldüreyiz, icazə varı, bir kəlam söhbət eliyə?

Uca dağların başunda,
Eliyəm ey havar, ey havar.
Tutubdur arzumu gələr,
Zülüm, ey havar, ey havar.

Mən gələndə ağladular,
Cigərimi dağladular,
Nagəhandan bağladular,
Qolum, ey havar, ey havar,

Gedey deyin: qardaşuma,
Rəhmi gələ göz yaşuma,
Nə bəla gəldi başuma,
Dilim, ey havar, ey havar,

Hanı gedibən gələnlər,
Baqrının başun dələnlər,
Qürbətdə qərib ölənlər,
Ölüm, ey havar, ey havar.

Xan Eyvəz durar oturur,
Mevlasun dilə gətirər,
Mən öləndə kim götürər,
(Kəfənsiz) Canum, ey həvar, ey həvar.

Vəli, bu tərəfdən xəbər verək. Qacər Mustafa bəg bu tərəfdən qoşununan yetişib qapunun daluna, qapunu dəqq ül-bab elədi. Əhməd qapunun dalundan səsləndi:

–Kimey?

Didi:

–Yumuqcan, sənsən? Mən Mustafa bəgəm, gəlmişəm Koroğlının köməginə.

Didi:

–Qaş get işə, burda hesab yox. Sən gəlmişey çapay. Bu şəhər bizim özümüz də izafə olmaz.

Hər qərar Mustafa bəg yalvardı–yaxardı:

–Yumuqcan, mənəm, mən Korolunun dayısıyam, aş qapını.

Didi:

–Qapını aşmam.

Amma Koroğlu meydana girən söhbətdir. Meydanda, əlbəttə, Qəcər Mustafa bəg ki, Koroğlının dayısudur. Nəzər bu yerə çatdı, bu Yumuq dahi qapını aşmaz. Əlində şəşpər vardı. Şəşpər pərtab elədi, gəlib meydanın vəsətindən düşdü yerə. Bir zaman Qoş Koroğlu baxdı gördi dayısının şəşpəri gəldi meydanın ortasında dəgdi yerə. Uşaxların birisinə işarə elədi, hətmən Yumuq qapunu aşmur, getginən qapunu açsun. Amma Qoş Koroğlının bu tərəfdən Qəcər Mustafa bəgi gəlməginnən, bu tərəfdən dəliləri salim görməginnən xoşbəxt olubdur. Alubdur Qoş Koroğlu Qəcər Mustafa bəgi cəvanlığından tərif eliyə:

Gəldi xəyalumnan getdi,
Cavan oğlan Mustafa bəg.
Baqrum başun dəldi getdi,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Qoş Koroğlu əlbəttə, dayim Mustafa bəgin tərifin elərdi. Bir dənə dəlilərdən gəldi qapunu aşdı. Qəcər Mustafa bəg qoşunuunan varid oldu İstanbul şəhrinə:

Cidasunun başu qanlı,
Ağ otaxlı, əlvən xonlu,
Cəvanlıxda adlı-sanlı,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Hay deyəndə haya basar,
Hoy deyəndə gögdən asar,
Koroğlını çaya basar,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Mustafa bəy varid oldu, əlbəttə, İstanbul şəhrinə içinə. Qoş Koroğlu baxdu, gördi dörd ətrafı öz qoşunları alub. Ortaluq osmanlı, eynə buqdanı içində hər yerdə bir dənə çodar olar, yüz nəfər bir nəfər osmanlıdur. Qoş Koroğlu xoş oldu:

Dəli göylüm abdal olsun, dolaşsun,

Dəlilərim, bu gün meydan günüdür.

Bir tərəfdən mən şəhəri talaram,

Balaları qapı–qapı dilənsin.

Eyvəzi dərdindən mən oldum xəstə¹⁰⁴,

¹⁰⁴ Bundan sonrakı səhifə yoxdur

KOROĞLINUN ŞILAT SƏFƏRİ

Koroğlu Şilat şəhridəki Hüseynqulu xanunan dəva eylədi və Hüseynqulu xanı əsir edüb və Şilatı qarət edüb, yeddi min dəlilərlə gəlirdilər. Hüseynqulu xanun da qolların bağlamışdılar, götürürdülər. On ağac Çamlıbelə çatan iki dağın arasında bircə da dirəxtli, basəfa kənd var idi. Adı Fəzlabad idi. Bu kəndün yaxşı basəfa gərdişgahı var idi.

Əhməd paşa neçə nəfər səvarilərinən iki gündü gəlmişdilər Fəzlabadın çəmənlərində həvaxorluğa və çəmənin üstündə hamı, bədəz, bircə rüb günortadan keçmişdi, naharların yemişdilər və yatmışdılar.

Bir nəfər Əhməd paşanın səvarilərindən təmiz yuxulamamışdı. Gördi bir qoğa səsi gəlir. Fourən durub ayağa, hər tərəfə baxub bir kəsi görmədi. Dubarə durbini salub gördi Şilat caddəsində qoşunun gəlməğünün və atluların qıçının yerə vurmağının tozu asımana dayanur və hay-hu səsi Fəzlabad xəlini dəhşətə salub. Təmmam damlardan Şilat caddəsinə baxub qorxuşullar.

Fourən gəlib Əhməd paşa çəməndə təxtinin üstündə təzə yatmışdu, yuxu gördi, neçə qurd üstünə həmlə eylədi, o tərəfdən bircə şir çatub o qurdları bərtərəf edüb əlindən alub. Eylə bu yuxu içində Əhməd paşanın o qoşunu görən səvari Əhməd paşanı oyatdı, dedi:

–Paşa sağ olsun, dur gör nə xəbərdür?!

Əhməd paşa yuxu ki, görürdi, bunun xəbəri ilə tuş gəlüb. Hərasan durub ayağa səsləndi:

–Tez əsbabi–cəngi götürün, atdara səvar olun. Əlan qoşun çatar.

Bu tərəfdən kəndün koxası gördi çəməndə Əhməd paşa səvariləri ilə amadə olub, səsləndi:

–Ay kənd xəlqi, arvad və uşaq! Gəlin, cəm olun Əhməd paşanın dalına. Bu qoşun ki, gəlir, bular qoymazlar sizlərə azar çata!

Bu sözdə təmmam kəndin uşaq, böyük və kiçik təmmam öylərini bıraxub gəldilər Əhməd paşaya pənəhəndə oldular. Əhməd paşa

durbin saldı, gördi hay-hu yaxunda, gəlüllər, amma həddi-hesabı yox. Ah-nəhadindən çıxub səsləndi:

–Səvarilərım, çarə nəmədür?

Səvarilərdən biri dedi:

–Əhməd paşa, bu qoşun kimindür gəlür?

Əhməd paşa dedi:

–Mən bilmirəm.

Vəli bu qoşundan salim can çağatmağluğ çox səadətdür. Dəstur verdi, dedi:

–Durun küçənin ağzunda. Əgər qoşun istədi kəndə girə, əvvəl yalvarun, doyyomən acuqlanun, sevvom gördüz qəbul eyləmədilər, vuruşun. Ta mən görüm bu qoşunun sərdarı kimdür, hardan gəlüb hara gedüllər.

O zaman rəsmidir hər kəs, istədi birinci sərdarın yanuna gedə, bircə namə yazardı vururdu bircə aqacın başuna, özünü vururdu qoşunun içinə. Onu o namə ilə sərdarə çatdurardılar.

Əhməd paşa bir namə yazıb vurub aqac başuna, yatub bir ata, hey urub qabağa giddi. Bu tərəfdən qoşun çatub, baş-başdur, əyaq-əyaq. Əhməd paşanın naməsün oxumadular, baxmadular. Dəlilərdən biri, İsaballu onu tutub dedi:

–Sən nəçi karəsən?

Dedi:

–Mən Çənlibelin azad şodəsiyəm.

Bunu deyəndə İsabalı təəccüb qalub, dedi:

–Bəs mən səni qoymam öldürələr. Sən get bizim böyügümüz yanına.

Əhməd paşa dedi:

–Sizin böyügünüz kimdür?

İsaballı görək necə bundan sual-cavab eylədi. Böyüklərin qarşusunda İsaballı sazın alub əlinə, dedi:

De görüm, sən Koroğlını tanuray,

Bəyan eylə sən mənə sözün düznü.

Adın nədür, nə səmtinə yararay,
Pərdə qoyma sözün xurdü-rizini.

Əhməd paşa dedi:

Çamlıbelə mən bir dəfə gəlmişəm,
Mən görmüşəm Koroğlunun özünü.
O gün kü mən gəldim Qırat vurmuşdu,
Sındırmışdı anasının dizini.

İsabalı dedi:

Girməmişəm nahəq bir kəs qanuna,
Düşmən gərək həqiqətnən tanuna,
Dur aparum Koroğlunun yanuna,
Koroğlunun orda sən gör özünü.

Əhməd paşa dedi:

Nəçə gündü təmam olub əlifim,
Yeddi süvaridur mənim rəfiqim.
Kərəm eylə, çıxsun bu xəstəligim,
Oları tap, mən bir görüm üzünü.

İsabalı dedi:

O kəndin sərvəti küllən çapulur,
Bircə mahal küllən yağma yapulur,
Qorxma süvarilərin sənün tapılır,
Feelən qoşun dutub gedün döörəni.

Əhməd paşa dedi:

Əhməd paşa, adum mənim yazulub,
Bu babətdən ruzigarum pozulub,
Olsun süvarülərim rişəm qazılıb,
Mənim ruzigarum daha təng olur.

İsabalı dedi:

İsabalı deyir, bu sözüm təmam,
Əhməd paşa eyləmə sən fikrə-xam,
Hər səmitə, hər karidə, hər məqam,

İgid gərək rast danuşa sözünü.

Söz təməm olub. Dedi:

- Əhməd paşa, dur gedək, Koroğlu indi yuxudan durub, görək səni tanuurlar?

Əhməd və İsabalı hər ikisi gəlib gördilər ki, Koroğlu dəstür verüb bir kimsə bu kəndə daxil olmuyub. Kənddən kənarda qoşun təməm istirahətə məşğuldular.

Dedi:

–Süvarilərin atdarını alublar. Özlərini Koroğlunun çadırı yanında zindan edüblər. İsabalı çatub Koroğlıya ehtiram etdi, dedi:

– Ağa, bu kişini tanuray?

Koroğlu baxub, dedi:

– Ay Əhməd sodeğər, sən hara, bura hara. Gəl otur görüm.

Əhməd sodeğər gəlib Koroğlunun əlindən öpüb, götürüb Koroğlıdan süvarilərinin zindandan xilas olmağını belə istüdü:

Başına döndüğüm, sənün, Koroğlu,
Böyük mətləb varum, mən olan səndən.
Qurban olsun bu can sənə, Koroğlu,
Qorxubdur bəgü–sultan, xan səndən.

Yeddi süvariynən gəldüm bu kəndə,
Səbrü gəldi, bu kəndə mən gələndə,
Adamlarum bu gün salublar bəndə,
Olar olubdular nagiran səndən.

Mənim adamlarum salublar dara,
Olardan olmuşam mən yüzi qara,
Oları bağuşla, mənə çək dara,
Kimsə yox girov çəkə qan səndən.

Qoç Koroğlu, Əhməd deyər bu zaman,
Bircə xəbər verüm sənə mən olan,
Şilətin şəhrində Hüseynqulu xan,

Qoşun sanı görür, dutub yan səndən.

Dedi:

–Koroğlu sağ olsun, mən üç gün bundan qabaq gəldim bu süvarilərinən bu kəndə. Gələndə xəbər gəldi, mən xəbərə qulaq vermədim. Gəldikə, vəli, çatan gün eşitdüm ki, Şilata Hüseynqulu xan qoşun yığub, gələ Çamlıbelə. Mən süvarilərim ilə əhdi-peyman qooduq ki, əgər belə ola, biz burdan hamudan qabaq onun qoşununa cilogirluq edək. Buna görə süzin qoşunuz gələndə biz belə xiyal eylədik ki, Hüseynqulu xanun qoşunudur. Dəstur verdüm, süvarilər cilougirluq edələr. Olar hətmən təcavüz edüblər. İndi olar iştibah edüb bilmüyüblər. Bitəqsirdülər.

Koroğlu bu sözdə Eyvəz xandan soruşdu, dedi:

– Eyvəz xan, bu yeddi süvarə ki, zindan eyləmişən, bunları nə səbəbdən sən buları dəsgir eylədün.

Eyvəz dedi:

– Bular şəmşir çəküb bizim bu kəndə gəlmağımıza mane oldular. Odur ki, mən dəstur verdüm buları tutdular. Zindan eyləmişəm.

Koroğlu dedi:

– Əhməd paşa, rast danuşur. Gedin, o yeddi nəfəri gətirün, verün Əhməd paşanın təhvilinə.

Fourən gedüblər yeddi nəfəri atdarı ilə gətirüb Əhməd paşaya verdilər. Əhməd paşa şad olub dedi:

– Koroğlu, hardan gəlib, hara gedirsən? Şilat şəhrində Hüseynqulu xan səninlə ədavəti var. Hətmən qoşun təhiyyə edir. Gələcəkdir.

Koroğlu sazı alub sinəsinə görək Əhməd paşaya necə cavab deyir:

Əhməd paşa, daha belə söz demə,
Çamlıbel bir yerdür didəbanı var.
Şadu–xürrəm otur, daxi qəm yemə,
Yetmiş min dəlinün hər gün sanı var.

Çamlıbeldə mənim varım Eyvəz xan,
Hər gün verər dəlilərimə fərman,
Xam xəyal etmişdi Hüseynqulu xan,
Əlimdə, ölmüyüb hələ canı var.

Əhməd paşa dedi:

–Şilətdən gəlüriz, hanı bəs Hüseynqulu xan?

Koroğlu dedi:

Açılbudur Çamlıbelün gülləri,
Yıxmışam Şilədi, nəmərd elləri,
Yeddi gündür bağlı qalub əlləri,
Zindanımdan hər gün nəgihbanı var.

Əhməd paşa dedi:

– Koroğlu, mən səndən bircə xahiş edirəm. Məni onun yanına aparay, mənim ona da bircə sözüm var.

Koroğlu dedi:

Tanur səni məgər Hüseynqulu xan?
Var nə sözün, sənün bu gün onıyan?
Dəstür verüm gətirsünlər mən əlan,
Tanuray, de görüm nə nişanı var?

Əhməd paşa dedi:

–Koroğlu, Hüseynqulu xan tayifeyi- məcusdandır və özü bir bədsəkil, qəviheykəl, dürüst danuşan adamdır.

Koroğlu dedi:

– Barəkallah, haala sözün nəmədür.

Əhməd paşa dedi:

–Qulağuna mən diyüm. Vəli, özü burda oleydi, eşideydi, yaxçıydi.

Koroğlu dəstür verdi, Hüseynqulu xanun zincir ilə gətürdülər Əhməd paşa olan məclisə. Hüseynqulu xanun gözi Əhməd paşaya düşəndə şərm edüb o halətə başun salub aşağı. Əhməd paşa dedi:

Günlərin bir günü bircə otağda,

Oturmuşduğ neçə sultanu-xaqan.
Söhbət düşdü hər tərəfə o çağda,
Hər kəs öz nəzərün edərdi bəyan.

Çamlıbel söhbəti gəlüb miyanə,
Dedilər, dəyişüb bu gün zəmanə,
Koroğlu qocalub gəlibdür canə,
Bu sözə qovzandı Hüseynqulu xan.

Dedi: yaaran, gəlin eyliyək qiyam,
Qocalub Koroğlu alağ intiqam,
Dəlilər başundan dağulub tamam,
Çamlıbeli yıxağ, eyliyək viran.

Mən dedim, bu sözü demə divanə,
Çamlıbel bir yerdür, dönməz viranə,
Başarmıyan işi alma nişanə,
Qurur edüb olma bu sözdə nadan.

Dedi, çox qorxaqdur bu Əhməd paşa,
Mən dedüm, bu sözü gətürmə başa.
Qərətikanluqdan Sıldırımdaşa,
Geçə bilməz olay Samü-Nəriman.

Təmrüd eyləyüb Koroğlu sənə,
Əfv bəxşiş olur böyükdə gənə,
Xuda rızasına bağışla mənə,
Mən edərəm dua sənə hər zəman.

Bu sözdə Koroğlu qeyrəti cuşa gəlüb dəstur verdi, Hüseynqulu xanın qollarun açdular. Bakəməli azad qılıblar. Çamlıbelə Koroğlu bir məclisi-şadluq qurub Əhməd paşa və Hüseynqulu xan və neçə nəfər əyan ilə neçə gün şad-xürrəm olublar. O vaxt Koroğlu oları mürəxxəs edüb özü ayrı elə daxil olub.

Vəssəlam, risə təmam.

KOROĞLINUN SƏRDAR PAŞA DASTANI

Bir gün Koroğlu məclis qurmuşdı. Yeddi min yeddi yüz və yetmiş yeddi dəlilər səf-əndərsəf və neçə nəfər əyan və əşraf oturmuşdılar. Aşıq Cunun sazunu sinəsinə basub bu məclisün yaxçılığun və İsabalının sifarişün Koroğlıya belə hali edər:

Xəbər verim Çamlıbelün səfasun,
Hər mahaldan havalıdır, havalı.
Mərmərdən saldırub bürcü-qalasun,
Tutubdur şöhrəti küllü mahalı.

Koroğlu bir baxub aşuğa tərəf:

Koroğlının hər mahalda əli var,
Fərmanuna yüz tərəfdən bəli var,
Əl şəmşirli, neçə yüz min dəli var,
Bu tərəfdən rahat olub xəyalı.

Koroğlu fikr eylədi dedi, hətmən bir hekayət var, mən bilmirəm.
Dedi:

–Aşıq, rouşən danuş!

Soruş özündən dəlinün halını,
Namərd meydanunda əgməz dalını,
Kəsəlatluğ tutub İsabalını,
Neçə gündür yatıb, bəd olur halı.

Koroğlu dedi:

–İsabalı məgər bu məclisdə dəgül?

Aşıq dedi:

Qəhr eliyüb, bu məclisə gəlmədi,
Tüfə verdüm, mənə baxub gülmədi,
Çox yalvardum, əsla məhəl almadı,

Gördüm yoxdur danışuğun məcalı.

Söz təmam olub, dedi:

- Koroğlu, İsabalı dedi gündür Koroğlu mənim sözümə cavab vermiyüb. Bu gün məclisdə sən mənim sözümlü danuş. Əgərçi gənə Koroğlıdan mənə xəbər olmadı, Sıldırım qəyadan, Qərətikanluğa aşaram. An vaxt Koroğlu bilür, mən hər nə soruşdum, dərdin nədür, dedi, Koroğlu özü bilür.

Bu sözdə Koroğlu qah-qah gülüb səsləndi:

–Qonaqlar məşğuli yemağ və içmağ olsunlar və qulax versünlər mənim sözümlə.

Təmam əyan-əşraf sakit olub, Koroğlu sazın alub sinəsinə, görək nəmə deyir:

Dəlilərim, bu gün biri qəhr edüb,
Teztər durun, onı gedin, gətirin.
Qəzəbləndi, əgər, bura gəlmağa,
İltimas–iltica edin, gətirin.

Bu sözdə təmam məclisdə oturanlar baxdular bir–birinə, dedilər:

–Koroğlu kimə fərman verür?!

İsa başın salub aşağı. Koroğlu dedi:

Birizün həqqi yox baş tikə yerə,
Dəvtələb istərəm, gedə, gətirə,
Onu bu qəm həlakətə yetirə,
Sizlər durun, gedin, onı gətirin.

Sərdar paşa gördü Koroğlu cəngə çalışır və öz məclisində güc söz deyir, başın qovzadı, dedi:

–Koroğlu, kimə fərman verüri, aşkar deginən. Səlah oldu gedər, səlah olmadı getməz.

Koroğlu bir çəp baxub Sərdara, dedi:

Sən mənə qonaqsan, uca danuşma,
Çamlıbelün sən işinə qaruşma,
Təvanludur bu söz, söz başın açma,
Hər qonağa deməm, gedin gətirin.

Sərdar paşa dedi:

–Heylə, əgər, burdan çıxdım, bu sözün tələfisün açaram.

Koroğlının bu yerləşsüz sözüdür,
Yeddi min dəlisi və bir özüdür,
İsabalı onun bir sağ gözüdür,
Dəlilərim, gedin onı gətirin.

Söz tamam olub, Dəli Həsən durub ayağa dedi:

–Koroğlu, bu dəlilər necə ildir deyillər, İsabalı Koroğlının sağ gözüdür, Eyvaz xan sol gözü. Hala ki, bu töürdür, biz gedək onı gətürək?

Koroğlu bu sözdə görək nəmə dedi:

Dəlilərin əcəb nadan olubdur,
Bundan belə ruzigarun necolur?
Hər biri bir xəyalata dolubdur,
Fikrün gedər hətmən başın kəc olur.

Baala dağlar saxlamaz özündə qarı,
Sumax verməz bəhri-Savalan narı,
İncilün bərinde əkmə çinarı,
Əkərsənsə, ərzi təhi necolur?

.....çala bilməz qılıcı,
Hamıya tək ola bilməz alucı,
..... ola bilməz vurucı,
Vurucı quş dimdigünnən kəc olur.

..... alub bu sözü deyər,
Aslan olan pünhan sökübdür yiyər,
..... gör səni dağudar, yeyər,
Hər nə yesə genə gözü ac olur.

Söz burda tamam olub. Koroğlu bircə cam doldurub alub əlinə, dedi:

–Ay cəmaət, kimdir bu cami əlimdən ala, mərdanə başuna çəküb içə və gedə mənim gözümin nuru İsabalını bu məclisə gətürə.

Yumuq Əhməd ayağa durub camı alub çəküb başuna, sonra dedi:

–Ay Koroğlu, mən gedərəm, hər töür olar İsabalını gətürəm. Vəli bunnan əlbət bu məclisün dərhəm-bərhəmi

Olur. Bəs səbr eylə qonaqlar getsünlər, şayəd İsabalını mən gətirüm.

Bu sözdə təmam dəlilər dedilər:

–Bu, hesabi sözdür.

Çün, dəlilərin İsabalının mətləbindən xəbər varları idi. Vəli Koroğlının xəbəri yoxıydı. Koroğlu gənə fikrə gedüb görək bu əsrarə nəmə dedi. Çögürün alub sinəsinə hirsinnən qah-qah gülüb dedi:

Dəlilərim, sizə huşdar verirəm,
Yuxulanur çərxi-fələk dolana.
Bu havanun nəsimindən bilirəm,
Görürəm qovzanur rəngi solana.

Dəlilər dedilər:

–Koroğlu nəməyə nəzərə alıb, əlbəttə, xətər yuxudur. Məgər nəmə olubdur?

Dedi:

Bu havanun nəsimindən bilürəm,
Pişamədin vermədən ölirəm,
Vəcdan gedür mən hirsimdən gülirəm,
Az qalubdur heysiyyətə talana.

Dəlilər təmam özlərini cəm edüb Koroğlının döürini tutublar, dedilər:

–Nəmə olub?

Koroğlu dedi:

Düşmənlərim məkanımda yatubdur,
Yeriş edüb Çəmliyə çatıbdur,
Bilməyənlər bilənləri atubdur,

Namus gedər, qeyrət az var çalana.

Dəlilər az qaldı ağlıyalar, dedilər:

–Koroğlu, axır de görək nəmə olub? Bizim ürəgimizdə huş qalmadı, nəmə olub? Koroğlu dedi:

*Mətnin sonrakı səhifələri əlimizdə yoxdur

ƏLİ KAMALİNİN ÇAP ÜÇÜN HAZIRLADIĞI MƏTNLƏR

AŞIQ CÜNUNUN ÇƏMLİBELDƏN QAÇMASI

Bir gecə Koroğlu məclisdə nədənsə Aşiq Cünuna acıqlandı və onu məclisdən eşigə saldı. Aşiq Cünun öz-özünə dedi: “Koroğlunun yemək-işməkdən sonra başı ayırd olsa bir daha yaxamdan tutub vuracaqdır, yaxşısı budur ki, fürsətdən faydalanaraq aradan çıxım”.

Buna görə çögürü çiyində yola düşdü və gəlib Daşqaladan endi, Qaratikanlıqdan keşdi, Sıldırımqayalardan sovuşdu. Çox gələndən sonra Arzulum qırağına çatdı. Cadanın qırağında bir qayanın dibində gizləndi. Bir azdan sonra bir tacir karvanı gəlib oradan keçdikdə aşiq Cünun ayağa qalxdı və qabağa yeriyib tacirbaşıya salam verdi. Onu görən bazurqanbaşı “əleykəssalam” deyib soruşdu:

– Ay aşiq, burada neyləyirsən, nə üçün qaşqabağın aşağıdır?

Aşiq Cünun cavab verdi:

– Tacir başı, dərdim bir-iki deyil. Mənim kimi olanın gərəkde qaş-qabağı aşağı ola.

Tacirbaşı soruşdu:

– Aşiq, sənin dərdin nədir?

Aşiq Cünun sazını kökləyib tacir başıya xitabən görək nə söyləyir!?

Sənə deyim, xan bazırqan,
Dərdim başımdan aşıbdır.
Günüm keçib qocalmışam,
Ürəyim başı şişibdir.

Cavan ömrüm gedib bada,

Qocalmışam bu arada,
Giriftar oldum dünyada,
Dərdim qəmə qarışıbdır.

Çıxıb bu yerdən qaçaram,
Qanadım olsa uçaram,
Can ilə başdan keçərəm,
Qəm ürəyimdən daşıbdır.

Aşıq Cünun edər havar,
Başında şuru qovğa var,
Məni savar edib apar,
Kömək ol, işim düşübdür.

Sovdagər bu sözləri eşidib dedi:

–Aşıq, ticarətlə bu aşıqlıq tutmaz. Mən səni apara bilmərəm,
bizdən əl çək.

Görək Aşıq Cünun sovdagərin bu sözünə nə cavab verir:

Sənə deyim, xan Sovdagər,
Mübarəkdir səfər sənə,
Sən məni özünlə apar,
Faydası çox yetər sənə.

Yükündə var tirmə qumac,
Qocalıb olmuşam möhtac,
Gəl, eylə dərdimə əlac,
Xudam eylər nəzər sənə.

Hacılar gedərlər haca,
Baxmazlar yoxsula, aca,
Mən eylərəm çox iltica,
Duamda var səmər sənə.

Sən məni mindirsən ata,
Aparsan Ruma, Şamata,

Ya Türkmən, ya da Kalata,
Apar, çatmaz xətər sənə.

Aşıq Cünun haqq aşığı,
Məclislərin yaraşığı,
Vardır qəlbimin işığı,
Uğurludur səhər sənə.

Tacirbaşı aşiq Cünunu tanıdı.Buna görə ona xitabən dedi:

–Aşıq, sən Koroğlunun aşığı olan Aşıq Cünunsan. Mən bilmirəm nə üçün onun əlindən qaçırsan. Amma bilirəm ki, Koroğlu sənə qoşularaq qaçmağın bilsə malımı qarət edərək özümün də dərimə saman doldurar.

Qoca aşiq sazını bağrına basaraq söylədi:

Bülbül azad olan çağda qəfəsdən,
Qanad vurur çata öz məhəllinə,
Yeməkdən, içməkdən üzər əlini,
İstəyər çata öz tayifa, elinə.

Bir aşığam, yoxdur dünyada malım,
Koroğlu qorxusu pozubdur halım,
Daha istəmirəm yanında qalım,
Bir daha qayıtmam Çəmlibelinə.

Xudam yetiribdir bu saat səni,
Az qalıb alışı ömrüm xərməni,
İstəmə öldürə Koroğlu məni,
Leşimi sala Çəmlibel çölünə.

Qorxusundan seçməm gündüz-gecəni,
Gözüm görməz alçaq ilə ucanı,
Qafiləyə qoşaraq bu qocanı,
Aparıb çatdır Türkmənlər elinə.

Tacirbaşı razı olan deyildi. Amma, Aşıq Cünun o qədər yalvardı, yaxardı ki, tacirbaşı üzə qaldı və yetim çarvadarlara dedi:

–Bu aşığı götürüb bir qatırın yükünün arasına qoyun. Görək nə vaxt bunun şərrı bizi də yaxalayacaq, özünü də?!

Çarvadarlar qoca aşığı götürüb bir qatırın yükünün arasına qoyub yollandılar. İndi Aşıq Cünun tacirlərlə yol getməkdə olsun, görək Çəmliyədə nə xəbər vardı?!

Sabah yenə Koroğlu məclis qurub dəlillərlə yemək–içməyə başlarkən Aşıq Cünunu istədi. Aşıq Cünundan haray olmadı. Onun çadırına adam göndərdi. Çadırında da tapılmadı. Gəlib Koroğluya,– «Nə özü çadırdadı, nə də qopuzu»,– söylədilər. Belə görən Koroğlu dedi:

–Hər yerdə olursa tapılıb gətirilməlidir.

Dəlilər hər yeri, hər dəlik–deşigi axtardılar. Ondan xəbər olmadı. Nəhayətdə gözətçilərdən biri dedi:

–Yarı gecə çögürü çiyində Qara Sıldırımdaş qalaya sarı gedirdi. Bu xəbər Koroğluya verildi. Koroğlu dedi:

–İzini tutub gedib onu tapmalısınız!

Dəlilər gözətçinin göstərişi ilə onun izini tutub gəldilər sıldırım qayalardan və qara tikanlıqlardan keçib Arzulum yolunun qırağına çatdılar. Yolda Aşıq Cünundan iz yoxuydu. Ancaq çoxla at, qatır izi gördükdə bildilər ki, oradan bir karvan keçibdir. Onlar bir-birlərinə dedilər:

–Aşıq Cünun buradan keçən karvanla gedibdir.

Sonra geri qayıdıb bu xəbəri Koroğluya çatdırdılar. Bu xəbəri eşidən Koroğlu bahar buludu kimi var gücüylə bir nəhrə çəkdi. Onun bu bağırması dağ–daşı titrətdi. Bütün dəlilər onun dövrəsinə toplaşdılar. Koroğlu onlara xitabən söylədi:

Dəlilərim, Aşıq Cünun qaçıbdır,
Dolanın dağları, tapın gətirin.
Kəsilib taqətim, ruhum uçubdur,
Hər nə yaparsınız, yapın gətirin.

Aşıq getsə tamaşadır tamaşa,
Tapılmasa işim yetişər başa,
Bilsəz gedib girib sıldırım daşa,
Fərhad kimi daşı çapın gətirin.

Atlılarım, ata minin mərdana,
Yollar boyu qatın tozu dumana,
Hər yerdə yetişdiz o bazırqana,
Var yoxunu alın, qapın gətirin.

Bazərgana vermək olmaz macalı,
Dolanın hər şəhəri, kəndi, mahalı,
Salması, Mərəndi, Xoyu, Xalxalı,
Ərdəbil, Sarabı çapın gətirin.

At belində mərdi-mərdanə yatın,
Yıxın obaları, bir-birə qatın,
Səğiri, kəbiri qol-qola çatın,
Qızıl-gümüşümü qapın gətirin.

Koroğlu az qalır qüssədən yana,
Dəlilərim, at çapırın hər yana,
Araz kimi çaya, dağa, arana,
Ondan bircə xəbər tapın gətirin.

Koroğlu sazla dediyi kimi söz ilə dedi:

–Gərək Aşıq Cünun tapıla. Yoxsa mənim abırım gedəcəkdir.
Dəlilərdən on nəfər yaraqlanıb ata mindilər və Çəmli beldən yola-
lanmaq istədikdə Koroğlu bir daha sazını götürüb dəlilərə xitabən
başladı:

At belinə çıxan, qoç dəlilərim,
Sizdən böyük intizarım var mənim.
Bir-birindən olan xoş dəlilərim,

Cünun etdi məclisimi xar mənim.

At çapın, axtarın bütün dünyanı,
Təbriz, Qaradağı, Şəki, Şirvanı,
Tez tapıb gətirin ondan nişanı,
Gətirməsəz dünyam olur dar mənim,

Suya dönüb qumsal yerdə batsa da,
Qubar olub buludlara çatsa da,
Duman olub uca dağa yatsa da,
Tapılmasa baş sizindir, dar mənim

Koroğlu sözünə son qoyaraq onların getməsinə buyuruq verdi. Dəlilər at belində Çəmli beldən aşağı endilər və bazurganların getdiyi yolu tutub at çapdılar. Tacirlərin karvanı uzaxlaşmışdısa, onlara yaxınlaşdılar. Tacirlərdən biri dönüb dalıya baxdıqda gördü ki, arxada qoyduqları yolun üstündə toz- duman göyə qalxır. Göründüyünü tacirbaşıya göstərdi. Tacirbaşı bildi ki, gələnlər Koroğlunu atlılarıdır. Onlar Aşıq Cünunu aparmağa gəlirlər. Buna görə Aşıq Cünunu bir sandıqda oturdub sandığı da yol qırağında bir çuxur yerdə gizlədərək aşığa dedilər:

–Səsin çıxartma ki, Koroğlunun dəliləri gəlirlər!

Karvan yoluna davam etdi. Dəlilər çatıb əllərindəki, yaraqlarıyla yüklərin iplərini kəsərək yükləri yolun üstünə dağıtdılar. Bütün bağlıları axtardılar. Amma, aşığı tapa bilmədilər.

Tacirlərin heş biri dillənə bilmirdi. Tacirbaşı da yolun qırağında dizlərini qucaqlayaraq oturmuşdu. Dəlilər bütün yükləri axtardıqdan sonra dayanıb bir birinin üzünə baxmağa başladılar. Belə görün tacirbaşı irəli gəlib onlardan soruşdu:

–Oğullarım nə axtarırsınız?

Onlar dedilər:

–Koroğlunun aşığı gecə ilə Çəmli beldən qaçıbdır. Onu axtarıq.

Qoca tacir dedi:

–Mənim bir balaca xəbərim vardır. Əvvəlcə soruşsaydız mən deyərdim.

Bunu eşidən dəlilər dedilər:

–Biz belə bildik ki, sən onu öz matahların arasında gizlətmisən. İndi ki belə deyil, de görək ondan nə xəbərin var?

Tacirbaşı başladı:

–Biz Çəmliabelin qabağına çatdıqda bir qoca aşiq qopuzu da çiyində olaraq bu yandan Arzuluma sarı gedən bir atlıyla danışdı. Biz onların yanından keçib bir az aralanmışdıq ki, mən dönüb geri baxdım. Qoca aşiq o atlının tərkinə minərək Arzuluma sarı yollandılar.

Bunu eşidən dəlilərdən biri dedi:

–Amma, biz bu sözü Koroğluya inandıra bilmərik. Bir qatır yükü bu matahlardan bizə ver. Biz onu Koroğluya aparıb inandıraq ki, biz qafiləyə çatdıq. Amma Aşiq Cünun o qafilədə deyildi.

Tacirbaşı qəbul etməyə məcbur olub bir qatır yükü matahlardan onlara verib yola saldı. Dəlilər Çəmliabelə sarı döndülər. Tacirlər də dağılan matahları yoldan yığıb dəvələrə və qatırlara yüklədilər. Aşiq Cünunu da götürüb yola düşülər. Tacirlər gündə iki mənzil yol gedirdilər. Nəhayət, bir gün Türkmən elinə çatdılar. Yükləri düşürüb, matahları bazarda satmaq istədilər. Türkmən cavanları qocaman aşığı tacirbaşının yanında gördükdə dedilər:

–Tacirbaşı, bu gün bizim toy məclisimiz var. İcazə ver, bu aşiq bizim toyumuza gəlsin. Tacirbaşı dedi:

–Mən bu aşığın yolunda çoxlu zəhmət çəkmişəm. Çoxlu matahim talanıbdır. Hər kim bunu toya aparmaq istəyirsə, mənim talanmış matahlarımın pulunu ödəməlidir. Bunu eşidən türkmən cavanları tacirin istədiyi qədər qızıl, gümüş verib, aşığı toya apardılar. Toy başlandı. Qoca aşiq çöğürü götürüb ayağa qalxdı, onu kökləyib çalaraq sözə başladı:

Mən Çəmliabdən qaçmışam,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

Çox dərə- dağdan aşmışam,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

Türkmənin qoca- cavanı,
Hamısı qeyrətin kanı,
Yaxşı qurublar dövrənı,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

Cünunam, çalaram sazı,
Heç vaxt deməm yalan sözü,
Bir edib gecə-gündüzü,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

İndi Aşıq Cünun türkmən toylarında olsun çalmaqda-oxumaqda, görək Çəmliheldə nə xəbər vardı. Dəlilər yükü üstündə bir qatırla Çəmlihelə gəldilər. Aşıq Cünunun tacirlərlə getmədiyini söylədilər. Tacirbaşidan eşitdiklərindən, yəni bir qoca aşıq bir atlının tərkində Arzuluma sarı getdiyindən söhbət saldılar. Bu sözləri eşidən Koroğlunun rəngi qaraldı. Acığından dinə bilmədi. Bir az uzanıb yatdıqdan sonra onu tapmamış qayıdan dəlilərə xitabən dedi:

Getdi daha adın-sanın, Koroğlu,
Bundan sonra gör dövrənin necə olur?!
On nəfər nadana tapşırdım işi,
Peşman oldum, daha başım gic olur.

Yerimi-yurdumu tapacaq əğyar,
Gizli sirrim daha olacaq aşkar,
Buna görə oldum canımdan bezar,
İşıqlı gündüzüm qara gecə olur.

Hər adamda namus olmaz, ar olmaz,
Seçilə, tanına yaxşı ilə yaman,
Cunun gedib sirrini etsə əyan,

Biləcəksiz gələn necə yaxşıdır.

Koroğlu sözünün sonunda əlavə elədi ki, keçən qırx ildə heş kim Çəmliheldə xəbər bilməmişdir. Dünya üzündə alınmaz bir qala kimi tanınan Çəmlihel Aşıq Cünun getməsi ilə açılmış və hamıya tanınmış kimidir. Aşıq Cünun oba-oba, oymaq-oymaq dolanaraq Çəmliheldə nə vardı, kimlər yaşayırlar, hətta say-hesabımızı da hamıya bildirəcəkdir. Bundan bu yana paşalar və sultanların əlindən dinc nəfəs çəkmək bizə çətin olacaq. Bu sözü eşidən dəlilər başa düşülər ki, Aşıq Cünunun getməsi neçəyə başa gələcəkdir. Buna görə Dəli Həsən, İsbəllü və neçə nəfər ayrısı ayağa qalxıf dedilər:

–Aşıq Cünun su olub yerə batmışsa da, quş olub göyə uçmuşsa da onu tapıb gətirəcəyik. Sən arxayın ol.

Onlar bu sözləri deyib, silahlanıb atlarını yəhərlədilər. İşi belə görən Koroğlu sazı götürübü dəlilərə xitabən belə söylədi:

Yola düşən, cavanlarım,
Aşığı sizdən istəmə,
Qoçaq, igid aslanlarım,
Aşığı sizdən istəmə.

Qorxuram iş-işdən keçə,
Əməgimiz gedə heşə,
Əqlim, huşum başdan uça,
Aşığı sizdən istəmə.

Sənə deyim, İsbəllim,
Qoyma, yaman olsun halım,
İstəməm müntəzir qalım,
Aşığı sizdən istəmə.

Koroğlu qəmlərə dalır,
Qəzəbdən rəngi saralır,
Tez olun, vaxtınız daralır,

Aşığı sizdən istərəm.

Dəlilər yola düşmək istədilər, Koroğlu da onların üzündən-gözündən öpüb yola saldı. Dəlilər ildırım yeyinliyində sıçrayan atların belində Çəmli beldən aşağı endilər. Koroğlu da qayıdıb, sazı götürüb və dövrəsində qalan dəlilərə xitabən başladı:

Qoç igidlər at belinə qalxdılar,
Çəmli beldən yürüyürlər hayana?
Atlarının dırnağından, nalından,
Toz qovzanıb qarışacaq dumana!

İsabalı hər məhlədə savaşa,
O məhlədə tamaşa var, tamaşa,
Dedigi sözünə eyləməz haşa,
Düşmən üstə hücum edər mərdana.

Güclü olar Dəli Həsən nəhrəsi,
Düşmən bağrın yarar dəlilər səsi,
Meydan ortasının qumu-qəyəsi,
İldırım tək çəkər göydə zəbana.

Koroğlu sözünə son qoydu, gedən dəlilərin ardıyca baxdı. Onlar o qədər uzaxlaşmışdılar ki, daha gözdən itməkdə idilər. Onlar oba-oba, oymaq-oymaq, kəndbəkənd və şəhərbəşəhər hər yeri dolandılar, hər kəsdən soraqlaşdılar, nəhayət gəlib Türkmən elinə çatdılar. Qonaq olmaq üçün Türkmənlərin başçısı olan Qaşqay Türkmənin evin soruşdular. Qaşqay Türkmənin evini Koroğlunun dəlilərinə göstərdilər. Dəlilər onun qapısına gəldilər. O gün Qaşqay Türkmən böyük bir məclis qurmuşdu. Çoxlu qonağı var idi. Dəlilər qapıçıdan içəri girmək üçün icazə istədilər. Qapıçılar türkmənə xəbər verdilər ki, on nəfər atlı qonaq gəlibdi və içəri gəlmək istəyirlər. Qaşqay Türkmən oğlu olan Eyvazı çağırıb dedi:

—Oğul, qonaqları hörmətlə qarşılayıb içəri gətir.

Eyvaz onları qarşıladı. Onlar Eyvazı görüb onun gözəlliyinə, boyuna, yaraşığına və ədəb-ərkanına heyran qaldılar. Onlar bu günə kimi belə bir igid görməmişdilər. Eyvaz qonaqları içəri gətirdi. Dəlilər atlardan endilər. Nökərlər onlardan atları təhvil aldılar. Eyvaz dəliləri məclisə gətirdi. Atası ayağa qalxıb onları öpüb, məclisin yuxarı başında oturtdu. Qonaqlara yemək-icmək gətirdi. Hamı yeyib doyduqdan sonra, Qaşqay türkmən nöqərlərinə dedi:

–Aşığı məclisə çağırın. İstəyirəm bir az çalıb–oxumaqla uzaqdan gələn qonaqların yorğunluğunu çıxarsın.

Aşığın ardınca gedib onu məclisə gətirdilər. Aşıq Cünun şöqü–zövqlə məclisə girdikdə gözü Koroğlunun dəlilərinə düşdü. Dəlilər də onu gördülər. Amma nə dəlilər onu dindirə bildilər, nə də o dəlilərə bir söz deyə bildi. Nəhayət, Qaşqay Türkmənin buyruğuna əsasən, sazı kökləyərkən öz–özünə belə düşündü ki, mən bu məclisdə Koroğludan deməsəm, dəlilər gedib Koroğluya deyərlər. Hardasa o da məni ələ keçirəcəkdir. Bəs bir iş görüm ki, onda mənim dərimi boğazımdan çıxartmasın. Nəhayət, sözə başladı. Görək Qaşqay Türkmənə və uzaqdan–yaxından gələn qonaqlara Çəmli beldən və Koroğludan nə deyir:

Çəmli beldən sizə verim bir xəbər,
Qurub daşdan, tikib qala Koroğlu.
Qıratı vuranda sıldırım dağa,
Girişəndə çalhaçala, Koroğlu.

Yığıb necə başıbəlli cavanlar,
Qorxusundan qaçar bəy, paşa, xanlar,
Ona bac verərlər böyük sultanlar,
Namə yazı hər mahala Koroğlu!

Qorxudubdu çoxlu sultanı, xanı,
Analar doğmayıb belə oğlanı,
Bir dəfə də yeyər bircə azmanı,

Gələr Çəmlibeldə hala Koroğlu!

Aşıq qaçıb Koroğlunun əlindən,
Bəlkə birazca dincələ dilindən,
Qasid gəlib Çəmlibelin elindən,
Gəlir məni sizdən ala Koroğlu!

Aşıq Cünun sözünə son qoyuldu. Bu məclisdə olan qərib qonaqların yanında Koroğlunu öymək Eyvaza ağır gəldi. Buna görə də öz çögürünü götürüb ayağa qalxdı və atasından icazə alıb görək Aşıq Cünunun sözlərinin cavabında nə deyir?

Sənə deyim, dəli aşıq,
Bizə də Türkmən degərlər.
Sözündə yoxdur yaraşıq,
Bizə də Türkmən degərlər.

Türkmənlərin cavanları,
Toz oluru meydanları,
Saymazlar paşa, xanları,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Aşıq, açma söz başını,
Demə Çəmlibel işini,
Çərçi soyandır qoşunu,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Qoç Koroğlu gəlsə bura,
Boynundan asaram dara,
Ağ günün eylərəm qara,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Aşıq, gəl olma divana,
Bu sözləri qoy o yana,

Sözün dəydi Eyvaz xana,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Eyvaz sözünə son qoydu. Aşıq Cunundan başqa bir adam qonaxların haradan gəldiyini bilmirdi. Eyvaz yerə oturduqdan sonra qonaqların tərəfindən alqışlanmadığı üçün təəccübləndi və onların üzlərinə baxdıqda onların acıqlı və qaşqabaqlı olduğunu hiss etdi. Bu vəziyyəti Eyvaz, atası və başqa yerli qonaqlar gözləmirdi. Buna görə Eyvaz özünü saxlaya bilməyib qonaqlardan soruşdu:

–Hörmətli qonaqlar, mən Aşıq Cununun sözünə cavabdan başqa bir söz demədim. Siz nədən incidiniz? Bir də buyurun görək siz kimsiniz, haradan gəlmişsiniz. Buraya gəlməkdən məqsədiniz nədir?

Söz buraya çatdıqda Dəli Həsən Eyvaza dedi:

–Sazını mənə ver, haradan gəldiyimizi və kim olduğumuzu söyləyim.

Eyvaz sazı Dəli Həsənə verdi. Dəli Həsən sazı bağrına basaraq dedi:

Başına döndüyüm, Türkmənin oğlu,
Mərd igidin hövsələsi dar olmaz.
Başı buludlara çatmayan dağın,
İl başabaş sinəsində qar olmaz.

Saxlamaz alçaq dağ özündə qarı,
Hər gül açan ağac gətirməz barı,
Olmaz hər ölkədə Savənin narı,
Hər adamda namus olmaz, ar olmaz.

Koroğlunun səsi dağları yıxar,
Namərd boğazını əlində sıxar,
Hər bir mərəkədən üzuağ çıxar,
Heç döyüşdə zəlil olmaz, xar olmaz.

Dəliləri ələ alsayarağı,

Bəy – paşanın, xanın sönər çırağı,
Üstünə tökülsə min quldur, yağı,
Vurar, tökər, meydan ona dar olmaz.

Çəmlibeldən bura at çapmışıq,
Oradan qaçanı burda tapmışıq,
Çəmlibelə qaytarılar bu aşığı,
Burada qalması sizə var olmaz.

Dəli Həsənin sözü başa çatdı. Saz ilə dediyi kimi sözlə də dedi:

–Biz Koroğlunun dəlilərindənək! Çəmlibeldən qaçıb buraya
gələn Aşıq Cünunu aparmağa gəlmişik.

Bu sözü eşidən Türkmənbaşı dedi:

– Siz sabah Aşıq Cünunu apara bilərsiniz. Biz Koroğlunun elçilərini əliboş yola sala bilmərik. Bu sözdəri eşidən Aşıq Cünun böyük Qaşqay Türkmənin yanına gəlib onun qulağına dedi:

–Mən bunlarla getsəm və siz orada olmasaz, Koroğlu icazəsiz buraya qaçıb gəldiyimə görə mənim dərimi soyacaqdır.

Türkmənbaşı cavab verdi:

–Koroğlu mənimlə qardaşdır. Mən səni ona tapşıraram.

Nəhayət, qonaqlıq məclisi başa çatdı. Getməli qonaqlar getdilər. Dəlilər gecəni yatıb səhər çağı duraraq yola düşməyə hazırlaşdılar ki, Böyük Türkmən gəlib Aşıq Cünunu onlara və onların vasitəsilə Koroğluya tapşırdı. Dəlilər Aşıq Cünunu da götürüb Çəmlibelə sarı yola düştülər. Gecə-gündüz yol gəlib qırx gündən sonra Çəmlibelə çatdılar. Koroğlu Aşıq Cünunu gördükdə sevindi və onun haradan tapıldığını soruşduqda dəlilər dedi:

–Necə getməlidisə, Böyük Türkmən elinə, getmişdi. Biz aşığı Böyük Türkmənin məclisindən tapdıq.

Türkmən adı gələndə Koroğlunun hirsli soyudu. Dəlilərə yemək-içmək gətiddirdi. Aşıq Cünuna da üz tutaraq soruşdu:

–Aşıq, de görüm Türkmən eli necə el, bir o yarlarda nə xəbər var?

Aşıq Cünun sazı köynəkdən çıxarıb bağrına basaraq başladı:

Türkmənlərdən xəbər söyləyim sənə,
Türkmən tək mahəl hanı, Koroğlu?
Öz gözümlə Türkmənlərdə görmüşəm,
Çox igit, qoçaq, cavanı, Koroğlu.

Gözüm düşdü orda bircə oğlana,
Ucaboylu, enlikürək, mərdana,
Üstün gələr hər qaflana, aslana,
Tarix görmüb bu oğlanı, Koroğlu!

Aşıq Cünun seçər yaxşı, yamanı,
Sənə verim o cavandan nişanı,
Yıxar Söhrabı, Rüstəmi-dəstanı,
Sami, Zalı, Nərimanı, Koroğlu!

Aşıq Cünun saz ilə oxuduğu sözləri bir daha Koroğluya ap açıq söylədi.

–Çəmlibelə qonaq gələcəkdir.

Bu sözləri eşidən Koroğlu Çəmlibeldə türkmən qonaqlarının gəlməyinə görə hazırlıq gördü. Neçə gün yol gözlədilər, bir gün yola baxan gözətçilər uzaqdan on atının Çəmlibelə sarı at çapmasını gördülər. Atların ayaqları daşa dəydikcə caddənin tozunun içində elə qor səpirdi ki, elə bil bulud arasında ildırım çaxırdı. Atlar gəlib Çəmlibelə çatdılar. Koroğlunun əmrilə onların qabağında neçə qurban kəsildi. Onlara çox ehtiram edildi. Koroğlu Böyük Türkmənin sağ yanında gedən cavanı gördükdə onun gözəlləyinə, igitliyinə mat qalmışdı. Nəhayət, gəlib Koroğlunun öz çadırında oturdular. Koroğlu Böyük Türkməndən – «bu Eyvaz xan sənın oğlundur?» – deyə soruşduqda Türkmənbaşı dedi:

–Qardaş, Eyvaz sənın qulundur.

Türkmənlər on gün Çəmliyə qonaq olduqdan sonra Böyük Türkmən Koroğlu dedi:

–Qardaş, biz sabah Türkmən elinə sarı yola düşməliyik. Səndən istəyim budur ki, sabahki yeməgimizə qaz, ördək biryan elətdirəsən.

Koroğlu ona “baş üstə” dedi. Amma Çəmliyə qoyun, quzu, qoç sürü ilə tapılsaydı da ördək, qaz bir dana də tapılmazdı. Koroğlu dəlilərin yanına gedib onlardan qaz, ördək haradan tapılacağını soruşduqda dəlilərin biri dedi:

– Buralarda elə bir zad tapılmaz. Qaz, ördək istəsək gərək Arzulumda olan Cəfər paşanın dağından götürək.

Bu sözü eşidən dəlilərdən biri dedi:

–Cəfər paşa çox adlı-sanlı bir paşadır. Onun çoxlu pəhləvanları var. Hələ, Arzulumun yolları dağlıq və qorxmalıdır. Hər kəs o yollardan keçə bilməz.

Koroğlu dəlilərin içində gəldi. Cəfər paşanın dağından kim qaz, ördək gətirə bilər, soruşdu. Heç bir igid hazırlıq göstərmədi. Təkcə Dəli Həsən irəli yeriyib dedi:

–Bu iş mənim işidir. Mən gedib gətirə bilərəm.

İşi belə görə Böyük Türkmənin oğlu Eyvaz dedi:

–Yolu tanısaydım mən tək özüm gedərdim. Tanımadığım üçün tək gedə bilməsəm də Dəli Həsənilə getmək istəyirəm.

Koroğlu ona dedi:

–Yox, sən getmə, qoy Dəli Həsən özü tək getsin.

Nəhayət Dəli Həsən atlandı. O yola düşdükdə Eyvaz da atlanıb getmək istədi. Koroğlu gördü Eyvaz əl çəkən deyil. Buna görə ona da icazə verib sazı götürdü və Eyvaz xana xitabən belə söylədi:

Sənə deyim, xan Eyvazım,
Döşdür bu dağın yolları.
Sağ caddəsi gedər Ruma,
Üçdür bu dağın yolları.

Dağlarda aslan yatıbdı,
Dırnağı qana batıbdı,
Kəllə–kəlləyə çatıbdı,
Ləşdir bu dağın yolları.

İgit gərək kəsib–biçə,
Dağı–daşı dəlib keçə,
Bağlanan yolları açə,
Coşdur bu dağın yolları.

Aslanlar kəsərlər yolu,
Keçən qorxudan tük salı,
Atlar tökər mıxı–nalı,
Daşdır bu dağın yolları.

Qaz, ördək, durnanı tutsan
Xoşdur bu dağın yolları.

Bu sözləri eşidən Eyvaz Koroğludan sazı alıb başladı:

Dağlarnan qorxutma mənə, Koroğlu!
Mənə Türkmən elində “yel” deyərlər,
Başı bəlli qırx min cavan içində,
Qoç igitlər mənə “əvvəl” deyərlər.

Atımı vuraram sıldırım dağa,
Meydanda gəzərim həm sol, həm sağa,
Düşməni salaram əldən ayağa,
Məni görçək “gəldi əcəl” deyərlər.

Dava günü at sürərsəm meydana,
Yerdən toz qovzanar çatar dumana,
Aslan tək dırnağım boyanar qana,

Yürüşümə “cəngü–cədəl” deyərlər,

Yüyürsəm hər zaman yağı-köffara,

Ağ günün onların eylərəm qara,

Meydanıma gələn güclü sərdara,

Məni tanıyanlar «cahil» deyərlər.

Eyvaz sözünə son qoyub Dəli Həsənlə Arzulumda Cəfər
paşanın dağından ördək, qaz gətirməyə yollandılar.

Söyləyən: Əfşar

KOROĞLUNUN TÜRKMƏN SƏFƏRİ

Aşıq Cünun Türkmənistan səfərindən qayıtdıqdan sonra Eyvazın yaraşığını, igitliyini və ərđəmini Koroğluya bildirdi. Ocağı kor olan Koroğlu ki, belə bir igidi tapıb özünə oğul eləmək qəsdindədir aşıq Cünunun sözlərini eşidib öz-özünə dedi:

–Haradasa gedib onu gətirib özümə oğul etməliyəm.

Koroğlunun bir adəti vardı, hər vaxt dəliləri bir yerə toplamaq istəsəydi, bir nərə çəkərdi. Koroğlu Eyvaz barədə olan fikrini hamıya bildirərək onların da fikrini öyrənmək üçün bir nərə çəkdi. Dəlilər qaçaraq gəlib onun dövrəsinə toplaşdılar və «Buyuruğun nədir?» – deyə soruşduqda Koroğlu sazı bağına basaraq dedi:

Gəlin, gəlin, dəlilərim, başıma,
Sizə görə söz–söhbətim var mənim.
İstirəm siz ilə məsləhətləşəm,
Bilirsiz ki, bir həsrətim var mənim.

Aşıq Cünun gedib gəzib dünyanı,
Ərzurumu, bütün Azərbaycanı,
Türkmənlərdə görüb bircə cavanı,
Onu gətirmək niyyətim var mənim.

Ardıyca gedərəm mən eldən-elə,
Eyvazı taparam, tutaram dilə,
Oğul edib gətirəm Çənlibelə,
Gəlməsə, gücüm–qüdrətim var mənim.

Dəlilər Koroğlunun sözünü eşitdilər. Aşıq Cünunu gətirməyə gedən dəlilər: – Aşıq Cünunun sözü düzdür- deyə, – Koroğlunu Eyvazı gətirməyə getməyə daha artıq qurşadılar. Koroğlu dəlilərlə artıq danışqlar apardıqdan sonra gecəni yataraq sabah səhər tezdən Türkmənistana yollanmaq qərarına gəldilər. Gecə yatmalı vaxt oldu. Koroğlu Aşıq Cünunu çağıraraq dedi:

–Aşıq Cünun, səhər çağı mən gün çıxar–çıxmazda yola düşməliyəm, məni yuxudan oyatmaq sənə baxır.

Aşıq Cünun «Baş üstə» dedi. Koroğlu öz yatağına getdi. Aşıq Cünun səhər çağı Koroğlunu oyadacağı üçün gecə yatmamalıydı. Onun oyaq qalmasını görən gözətçilərdən biri:

–Aşıq, niyə yatmamısan? – soruşduqda aşıq cavab verdi:

–Səhər çağı gün çıxmamış Koroğlunu oyadacağam. Ona görə gedib yatmamışam.

Dəli dedi:

–Sənin qaçmağının acığı Koroğlunun canından çıxmayıbdır. Özünü oyatmağı sənə tapşırıqda, şübhəsiz, səni incitməyə bir mahna axtarır! Dua elə, sən çağıranda oyansa da, özünü yuxululuğa vurub sonra «Məni oyatmadın» deyə, səni incitməsin.

Koroğlunun qəsdı belə bir zad olmasaydı da, bu söz aşıx Cünunu qorxutdu. Aşıq Cünun gecəni ayıq qalaraq bu sözləri tərənnüm edirdi:

Sən mənə kömək ol, qadir Allahım!

Bu gün tez yuxudan dura Koroğlu.

Qorxusundan çıxar göylərə ahım,

Qoyma qulağımı bura Koroğlu.

Deyirlər, acıqlı, yaman halı var,

Qüdrəti var, cəlalı var, malı var,

Durmasa başımın qalma-qalı var,

Basacaqdır məni gora Koroğlu.

Arzum budur, oyanarkən şad olsun,

Gözü aydın, ağzı dolu dad olsun,

Qoymaginən mənimlə o yad olsun,

Durcaq dar ağacın qura Koroğlu.

Nəhayət, dan ulduzu çıxdı, hava işıqlandı. Aşıq Cünun Koroğlunu oyatmağa gəldi. Bir dönə çağırıqda oyandı. Koroğlu ya-

raqlandı, sazını da götürüb Qıratın belinə qondu və bir nəərə ilə dəliləri öz dövrəsinə topladı. Sonra Aşıq Cünunu yaxına çağırıb neçə sikkə qızıl ona verərək soruşdu:

–Aşıq Cünun, sən Türkmən ölkəsinə getmisən. De görüm, mən hansı yoldan getsəm oraya tez çataram?!

Bu sorğunu eşidən Aşıq Cünun Koroğludan icazə alıb yolların necə olduğunu saz ilə söyləmək istədi və sazı kökləyib başladı:

Çənlibeldən Türkmənə gedəndə,
Əvvəl çatar Ərcistana, Koroğlu.
Dörd yana ayrılır yol Ərcistanda,
Hər biri gedir bir yana, Koroğlu!

Məğribdən gedən yol çox-çox yavıxdır,
Amma ordan getmə, xəteri çoxdur,
Dağdır–daşdır, qardır–qışdır, soyuxdur,
Dağlar batıblar dumana, Koroğlu!

Yol gedir Təbəristanda üç olur,
İkisi düz gedir, biri piç olur,
Düz gedənlər gedir-gedir heç olur,
Gedir çatır biyabana, Koroğlu!

Tutub getməlisən o ayrı yolu,
O yol ilə gedir ticarət malı,
O yoldan üzülməz karvanın dalı,
Uzaqdır isə Türkmana, Koroğlu!

Aşıq Cünun deyir, budur nişana,
Ondan sağ yol dönür gedir Kirmana.
Sol caddədə görsən tanış, bigana,
Hər sirrin var söylə ona, Koroğlu!

Koroğlu haralardan keçəcəyini Aşıq Cünundan öyrəndi. Sonra sazı kökləyib dəlilərə xitabən söylədi:

Dəlilərım, mən gedirəm, gəlincə,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli!
Mən gedirəm xan Eyvazın dalınca,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Dəli Həsən görsün dəlilər sanı,
Yumuq Əhməd, sənə verrəm fərmanı,
Gündə yeyin üç yüz şişlik biryanı,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

İstər orda mətləb gələ əlimə,
İstərsə gəlməyə, gedəm ölümə,
Tapşırığım budur hər bir dəlimə,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Mənim başım sevdalıdır, qallıdır,
Hər kimsənin vəzifəsi bəllidir,
Sizə böyük bu gün İsaballıdır,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Koroğlu tapşırıqlarını da bitirdi və dəlilərlə vidalaşib Qıratı sürdü. Qırat sıldırım qayalardan sıçrayıb yel kimi Çənlibeldən uzaqlaşdı və o qədər çəkmədi ki, Çənlibeldən baxanların gözündən itdi. Qırat quş kimi uçurdu başı uca, il başabaş qarlı dağları arxada qoyurdu, daşqın çaylardan üzüb süvüşürdü. Gəlhagəl, günlərin birində bir kəndə çatdı. Koroğlu həm özü, həm də Qırat çox yorğunudu. Buna görə Koroğlu bir qapını döyüb orada dincəlmək istədi. Bir qarı arvad qapını açdı. Koroğlu: “Bura kimin evidir” deyə, soruşduqda qarı dedi:

– Bura mənim evimdir. Məndən başqa bir adam burada yaşamır.

Koroğlu qarı arvada dedi:

–Mən bir qərib yolçuyam, ac və yorğunam. Bu gecə bu evdə qonaq olmaq istəyirəm.

Qarı cavab verdi:

–Mən bir qaraləçək arvadam. Çoxdandır ərim ölübdür. Səni qonaq eləməyə bir zad yoxumdur.

Koroğlu əl atıb cibindən bir avıç qızıl çıxarıb qarı arvada verib dedi:

–Özündən bir zad istəməyirəm, bunlarla məni qonaq elə.

Arvad qızılları gördükdə gözləri parıldadı. Əl uzadıb qızılları ala-ala dedi:

–Çox xoş gəldin, içəri buyur.

Koroğlu dedi:

–Qarı nənə, verdigim qızıllarla on batman arpa alıb atıma yedirt! Bir az çörək və bir biryan olmuş quzu mənə al!

Qarı çəp-çəp Koroğluya baxıb dedi:

–Mən qarı deyiləm! Altı ay bundan qabaq ərə getmişəm. İki ay toydan sonra ərim ölübdür. İndi sən mənə qarı deyirsən?!

Koroğlu gördü ki, qarı deyəndə arvadın acığı gəlir, dedi:

–Xanım, bağışla, mən yorğun olduğum üçün əvvəlcə sənə diqqətlə baxmadım.

Bu sözü eşidən qarı əzilə-əzilə dedi:

–İndi ki bildin mən qarı deyiləm, de görüm, mənimlə evlənməyə hazırsan?

Koroğlu cavab verdi:

–Səndən istədigim şeyləri alıb gətirincə mən də bir az fikir eləməliyəm.

Bu sözü eşidən qarı arvad tərmə-tələsik bazara geddi. On batman arpa ilə bir biryan pişirilmiş quzu və bir qədər çörək alıb bir hammala verdi və ondan istədi ki, onları onun evinə aparsın. Hammal yükləri evə gətirincə Koroğlu atını bir bucaqda bağlayıb özü də uzanıb yatdı. Amma Koroğlu ilə evlənməyə can atan qarı bazarda dolanaraq bir az sürmə alıb gözlərinə çəkdi və bir qədər ənlik və kirşan alıb bəzənmək üçün evə gəldi. İçəri keçib Koroğlunun yanına gəlməmiş bir gizlin

yerdə ənlilik, kirşanla özünü də bəzəyib qıycana-qıycana Koroğlu olan otağa girdi. O, yolu gələ-gələ deyirdi:

–İndi qonaq mənim yolumu gözləyir ki, mən evə çatam və biryan olmuş quzu ətinə birlikdə yeyərək evlənməgimiz üçün artıq danışaq.

Amma içəri girdikdə Koroğlunun qanısoyuqluqla yanaşmasıyla üzbəüz oldu. Buna görə də dillənib dedi:

–Qonaq, indi məni alırsan, ya yox?!

Koroğlu dedi:

–Görürsən ki, mənim bir atım var, bir özüm. Var–yox pulum da elə o idi ki, verdim bazara apardım. Sənin də ki bir zadın yoxdur, bununla belə bu evlənmək nə dərdə dəyər?

Bunu eşidən qarı dedi:

–Qoy mən deyim nələr varımdır:

–Üç toyuğum vardır, gündə sənə qeyqanaq pişirirəm. Beş keçi varımdır ki, hər gün süd, qaymax yeyəcəksən. Bir dəst yorğan–döşək, iki ağac qaşiq, bir çanaq və başqa şeylər də varımdır. Genə də görsək keçinə bilməyirik sənin atını satırıq.

Söz buraya çatdıqda Koroğlu sazı köynəgindən çıxarıb çala-çala başladı:

Bu gün bir qarını gördüm,
Xınalı əl-ayağı var.
Deyir, qızam, gəl al məni,
Bir həyəti, bir bağı var.

Qarı deyirəm, tozlanır,
Gəlin deyirəm, nazlanır,
Üzünə baxcaq gizlənir,
Heç bilməyir qonağı var.

Gəzmişəm iraq-yovuğu,
Çəkmişəm isti-soyuğu,

Gəlinin var üç toyuğu,
Naharda qeyqanağı var.

Gəlin mənə verir cavab,
Deyir, sevin, xanəxarab,
İki qaşığı, bir rəxt–xab,
Bir dana də çanağı var.

Deyir, qonaq atın sata,
Malını malıma qata,
Mənimlə də yeyib–yata,
Bircə kiçik otağı var.

Koroğlu bu sözləri oxuyarkən qarı o yan, bu yana göz gəzdirib gördü ki, bazardan alıb göndərdigi biryan olmuş quzunun ətlərini yeyib tükədir, təkcə sümükləri qalıbdır. Ayağa durub atın arpasına baxdı, ondan da bir zad qalmamışdı. Belə görən qarı, bu nə işdir, deyə çox düşündükdən sonra yadına düşdü ki, deyirlər, Koroğlu hər oturumda bir davarın ətinə biryan edib yeyir. Qıratı da on batman arpa ilə doymaz. Buna görə qayıdıb Koroğluya dedi:

–Səni tanıdım, sən Koroğlusan! Yoxsa bir davarın ətinə bir oturumda yeyə bilməzdin. Habelə, atın da o qədər arpanı tükədə bilməzdi. İndi mənimlə evlənməyə hazır olsan sözüm yoxdur, hazır olmasan bu yerin adamlarının hamısı sənin qanına susuzdurlar, çıxıb hamıya xəbər elərim və onlar tökülüb sənin ətlərini diricə–diricə doğrayarlar. Koroğlu cavab verdi:

–Xanım, mən bir aşığam, Koroğlu hara, mən hara?!

Qarı söylədi:

Mən bilirəm ki, bu qonaq,
Hardan gəlib tapıb bizi.
Sözümə verməyir qulaq,
Yalandır dedigi sözü.

Koroğlu dedi:

–Qarı, mən nə üçün sənə yalan deyirəm, yoxsa səndən qorxuram?

Qarı başladı:

Düz sözü boynuna almaz,
Deyir, məndə yalan olmaz,
Əmisi Şabandır qalmaz,
Əcəb utanmazdır özü.

Koroğlu gördü ki, qarı arvad bunun əmsinin də adını bilir. Buna görə ona acıqlı–acıqlı baxdıqda qarı artırdı:

Mən qurbanam ala gözə,
Qəzəb ilə baxır bizə,
Atasıydı Xoca Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.

Adı qonaq, özü yağlı,
Gözləridir qan çanağı,
Tacirsə neylir yarağı,
Aşığın olar bir sazı.

Mən tanıram Rouşən xanı,
Mənim bu cismimə canı,
Anan adı Səlbibanı,
Qırat vurub sınıb dizi.

O arvaddan bu sözləri eşidən Koroğlu dedi:

–Sağ ol xanım, bəllidir ki, çox ayıq və bilikli qadınsan. Sən də məndən keçsən, mən səndən keçmərəm! Qoy atı bazara aparıb satım və pulu ilə hər nə gərəksə alım, qayıdım gedək kəbin kəsdirək.

Bu sözləri eşidən qarı çox sevindi. Koroğlu da saz çignində Qıratı minib aradan çıxdı və bir daha qarının evinə dönmədi. Koroğlu çox yol getdikdən sonra bir gün Türkmən vilayətində Aşıq Cünun Eyvazı gördüyü şəhərə çatdı. Qıratı bir karvansarada yemləyib saz çignində şəhərə çıxdı. Xalqın danışığına, söz–söhbətinə qulaq asa–

asa şəhərdə dolanırdı ki, bir toy məclisinin başlanmasından xəbər tapdı və axtara–axtara gedib o məclisi tapıb içəri girdi. Heç kəsi tanımadığı üçün nə dinirdi, nə də danışdı. Sazı bir bucaqda gizlədərək gəlib–gedənlərə baxırdı.

Məclis qonaqlarla dolana yaxınıydı ki, gördü hamı ayağa durdu. Koroğlu da ayağa qalxıb yanındakı qonaqların birinə: Kim gəlir” deyər sual verdikdə, o cavab verdi:

– Türkmənbaşı gəlir.

Koroğlu qapıya göz tikmişdi ki, gördü bir ucaboylu, enlikürək, gözləri piyalə kimi, burma bıqları da qulaqlarının üstündən arxaya aşırılmış yaşlı kişi qabaqda, bir gözəl–göycək, boylu–buxunlu, qollu–biləkli igid də onun ardıyca məclisə girdi.

Oğlanın yaraşığına heyran qalan Koroğlu yanındakı qonaqlardan: Bu igid kimdir deyər soruşduqda onun Eyvaz xan olduğunu söylədilər. Koroğlu ona baxdıqca artıq qanı qaynayırdı və öz-özünə deyirdi: Aşıq Cünunun haqqı vardır, olduğu kimi bu igidi tərif edə bilməyə. Günçıxandan günbatana bütün ölkələri dolansam belə bir igid tapanmaram”

Nəhayət, yemək–içməkdən sonra məclisin yuxarı başında oturan Türkmənbaşı toy adamlarından: “bəs niyə aşıq gəlməyib, aşıqsız da toy olarmı, soruşduqda cavab verdilər ki, şəhəri dolandıq, hər yerdən soraqlaşdıq aşıq tapa bilmədik. Hamısının vaxtı alınmışdı. Hamısı başqa toylara getməyə söz vermişdi.

Bu sözü eşidən qonaqlardan biri toy adamlarına üz tutaraq əlini Koroğlunun çigninə qoyub dedi:

—Mənim yanımda oturan bu qərib qonağın da sazı vardır. Amma bilmirəm çalıb–oxumaq başarır, ya yox?

Toy adamları ona: “aşıqsan, dur ayağa” dedikdə Koroğlu cavab verdi:

–Yox qardaş, mən aşıq degiləm.

Bu sözü eşidən Eyvaz atasının üzünə baxdı. Böyük Türkmən başını qovzayıb bir bucaqda oturan Koroğluya dedi:

–Kişi, aşiq deyilsən? Niyə özünlə qopuz dolandırırısan?

Koroğlu bir az dizi üstə dikləndikdən sonra söylədi:

–Bununla aşiq cavabı verərlər, amma aşıqlıq etməzlər.

Bunu eşidən Böyük Türkmən dedi:

–Hansı aşığın cavabını verə bilərsən?

Koroğlu söylədi:

–Mənə fərqi yoxdur, hansı aşiq və hər kim olur olsun.

Bu söz Böyük Türkmənə ağır gəldi. Buna görə də nöqərlərindən birini çağıraraq dedi:

–Get Eyvazın qopuzunu buraya gətir.

O qədər keçmədi ki, Eyvazın qopuzunu gətirdilər. Böyük Türkmən Eyvaza dedi:

–Oğul, ayağa durub saz ilə bu qonaqdan neçə söz soruş. Görək necə cavab verəcəkdir?

Eyvaz: “Baş üstə” deyib saz əlində ayağa durdu. Belə görən Koroğlu da sazı köynəkdən çıxarıb ayağa qalxdı. Eyvaz məclisin aşağı başında dayanan ortayaşlı, boylu–buxunlu, qollu–biləkli, bıqları burma, ancaq tanımadığı aşığa xitabən başladı:

Aşiq, sualımın söylə cavabın,

O nədir ki, leşi yoxdur, başı var?

Altı göz, üç canı var, on ayağı,

Ağzı yoxdur, amma bircə diş var.

Koroğlu cavab verdi:

Cavabın söyləyim, Türkmən oğlu!

Günlə ayın leşi yoxdur, başı var.

Onayaqlı, altıgözlü, üçcanlı,

Əkinçi xışıdır, bircə diş var.

Eyvaz:

O nədir ki, dəymə deyəndə dəyər?

Hansı iki yoldaş bir-birin yeyər?

O nədir, deyilsə insanı əyər?

O nədir ki, bir dalı, üç döşü var?

Koroğlu:

O dodaqdır, dəymə deyəndə dəyər,
Dəgirman daşları bir-birin yeyər,
Töhmətdir vurulsa insanı əyər,
Başdır, bir dalısı, üç də döşü var.

Eyvaz:

Nə qüdrətdir, nəyə çəkər, guruldar?
O nədir ki, dal qabaqdan bir olar?
Nədir başı yanar, dibi quruldar?
O nədir ki, quyruğunda nişə var?

Koroğlu:

O buluddur, nəyə çəkər, guruldar,
O göydür ki, dal qabaqdan bir olar,
Qəlyandır, baş yanar, dibi quruldar,
O əqrəbdir, quyruğunda nişə var.

Nəhayət, Eyvaz hər nə soruşdu, Koroğlu bir–bir cavab verdi. Hamının qərib aşiqdan xoşu gəldi və Türkmənbaşidan istədilər ki, aşiqdan kim olduğunu soruşub toyda olanlara bildirsin. Türkmənbaşı Koroğluya xitabən: «Aşiq, sən kimsən, haralısan?» soruşduqda Koroğlu dedi:

–Xan sağ olsun, mən aşiq deyiləm, bir qərib qonağam.

Türkmənbaşı soruşdu:

–Bəs əlindəki qopuz nədir?

Koroğlu:

–Bu toxmaqdır, bununla çox başları əzmişəm, çox başları da əzəcəyəm.

Bu söz Türkmənə oxdan bərk dəydi. Buna görə də dedi:

–Bizlərdə qonağın hörməti çoxdur, yoxsa bu yekə–yekə danışmağına görə sənın qulağın burardım.

Koroğlu bu sözləri eşidib ayağa qalxdı və bir daha sazı kökləyib Türkmənbaşuya söylədi:

Mən qəribəm, vilayətlər gəzmişəm,

Görməmişəm sənin kimi kuhənsal.
Əsil kişilərə belə söz dəyməz,
Acı söz deyən olsa hər bikamal.

Bu sözdən Türkmənbaşının qaş–qabağı açıldı. Koroğlu da onu görüb sözə belə davam etdi:

Aşığın bir ağzı otdur, biri su,
Bədəsil olanlar olar iki xu,
Üzdə bir pərdə var, adı abi–ru,
Pərdəsizlə eyləməyin verü–al.

Böyük Türkmən bu sözlərdən daha da maraqlanaraq aşığın sözə davam etməsini istədi. Koroğlu da sözün davamında dedi:

Rəsmidir böyükələr yuxarı baxmaz,
Verdigin heç yerdə başına qaxmaz,
Sultan olan ölkəsini buraxmaz,
Əgərçi milləti ola karu–lal.

Türkmənbaşı cibinə əl atıb bir avic cəvahir çıxarıb Koroğluya vermək istədi. Koroğlu onun əlini qaytarmaq istəmədiyi üçün ondan alıb məclisin aşağı başında olan kasıb yoxsullara sarı sovurub sözə davam etdi:

Bəzi adam var–dövlətə aldanar,
Tamahkar var görsə, hər zadı danar,
Arif olan mənim dərdimi qanar,
Niyə gərək gözəm mahalbamahal?!

Türkmənbaşı belə gördükdə bildi ki, bu aşığın dünya malına ehtiyacı yoxdur. Bu ayrı məqsəd ilə gözə–gözə gəlib buraya çatıbdir. Buna görə də dedi:

–Aşıq, bəllidir ki, sən başqa bir zad axtarırsan. Sənin sözlərindən elə xoşum gəldi ki, hər nə istəsən verəcəyəm. Hər nə istəyirsən və bilirsən ki, Türkmən ölkəsində tapa bilərik, məndən istəyə bilərsən. Arxayın ol ki, əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm.

Bu sözləri eşidən Koroğlu fürsəti qənimət sayıb sözü başladı:
Sənə deyim, Türkmənbaşı!

İstərəm bir ağa səndən.
Nisan yağışı misali,
Dürri–mərcan yağa səndən.

Od tapılmaz ocağımda,
Əlim qalıb qucağımda,
Mən istərəm bu çağımda,
Düşməyəm irağa səndən.

Əsilsən, uca bir dağsan,
El içində üzü ağsan,
Güllü, bulaqlı bir bağsan,
Gəldim gül dərməyə səndən.

Söz buraya çatdıqda Eyvaz atasının sol tərəfindən durub sağ tərəfinə keçdi. Belə görən Koroğlu əlavə etdi:

Son sözüüm budur Türkmənə,
Arzum var sözüüm inana,
Mən möhtacam o oğlana,
Keçdi indi sağa səndən.

Bu sözləri eşidən Türkmənbaşı dedi:

–Aşıq, bir söz de ki, uyarı olsun! Mənim bircə oğlum var, o da elə budur. Hələ bu oğlan bütün türkmən igidlərinin başçısıdır. Mən də versəm, türkmən igidləri razı olmazlar. Qonaq olmasaydın bir söz də deyərdim, ancaq qonaq olduğun üçün ondan vaz keçirəm.

Bu sözü eşidən Koroğlu soruşdu:

–Türkmənbaşı, nə söz deyəcəydin? Çəkinmə, hər nə istərsənsə söylə!

Türkmənbaşı dedi:

–Eyvazı yerdən tapmamışam ki, hər yoldan keçənə verə biləm! Nə adın–sanın bəllidir, nə haralı olduğunu söyləyibsən, sənə necə inanmaq olar?

Koroğlu dedi:

–Mən Çənlibeldən gəlmişəm, Eyvazı da Koroğluya oğul eləmək üçün istəyirəm.

Bu söz bir az Türkmənbaşının acıq odunu söndürdü və bu sözləri eşitdikdən sonra Koroğludan istədi ki, Çənlibeldən və Koroğludan söz açsın. Koroğlu bu sözü Türkmənbaşından eşidib başladı:

Hansı qasid Çənlibelə gedəndə,
Gərək sədaqətli, düz ilqar ola.
Əyri sözlər düz igidə yaramaz,
Həqiqət söz gərək aşikar ola.

Koroğlu çox gedib gəzib dünyanı,
Tapanmayıb Eyvaz kimi cavanı,
Onu edər dəlilərin sultanı,
Gərək Çənlibeldə o, sərdar ola.

Hər dəryanın olmaz inci–mərcanı,
Qılinc alsan onun poladın tanı,
Aramışığı bütün Təkə Türkmanı,
Yox Eyvaz tək polad, cövhərdar ola.

Çənlibel dövrəsi sıldırım daşdır,
Türkməni keçsək, hər yerdən başdır,
Koroğluya, dəlilərə o xoşdur,
O məkanda igit Eyvaz var ola.

Bu sözləri eşidən Türkmənbaşı dönüb Eyvazın üzünə baxdıqda Eyvazın belə bir zadə razı olmasını duydu. Eyvaz da öz–özünə dedi:

–Aşıqla birlikdə Çənlibelə gedərik. Oranı və Koroğlunu yaxından görürəm. Ağlınız kəsərsə, bir iş görərik, kəsməzsə, qayıdıb gələrik.

O özü ilə belə qərara gəldikdən sonra başını qovzayıb Koroğluya dedi:

–Aşıq, gecəni yatıb dincəl, sabah beş–on nəfərlik bir karvanla Çənlibelə sarı yola düşərik. Görək ora necədir? Həm də yaxından Koroğlu ilə tanış olarıq.

Koroğlu Türkmənbaşının sözüne cavab olaraq başladı:

–Türkmənbaşı, icazə ver, qabaqca Eyvaz mənimlə gəlsin Çənlibelə gedək. Sonra siz də gələrsiz. Çünki Çənlibelə gəlmək istəyən qasid göndərərək gələcəyini bildirməsə, onu Çənlibelə yol verməzlər. Bir də ki, elə dünyada rəsmidir, bir böyük adam bir yerə getmək istəsə, əvvəlcə oraya elçi göndərüb gedəcəyini bildirməlidir, yoxsa orada lazım olan hazırlığı görməzlər. Bu da hər iki tərəfə pis olar. Eyvaz mənimlə Çənlibelə gəlsə, sizin də gələcəyinizi xəbər verərik. Koroğlu da orada hazırlıq gördürər, qurbanlıq hazırladar və siz gələndə ayağınız altında ipək parçalar döşətdirər. Eyvaz kimi igid oğlan da uşaq deyil ki, yançıya ehtiyacı olsun.

Bu sözlər Türkmənbaşının xoşuna gəldi. Eyvaz da belə bir səfərə getməyə hazırlığını bildirdiği üçün Türkmənbaşı dedi:

–Belədirsə, mənim sözüm yoxdur. Sabah yola düşə bilərsiniz.

Nəhayət, gecəni yatdılar, sabah Eyvaz tanımadığı aşıqla Çənlibelə getməli oldu. Bu xəbəri carçılar bütün şəhər əhlinə carladılar. Bütün şəhər əhli, xüsusilə, cavanlar Eyvazı yola salmağa gəldilər. Belə bir vaxtda Eyvaz da sazını sinəsinə basaraq cavanlara xitabən belə söylədi:

Gəlin, gəlin, yoldaşlarım,
Halal edin siz Eyvazı!
Mənim əziz qardaşlarım,
Halal edin siz Eyvazı!

Gəlin sizlə halallaşım,
Bu aşığıyla yollaşım,
Çaylar keçim, dağlar aşım,
Halal edin siz Eyvazı!

Türkmənin cavanları,
Qeyrətli pəhləvanları,
Olun atam oğlanları,

Halal edin siz Eyvazı!

Çənlibelin yolları daş,
Olub bu aşığa yoldaş,
Gedəcəyəm ora birbaş,
Halal edin siz Eyvazı!

Eyvaz saz ilə dedigi kimi, söz ilə də haraya və nə üçün gedəcəyini söylədi. Yoldaşlarıyla qucaqlaşib öpüşdü. Ata-anasının əlindən öpüb öz atına mindi. Koroğlu da Qıratı gətirməyə getmişdi. Elə ki onu gətirdi, hamı ona heyran qaldı. Çün o gözəllikdə və o böyüklükdə atı o günə kimi onların heç biri görməmişdi. Belə görə Türkmənbaşı hələ də aşığın kim olduğunu bilmədiyi üçün ona xitabən soruşdu:

–Aşıq, bu atın adı var, ya yox? Mən indiyə kimi belə bir at görməmişəm.

Bu sözün cavabında Koroğlu dedi:

–Bu, Koroğlunun öz atıdır. Buna Qırat deyirlər.

Türkmənbaşı dedi:

–Eşitmişəm Qıratın necə yaxşı xasiyyəti vardır. Hətta özü də adam kimi dil bilir. Belədimi?

Koroğlu dedi:

–Doğrudur, örnek olaraq bir xasiyyətini indicə göstərərəm.

Koroğlu bu sözü dedikdən sonra sazı köynəgindən çıxarıb Qırata xitabən söylədi:

–Qıratım, mən sazı çalacağam, sən də onun havasıyla oynaya-
caqsan.

Sonra sazı çalmağa başladı. Qırat da onun sazu-avazıyla ayaqlarını yerə döyürdü. Koroğlunun çaldığı havayla oxuduğu sözləri bunlarıydı:

Başına döndüyüm yerişli, yollu,
Üzü tavus, durna telli, Qıratım.
Dırnağı altında dağı titrədən,
Ala gözlü, qara yallı, Qıratım.

Nə yaxşı yaradıb səni yaradan,
Hər döyüşdə sağlam çıxan aradan,
Meydanı yağı düşməyə daradan,
Qızıl üzəngili, nallı, Qıratım.

Meydana girəndə özün itirməz,
Yad olanı öz belində götürməz,
Qabağında olan duruş gətirməz,
On iki min adı bəlli, Qıratım.

Döyüş meydanında şahinü-şəhbaz,
Dəryalar üstündə edən taxtū–tac,
Hər döyüşdə məni edən sərəfraz,
Ağ zini yaşıllı, allı, Qıratım.

Söz başa çatdı. Onları yola salan türkmənlər hər ikisini öpüb yola saldılar. Onlar neçə gün yol gəldilər. Nəhayət, Çənlibelə yaxınlaşdılar. İsaballı gözətçilərə tapşırıbmışdı ki, hər vaxt Koroğlunun gəlməyini gördülər, xəbər versinlər. Buna əsasən bir gün dəlilərdən biri İsaballının yanına gəlib dedi:

–İki atlı Çənlibelə sarı at çapırlar. Şübhəsiz ki, biri Koroğludur.

Dəlilər onlar gələn tərəfə baxdılar. Atların ayağı altından qovzanan toz buludlara qalxırdı. O atların birinin Qırat olmasına söz yoxudu. İsaballının əmriylə neçə qurbanlıq hazırlandı və onlar gəlib çatan kimi qurbanlıqlar kəsildi. Eyvazla Koroğlu hələ atdan yerə enməmişdilər ki, Eyvaz dəlilərə göz gəzdirdikdə Koroğlu soruşdu:

–Eyvaz, kimi axtarırsan?

Eyvaz dedi:

–İstəyirəm görəm Koroğlu bunların hansıdır?

Bu sözü eşidən Koroğlu sazı çıxarıb bağrına basdı və at üstündə olaraq Eyvaza xitabən söylədi:

Başına dolanım, əziz Eyvazım!

Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Dəlilərin başçısıyam mən özüm,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Sizin eldə yalan satdım özümə,
İndi şərməndəlik gəlir gözümə,
İndi inan bu həqiqət sözümə,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Orda söyləmədim, dedim, bilməzsən,
Mənimlə yollarda deyib gülməzsən,
Türkməndən Çənlibelə gəlməzsən,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Koroğlunun çatıb əlliyə yaşı,
Xanlar, paşalarla edər savaşı,
Səni eyləyəyəm dəlilərin başı,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Koroğlu sözünü bitirər-bitirməz dəlilərin davranışından Eyvaza aşığın Koroğlu olması bəlli oldu. Nəhayət, atlardan enib dəlilərlə öpüşüb görüşdülər. Nigar xanım Eyvazı öz yaxasından keçirtdi. O gündən Eyvaz Koroğluyla Nigarın oğlu sayılırdı.

SÖZLÜK

Abi-kövsər – cənnət suyu	Beçəşm – göz üstə
Aqibəte-kar – işin nəticəsi, aqibəti	Benami – adlı
Amadə – hazır	Beyinnən aparmaq – aradan aparmaq, məhv etmək
Arameş – sakitlik, rahatlıq	Beytərin, behtərin – ən yaxşı
Arzumənd – arzu, istək	Bəd – pis
Asiman – göy, səma	Bədşəkil – pis görünüşlü
Aşina – tanış, dost	Bədtər – daha pis
Atəşi tuzag – cəhənnəm odu	Bədov – yaman, yüyrək
Anvəxt – o vaxt	Bədrux – pis üzlü
Ahəngər – dəmirçi	Bədqıyafa – pis geyimli
Azadşode – azad olmuş	Bəəd – sonra
Aya – sual ədatı (mı ⁴)	Bəəd əz – sonradan
Axiyə – atı bağlamaq üçün dirək	Bəəd əz in – bundan sonra
Bac – vergi, rüsum	Bədpəsənd – bəyənilməyən, pis bəyənilən
Badi-sərsər –soyuq külək	Bənaən – əsasən, başlanğıc
Bak – qorxu, xof	Bəna-bina - başlanğıc
Barbənd – yük ipləri, yol kəməri	Bəsat – toy-büsat
Barxanə – yük yeri	Bərdə – qul, kölə, əsir
Bavər – inam	Bərainke – buna görə
Baala – uca, yüksək	Bələtəm – bilirəm
Bakəmalı – mükəmməl, tamamilə	Bərzəx – boyun, bərzəx, hədd, sərhəd
Barat – yük	Bihud, bixud – əbəs, nahaq yerə
Bazərqan – tacir	Bimiqdər – azca
Bexatere – görə, üçün	Biryanı – kabab, qızartma
Beqavle qədimian – keçmiş insanların deyiminə görə	Bimaliyət – faydasız
Bezən-bekub-berəqs – eyş-işrət məclisi, şənlik	Biistilah – şərhətsiz, burada: şərtsiz
	Bica – yersiz

Biruza – açıq, aydın
 Biləxir – nəhayət
 Bilafasilə – fasiləsiz, sürətli, iti
 Bibak – qorxusuz
 Bimar – xəstə
 Bünyad – əsas, təməl
 Cabəca – yerbəyer
 Cadda –yol
 Calalana – parlama, parıltı, şüa
 Car – səs, çağırma
 Cəbə – səbət, qutu
 Cədəl – mübahisə, qalmaqal, dava
 Cəlal – böyüklük, ululuq, şöhrət
 Cələsə –toplantı, məclis
 Cəng – vuruş, döyüş
 Cəngəl – meşə
 Cəngi-cədəl – müharibə, dava, qalmaqal
 Cəngi-zərqərə – farsca deyim, mənası sözlə savaş
 Cərahəti – yara
 Cəri – dəliqanlı, cürətli
 Cəşn – qonaqlıq, şənlik, bayram
 Cida – mizraq, süngü
 Cisir – bərə
 Cisirban – bərə sahibi
 Cilogirluq – qarşısını alma
 Cirə – yemək, pay
 Civar – ətraf, hədd
 Cuya –axtaran
 Cüda – ayrı
 Çahar – dörd
 Çadur pa – çadır gözətçisi

Çaar-cada – dörd yol
 Çəp – sol
 Çənd – neçə
 Çəp-rast – çarpaz, sol-sağ
 Çıqqa – bir az
 Çillə – burada: qırx gün
 Çərəkə –dördü bir
 Çərm – gön, işlənmiş dəri, burada yüyəndəki dəri
 Çərxəki – fırlanma
 Çərgət – baş örtüyü
 Çəşm – göz
 Çoxdanə – çox bilmiş
 Çinançe – belə ki
 Damən, damənə, dəmanə – əmək, dağın ətəyi
 Danə nişan – naxışlanmış
 Dari-dünya – dünya evi
 Daqqul -bəb – qapını döymə
 Davtələb – könüllü
 Dərhəm-bərhəm-qarmaqarışıq
 Dəxül-bab – qapını döymə
 Dərce-dəhan – yerləşdirmə
 Dərxast – istək
 Dərvəgə – gerçəkdə, əslində
 Dəstgir – tutuqlama, ələ keçirmə
 Dəst – əl
 Dəstur – əmir, fərman, göstəriş
 Dərxast – xahiş
 Dərhəm- bərhəm – qarışıq, nizamsızlıq
 Dərbənd – dağ keçidi

Did – bazdid edüb – gözdən keçirib, görüşüb
 Didar – görüş, burada: gözləyə-gözləyə
 Didargah – ziyarət yeri, görüş yeri
 Didban – qarovul, keşikçi
 Dide – göz
 Didə ruzkar – yer üzü
 Didəbanı – gözətçisi
 Didəm nəmi – gözüm yaşı
 Dirəxtli – ağaclı
 Digər – burada: daha
 Dürüsti – haqlısan
 Dovvomən, doyyomən – ikincisi
 Dutər – tərlı
 Dübarə – ikinci dəfə, bir daha, yenə
 Dürdənənəvşə – mirvari dənəsi sərpilmiş
 Elamiyyə – elan
 Eyd – bayram
 Əbəd – burada: heç vaxt
 Əsmə, əsmər – qara
 Əlan – indi
 Əcələ – tələsik
 Əciri bəsat – şənlik
 Ədli-divan – ədalət divanı, ədalət məhkəməsi
 Ədlbedil – ədalətli
 Əğət – həqiqət
 Əhli təsənnün – sünnü
 Əhyanı-əyan – aydın

Əqd – nigah, saziş
 Əqəllən – ən azı
 Əlan – bu an, bu vaxt, indi
 Ələm – bayraq
 Ənibal – mallar
 Ənva-əqsan – növbənöv
 Ərvah – ruh
 Ərz – şikayət, dərd, söyləmə, bildirmə
 Ərsə – meydan.
 Əsbabi-cəngi – döyüş paltarı
 Əslikar – əsilli
 Əsrar – seirlər
 Əza – təsəlli, yas
 Əlxas – xüsusilə
 Faiq, fayiq – üstün
 Fələyi-firdos – cənnət küləyi
 Fərar – qaçma, sovuşma
 Fərmandeh – əmr verən, komandir, başçı
 Fərmayeşə duste – dostun buyruğuyla
 Fərzənde – övlad
 Filhal – dərhal, indi
 Firqə – dəstə, qrup
 Finətice – sonda
 Fitarixe – tarixdə
 Feelən – hazırda, hərəkətli
 Fouc – böyük
 Fourən – dərhal, anındaca
 Gəllə – sürü, naxır, ilxı
 Gomanam, begomanəm — zənnimcə, belə güman edirəm
 Gənc – xəzinə, dəfinə

Gərdənə – boyun, keçid, aşırım,
 gədik
 Gərdəngah – dağın aşırımı
 Gərdişgah – gəzməli, gəzinti yeri
 Gərm – isti
 Gir – düyün
 Giran – ağır, dözülməz, çətin,
 əziz
 Hamu zad – hər şey
 Halaanke – indiki
 Heykəl – boy-buxunlu
 Hezar, hizar – min
 Həmbab – tay-tuş
 Həmsaya – qonşu
 Həmə – hamı, bütün
 Hətmən – mütləq
 Hənuz – hələdə
 Həras – qorxu, həyəcan
 Hərasən – diskinərək
 Hərəmgah – hökmdar sarayında
 kənar şəxslərin girməsi qadağan
 olan yer, qadınların olduğu yer
 Hərəmsarı – hərəmlər saxlanılan
 yer
 Həvaxorluğa – hava almağa,
 dincəlməyə
 Hijdəgah – gərdək
 Hicrə – bəzənmiş otaq
 Xam – sadə
 Xamuş – sakitlik, gözdən iraq
 Xanəvade – ailə
 Xak- tərəş – alt- üst
 Xapdaydı – yuxudaydı
 Xanə-xərab - evi yıxılmış

Xar – zəlil, həqir, alçaq, tikan
 Xaru-bar – ərzaq, nemət
 Xədəng – ox
 Xəm – əyri
 Xəm olmaq – əyilmək
 Xərac – vergi
 Xərvar-çəki vahidi (300 kq
 bərabərində)
 Xəstə – yorğun
 Xəşm – qəzəb, hirs
 Xətərli – təhlükəli
 Xiz – duran, oynayan, qalxan
 Xırxa, xirqə – üst geyimi
 Xoşnud – razı, məmnun,
 sevincək
 Xoşxolq – xoşxasiyyət, xoş
 yaranmış
 Xoşheykəl – xoş görünüşlü
 Xu, xuy – xasiyyət, qılıq
 Xub – yaxşı
 Xureyi-xab – dərin yuxu, şirin
 yuxu
 Xuda nəkərdə – Allah eləməsin
 Xumra – şərab
 Xunkar – zülmkar, qantökən
 Xurak – yemək, xörək
 Xurd-büzürk mütəvəccə – kiçik-
 dən böyüyə diqqət kəsilib,
 maraqlanıb
 Xurdü rizini – az-çox
 Xurək xab – dərin
 İcabət – yerinə yetirmə
 İddə - qrup, dəstə
 İdtifaqən – birdən, təsadüfən

İftizadı – rüsvalıq, abırsızlıq
 İqrarşekən – sözünə əməl etmə-
 yən, qərarsız
 İnqarı – bu minvalla ki,
 İsmət – təmizlik, ərđəm
 İsmi-şərif – şərəfli, nəcib
 İstəbil – tövlə
 İştibah - yalnız, səhv
 İtila – xəbər, məlumat
 Kami-ərkan –böyük arzular,
 böyük istəklər
 Kamı-busə – arzulanan öpüş
 Kan – quyu, mədən, burada:
 xəzinə
 Kar – iş
 Kasəxun – bir çanaq qan,
 burada: qanla dolu
 Kari- xeyr – xeyir iş
 Keşiydə – sillə
 Kəmərbəzəncir – qurşaq
 Kəminimdə – pusqumda, mА-
 rıqda
 Kəm-kəm – az-az
 Kəffarə – burada: kafirlər
 Kəmərbəstə – belibağlı
 Kəsalət – tənbəllik
 Kəc – əyri
 Kəbir – böyük
 Kişvər – ölkə
 Kohənsal – yaşlı, qoca, keçmiş,
 qədim
 Kohənkər – təcrübəli, ağıllı
 Kuçəktərin – ən kiçik
 Küllən – tamamilə, bütünlüklə

Küllü pamal – alt- üst
 Küşdi-koşdi – gülüş
 Qadere – təvan, güc, qüdrət
 Qafila – karvan
 Qədəmlix – addımlıq
 Qəvi – güclü, qüvvətli
 Qəvi heykəl – möhkəm bədənli
 Qəhr – qəzəb, pərtlik
 Qəza – yemək
 Qəvvaz – ox atan
 Qeyri əz – ... başqa, savayı
 Qeyd olmaq – qayğısına qalmaq
 Qıyar-qiyamətə – burada qiya-
 mət günü
 Qoftar – söhbət, danışiq
 Qoftu-gu – söhbət, dialoq
 Laəqəl – heç olmasa, az da olsa
 Laf – söz, söhbət, danışiq
 Lavid - vacib, labüd
 Ləc – ləng
 Ləş, leş – bədən
 Lətmək – kiçik zərbə, itki
 Libası-faxir – fəxri geyim
 Mədərzad – lüt, anadangəlmə
 Mahi-təvan – parlaq ay
 Malikən –sahib olub
 Mazi – keçmiş
 Məbada – məbadə, yoxsa
 Məbhut – heyran
 Mədat – kömək, yardım
 Məğdur – razı, qadir, əldə etmə,
 nail olma, mümkün
 Mənzur – məqsəd
 Məntəğə – rayon

Məruflıq – tanışlıq, burada:
 şahidlik
 Məxsus – aid
 Məxşuş – qəmli- kədərli, tutqun
 Məradın – mərdlər
 Məhlum – məlum
 Məqulda – hissədə, parçada
 Məllə və illa – və yoxsa, olma-
 saydı
 Mərazat – ziyan
 Mərbut – əlaqli, bağlı, burada:
 aid
 Mərdanə – kişi kimi, mərd
 Mərdum – insanlar, caamat
 Məraz – xəstəlik, dərd, bəla
 Məqul – deyim
 Mehriyə – başlıq, gəlinin toy
 başlığı
 Mik etmək – sormaq, əmmək
 Miqdari – bir az, bir qədər
 Mina – cənnət quşu
 Mişi – kiçik
 Misl-inki – elə bil ki, sanki
 Mivazibət – qayğı göstərmək
 Miyanəsi – arası
 Moxi – beyin
 Mövc – dalğa, ləpə, dövrə
 Mouqə – vaxt
 Munadi – əzan verən
 Munis – ünsiyyət edən, adama
 yovuşan, dost
 Muş –sıçan
 Muvazibətluq – qayğıkeşlik
 Muzu – hiyləgər

Mubəmu – tükdən-tükə,incədən
 –incəyə, təfsilatilə
 Mücazat – tənbeh, cəza
 Müntəzir olmaq– gözləmək
 Muxənnət – düşmən
 Müsəlləh olub – silahlanıb
 Mürəttəb – düzəliş, qaydalı
 Müsafirət – səfər
 Müzd – maaş, zəhmət haqqı
 Müamilə – ticarət sövdələşməsi
 Müşəxxəsət – xüsusiyyət,
 seçilmiş, burada: tərif
 Mücəddədən – yenidən
 Mütəvəccə – maraqlanıb, diqqət
 kəsilib
 Müvazibət – müvazimət
 Müzahim olmaq – mane olmaq,
 narahatçılıq
 Musəddən – cəftə, rəzə, qabağı
 kəsilmiş
 Nabud – yox olan, məhv olan,
 heç nə
 Namdar – adlı-sanlı, tanınmış
 Nar – od
 Naşayistə – yaraşmayan, layiq
 olmayan
 Nəbər – vuruşma, çarpışma,
 döyüş
 Nəvar – yazı lenti
 Nəhadundan – içindən
 Nəhib – qışqırıq, ağlama
 Nəxşə, nəqşə – plan, xəritə
 Nəsəb – kökü

Nəşrli müvərrixə –tarix, nəşr tarixi

Nəvəd – doxsan

Nəf – xeyir, fayda

Nəzdiklik – yaxınlıq

Nəzaf – təmiz

Nəcarluq – dülgərlik

Nigahban – qarovul, gözətçi, keşikçi

Nigin – üzük qaş, qiymətli daş

Nigan – qiymətli

Nijad – soy, nəsil, irq, tayfa

Nirx – qiymət, dəyər

Noinən – nə cür, necə

Noqatə - yerlər, nöqtələr

Növcavan – gənc

Növçə – yeniyetmə

Paquşi - quş ayağı

Pamal – ayayqaltı, məhv olan, alt- üst

Porzur, puzur – güclü, qüvvətli

Payas – kök

Payiq, faiq – üstün

Payam – son, bitmə

Parti – qrup, hami

Pərtab etmək – atmaq

Peykar – döyüş, müharibə

Pəkər – kefsiz, qüssəli

Pəncə – beş, burada əl anlamında

Pəncənərm etmək – vuruşmaq, ayaqlaşmaq

Pənci dü – beş-iki

Pərvar – bəslənmiş, burada davar anlamında

Pərvəriş – yetişdirmə, bəsləmə, böyümə (beşbarmaq)

Pəsənd –bəyənmə

Pəs – onda, bəs

Pəs vermək – geri qaytarmaq

Pərtab etmək – atmaq, tullamaq

Pərəstar – şəfqət bacısı

Peyam – xəbər, məktub

Piç – dolanbac, dolaşmaq

Pilək – üzük, qolbağ, boyunbağı

Pişaməd – hadisə, olay

Pişvaz etmək - qarşılamaq

Poşt – arxa, dayaq

Pust –dəri

Purcəlallı – çox cəlalı, təm-təraqlı

Rast – düz, doğru, sağ tərəf

Rəft – burada: dəxli

Rəxt-xab – yorğan-döşək

Rənc – əziyyət, incimə, işgəncə

Rəngi-ruxi – üzünün rəngi

Rəvac – keçərli

Rəvağ – burada gəlin gərdəyi anlamında

Rədd – iz, gediş

Rəşid – qorxmaz, igid

Rikab – üzəngi

Rişə – kök

Risə – cərgə zəncir

Rouşən – aşkar, aydın, işıqlı, səlis

Rubaru – üzbəüz

Rubut – ad
 Rux – üz, sifət
 Ruze əvvəl – əvvəl gün
 Ruzigar – həyat
 Ruzi məhşər – qiyamət günü
 Rüfəqa – dostlar, yoldaşlar
 Rütbi-lisan – şirin dil
 Rüksət – icazə
 Sahibi-xanə – ev sahibi
 Saxt – düzəltmə
 Sail – soruşan, dilənçi, dərviş, yolçu
 Salah – məsləhət
 Sal, salə – yaş
 Salim – sağ, salamat
 Salmani – dəllək
 Salman – köməkçi, xidmətçi
 Sepidə dəmi – səhər çağı, səhər tezdən
 Seri – sıra
 Sevvom – üçüncü
 Seyid – ağa, rəhbər, başçı
 Seyd – ov
 Səfa – əyləncə
 Səfəndərsəf – cərgəbəcərgə
 Sər - xabım vurdu – yuxum başıma vurdu
 Səfərə-purxətər- çox qorxulu yolçuluq
 Səha-salim – sağ-salamat
 Səhlən – asanlıqla, çətinlik çəkmədən
 Səzavar – layiq, uyğun

Səngi-məhək – yoxlama daşı, məhək daşı
 Sərazir – başı aşağı, başdan - ayağa
 Sərdar – başçı, canişin
 Sərə – Orta İran türkləri iki dərənənin arasındakı ucalığın başına Sərə deyirlər
 Sər ilə kannan – can-başla
 Sərkərgər – fəhləbaşı, briqadir, başçı
 Sərkeş – baş qaldıran, üsyankar, inadkar
 Sərpəncəli – əl-ayaqlı, cəld
 Sərpüş – baş örtüyü
 Sərkeş – üsyankar, inadkar, qürurlu
 Sər-sida – səs-səmir, səs- səda
 Səru-karum – əlaqəm, işim
 Səfərə- purxətər – çox qorxulu yolçuluq
 Səx, səxt – sərt, soyuq
 Səğir – kiçik
 Səvar – atlı
 Səvar olmaq – minmək
 Sibil – bığ
 Six – şiş
 Sinn - yaş
 Sipər – qalxan
 Sirtab, sir ta piyaz – sarımsaqdan soğana və ya əvvəldən axıra
 Sirvət – sərvət
 Sitarə – ulduz

Sitar – simli musiqi aləti (hərfi:
 üç tar)
 Sindim – yaşım
 Siya, siyah – qara
 Sud – fayda, qazanc
 Surağə - muş – siçan deşiyi
 Suziş – yanğı, ağrı
 Suziş etmək – yanmaq
 Sükunət tutmaq – yaşamaq,
 məskən salmaq
 Sövdagər – tacir
 Şayəd – ola bilər ki, bəlkə
 Şane – daraq
 Şani-şövkət – əzəmətli, qüdrətli
 Şəbxum – gecə basqını
 Şəddə – bağlı, topa
 Şəhləlanmaq – şölələnmək
 Şəkənkədə – nökr, qulluqçu
 Şəmaədət – bədxahlıq, başqasının
 müsbətinə, dərinə sevinmə
 Şəmşir – qılınc
 Şərm – həya, utan
 Şərməndə olmaq, şərm etmək –
 utanmaq
 Şikəstlik – sındırma, burada:
 ziyankarlıq
 Şirumənd – utanc vicdanlı
 Şoğl – iş, peşə
 Şöhlə – şölə
 Şuxluğ – zarafat, hənək
 Şukar – şikayətçi
 Şuca – şucaətli
 Tabutir – qıvrıq, cəld
 Tabınak – təmiz, icazəli, boş

Tac təlai – qızıl tac
 Taxt o taz – çapmaq
 Ta kunun – indiyədək
 Talar – sütun üzərində qurulmuş
 taxt, ev, talvar, zal, burada:
 saray
 Taruf – hədiyyə
 Tayifeyi məcusan – islam
 olmayan tayfa
 Tey – xalis, qatqısı olmayan
 Tey – sarıma, bükmə, ərzində
 Tey etmək – qət etmək
 Təbərrük – bərəkət, nübar
 Təfrih – gəzinti
 Təkyə – söykənmə, istinad et-
 mə, dərvişlərin toplandığı yer
 Tələ - qızıl
 Tərac – alt-üst
 Təməi-nəfsanisi – nəfsani tama-
 hı
 Təmrid – müqavimət, baş
 əyməmə
 Tənab – örkən, çatı, kəndir
 Təng - dar
 Təh – dib
 Tər – təzə
 Tərsa – xristian
 Təhiyyə – hazırlıq
 Təvan – qüdrət, bacarıq, güc-
 qüvvət
 Təvanlu – güclü, bacarıqlı
 Təğyir – dəyişmə
 Təsənnü – sünni
 Təcəlla – görünmə, əks olunma

Tənha – yalnız, təkçə
 Təkiyə – dayaq, böyük çadır, təkiyə
 Tip – silahlı qoşun hissəsi.
 Tir – yaydan atılan ox
 Tiri-xədəng – yay-ox
 Toxm murq – yumurta
 Tul – uzun
 Tour, tür – növ, çeşit
 Türfə – tapılmayan, misli bərabəri olmayan
 Uqab – qartal, qaraquş.
 Uğda bağladı – müqavilə, sülh bağladı
 Ücrət – zəhmət haqqı, mükafat
 Varid – gələn, yetişən, daxil olan
 Vahidi - əhəd – tək (Allaha işarədir)
 Vaqə – hadisə, yerləşmə
 Vəilla əlan – o andaca, xüsusilə indi
 Vəli – amma, ancaq, lakin
 Vəsilə yetmək – vaxtı çatmaq
 Vəsət – orta, mərkəz, köbə
 Vücut – var olma, şəxs, varlıq
 Yan – yalan, boş söz
 Yaaran – dostlar

Dialekt sözləri

Adava – mat qaldı
 Ağışdix – yolun uzunluq vahidi
 Arıtmaq – təmizləmək
 Aşıdan çıxarmaq – aşılamaq

Yəl – igid, qəhrəman, pəhləvan
 Yəlda – ən uzun qış gecəsi, çillə gecəsi
 Yəlil – azad
 Zağ – qarğa
 Zağça – qarğa balası
 Zanu – diz
 Zar – ağlayan
 Zəban – dil
 Zəxm – yara
 Zəxim – qalın
 Zəminə – əsas
 Zəmin – yer
 Zənən – qadın
 Zərəngi – zirəngsən
 Zərbaf – qızıl sapla toxuyan
 Zəraf, zurufa – qab
 Zivanə – ox
 Zillət – zəhmət, əziyyət
 Zin – yəhər, qantarğa
 Zində – diri
 Zindəgi – həyat, ömür
 Zinləmək – yəhərləmək
 Zirqəlyan – qəlyanaltı
 Zirə – bitki

Baş qanax – baş aşpaz
 Binək – ölçü qabı, çəki vahidi
 Bir çən – birdən
 Birçəgi - saç

Bulutastan – bulud arasından
 Bu qəd, bu gət – bu qədər
 Boznux – tutqun
 Calqax – təmiz, xalis
 Cilğə – xırda yol, cığır
 Cür, cur – qoşa, cüt
 Çığ – qışqırıq, cığırta, burada:
 gurultu
 Çan – vaxt, zaman
 Çərçi – xırdavat mallar satan
 Çindiri – göstərdi
 Çoodar – heyvan alıb-satan
 Çuvalduz – qıyıq, döşək tikən
 iynə
 Damır –abgərdən, böyük qulplu
 qab
 Damazdığ – heyvanın artırılma-
 sı, (ehtiyat)
 Davar – qoyun sürüsü
 Deyindirmək – döyüntüyə sal-
 maq
 Dəbərmək – tərpənmək
 Dəhnə – cilov
 Dəy – deyil
 Ditmək – didmək, üzmək
 Dudurğa – duru, açıq-aydın, ağ
 Dov – hərbə-zorba
 Dolannə – dalına
 Doluna – dövrəsinə, ətrafına
 Əccə – azca
 Əğət – həqiqət
 Əxi –axur
 Ejdir-ejdir – damla-damla, gilə-
 gilə

Gədik – yol, cığır
 Gəpləşmək – gaplaşmaq ,
 danışmaq
 Gülümovla – yığışib, hazırlaşib
 Göynü – könlü
 Heş kəmsənə – heç kimsə
 Həpirbaba – bayağı
 Həşəm – naxır
 Hissab – hesab
 Hüs – qəflətən, sakit
 İzginçi – izləyən
 İldir-ildir – gilə-gilə, damcı-
 damcı
 Körpə – quzu
 Köyşən – çöl
 Kürə – burada: kömür kürəsi
 Kəttinnən vurdu – başının
 ardından vurdu
 Qal etmək – qatmaq
 Qamır – göz zilləmək
 Qanara – dar ağacı
 Qaranqulux – qaranlıq
 Qappuşmaq – güləşmək
 Qəri – qarı
 Qəhəd – yox
 Qəh vurmaq – qəhqəhə çəkmək
 Qıy baxmaq – çəp baxmaq
 (çəpgöz)
 Qışlarını – ayaqlarını
 Qırmıqul, qırmıqala – qalmaqal
 Qovzamaq – qaldırmaq
 Qurud – burada diz qapağı.
 Ancaq bəzi bölgələrimizdə yay-
 da qatıq, ayran süzməsini

yumru-yumru edib günəş altın-
da qurudurlar ki, qışda qatıq
məhsulları olmayanda ondan
istifadə etsinlər. Ona da qurud
deyirlər.

Qucunmaq – sığınmaq

Quruş, qurriş – çıxırmaq, nəre
çəkmək

Quşmal vergünən – qulaqbur-
ması ver, cəzalandır

Lov – alov

Mahnə – bəhanə

Məncənix – qüllə

Muc – ovuc

Munu – bunu

Nadanay – nə danışırısan

Narış – narıngi (meyvə)

Nəğar – nə qədər

Nəmə – nə mənə, nə üçün

Nəğartə – nə qədər

Nəvağa – nə vaxta

Neyit - birinə həmlə etmə,
qorxutma

Omide –xoda – Allah xatirinə

Ontarlığ – otluq

Oratmaq – toplamaq, yığmaq

Osanma -usanma, incimə

Ot – od

Otuşmamış – otarmamış

Otuşmaq – otlamaq

Ovsar – burada: atın beli

Öyəş, övəc – qoç

Paca – baca

Parakənd – dağınıq, pərakəndə

Pak, pək – yaxşı

Pasko – polis məntəqəsi,
qərargah

Payıq, faiq – üstün

Pədurqa – tünd, qara, tutqun

Pənir – pendir

Pəşənnəşmək – burada: bir-
birini bəyənmək

Piçilləşmək – pıçıladaşmaq

Pulək – nazik

Puzğun – pərişan, tutqun

Sarmaşam – sıx, sarmaşlıq

Sağı – saqi, şərab süzən

Səx – sərt, uca

Səiyyə – burada südü sərmək
anlamındadır

Sənirədi – səyirdi, sıçradı

Səva – savayı

Sukə – yamac

Söb – sübh, səhər

Sığır – ceýran

Şahı – pul vahidi

Şeyhə qalxdı – şahə qalxdı

Şirbaba – başlıq, gəlinin toy
başlığı

Şəddə - qotaz, saçaq, salxım

Şəng – burada: keçə saqqal

Şəkəncə - işgəncə

Şukar – gözü zəif (gecə kuru)

Tarı – tanrı

Taqə – parça bükümü, dəst

Təbə – təpə

Tərkə – nazik, incə

Təsmək –qapaz

Tipiynən – dibiynən, əsilli-
köklü

Tovlu – iti, sürətli

Tor – çılğın

Turşamış qız (m)–ərə getməli
vaxtı keçmişdir

Tutay – fidan (ağac)

Uzqun – dərin, uçurum

Vərəndaz – məşvərət

Xəra – xara (parça növü)

Xuraman – nazlı, qəmzəli

Yazı – çöl, bayır

Yarağan – xəstəlik

Yengi – yeni

Yeginiyi – yeməyini

Yərtan – yırtıcı

Yəyər – yəhər

Yoğunnarı-yomuşdarı – əyri-
üyrü, dərə-təpə

Yumuncu – sir gizlədən, sirdaş

Yomuş – yoxuş, yamaclardakı
əyri yol, çətin yol

Yovuq – yaxın

İÇİNDƏKİLƏR

“Koroğlu” dastaninin təkrar nəşrinə ön söz.....	
Folklorumuzun üföqləri (H.İsmayılov).....	5
Əli Kəməli arxivindəki «Koroğlu» dastanının	
variantları (Əli Şamil).....	9
Aşıq Əliəkbərdən yazıya alınmış mətn.....	27
Bu, Koroğlunun Çəmlibelə gəlməgidi və	
Ərəp Reyhanı görməgidi.....	28
Bu, Koroğlunun dəgirməndə Qıratı Həməyə verməgi və	
onu geri almağıdır.....	43
Bu, Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, getdi Nigarı gətirdi.....	65
Bu, Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi.....	98
Bu, Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim.....	128
Bu, Eyvazın durna səfərinin dastanıydı ki, ərz elədim.....	158
Bu, da Eyvazın Türkmənə getməgidi və ata-anasını	
toyuna dəvət etməgidi.....	233
Bu dastan Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdı.....	243
Əli Kəməlinin topladığı və sifarişlə yazdığı mətnlər.....	253
Dastani-Koroğlu və Nigar xanım	254
Bu dastan Aşıq Cünunun qaçmağı dastanıdı.....	263
Koroğlunun Türkmən səfəri	286
Eyvazın durna gətirməyə getməsi.....	308
Koroğlunun Şilat səfəri.....	343
Koroğlunun Sərdar paşa dastanı.....	350
Əli Kəməli tərəfindən çapa hazırlanmış mətn.....	354
Aşıq Cünunun Çəmlibeldən qaçması.....	354
Koroğlunun Türkmən səfəri.....	371
Sözlük.....	388

“Koroğlu” dastanı
(Əli Kamali arxivindəki variantlar),
Bakı, “Nurlan”, 2009.

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Elçin Abbasov

Kompyuterdə yığdı:
Aynurə Məmmədova

Korrektor:
Səkinə Qaybalıyeva

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Yığılmağa verilmiş: 26.08.2009
Çapa imzalanmış: 22.09. 2009
Kağız formatı: 60/84 1/32
Mətbəə kağızı: ¹1
Həcmi: 396 səh.
Tirajı: 500
Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, “Nurlan” NPM-də
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.